

Mediernas Vi och Dom

Mediernas betydelse för den strukturella diskrimineringen

Redaktörer:

Leonor Camauër & Stig Arne Nohrstedt

*Rapport av Utredningen om makt, integration och
strukturell diskriminering*

Stockholm 2006

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

SOU 2006:21

SOU och Ds kan köpas från Fritzes kundtjänst. För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Fritzes Offentliga Publikationer på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningsavdelning.

Beställningsadress:
Fritzes kundtjänst
106 47 Stockholm
Orderfax: 08-690 91 91
Ordertel: 08-690 91 90
E-post: order.fritzes@nj.se
Internet: www.fritzes.se

Svara på remiss. Hur och varför. Statsrådsberedningen, 2003.
– En liten broschyr som underlättar arbetet för den som skall svara på remiss.
Broschyren är gratis och kan laddas ner eller beställas på
<http://www.regeringen.se/remiss>

Tryckt av Edita Sverige AB
Stockholm 2006

ISBN 91-38-22534-4
ISSN 0375-250X

Förord

Utredningen om Makt, integration och strukturell diskriminering tillsattes efter ett regeringsbeslut den 22 april 2004 och har i uppdrag att identifiera och kartlägga mekanismer bakom strukturell/institutionell diskriminering på grund av etnisk och religiös tillhörighet. Resultaten ska redovisas successivt i syfte att ge underlag för en fördjupad diskussion om och åtgärder mot strukturella hinder för att alla medborgare ska kunna delta i samhällslivet på lika villkor och med samma möjligheter.

Föreliggande rapport granskar den strukturella/institutionella diskrimineringen inom media och är utredningens fjärde publikation.

Media och dess påverkan på den allmänna opinionen har länge studerats inom samhällsvetenskaperna. En del forskare har studerat medias roll för reproduktionen av vedertagna normer och föreställningar som råder i ett samhälle. Dessa vedertagna "normaliteter" påverkar journalisterna på många olika sätt. De allra flesta journalister har socialiserats i ett socialt sammanhang där det råder ett djuprotat vi-och-dem-tänkande som reproduceras genom förskolan, skolan och det etablerade mediala och politiska systemet.

Journalisterna har dessutom gått en utbildning som också förstärker studenternas redan förvärvade normer, värderingar och vedertagna föreställningar om "de andra". Sedan gör dessa färdigutbildade journalister inträde på den mediala arbetsmarknaden med dess institutionella sammansättning som reproducerar den strukturella/institutionella diskrimineringen.

Media är dock inte en isolerad och självständig aktör som ensam bär ansvaret för reproduktionen av de negativa föreställningarna om "de andra". Interaktionen och relationer med andra maktcentra, som t.ex. det politiska systemet, utbildningssystemet och marknaden, är bidragande faktorer för den mediala reproduktionen av de etablerade

föreställningarna om det "normala vi" och det "avvikande dem" som därmed reproducerar de etniska hierarkierna i samhället.

En rad olika mediala händelser kan exemplifieras där "de andra" å ena sidan, och "vi" å den andra essentialiseras som två väsensskilda grupper med vitt skilda "kulturella egenskaper". "Vi" görs till det normala, det bekanta och måttstocken för bedömningen av "de andra". Skillnaderna med och "avvikelserna" från ett föreställt och homogent "vi" görs till centrala värden som ger en händelse nyhetsvärde. Till exempel blir rapporteringen av "hedersmord" och Zlatans "avvikelser", som diskuteras i denna antologi, och "invandrarnas kriminalitet" viktiga "nyheter" och ges oproportionell plats i svenska medier. Detta följer vad Jacques Derrida kallar åtskiljandets logik. Man skapar två grupper, "invandrare" och "svenskar" och tilldelar dem olika essentiella egenskaper och återskapar därmed det etablerade "vi-och-dem-tänkandet" och de handlingar som följer av detta.

Media är enligt maktutredningen (SOU 1990:44) det tredje maktcentrat i Sverige. En makt som ska kontrollera makten men ofta själv inte underkastar sig samma kontroll för att granska sin roll för reproduktionen av de etniska orättvisorna i samhället. Men bilden är långt ifrån okomplicerad. Inom det mediala området finns det aktörer som motverkar medias vedertagna roll som majoritetssamhällets organiserade röst och försöker förmedla andra perspektiv. Tyvärr är dessa journalister få och agerar oftast i motvind. Skillnaderna är dock inte begränsade till journalisterna utan också mellan olika medier. Det finns vissa etablerade medier som har som sin huvuduppgift att försvara sitt "normala" arbetsätt och reproducera den diskursiva diskrimineringen "med alla medel". Det finns exempel på dessa medier att hämta i denna rapport.

Under senare år har från många håll hörts krav på ökad "mångfald" inom journalistkåren. Detta måste betraktas som ett positivt steg med förbehåll. Som bidragsgivare till denna antologi visar, följer anställningen av personer med invandrarbakgrund oftast ett bestämt mönster. De etablerade medierna anställer personer med invandrarbakgrund som är beredda att anpassa sig till det "normala" arbetet på redaktionerna. Med andra ord, "de" som är beredda att skriva som "vi" är välkomna inom vissa ramar; kanske som en "invandrarkvot". Detta fenomen är ett växande inslag i den frekventa rapporteringen av "de andra" och deras problem. En skara av "experter" med invandrarbakgrund som säger vad "vi" vill höra om "dem" utgör idag "invandrarkvoten" som säger "sanningen om

de andra”. Deras expertis är oftast begränsad till “deras rötter” som per automatik ger dem ”kulturkompetens” och gör dem legitima “sanningssägare”. Det finns otaliga subtila institutionaliserade mekanismer för att reproducera den diskursiva diskrimineringen som utgör en integrerad del i den strukturella/institutionella diskrimineringen. Både den svenska och den internationella forskningen om diskriminering inom mediavärlden visar att vi behöver många flera systematiska studier.

Som redaktörerna i denna antologi föreslår behöver vi systematiska studier med nya frågeställningar som ger oss underlag för att stävja diskrimineringen inom media. Detta behöver specifika satsningar. En av dessa är ökade resurser till forskningen om den strukturella/institutionella diskrimineringen inom media. Som redaktörerna till denna antologi visar, är forskningen om diskriminering inom media ett eftersatt område. Intresset för sådan forskning har av “naturliga” skäl varit sval. Med andra ord, etablerade forskningscentrum och universitet har i huvudsak nonchalerat och i många fall motverkat ett fokusskifte från “de andra” till problem i “våra institutioner och strukturer”. Därför är etableringen av ett forskningscenter med adekvata resurser och fokus på forskning om strukturell/institutionell diskriminering som kan tillhandahålla kontinuerlig kunskap om medias arbetssätt i förhållande till reproduktionen av diskrimineringen av “de andra” ett viktigt steg i rätt riktning.

Vi vill rikta ett varmt tack till Simon Andersson för hans läsning och värdefulla kommentarer.

Masoud Kamali
Särskild utredare

Adrián Groglopo
Utredningssekreterare

Marcus Lundgren
Utredningssekreterare

Innehåll

1	Introduktion	9
2	Mediearbetare med utländsk bakgrund och majoritetsmediers diskrimineringsmekanismer <i>Leonor Camauër</i>	35
3	Den dagliga dosen. Diskriminering i Nyheterna och Bladet <i>Ylva Brune</i>	89
4	Främlingar i nationens spegel <i>Gunilla Hultén</i>	123
5	Husbondens röst i etnifierad lokalpress <i>Marcus Johansson</i>	163
6	"Hedersmord", eurocentrism och etnicitet Mordet på Fadime – en fallstudie <i>Pia Strand Runsten</i>	189
7	"Det här är lycka" Om sportjournalistikens inkluderande mekanismer <i>Göran Eriksson</i>	225

8	Krigsjournalistiken och den strukturella diskrimineringen	
	<i>Stig Arne Nohrstedt</i>	257
9	Bard eller brygga?	
	De nationella medierna i globaliseringen	
	<i>Ulrika Olausson</i>	309
	Författarpresentation	339

1 Introduktion

Stig Arne Nohrstedt & Leonor Camauër

Mediernas makt och betydelse

Den här boken består av ett antal studier där nyhetsmediernas betydelse för den strukturella diskrimineringen behandlas. Varför är det då relevant att undersöka medierna när man kartlägger den strukturella diskrimineringen i samhället?

Ur ett diskrimineringsperspektiv är medierna intressanta i flera bemärkelser. Som en del av kulturindustrin utgör medieföretagen en mycket speciell typ av organisation som både liknar och skiljer sig från andra industrier. Liksom andra industriföretag är medierna arbetsplatser med en personal vars etniska sammansättning är relevant att studera ur diskrimineringssynpunkt. Över huvud taget har medieföretagen flera gemensamma drag med andra industriföretag och blir alltmer integrerade i näringslivets generella struktur. Samtidigt spelar mediernas utbud en nyckelroll när det gäller att strukturera de bilder och diskurser med vars hjälp människor förstår världen (Golding & Murdock 2000:70). Till skillnad från andra industriföretag producerar medieföretag alltså symboliska varor, medieprodukter vilka genom sin närmast allestädes närvaro i västerländska samhällen har blivit centrala komponenter i människors kommunikativa miljö. En växande del av både vår faktakunskap och våra tolkningar av verkligheten kan därför på goda grunder sägas härröra från medierna, om än på mer eller mindre direkta och komplexa sätt. Inom medie- och kommunikationsvetenskapen har tidigare antaganden om hur medier påverkar människor kritiserats och ersatts av uppfattningen att medierna, snarare än att bestämma vad vi tänker, tycker och gör, har betydelse för våra förståelseramar. Med andra ord utgör medierna en viktig (om än långt ifrån den enda) källa för våra föreställningar om vad som är önskvärt och icke önskvärt, normalt och onormalt, möjligt och orealistiskt (se Asp 2002 resp. Livingstone 1996 för en fruktbar diskussion av mediernas makt i samhället).

I denna medieutbudets påverkanskraft (Asp 2002: 8) är mediernas makt att benämna och klassificera verkligheten den viktigaste komponenten, vilket innebär att mediernas sätt att beskriva och representera denna verklighet blir den viktigaste källan till kunskap om sammanhang som vi själva inte är bekanta med (Hall 1997). Men förutom medieutbudets påverkanskraft rymmer den vida frågan om mediernas makt, som Asp påpekar, ytterligare en delfråga: den om i vilken utsträckning det är journalisterna eller medierna själva som har makten över mediernas innehåll. Sett i ett längre tidsperspektiv anser Asp att det är uppenbart att journalisterna, i jämförelse med andra aktörer som t.ex. politiker, kraftigt har ökat sitt inflytande över den bild som förmedlas i nyhetsmedierna (Asp 2002: 8–9). Denna ökade makt för journalisterna kan vara direkt, som när en reporter väljer att redigera bort vissa intervjupersoner eller utsagor i ett reportage, eller mer indirekt som när andra aktörer, t.ex. politiker, väljer att anpassa sina utspel efter mediedramaturgens krav. Forskare har betecknat detta som medialisering, vilket alltså syftar på att olika aktörer utanför medierna tar hänsyn till medielogiken i syfte att få fördelaktig publicitet (Altheide & Snow 1979; Asp 2002; Ekström & Nohrstedt 1996). Numera finns en hel profession av opinionskonsulter, vilken vuxit snabbt de senaste decennierna och som ger råd åt betalstarka eliter om hur man på lämpligaste sätt utnyttjar medielogiken för sina intressen (Larsson 2005). Denna medialisering är ytterligare en viktig anledning att rikta uppmärksamheten mot mediernas sätt att formulera och sprida opinion om invandring och personer med utländsk bakgrund. Forskningen om invandringspolitiken i Europa har visat att det inte alls är ovanligt att olika eliter antingen aktivt driver eller åtminstone opportunistiskt utnyttjar rasistiska och främlingsfientliga strömningar för att stärka sin maktposition (European Dilemma s. 58; van Dijk 2000). Sverige är som bekant en del av Europa och detta gäller inte minst invandrings- och integrationspolitiken som utvecklats i allt mer främlingsfientlig riktning de senaste åren med en tydlig tendens att se ”invandrarna” själva som diskrimineringens och segregationens orsak (Peralta 2005). Ledande politiker och etablerade partier skaffar sig politiska framgångar genom att spekulera i främlingsfientlighet. Det går inte att bortse från att denna typ av populistisk politisk spekulation utgår från en bedömning av hur medielogiken fungerar, dvs. att strategerna bakom dessa utspel och denna politik kalkylerar med att mediernas publicitet kommer att gynna dem. Därigenom blir medielogiken

central för förståelsen av diskrimineringens mekanismer. Huruvida medierna faktiskt ger en positiv inbäddning av främlingsfientliga föreställningar eller ej är en fråga som den här boken försöker besvara.

Teorin om strukturell diskriminering

Teoretiker brukar göra en åtskillnad mellan individuell, institutionell och strukturell diskriminering. Skillnaden mellan de två senare inte självklar och i många fall inte heller fruktbar för forskningen. Vidare gör det sammanflätande förhållandet mellan institutionell och strukturell diskriminering att en empirisk åtskillnad mellan de två formerna nästan är omöjlig. Strukturell och institutionell diskriminering kan definieras som majoritetssamhällets systematiska handlingar av underordning och stigmatiserande definitioner av vissa etniska, religiösa eller invandrargrupper (Kamali 2005). För enkelhetens skull kommer begreppet strukturell diskriminering att användas som en sammanfattande benämning.

Kommittédirektivet för utredningen Makt, integration och strukturell diskriminering definierade begreppet på följande sätt:

Med strukturell diskriminering på grund av etnisk eller religiös tillhörighet avses således i dessa utredningsdirektiv regler, normer, rutiner, vedertagna förhållningssätt och beteenden i institutioner och andra samhällsstrukturer som utgör hinder för att i praktiken uppnå lika rättigheter och möjligheter oavsett etnisk eller religiös tillhörighet. Sådan diskriminering kan vara synlig eller dold och den kan ske avsiktligt eller oavsiktligt (Dir. 2004:54).

En av slutsatserna av den kunskapsöversikt som gjordes inom ramen för Utredningen om strukturell diskriminering, *Det blågula glashuset...* (SOU 2005:56) är att en form av kulturrasism är den allra vanligaste i Sverige. Den formuleras som stereotypa föreställningar om ”invandrades” och ”svenskars” kulturer i det dessa tillskrivs väsensskilda och oförenliga egenskaper.

Som tolkningsram har strukturell diskriminering flera fördelar. Teorin om strukturell diskriminering riktar uppmärksamheten på rutinmässiga aktiviteter och visar hur dessa kan reproducera ojämlikhet. Strukturell diskriminering är för handen när de institutionella rutinerna systematiskt gynnar en dominant grupps intressen. Dessa rutiner förblir obemärkta och blir inte utmanade p.g.a. allmänt utbredda, oflekterade kulturrasistiska föreställningar

(Downing & Husband 2005: 10–11). Det är dock viktigt att hålla i minnet att inte alla former av strukturell diskriminering är förankrade i rasistiska diskurser. Det finns institutionella praktiker som inte är ämnade att diskriminera, men som ändå har diskriminerande effekter, t.ex. genom tillämpning av normer som utestänger individer och/eller ignorerar individers olika förutsättningar. Men oavsett om den är avsiktlig eller oavsiktlig påverkar den strukturella diskrimineringen olika grupper över- eller underordnade positioner i samhället.

Eftersom diskrimineringen ofta är omedveten är den nära förbunden med ett förnekande, enligt teorin om strukturell diskriminering. Förnekande av diskriminering är en av de socio-kognitiva mekanismer som bidrar till dess reproduktion. I det kollektiva medvetandet har svenskheten förknippats med föreställningen om Sverige som världsledande i rättvisefrågor (Lappalainen & Lundgren 2004:9). Denna nationella självförståelse låter sig knappast upprätthållas utan förtigande och förnekande av att systematisk diskriminering förekommer inom den nationella gemenskapen.

Går teorin om strukturell diskriminering att pröva och i så fall hur?

Forskningen om strukturell diskriminering i allmänhet och kanske i synnerhet i samband med tillsättandet av den utredning till vilken den här rapporten är ett bidrag är kontroversiell. Det kan finnas flera skäl till detta. Ett skäl som är rimligt att diskutera här är kritiken att teorin om strukturell diskriminering ”inte går att falsifiera” (Dagens Nyheter huvudledare 2005-06-14). Denna kritik förtjänar att tas på allvar och vi ska här kortfattat redovisa vår position i denna vetenskapliga fråga.

Kritiken är klassiskt popperiansk. Teorier sanningsprövas inte genom att verifieras empiriskt utan genom att utsättas för svårast tänkbara falsifieringsförsök. Endast de teorier som klarat en sådan prövning ska – tills vidare – behållas, menade Karl Popper (2002). Hans uppfattning hade sin udd riktad såväl mot traditionell positivism som marxism och psykoanalys (jmf. Popper 1981). I det här sammanhanget är det hans kritik mot de senare som är mest intressanta. Han avvisar både marxismen och psykoanalysen för deras inbyggda immunitet mot empiriska falsifieringar genom att de i en eller annan form inbegriper ett antagande om ett ”falskt medve-

tande”. Enkelt uttryckt menade Popper att anhängare av dessa teorier avfärdar kritiker med att dessa är förblindade av falskt medvetande. Med denna inbyggda ”bortförklaringsstes” blev teorierna, enligt Popper, inte möjliga att pröva. De är alltså inte falsifierbara. *Dagens Nyheter*s ledare hävdar att något liknande gäller för teorin om strukturell diskriminering. Kritiken kan synas bestickande i och med att förnekande av diskrimineringen ingår som en komponent i diskrimineringen enligt denna teori (Kamali 2005). Den dominerande majoriteten förutsätts vanligtvis förneka att någon diskriminering förekommer. Frågan är emellertid om detta gör teorin omöjlig att falsifiera. Och vidare: Hur rimlig är Poppers falsifikationism som strategi för prövning av vetenskapliga teorier?

För att ta den senare frågan först så har mycket kritik riktats mot Poppers uppfattning inom den s.k. Kuhn-Popper-kontroversen vid mitten av 1960-talet från en rad vetenskapsteoretiker (se t.ex. Kuhn 1997; Lakatos 1999; Feyerabend 2000; se även Motterlini 1999). Kritiken mot falsifikationismen har främst gått ut på att den är orealistisk och opraktisk. I korthet har man sagt att teorier behålls så länge man inte har utvecklat bättre teorier, dvs. även om en teori skulle vara falsifierad på någon punkt så förkastas den inte försåvitt inte en alternativ teori med bättre förklaringsvärde finns att tillgå. Ett av problemen med Poppers strategi är att den endast siktar på att göra sig av med falska teorier och att han inte inser att även en bristfällig teori kan vara bättre än ingen alls. Ett annat problem är att Popper inte inser att eftersom empiriska prövningar förutsätter en speciell begreppsapparat och observationsteknik så är det nästintill omöjligt att tänka sig att företrädare för olika konkurrerande teorier skulle kunna enas om hur en prövning skulle gå till som avgör vilken av teorierna som är mest sanningslik. Olika teoretiska paradigmer med skilda utgångsantaganden, begrepp och metodologier blir därigenom i praktiken nästintill omöjliga att pröva mot varandra på det sätt som Popper föreställde sig. Den vetenskapsteoretiska diskussionen har sedan Kuhn-Popper-kontroversen gått i pragmatisk riktning. Teorier prövas gradvis och används för den del eller domän av verkligheten som de lyckas förklara. Forskningen får förlika sig med att det finns olika teorier som sällan helt kan ersätta varandra och endast i bästa fall fungerar komplementärt (Alvesson & Skoldberg 1994; Danermark et al 1997; Jensen 2002).

Teorin om strukturell diskriminering får alltså bedömas dels utifrån vilka alternativa teorier som står till buds, dels med hänsyn till i vilken utsträckning den på ett rimligt sätt förmår förklara

väsentliga förhållanden i samhället. Såvitt vi kan förstå finns det två huvudkonkurrenser till teorin om strukturell diskriminering. För det första den social-psykologiska teorin om fördomar mot etniska andra. Enligt denna teori är orsaken till diskriminering vissa individers stereotypa negativa föreställningar om Dom andra. Downing och Husband (2005:10) beskriver denna som en "röttäggsteori" (vår övers.; på engelska: "rotten apple theory") i och med att de fördomsfulla individerna antas finnas i alla grupper och uppmärksamheten riktas därför inte mot några institutionella eller politiska orsaker till diskrimineringen eller rasismen. Den andra konkurrerande teorin eller förklaringsperspektivet är teorin om kompetensbrist, en teori som förklarar diskrimineringen med handikapp eller resursbrist hos dem som befinner sig i utanförskapet (Mattsson 2001:244).

Det finns alltså tre olika sätt att förklara diskrimineringen. Diskrimineringens mekanismer utgörs i det första fallet, dvs. enligt teorin om strukturell diskriminering, av aktiv exkludering från majoritetssamhällets sida gentemot de Andra, i det andra fallet av vissa individers och gruppers fördomar och negativa attityder gentemot de Andra och i det tredje fallet av bristande egenskaper och förmågor hos de Andra själva. Att ta ställning mellan dessa tre alternativa förklaringsperspektiv är inte alldeles lätt och i praktiken omöjligt på enbart empiriska grunder, eftersom alla teorierna går att verifiera empiriskt. Ingen, inte heller DN:s ledarskribent, förnekar att det förekommer aktiv exkludering av etniska minoriteter och det finns såväl studier som påvisar utbredda fördomar mot minoritetsgrupperna som att t.ex. språkliga handikapp utgör en försvårande faktor för inkludering i det svenska samhället. Det främsta argumentet för att trots allt tillmäta teorin om strukturell diskriminering större förklaringskraft än de två konkurrenterna är, som vi ser det, att i stort sett hela den svenska invandringpolitiken har utgått från en kombination av de två senare teorierna och därför inriktats mot att bekämpa fördomar hos t.ex. arbetsgivare och krögare samt mot kompensatoriska åtgärder, t.ex. samhällsinsatser för svenskundervisning, boende, arbetssökarkurser osv. Utan att diskrimineringen därför har upphört eller ens minskat (de los Reyes & Kamali 2005). Detta tyder på att det är något allvarligt fel både med teorin om fördomar och teorin om resurshandikapp, vilket inte är detsamma som att säga att teorin om strukturell diskriminering är sista ordet. Men den erbjuder i varje fall en alternativ förklaring som riktar ljuset mot mer grundläggande samhällsför-

hållanden, som förbises av de två konkurrerande teorierna, och därför är värd att prövas .

Vad kan då medieforskningen bidra med som skulle kunna bredda underlaget för ett ställningstagande beträffande fruktbarheten hos teorin om strukturell diskriminering? Någon heltäckande prövning och jämförelse mellan de två teorierna är knappast något som medieforskningen kan åstadkomma. Det beror på att flera viktiga mekanismer bakom diskrimineringen finns inom andra sektorer av samhället, t.ex. arbetsmarknaden och rättsväsendet, och endast sekundärt påverkas av mediernas verksamhet. Dessutom har medieforskare sällan studerat sådana faktorer som inom medieförretagen skulle kunna förklara förekommande diskriminering, vilket också den här boken avspeglar. Men det är möjligt för medieforskningen att analysera huruvida mediernas verksamhet och utbud bekräftar hypoteser som kan genereras från de alternativa teorierna. Teorin om strukturell diskriminering ger anledning att förvänta sig att kulturella minoriteter övervägande skildras på ett negativt och nedlåtande sätt jämfört med majoritetsgruppen. Enskilda individer som begår brott och missgärningar och avviker från vedertagna normer skulle i de fall de tillhör en minoritetsgrupp, enligt denna hypotes, exempelvis beskrivas som företrädare för hela gruppen som kollektiv, medan något motsvarande inte skulle förväntas i de fall det handlar om individer som tillhör majoritetskulturen.

Såsom teorin om strukturell diskriminering har utvecklats i utredningens tidigare rapporter är det en flernivåteori där kognitiva, samhällshistoriska, politiska och sociala nivåer knyts samman i förklaringen av diskrimineringens mekanismer. Dikotomin Vi och Dom är utgångspunkten och den har sitt ursprung i det socio-kognitiva behovet att skilja mellan den egna gruppen och andra grupper. Historiskt är denna kognitiva mekanism i identitetsskapandet nära sammankopplad med framväxten av nationalstaten och den därmed sammanhängande diskursiva konstruktionen av en nationell identitet. Denna baserades på en dubbel konstruktion: för det första ett förhärligande av egenskaper som projicerades på den egna nationella gemenskapen och för det andra projicering av negativa egenskaper på dem som ej tillhörde gemenskapen. Sammanhållningen i nationalstaten syftar både till gemenskap inåt och sammanhållning utåt. Men rötterna till nutidens identitetskonstruktioner återfinns även hos den europeiska kolonialepokens rasistiska ideologier och exploateringen av främmande folk och naturtillgångar. Detta historiska arv sätter sedan avtryck i dagens

främlingsfientliga partier som även influerar de etablerade politiska partierna i en riktning som innebär skärpta krav på personer med utländsk bakgrund, flyktingar och asylsökande. Till skillnad från kolonialtidens i allt väsentligt rasistiskt motiverade förtryck formuleras nutidens främlingsfientlighet i kulturalistiska termer. Det är inte rasblandning som anses vara av ondo utan blandningen av kulturer. Eliternas rasifierande diskurser underblåser inte bara extremisternas diskriminerande praktiker utan även den institutionaliserade diskrimineringen som utövas av myndigheter, företag och organisationer. För att beskriva denna grundläggande kognitiva mekanism insatt i ett historiskt-socialt sammanhang införs termen "andrafiering". Masoud Kamali beskriver andrafieringen som en sociokognitiv komponent i nationsbildandet, vilken på en och samma gång upprättar en homogen kollektiv identitet, ett "folk", och avgränsar denna identitet från de "Andra" (Kamali 2005:40 ff.). Samtidigt är det viktigt att inse att diskrimineringens diskursiva mekanismer inte bara – kanske inte ens främst – har med "bilden av de Andra" att göra utan framför allt med "bilden av Vi" eller med vad som har kallats diskrimineringens "andra ansikte" (Mattsson 2005:139). Det är just i den kombinerade verkan av dessa två Vi-respektive Dom-relaterade "ansikten" som den diskursiva diskrimineringen blir en så stark kraft i samhället att vi kan tala om den som en struktur. Slutligen ska här nämnas vad det betyder att man teoretiskt betraktar diskrimineringens andra ansikte, dvs. i vårt fall svenskheten, som symboliskt objekt. Poängen är att självförhärligandet av den egna kollektiva gemenskapen tillmäts en grundläggande och avgörande betydelse för diskrimineringen av de Andra, vars beständighet i mycket kan förklaras med den flexibilitet, godtycklighet och anpassningsbarhet i förhållande till den aktuella situation och de egna intressena som utmärker bilden av oss själva (Azar 2005). Genom att svenskheten – eller vilken annan identitet som helst – aldrig strikt definieras kan det som betecknas som "svenskt" variera från den ena situationen till den andra utan att det upplevs som ett problem. Det enda som är fixerat är den självgodhetens lov som är mer eller mindre underförstådd i den diskursiva diskrimineringens praktiker oavsett vilka de Andra för stunden råkar vara.

Det är från dessa teoretiska utgångspunkter som ovan nämnda hypoteser om hur nyhetsmedierna kan antas medverka i diskrimineringen av medlemmarna i etniska minoritetsgrupper kan härledas. Om dessa hypoteser bekräftas av medieforskningen är det ett

skäl att ta teorin om strukturell diskriminering på allvar och att överväga sådana åtgärder för att motverka diskrimineringen som tar fasta på dess strukturella orsaker. Men något slutgiltigt ”bevis” för teorins hållbarhet får vi förvisso inte eftersom nya teorier med ännu större förklaringskraft kan komma att utvecklas i framtiden. Skulle däremot hypoteserna inte bekräftas talar detta för att teorin knappast är hållbar. I sig är detta dock inte något ”bevis” för att den konkurrerande teorin är hållbar. För detta krävs ytterligare underlag i form av empiriska belägg, dvs. att den alternativa teorins hypoteser har verifierats. Också vid ett sådant utfall är teorins hållbarhet endast avgjord ”tills vidare”.

Forskning om medierna i det multietniska samhället

Medierna i det multietniska samhället kan karaktäriseras som ett forskningsområde inom medie- och kommunikationsvetenskap som länge var tämligen outforskat men på senare tid har expanderat både i Sverige och i synnerhet internationellt. Det är samtidigt ett mycket heterogent område med avseende på teoretiska perspektiv, forskningsobjekt, frågeställningar och metoder (se t.ex. Brune 2002 och 2004, Cottle 2000, Downing & Husband 2005, SOU 2005: 56 för svenska och internationella översikter). Vi har inte för avsikt att här presentera en utförlig genomgång av denna forskning men presenterar nedan några iakttagelser om fältet som helhet. Snarare än att kommentera enskilda studier vill vi belysa en del generella trender och utmärkande drag som vi bedömer som specifikt relevanta för volymens tematik.

Fältet som helhet präglas av en stor obalans med avseende på de delar av mediernas kretslopp som forskningen har fokuserat. I jämförelse med studierna av *utbudet*, framför allt av nyhetsmediernas representationer av t.ex. etnicitet, rasism, flyktingar, ”invandrare” och integrationsfrågor, är studierna av *medieproduktionen* liksom av *publiken* och dess reception av medieinnehållet betydligt färre. Enligt den brittiske medieforskaren Simon Cottle speglar detta en obalans som kännetecknar det medie- och kommunikationsvetenskapliga fältet i dess helhet (Cottle 2000: 15). Vi resonerar nedan om några innebörder och konsekvenser av denna obalans.

För det första är avsaknaden av *produktionsstudier* problematisk av flera skäl. Dels tenderar den att leda till underteoretiserade analyser av de krafter som både betingar och möjliggör etniska

minoriteters medieproduktion. Dels ställer den sig i vägen för en fullständig förståelse av de faktorer som bidrar till såväl etniska minoriteters underrepresentation i majoritetsmediernas arbetskraft som deras missrepresentation i dessa mediers utbud. Dessa faktorer omfattar t.ex. den statliga mediepolitiken, rådande assimilations- och integrationsideologier, kulturella klimat, förändringar i mediasystemets struktur och processer, samt globaliserings- och kommersialiseringstrender (Cottle 2000: 15-17). Denna avsaknad av forskning om medieproduktionen kan också konstateras för Sveriges del. Det råder exempelvis brist på studier om den etniska sammansättningen i majoritetsmediernas personalstyrka, t.ex. på nyhetsredaktionerna. Likaså saknas undersökningar om vad en förmodad underrepresentation av minoriteterna har för konsekvenser och vilka följder en förändring av arbetskraftens sammansättning skulle kunna få för diskrimineringen (SOU 2005: 161).

För det andra är även den *relativa* avsaknaden av *publikstudier* problematisk. Studier av *etniska minoritetspubliker* är fåtaliga och detta beror enligt Cottle på en institutionell (akademisk) logik som länge ignorerade vad dessa grupper kunde tänka, vilja eller säga om medieutbudet och mediernas relevans för deras vardagsliv. De senaste årens förändrade mediasituation med alltmer fragmenterade marknader och ökande konkurrens mellan medierna har dock lett till att medieföretag har börjat göra marknadsundersökningar av minoriteters mediesmak. Parallellt med detta kan konstateras ett ökande intresse för receptionsstudier inom den akademiska forskningen sedan början av 1990-talet, vilket resulterat i studier av meningsskapande processer i förhållande till identitetskapande och föreställda gemenskaper (Cottle 2000: 23-24). För Sveriges del konstaterar Ylva Brune att det saknas systematiska studier av hur människor med olika etnisk och social bakgrund uppfattar en svensk nyhetsrapportering som bl.a. berör deras förhållanden. Hon gör dock iakttagelsen att i undersökningar som bl.a. behandlar flyktingars integration och ungdomars identitetsarbete uttrycks uppfattningen att svenska nyhetsmedier ensidigt och återkommande producerar bilder av vissa länder, kulturer, religioner och personer från dessa länder som är nedvärderande och stereotypiserande samt att dessa bilder har både sociala konsekvenser (dvs. konsekvenser i det praktiska livet, såsom hur någon bedöms som arbetssökande) och mentala konsekvenser för den egna självbilden (Brune 2004: 14). Ulrika Olausson som svarat för ett kapitel i den här boken har dock nyligen lagt fram en avhandling som är unik i

det den bland annat studerar hur olika etniska grupper ser på medierna i anslutning till några aktuella krishändelser (Olausson 2005).

Låt oss nu skifta fokus till *majoritetspubliker* och frågan om journalistikens betydelse för den offentliga debatten och människors sätt att tänka och tala. Brune konstaterar att det i den litteratur som handlar om medier, rasism och etniska relationer i västerlandet ofta tas för givet att det finns viktiga samband mellan nyheternas verklighetskonstruktioner och medborgarnas verklighetsuppfattningar och handlingsmönster, men att det samtidigt finns få empiriska studier av hur dessa samband mer exakt ser ut. Hon anser dock att de befintliga studierna ger stöd för antagandet att nyheterna medverkar i att upprätta diskursiva ramar för hur flykting- och invandrarfrågor artikuleras och förstås i det offentliga samtalet och bland medborgarna (Brune 2004: 11ff). Bristen på empirisk forskning på detta område har även påtalats av utredningen om strukturell diskriminering (SOU 2005: 56, s. 161).

För det tredje, när det gäller *medieutbudet* noterar samma utredning att den forskning som i och utanför Sverige fokuserat på de bilder av "invandrare" och "svenskar" (eller andra nationaliteter) som förmedlas av medierna pekar i en tydlig riktning: "Medierna är dels etniskt homogena, dels en mycket central arena och aktör i skapandet av å ena sidan stigmatiserande, ofta rasistiska stereotyper om invandrare och å andra sidan en positiv bild av Sverige och majoritetsbefolkningen." (SOU 2005: 56, s. 127) Enligt utredaren tycks de svenska studierna enhälligt visa att svenska medier, liksom medier i andra länder, rutinmässigt återskapar en övergripande Vi och Dom-indelning som följer etniska linjer och att detta sker genom att gruppen "invandrare" rutinmässigt förknippas med negativa företeelser såsom brottslighet och könsförtryck (SOU 2005: 56, s. 127–128). Det kan emellertid tilläggas att den svenska medieforskningen inom detta område är teoretiskt heterogen och att teorin om den strukturella diskrimineringen är underutnyttjad av medieforskarna.

Föreliggande antologi motsvarar rätt väl forskningsläget nationellt och internationellt. Det är innehållsanalytiska studier av nyhetsmaterial som dominerar. Dessa spänner över ett brett spektrum av genrer från inrikes-, ekonomi- och brottsjournalistiken samt rapporteringen om ett "hedersmord", via kultur-, nöjes- och konsumentnyheter till sport- och krigsjournalistik. Genom fokuseringen på utbud från olika tidsperioder möjliggör även somliga kapitel jämförelser över tid varigenom förändringstendenser görs

synliga. Dessutom ingår i boken en organisationsstudie och en publikstudie. Den förra fokuserar på mediearbetare med utländsk bakgrund och deras situation och position i majoritetsmedier. Den senare undersöker hur människor från både majoritetskulturen och minoritetsgrupper förhåller sig till utbudets inkluderande och exkluderande mekanismer. Antologins bidrag tillämpar begrepp och tolkningsramar från teorin om strukturell diskriminering, vilket möjliggör en förståelse av både institutionella och ideologiska förhållanden bakom mediernas roll för diskrimineringen. Flera av författarna konstaterar vissa tendenser i positiv riktning och hävdar att förändringar är möjliga.

Bokens bidrag

Svensk medieforskning har som redan noterats producerat relativt lite säker och övergripande kunskap om förekomsten av mediearbetare med utländsk bakgrund i majoritetsmediernas personal samt hur de fördelar sig på t.ex. medieformer och företagstyper. Det samma gäller för dessa mediearbetares uppfattningar och upplevelser av sin situation och position på arbetsplatsen samt om de anser sig vara utsatta för diskriminering. **Leonor Camauër** presenterar i sitt kapitel en intervjuundersökning med tio mediearbetare med utländsk bakgrund, i syfte att ur deras berättelser frilägga eventuella mekanismer för strukturell diskriminering inom majoritetsmedierna. Studien identifierar sex olika typer av diskrimineringsmekanismer. Tre av dessa, mekanismer vid rekrytering, anställningsformer samt kollegors och chefers behandling av mediearbetare med utländsk bakgrund, har det gemensamt att de huvudsakligen har effekter på den individuella mediearbetaren. De tre andra typerna, ghettoisering av mångfaldsredaktioner och verksamheter, styrning av det journalistiska arbetet samt förnekelsemekanismer, är mekanismer som både har konsekvenser för individen samt för det journalistiska arbetet och dess produkter. Viktiga effekter av dessa mekanismer är exkludering eller villkorad inkludering och att de bidrar till reproduktionen av andrafiering. Vidare finner Camauër att mediearbetare vid både public service och privata företag överlag uttrycker en desillusionerad inställning till medieföretagens mångfaldsarbete och mångfaldspolicies. Man betonar den stora diskrepansen mellan retorik och praktik, långsamheten och de ringa resultaten. Camauër pekar dock på vissa hoppningivande tendenser i

medieföretagen som ökad medvetenhet om diskrimineringen och ett sökande efter alternativa sätt att gestalta verkligheten. Hon drar slutsatsen att dessa tendenser, kombinerade med ett mediepolitiskt stöd och ett ökat tryck från den mediekritiska debatten, *kan* bereda marken för en process av omvärdering av invanda journalistiska värderingar och rutiner. Kapitlet avhandlar också frågan om varför det är viktigt att fler mediearbetare med utländsk bakgrund blir verksamma i majoritetsmedier, vilket diskuteras utifrån både teoretiska utgångspunkter och empiriska indikationer.

Mediernas och journalistikens betydelse för diskriminering i olika avseenden, dvs. både könsmässigt och etniskt och vad gäller sexuell läggning, är en fråga som debatterats återkommande under åtminstone något decennium, vilket bland annat har lett till att medieföretagen och journalistkåren tagit initiativ för att öka mångfalden bland personalen och motverka diskriminerande stereotypa skildringar av t.ex. etniska minoriteter. Publicistklubbens årsbok 2005 har titeln *Förändringstid* för att markera ambitionen att journalistiken lever upp till kraven i ett multietniskt samhälle. Detta är utgångspunkten för **Ylva Brune** som i sitt kapitel analyserar hur tre storstadstidningar under några veckor våren 2005 beskrev det svenska, etniskt heterogena samhället i ett antal olika genrer. Skiljer sig journalistiken i dag från hur den såg ut tidigare, är hennes frågeställning. Hennes resultat är både positiva och i vissa avseenden nedslående. Hon vänder troligen upp och ner på vissa förutfattade meningar om hur s.k. kvalitetspress skiljer sig från kvällspress och nyhetsjournalistik från sportjournalistik med avseende på etnisk diskriminering. Brune konstaterar att mediebilderna av "Dom" och "Vi" undergår vissa förändringar som genomgående framstår som positiva utifrån ett mångfaldsperspektiv. I synnerhet om vi begränsar tidshorisonten till det senaste decenniet. Ur detta perspektiv befinner journalistiken sig av allt att döma i en "förändringstid". Men inom s.k. "hårda" genrer som traditionellt åtnjutit hög status, såsom inrikes och ekonominyheter, liksom i brottsjournalistiken är bilden huvudsakligen negativ, eftersom de Andra sällan förekommer som auktoritativa källor men däremot ofta figurerar som brottsmisstänkta och kriminella. Brune tycker sig dock se en tendens till inkludering i mer mjuka genrer som kultur-, nöjes- och konsumentjournalistiken, vilka fått allt större utrymme på senare tid. I dessa genrer tenderar etniska minoriteter att behandlas på i stort sett samma sätt som andra "vanliga människor" och utan att stigmatiseras. Detsamma tycks gälla sportjournalistiken, en genre

där sportidoler med utländsk bakgrund varit vanligt förekommande sedan länge. Inkluderingsstrategier kan dock ibland spela med stereotyper och om de inte kopplas till ett förhållningssätt som utgår från mänskliga rättigheter riskerar de enligt Brune att endast åstadkomma en sorts kosmetisk inkludering.

I **Gunilla Hulténs** bidrag anläggs ett historiskt perspektiv på hur i första hand den svenska lokalpressen skildrat ”invandrare” och invandring under perioden 1945–2000. Hon bygger sina resultat på ett stort material – totalt ca 1800 artiklar från fyra tidningar – som också ligger till grund för en avhandling. Genom att analysera tidningstexterna mot bakgrund av den aktuella invandringspolitikerna och dess grundläggande idéer visar Hultén hur intimt relaterade journalistiken är med de officiella politiska strömningarna. Journalistiken framstår som statsmaktens lyhörda följeslagare men också som dess tribun. Från denna förmedlar journalisterna ”tankar för dagen” och medverkar genom denna förmedling till befastande av kollektiva tankemönster och förhållningssätt. Men bakom invandringspolitikens konjunkturen som pressen så följsamt återger skönjer Hultén ett mer beständigt inslag. Det är klangen från folkhemmets trygga gemenskap från tiden innan och före. På detta sätt tar sig mediernas rekonstruktion av den nationella gemenskapen skiftande form vid olika tidpunkter samtidigt som de oavbrutet utgör ett fundament för den föreställda nationella gemenskapen. Under andra världskriget tog Sverige emot ca 200 000 flyktingar och mot slutet av kriget började myndigheterna se dessa som lösningen på arbetskraftsproblemen inom jordbruket och industrin. De var en resurs för det svenska samhället och de skulle göra rätt för sig – det var ledtemat i lokalpressen från 1945 och vidare under 1950-talet. Samtidigt betonas hur de invandrade utlänningarna i gengäld får del av det svenska välståndet. Förutsatt att de anpassar sig till de skötsamhets- och flitighetsideal som förutsätts utmärka folkhemmet. På 1970-talet upphör arbetskraftsinvandringen praktiskt taget helt på grund av skärpta regler och sedan dess handlar invandringen om flyktingar och deras anhöriga. ”Invandrare” blir nu ett begrepp och invandringspolitikens mål anges som jämlikhet, valfrihet och samverkan. I pressen är det samhällets insatser för att förverkliga dessa mål som står i centrum såsom språkkurser, daghem, hemspråksundervisning osv. Från slutet av 1980-talet ökar antalet asylsökande kraftigt, främst från konflikterna på Balkan. Främlingsfientliga åsikter får genomslag i en lokal folkomröstning i Sjöbo 1988 och Ny demokrati kommer in i riksdagen 1991. Hat-

brott mot utlänningar blir vanligare, vilket får stor uppmärksamhet i medierna. I lokalpressen anar man en vilja att lyfta fram det positiva med invandringen. Bland annat i reportage om hur invandrarernas matkultur berikar den svenska matkulturen förmedlas en bild av det inbjudande mångkulturella svenska samhället.

Marcus Johansson tar sig också an lokalpressens rapportering av "invandrare" och invandring. Även i hans studie är perspektivet historiskt. Johansson studerar hur representationen av personer med utländsk bakgrund har förändrats mellan 1980 och 1999 i två lokaltidningar i Örebro: *Nerikes Allehanda* och *Örebro-Kuriren*. Kapitlet redovisar resultaten både från en kvantitativ analys av i vilken utsträckning som personer med utländsk bakgrund betraktas som resurs eller problem och från en kvalitativ analys där såväl språkbruk, förklaringsperspektiv, stereotyper och relationen till invandringspolitiken studeras. Den helt övervägande delen av artiklarna i det två örebrotidningarna (83 procent) skildrar "invandrare" som problem. Johansson konstaterar att den negativa bilden av "invandrarna" ökar i takt med att de blir flera. Detta är särskilt påfallande i artiklar där personer med utländsk bakgrund beskrivs som kollektiv. Ökningen av problemrelaterade beskrivningar är här konstant under hela undersökningsperioden. Liksom i Hultén studie finner Johansson att rapporteringen är hierarkiserad, den skildrar personer med utländsk bakgrund som underlägsna den etniska majoriteten. Detta sker i vissa fall mycket aktivt genom tydliga ställningstaganden och värderingar också i nyhetsartiklarna. Det är bara i undantagsfall som etniska minoriteter får representera sig själva. Däremot visar också Johansson att den lokala politiska eliten ofta kommer till tals och även får tala både om och för de personer som har utländsk bakgrund.

Andrafieringen, dvs. att "de Andra" exkluderas från den egna gemenskapen vilken beskrivs som ifrågasatt eller hotad av deras närvaro, kommer till uttryck i åtskilliga reportage. Johansson belyser t.ex. hur kontrasterande termer används i lokalpressens konstruktion av det svenska respektive det främmande – termer som genomgående framställer det förra som mer värt än det senare. Termen "invandrare" används ofta oreflekterat och kopplas till kostnader för samhället, bostadsområden med sociala problem och segregering. Lokala politiker får okritiserat framträda med uttalanden om att en begäran om muslimsk friskola är "extravaganta grejor" som drabbar kommunens ekonomi. Ett internt bråk inom en minoritetskyrka slås upp stort i båda lokaltidningarna och den

svenska kyrkan och polisen beskrivs som fredsmäklare. Genomgående finner Johansson exempel på hur lokaljournalistiken ger ett passivt stöd till majoritetskulturen och den rådande maktstrukturen.

Vissa händelser äger en unik förmåga att ställa på sin spets föreställningar och debatter om "invandrar"- och mångfaldsfrågor. Mordet på Fadime Sahindal den 21 januari 2002 hör onekligen till dessa. Händelsen gav upphov till ett omfattande mediepådrag där frågor om kultur och kulturskillnader stod i fokus. I sitt kapitel studerar **Pia Strand Runsten** ett urval nyhetsinslag och samhällsmagasin som sändes i Sveriges Television i direkt anslutning till mordet. Med diskursanalytiska metoder undersöker författaren hur händelsen gestaltades samt vad denna gestaltning säger om de inblandade och deras kultur respektive Sverige och dess kultur. Analysen pekar på tydliga stigmatiserande och dikotomiserande drag i bevakningen av mordet. Strand Runsten finner i sitt material starka polariseringar mellan "Vi" och "Dom", mellan den svenska/västerländska och den kurdiska/österländska kulturen, vilka framställs som vitt skilda och oförenliga. Ett centralt tema i rapporteringen om mordet utgörs av kulturen kring hedersmord. Författaren visar att mordet tolkas nästan uteslutande i kulturella termer varvid den svenska kulturen framställs som den rätta och goda, som hederlig, rättvis, jämställd, handlingskraftig och beskyddande. I gestaltningen av Dom antyder bevakningen att "invandrare" inte vet, eller inte bryr sig om, vilka normer som gäller i Sverige och att de därför gör som de vill. Vanligt förekommande i materialet är också att minoritetsbefolkningens åsikt betraktas som mindre tillförlitlig, tillmäts ett lägre nyhetsvärde och efterfrågas sällan i någon större utsträckning. Ytterligare en dikotomi har att göra med gestaltningen av könsförtrycket. Det könsförtryck som förekommer i Sverige betraktas som onormalt medan samma förtryck framställs som en legitim företeelse i andra kulturer. Det sker genom inslagens/programmets diskursiva konstruktion av könsförtryck som en kulturell handling där patriarkala strukturer anses förekomma endast inom vissa kulturella ramar och nationella gränser. Enligt samma logik gestaltas unga kvinnor med utländsk bakgrund generellt som förtryckta, passiva, okunniga och isolerade.

I sitt kapitel om sportjournalistik noterar **Göran Eriksson** att sport utgör en kulturfär där översvallande känslouttryck för det nationella nästan är norm och att denna journalistiska genre i sin egenskap av medskapare och uttolkare av idrottsevenemang spelar

en central roll i sammanhanget. Härmed riktas strålkastarljuset mot diskrimineringens andra ansikte, majoritetskulturens skapande av en idealiserad "Vi"-gemenskap. Författaren undersöker det språkbruk och de konventioner som används vid bevakningen av idrotts-evenemang och hans material består av *Aftonbladets* och *Expressens* sportbilagor från två stora mästerskap åren 2004 respektive 2005. En utgångspunkt för studien är att sportjournalistiken kan upprätthålla föreställningar om vad som är "svenskt", men samtidigt bidra till en andrafiering genom att peka ut det/dem som inte tillhör den nationella gemenskapen. Ett av studiens resultat är att sportjournalistiken bidrar till en tydlig gränsdragning mellan Vi och Dem, med avseende på dels andra nationer, vilka kan framställas som något som hotar det svenska utifrån, dels ett hot som kommer inifrån, vilket reproducerar dikotomin "svensk-Invandrare". Genom språkbruk och andra konventioner skapar sportjournalistiken nationella hjältar och en bild av ett gemensamt förflutet, och den framhåller en förankring i familj och vardagsliv i Sverige som betydelsefullt för framgångarna. Vidare noterar Eriksson att både ursprungssvenskar och svenskar med utländsk bakgrund kan inkluderas i det lyckorus som frammanas av medierna vid svenska sport- och idrottsframgångar. Hjältarna hyllas oberoende av identitet. Men denna öppenhet har samtidigt en illusorisk karaktär eftersom andrafieringens Dem och Vi-dikotomi dels ligger till grund för sportjournalistikens förgivettagna banala nationalism, dels även strukturerar polariserade karaktärsskildringar av "hjältar" med olika etnisk identitet inom den kollektiva svenska gemenskapen. Således kan sportjournalistik på ett yligt plan innesluta alla, men den har också en tendens att inordna människor i kategorin invandrare, vilken sätts i ett motsatsförhållande till det svenska. Genom sådana dikotomier reproducerar genren tankar och språkbruk som upprätthåller strukturell diskriminering.

Krigsjournalistiken är en specialgren inom nyhetsjournalistiken och dessutom ursprunget till journalistiken som institution. I sin genomgång av forskningen om främst svenska medias rapportering från kriget från och med Gulfkriget 1990–1991 konstaterar **Stig Arne Nohrstedt** att svenska medier genomgående präglats av en identifiering med västvärlden och därmed också varit mottagliga för supermakten USA:s krigspropaganda. Den amerikanska propagandaapparatens styrka och den internationella dominansen av medier med hemvist i USA har resulterat i en krigsrapportering som måste betecknas som osjälvständig i förhållande till Washington

trots att kritiska röster inte har saknats i de svenska medierna. Detta beroende och denna identifiering med USA som västvärldens och demokratiernas ledande företrädare blir särskilt tydlig vid en analys av hur krigets offer skildras i rapporteringen. De offer och det lidande som den egna sidan i konflikterna drabbas av har alltid högst prioritet som "värdiga offer". Det är dem journalistiken visar empati och medkänsla medan offren på den andra sidan antingen förbigås med tystnad eller skildras opersonligt och distanserat. Men detta betyder inte att inget har förändrats i svensk krigsjournalistik sedan Gulfkriget. Även om denna grundläggande struktur av inkludering/exkludering beträffande offerbilden inte har försvunnit så har ensidigheten minskat. Jämfört med mediebilderna av det "kliniska kriget" i samband med Gulfkriget som helt enkelt ignorerade tiotusentals om inte hundratusentals civila offer på den irakiska sidan var rapporteringen från Kosovokrigen, Afghanistankriget och Irakkriget betydligt mer balanserad i termer av "värdiga" och "ovärdiga" offer. Medlidandet omfattade också offren för USA:s och andra väststaters krigföring. Denna trend mot en starkare och mer universell fokusering på civila offer i medierna finns sannolikt inte bara inom svensk krigsjournalistik och hänger bland annat samman med förändringar inom det globala medielandskapet. Framför allt har etablerandet av al-Jazeera som en viktig konkurrent till CNN och BBC inneburit att kriget mot terrorismen inte går att skildra som ett "kliniskt krig" i några fria medier utanför USA. Samtidigt har denna trend framkallat det kanske största hotet mot krigskorrespondenterna och krigsjournalistiken hittills, nämligen USA-administrationens allt tydligare policy att stoppa ofördelaktig rapportering med vapenmakt.

Ulrika Olausson utmanar i sitt kapitel förståelsen av den nationella televisionen, och i förlängningen de nationella medierna, som barden, som en starkt sammanhållande social ritual. Hon riktar analysen av gruppernas meningsskapande på diskrimineringens andra ansikte, dvs. processerna av inneslutning i en föreställd svensk gemenskap, och beskriver sedan hur den banala nationalismen samtidigt fungerar exkluderande för vissa minoritetsgrupper. Vad betyder då denna mediebild av "de Andra" för diskrimineringen i Sverige? Olausson visar att mediediskursernas inkludering/exkludering av olika identiteter i den svenska kollektiva gemenskapen får betydande konsekvenser för de andrafieringsmekanismer som framkommer vid fokusgruppsintervjuer i anslutning till tre krisartade händelser, dvs. branden i en ungdomslokal i

Göteborg 1998, Kosovokonflikten 1999 och Göteborgskravallerna 2001. Genomgående framgår en identifiering med en banal-nationalistisk Vi-konstruktion hos intervjugrupperna med ursprungssvenska medlemmar, en konstruktion som finns tydligt representerad i medierapporteringen. Man bekymrar sig i dessa grupper för hur Sveriges renommé skulle påverkas av uppgifterna om att branden var anlagd av rasister. På liknande sätt anammade medlemmarna av majoritetsgemenskapen mediernas bild av svensk humanitärt engagemang i Kosovokonflikten respektive upprördhet, för att inte säga hatiskhet, över att bilden av Sverige smutsats ned av kravallerna i Göteborg. En reaktion som förklaras av mediernas fokusering på demonstranternas våldsamma metoder. Kravallerna och även polisvåldet fick i medierapporteringen en stark koppling till utländska aktivister som hotade den svenska gemenskapen och samhället. Hos intervjupersoner med utländsk bakgrund skapade mediernas banala nationalism en motreaktion och ett förstärkande av upplevelsen av exkludering från majoritetssamhället. Identifieringen med utanförskapet i grupper som känner sig missrepresenterade i medierna aktualiserades när självbilden "frontalkrockade" med mediernas bild. Mediernas betydelse för diskrimineringen handlar följaktligen inte om någon mekanisk påverkans effekt utan tvärtom om att deras innehåll aktualiserar och understöder de polariserande andrafieringsmekanismer som skapar förutsättningar för diskrimineringen. Olausson argumenterar för att denna polarisering endast kan motverkas om medierna kan anta utmaningen att fungera som diskursiva bryggor som gör det möjligt för minoritetsgrupperna att bli jämställda deltagare i det offentliga samtalet.

Vad säger resultaten om hållbarheten hos teorin om strukturell diskriminering?

Starkt förenklat finns det tre huvudsakliga sätt att förklara den etniska diskrimineringen. Den kan antingen förklaras av institutionella och strukturella faktorer eller av vissa individers fördomar eller, slutligen, av begränsade resurser och kompetens hos de diskriminerade själva. Innan vi allra sist i denna introduktion lämnar några förslag till åtgärder diskuteras frågan vad rapportens resultat säger om förklaringsvärdet hos dessa (delvis) konkurrerande förklaringsperspektiv. Som framgick ovan intar vi en pragmatisk hållning till frågan om vilken teori som är mest sanningslik. Mycket

talar för att det är ofruktbart söka efter teorin med stort T. I stället torde det vara rimligare och mer konstruktivt att försöka bestämma det relativa förklaringsvärdet hos de föreslagna teorierna genom att ringa in vad var och en av dessa teorier närmare bestämt kan förklara. Ser man det så behöver man inte slutgiltigt förkasta något av förklaringsalternativen utan kan ta vara på varje teoris bidrag till att förklara diskrimineringen. Såväl teorin om fördomar mot Dom andra hos majoritetsgruppens ”rötägg” som teorin om resurshandikapp hos minoritetsgruppernas medlemmar har otvivelaktigt ett visst empiriskt stöd. Förvisso finns det ett visst antal individer som utmärker sig genom extrema uppfattningar om ”invandrare” och även i handling kan utgöra ett tydligt hot mot de människor som de avskyr. Men dessa ”rötägg” skulle inte ha den betydelse de har i dag om det inte vore för de eliter och samhällsinstitutioner som på olika sätt ger dem bekräftelse – genom att utpeka ”de Andra” som själva skyldiga till sitt utanförskap eller som ovärdiga att upptas i den svenska gemenskapen (jfr. Jonsson 2005; Brøgger m.fl. 2005). Teorin om resurs- och kompetenshandikapp kan förklara vissa av de hinder för integration som möter minoritetsgruppernas medlemmar, men inte varför t.ex. det utländskt klingande namnet eller utseendet leder till diskriminering av dem på arbetsmarknaden eller av rättsvårdande myndigheter. Vår slutsats är därför att teorin om strukturell diskriminering är ett komplement till de andra teorierna, vilken på ett mer grundläggande och övergripande sätt förklarar diskrimineringens orsaker. Den ger också ett bättre underlag för att förklara mediernas betydelse för diskrimineringen. Enbart förekomsten av eventuella enskilda ”rötägg” inom journalistkåren torde inte förklara varför de goda och seriöst menade intentionerna om ökad mångfald inte har förverkligats i större utsträckning än de har. Inte heller kommer man särskilt långt med att hänvisa till olika slags resurssvagheter, t.ex. språkförmåga, hos minoritetsmedlemmarna om man vill förstå varför bilden av Dom är så genomgående negativ. Det är ju trots allt i huvudsak journalister med en etnisk tillhörighet till majoritetsgruppen som gör dessa reportage – inte invandrarna eller flyktingarna själva. Däremot lyfter teorin om strukturell diskriminering, till vilken vi här för enkelhetens skull också räknar underteorierna om banal nationalism och svenskheten (eller vilken som helst nationalidentitet) som symboliskt objekt, fram förklaringsmekanismer som förefaller oundgängliga för en djupare förklaring av hur medier och journalister oavsiktligt bidrar till diskrimineringen. Dessutom tillför teorin om strukturell dis-

kriminering ett makt- och intresseperspektiv som saknas i de två andra förklaringsperspektiven, vilket innebär att den kan betraktas som en mer utvecklad samhällsteori. Det förhållandet att denna teori också inbegriper ett förnekelse-element (se ovan) innebär inte att den är omöjlig att falsifiera. Men en prövning av dess hållbarhet måste göras med hänsyn till hur långt denna teori kommer jämfört med de andra konkurrerande teorierna när det gäller att förklara diskrimineringen. Det kan aldrig vara tillräckligt att endast granska en teori utifrån kriteriet om den innehåller något antagande om falskt medvetande eller ej.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att studierna i den här rapporten bekräftar antagandet att medierna bidrar till den strukturella diskrimineringen genom sin banala nationalism och den diskursiva konstruktionen av berättelser om relationerna mellan olika etniska grupper, vilken utgår från andrafiering som ett grundläggande element. Påfallande ofta bygger medierapporteringen på en dikotomi mellan ett kollektivt Vi med fördelaktiga karaktärsdrag och egenskaper och ett Dom med i huvudsak motsatta drag och egenskaper. Detta hindrar dock inte att förändringar i positiv riktning kan skönjas. Medvetenheten om bristande mångfald inom medieföretagen har spritt sig och ett antal företag har genomfört eller i varje fall startat satsningar för att bredda den etniska sammansättningen hos personalen. Insikten om att också rapporteringens innehåll i många sammanhang – främst kanske brottsjournalistiken – lider av stigmatiserande och diskriminerande skildringar av etniska minoritetsgrupper har också fått visst genomslag i professionen. Inom en del redaktioner för man t.ex. diskussioner om alternativa sätt att gestalta minoritetsgrupper och om integrationsprojekt. Och ser man till intentionerna finns det knappast anledning att ifrågasätta journalistkåren i allmänhet. Många journalister försöker lyfta fram diskrimineringen av etniska minoritetsgrupper och belyser orättvisorna och utanförskapet. Extrema gruppers rasism och främlingsfientlighet utsätts för kritisk granskning. Men fortfarande förekommer rutinmässigt förringande uttryck och stereotypa bilder i alltför stor utsträckning för att journalistiken ska kunna friskrivs från ansvar för diskrimineringen. Främsta orsaken till att de vanligtvis goda intentionerna inte förverkligas ligger sannolikt i den banala nationalismens normalitet. Det är bristen på institutionaliserad självkritik och reflektion över normer och rutiner i den dagliga verksamheten som utgör det största hindret för att förverkliga en icke-diskriminerande och mångfaldspräglad

journalistik. För att medier och journalister ska stimuleras att ta sitt ansvar krävs kontinuerlig genomlysning av hur etiken hanteras i praktiken. Endast om publiken, dvs. medborgarna, får en chans att ta ställning till de normer och den praxis som styr redaktionernas och journalisternas dagliga arbete kommer det att utvecklas en professionell etisk debatt värd namnet (Ekström & Nohrstedt 1996). Detta gäller också för diskussionen om mediernas betydelse för diskrimineringen av etniska minoritets- och andra underprivilegierade grupper.

Förslag till åtgärder

En allmän slutsats från rapportens genomgång av svensk medieforskning om medier och strukturell diskriminering är att kunskapen är bristfällig. Insatser är särskilt angelägna i syfte att fylla ut kunskapsluckorna beträffande den strukturella och institutionella diskrimineringen i medieföretagens organisation och produktion samt beträffande utbudets konsekvenser för publikens föreställningar och den allmänna debatten. Vi föreslår följande:

1. Att förstärka forskning och kunskapsbildning inom området medier och strukturell diskriminering, där behovet är särskilt stort av ytterligare kunskap om diskriminerande förhållanden i vad som avser dels medieföretagens rekrytering och produktion, dels medieutbudets betydelse för publikens reception och attityder. Sådana insatser kan handla om att särskilda forskningsmedel avsätts och fördelas via forskningsråden och som uppdragsforskning.
2. Att ett fristående forskningsinstitut med inriktning på bl.a. medier och strukturell diskriminering inrättas, vilket skulle genomföra kontinuerliga uppföljningar på beställning av DO, Jämo, PO, PON, Granskningsnämnden för radio och TV och/eller medieföretagens branschorganisationer.
3. Att en kommitté tillsätts med uppdrag att ta fram konkreta förslag baserade på konsekvensanalyser av

- a) hur presstödet skulle kunna utformas för att motverka diskriminering i medierna, t.ex. genom att presskommitténs förslag om årlig redovisning av jämställdheten inom pressföretagen kompletteras med motsvarande vad gäller etnisk diskriminering;
- b) hur journalistutbildningarnas rekrytering kan breddas samt hur kursinnehåll och praktikmöjligheter kan förändras för att motverka diskriminering och främja integration, en fråga som redan uppmärksamats av journalistutbildningarna och där en nationell kunskaps- och erfarenhetsbank kunde utgöra en viktig resurs;
- c) hur fortbildningen av journalister kan förändras i samma riktning; och
- d) hur medieföretagens antidiskrimineringsarbete kan stödjas och systematiskt utvärderas.

Det är dock viktigt att komma ihåg att medierna bara utgör en av samhällets många institutioner och att integrerade institutioner endast utvecklas och stärks i integrerade samhällen.

Referenser

- Altheide, David & Snow, Robert (1979) *Media Logic*. London: Sage.
- Alvesson, Mats & Sköldböck, Kaj (1994) *Tolkning och reflektion*. Lund: Studentlitteratur.
- Asp, Kent (2002) "Medialiseringen av det offentliga samtalet". I Holmgren, Anna (red.) *Fackets och politikens medialisering – klasskampen på en åsiktsmarknad*. LO idédebatts skriftserie, nr 6. Stockholm: LO.
- Brune, Ylva (2004) *Nyheter från gränsen. Tre studier i journalistik om "invandrare", flyktingar och rasistiskt våld*. Göteborg: Institutionen för journalistik, och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Brune, Ylva (2002) "Sweden (SV)". I ter Wal, Jessika (red.) *Racism and Cultural Diversity in the Mass Media: An overview of research and examples of good practice in the EU Member States, 1995–2000*. Vienna: EUMC (European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia).
- Brøgger, Suzanne, Michael, Ib, Andersen, Benny, Rifbjerg, Klaus, Dalager, Stig, Thorup, Kirsten, Jensen, Carsten, Boberg, Thomas, Mortensen, Henning, Vibeke-Holst, Hanne, Eriksen, Inge & Schultz Jørgensen, Per (2005) "Det är dags att säga ifrån!" *Dagens Nyheter* 2005-12-15; kulturbilagan s.4.
- Cottle, Simon (1997) *Television and Ethnic Minorities: Producers' Perspectives*. Aldershot: Avebury.
- Danermark, Berth, Ekström, Mats, Liselotte Jakobsen & Karlsson, Jan Ch. (1997) *Att förklara sambället*. Lund: Studentlitteratur.
- Dir. 2004: 54. Kommittédirektiv. Makt, integration och strukturell diskriminering.
- Djerf-Pierre, Monika & Levin, Anna (2005) "Mediefältets janusansikte: medieeliten, journalisterna och mångfalden". I Göransson, Anita (red.) *Makten och mångfalden. Eliter och etnicitet i Sverige*. Ds 2005:12.
- Dijk, Teun A. van (2000) "Theoretical Background". I Wodak, Ruth & Dijk, Teun van (red.) *Racism at the Top*. Klagenfurt: Drava Verlag.
- Downing, John & Husband, Charles (2005) *Representing 'Race': Racisms, Ethnicities and Media*. London: Sage.
- Ekström, Mats & Nohrstedt, Stig Arne (1996) *Journalistikens etiska problem*. Stockholm: Rabén Prisma.

- European Dilemma: Institutional Patterns of 'Racial' Discrimination.* Research Project Xenophob. EU Fifth Framework Programme 2002–2005. <http://www.multietn.uu.se/research/eu_dilemma/project_overview.pdf>
- Feyerabend, Paul (2000) *Mot metodtvånget : utkast till en anarkistisk vetenskapsteori*. Lund: Arkiv.
- Golding, Peter & Murdock, Graham (2000) "Culture, Communications and Political Economy". I Curran, James & Gurevitch, Michael (red.) *Mass Media and Society*. London: Arnold.
- Hall, Stuart (red.) (1997) *Representation: Cultural representation and signifying practices*. London: Sage.
- Jensen, Klas Bruhn (2002) "The complementarity of qualitative and quantitative methodologies in media and communication research". I Jensen, Klas Bruhn (red.) *A Handbook of Media and Communication Research*. London: Routledge.
- Jonsson, Stefan (2005) "Vart är folkpartiet på väg? Rojas använder rasistisk retorik". *Dagens Nyheter* 2005-12-23; kulturbilagan s.4.
- Kamali, Masoud (2005) "Ett europeiskt dilemma". I *Bortom Vi och Dom. Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*. Stockholm: SOU 2005:41.
- Kuhn, Thomas (1997) *De vetenskapliga revolutionernas struktur*. Stockholm: Thales.
- Lakatos, Imre (1999) "Lectures on Scientific Method". I Lakatos, Imre & Feyerabend, Paul *For and Against Method*. Chicago, Ill. : Univ. of Chicago Press.
- Lappalainen, Paul & Lundgren, Marcus (2004) *Makt, integration och diskriminering – det svenska dilemmat. En första överblick av kunskapsluckor i forskningen*. Utredningen om strukturell diskriminering. www.sou.gov.se/strukturell/
- Larsson, Larsåke (2005) *Opinionsmakarna. En studie av PR-kon-sulter, journalistik och demokrati*. Lund: Studentlitteratur.
- Livingstone, Sonia (1996) "On the Continuing Problem of Media Effects". In Curran, James & Gurevitch, Michael (eds.) *Mass Media and Society*. London: Edward Arnold.
- Mattsson, Katarina (2001) "Ekonomisk rasism. Föreställningar om de Andra inom ekonomisk invandrarforskning". I McEachrane, Michael & Faye, Louis (red.) *Sverige och de Andra. Postkoloniala perspektiv*. Stockholm: Natur och Kultur.

- Motterlini, Matteo (1999) "Introduction: A Dialogue". I Latakos, Imre & Feyerabend, Paul *For and Against Method*. Chicago, Ill. : Univ. of Chicago Press.
- Olausson, Ulrika (2005) *Medborgarskap och globalisering. Den diskursiva konstruktionen av politisk identitet*. Örebro Studies in Media and Communication 3. Örebro: Universitetsbiblioteket.
- Peralta, Amanda (2005) "Det sagda och det tänkta". I *Bortom Vi och Dom. Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*. Stockholm: SOU 2005:41.
- Popper, Karl (2002/1959) *The logic of scientific discovery*. London: Routledge.
- Popper, Karl (1981) *Det öppna samhället och dess fiender*. Vol 2. Stockholm: Akademilitteratur.
- de los Reyes, Paulina & Kamali, Masoud (2005) "Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering". I *Bortom Vi och Dom. Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*. Stockholm: SOU 2005:41.
- SOU 2005:41. *Bortom Vi och Dom. Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*. Rapport av Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering. Stockholm.
- SOU 2005: 56. *Det blågula glashuset –strukturell diskriminering i Sverige*. Betänkande från utredningen om strukturell diskriminering på grund av etnisk eller religiös tillhörighet. Stockholm.

2 Mediearbetare med utländsk bakgrund och majoritetsmediers diskrimineringsmekanismer

Leonor Camauër

Inledning

Mediearbetare med utländsk bakgrund, i synnerhet de med utomeuropeisk bakgrund, är kraftigt underrepresenterade i majoritetsmediernas arbetskraft. Enligt den stora enkätundersökningen *Journalist 2000* var detta år i journalistkåren som helhet drygt 3 procent (eller c:a 500) uppvuxna i ett land utanför Sverige. Av dessa hade 1 procent vuxit upp i ett nordiskt land, 1 procent i ett övrigt europeiskt land, och 1 procent i ett utomeuropeiskt land (Djerf-Pierre & Levin 2005: 172; Djerf-Pierre m.fl. 2001: 72; Weibull 2001: 15).¹ Även om siffrorna inte är helt jämförbara kan man inte bortse från att skillnaden mellan 3 och 11.3 procent, vilket står för andelen utrikes födda i landets totala befolkning år 2000 (se *Statistisk årsbok för Sverige 2004: 95*), är stor.

Om man också räknar in de journalister som har en mor eller far som huvudsakligen vuxit upp i ett land utanför Norden uppgår siffran till 7 procent (Djerf-Pierre & Levin 2005: 172). Återigen med en reservation för att siffrorna inte är helt jämförbara kan man än en gång konstatera en ansevärd skillnad mellan denna andel och andelen invånare med utländsk bakgrund (utrikes födda samt Sveriges födda med minst en förälder född utomlands) i landet som helhet, vilken uppgick till drygt 20.5 procent samma år (se *Befolkningsstatistik 2000. Del 3, 2001*).

Jämfört med kollegorna med svensk/nordisk bakgrund var journalisterna med utomnordisk bakgrund år 2000 kraftigt överrepresenterade i Stockholmsmedierna, särskilt vid Sveriges Radio och Sveriges Television, och underrepresenterade i landsortspressen

¹ Dessa siffror är dock något osäkra p.g.a. enkätens frågekonstruktion: "Var någonstans har du, respektive din far och din mor huvudsakligen vuxit upp?" Den gör det svårt att avgöra om personen själv invandrat eller om hon/han var född i Sverige och hade föräldrar som arbetade utomlands (Djerf-Pierre & Levin 2005: 172). Mig veterligen finns dock inga säkrare övergripande uppgifter om förekomsten av mediearbetare med utländsk bakgrund i majoritetsmedierna.

(Djerf-Pierre och Levin 2005: 172-3). Men förutom detta samt att de var klart underrepresenterade på makronivå, finns det relativt lite säker, övergripande kunskap om mediearbetarna med utländsk bakgrund. Om den befintliga kunskapen är ringa blir de frågor som inställer sig när man kopplar dessa siffror till senare tiders allmänna debatter om diskriminering och mediernas bidrag till denna genom ett andrafierande utbud och en ytterst homogen arbetskraftsammansättning desto fler. Hur har de få mediearbetare med utländsk bakgrund som ändå finns i majoritetsmedierna lyckats ta sig dit? Hur gör de för att stanna där? Vilka uppoffringar krävs? Vilken är deras position och situation på arbetsplatsen? Hur behandlas de av kollegor och chefer? Behandlas mediearbetarna annorlunda beroende på om de jobbar på privata respektive public service företag? Anser de sig vara utsatta för diskriminering? Dessa frågor kan underordnas den övergripande frågan om mediearbetare med utländsk bakgrund anser att diskriminering förekommer i majoritetsmedier och i så fall på vilket sätt, vilken är kapitlets huvudfråga. Kapitlets andra fråga handlar om den uppfattning som mediearbetare med utländsk bakgrund har om medieföretagens mångfaldspolicies och mångfaldsarbete, dvs. vad företagen gör för att åstadkomma ett mer balanserat utbud och en mer heterogen arbetskraft. Dessa frågor besvaras med hjälp av en kvalitativ intervjuundersökning med tio mediearbetare med utländsk bakgrund verksamma i majoritetsmedier. Undersökningens syfte har varit att ur mediearbetarnas berättelser om sin position och situation i, samt uppfattning och upplevelse av, respektive arbetsplats/medieinstitution, frilägga eventuella mekanismer för strukturell diskriminering inom majoritetsmedier (dvs. svenskspråkiga mainstreammedier).

Denna kunskap är viktig givet att det finns skäl att anta att en etniskt mer heterogen journalistkår kan bidra till en mer balanserad bevakning av etniska minoritets-, flykting- och integrationsfrågor (se avsnitt "Varför är det viktigt..." nedan). Ur ett diskrimineringsperspektiv är detta av ytterst betydelse därför att nyhetsmedierna utgör en viktig källa för medborgarnas faktakunskaper och tolkningar av verkligheten. Det är min förhoppning att studiens resultat både bidrar till en bättre förståelse av de villkor som mediearbetare med utländsk bakgrund verkar under samt det manöverutrymme de har i sina redaktioner och ger enskilda medieföretag och myndigheter underlag för ett mer effektivt mångfalds- och policyarbete.

Kapitlets huvudfokus är alltså empiriskt och jag utgår från ett antagande om att strukturell diskriminering förekommer i samhället i stort, i arbetslivet och i medieinstitutioner. Antagandet är både teoretiskt grundat (Downing & Husband 2005; Kamali 2005a; SOU 2005: 56) och empiriskt baserat (Davidsson 2005; *Invandrar- och minoritetsmedia i Sverige...* 2000; Kamali 2005b) och dessa belägg presenteras nedan.

Majoritetsmediers diskrimineringsmekanismer kan undersökas ur en mängd olika perspektiv och med en rad olika metoder. Den undersökning som presenteras här utgår från de diskriminerades perspektiv och använder kvalitativa, semistrukturerade intervjuer som metod.

Denna typ av intervjuer gör det möjligt att fånga mediearbetarnas personliga berättelser om sina arbetslivserfarenheter. Socialantropologen Philomena Essed betonar de personliga skildringarnas källvärde när det gäller att visa vad vardagsrasism handlar om: orättvisor som är så ofta förekommande att de nästan tas för givna. Utan dessa skildringar, hävdar hon, skulle mycket av diskrimineringens vardagliga dimensioner gå förlorade i politiska och sociologiska historie(makro)beskrivningar.² Bland dessa skildringars förtjänster kan nämnas att de genom sina detaljerade kontextualiseringar hjälper läsaren att identifiera sig med ämnet; att de pekar på den emotionella kostnaden av att ständigt vara utsatt för diskriminering; och att de tydliggör kopplingarna mellan vardagliga, till synes triviala mikrohändelser och makrostrukturer hos institutioner och organisationer. Erfarenheter och upplevelser av rasism utgör en relevant källa för forskningen därför att rasism ofta tar sig dolda uttryck och förnekas och förmildras av grupper i maktposition (Essed 2005: 71-2, 75, 85).

Som redan antytts, finns det påfallande lite akademisk forskning om medieproduktion ur ett mångvetenskapligt perspektiv, vilket har konstaterats både för Sveriges del och internationellt (Camauër 2005; Cottle 2000; Djerf-Pierre & Levin 2005: 168; Downing & Husband 2005: 25-6). Mig veterligen finns idag endast en svensk studie av övergripande karaktär (Djerf-Pierre & Levin 2005) som fokuserar på journalister med utländsk bakgrund och deras karriärvägar och strategier samt de mekanismer och argument som försvårar deras

² Eftersom begreppet "race" är vanligare i den anglosaxiska världen än i till exempel Sverige (Centrum för multietnisk forsknings webbplats, s. 37), kan många av Esseds reflektioner om "rasism" och "vardagsrasism" anses gälla de företeelser som vi i Sverige oftast betecknar som "diskriminering" och "strukturell diskriminering".

inträde på mediemarknaden. För kunskap om dessa frågor kan man numera vända sig till den ökande mediekritik med mångfaldsperspektiv som på senare tid börjat bedrivas utanför akademien (Beckman 2003; Publicistklubbens årsbok 2005; QuickResponses undersökningar; Sandström 2004).

Begreppet ”strukturell diskriminering” är centralt för den studie som redovisas i detta kapitel. Begreppet har presenterats i antologins introduktion och för att undvika upprepningar nöjer jag mig med att precisera att jag har arbetat efter den definition som ges i Kommittédirektivet för utredningen Makt, integration och strukturell diskriminering (Dir. 2004: 54). Enligt definitionen betecknar strukturell diskriminering de regler, normer, rutiner, vedertagna förhållningssätt och beteenden i institutioner och andra samhällsstrukturer som utgör hinder för att i praktiken uppnå lika rättigheter och möjligheter oavsett etnisk eller religiös tillhörighet. Direktivet poängterar att sådan diskriminering kan vara synlig eller dold samt ske avsiktligt eller oavsiktligt.

I kapitlets nästa avsnitt diskuteras först minoritetsgruppers kritik av majoritetsmediers utbud och etniska sammansättning och sedan frågan om varför det är viktigt att fler mediearbetare med utländsk bakgrund blir verksamma i majoritetsmedier. Därefter avhandlas ett av den strukturella diskrimineringens huvudsakliga verkningsmedel, förnekandets mekanism. Detta åtföljs av en presentation av intervjustudiens urval och resultat och en konklusion.

Missnöje med majoritetsmedier

I dagens mångetniska samhälle är det ur ett demokratiskt perspektiv av största vikt att minoritetsmedlemmar deltar i produktionen, och som brukare tar del av, majoritetsmedier. Lika väsentligt är, ur samma perspektiv, att majoritetsmediernas utbud förmår uppfylla minoriteternas kommunikativa behov.

Att så inte är fallet tyder, beklagansvärt nog, en rad indikationer på. I en konferens som samlade minoritetsmedieproducenter och myndighets- och svenskspråkiga mediers representanter i Malmö år 2000 ventilerades ett djupt missnöje med svenska majoritetsmediers under- och missrepresentation av etniska minoriteter och deras ursprungsländer (Camauër 2003: 83; *Invandrar- och minoritetsmedia i Sverige...* 2000). Samma djupa missnöje med majoritetsmediernas utbud och funktionssätt uttrycktes av de människor med ut-

ländsk bakgrund som deltog i den fokusgruppstudie som genomfördes inom ramen för arbetet med *Sverige inifrån...* (Kamali 2005b: 107-8), Utredningens om makt, integration och strukturell diskriminering andra volym. Deltagarna i fokusgruppstudien var överens om att medierna ger en överdrivet negativ bild av personer med utländsk bakgrund, invandring, förorten och de länderna som de kommer ifrån. Man var särskilt kritiska mot medieutbudets ensidighet och överdrifter och ansåg att medierna bidrar till ökad segregering och vardagsrasism.

Ytterligare en aspekt av majoritetsmediernas funktionssätt som togs upp i den nämnda Malmökonferensen var den markanta underrepresentationen av mediearbetare med utländsk bakgrund som råder i dessa medier. Journalisten Björn Kumm karakteriserade majoritetsmedierna som ”i praktiken etniskt rensade” och ”befolkade av WASP [vita anglosaxiska protestanter]”, med undantag såsom vissa avdelningar av Sveriges Radio och Sveriges Television. Kommunalrådet Kent Andersson sade i sitt tal: ”När jag ser på svenska mediavärlden kan jag säga att, på det vi kallar de allmänna redaktionerna, så har vi en personalsammansättning som i ganska hög grad liknar den som media rapporterar om som en brist i många andra delar av arbetsmarknaden” (*Invandrar- och minoritetsmedia i Sverige...* 2000: 23-4, 42-3). De flesta deltagarna i fokusgruppstudien *Sverige inifrån...* var ense om att det behövs fler journalister med utländsk bakgrund (Kamali 2005b: 108).

Varför är det viktigt med fler mediearbetare med utländsk bakgrund?

Nyhetsredaktioners etniska sammansättning kan inte skiljas från medieutbudets etniska balans, enligt medieforskarna John Downing och Charles Husband (2005: 152). Kan man då utan vidare anta att mediearbetare med utländsk bakgrund, enbart i kraft av denna bakgrund, skulle producera ett mer balanserat utbud? Är vi aningslösa essentialister som egentligen går kulturrasismens ärenden om vi påstår något sådant? Men omvänt, är vi inte ohjälpligt naiva om vi tar för givet att mediearbetarnas etniska ursprung inte betyder någonting alls? Frågan måste benas upp.

Vi kan börja med att placera frågan i en tolkningsram av allmänna rättvisekrav. Utifrån denna är det självklart att alla människor bör ha samma möjligheter till tillträde till alla yrken, förutsett

att de uppfyller de uppställda kraven. Här kan man säga att oavsett utfallet när det gäller de producerade medietexterna, skulle inlemmandet av fler mediearbetare med utländsk bakgrund göra mediekåren mer mångfärgad vilket i sig är eftersträvansvärt givet att samhället i stort faktiskt är mångfärgat. Det skulle "normalisera" minoritetsmedlemmars närvaro i en annan sektor av arbetsmarkanden än de service-sektorer där de vanligen brukar finnas.

För det andra, om vi lånar tankefiguren om representation som *tala för* och *tala om* (se Marcus Johanssons kapitel i denna bok) och vidgar dess tillämpning något, kan man se att medan det skulle vara naivt att anta att enskilda mediearbetare med utländsk bakgrund skulle representera deras minoriteters intressen (*tala för*), så är det åtminstone tänkbart att *en del* av dem skulle ta med sig in i redaktionsrummen nya erfarenheter och tankeperspektiv, inte minst upplevelser och uppfattningar som härrör ur en underordnad position i samhället, vilket har konsekvenser för hur man *talar om* (eller skriver om och gestaltar) händelser och företeelser. På motsvarande sätt kan man anta att en etniskt mer heterogen journalistkår även skulle medföra ökad variation bland de källor som framträder i medieutbudet.³ Här är på sin plats att betona att mediearbetare med utländsk bakgrund bör betraktas som en grupp som är så heterogen som vilken annan grupp som helst i samhället. Om vi verkligen tar på allvar de meningsteorier som förfäktar att vi tolkar verkligheten utifrån vår bakgrund och vår köns-, klass- och etniska tillhörighet, kan vi inte samtidigt påstå att den senare skulle sakna betydelse.

Sist men inte minst måste vi begrunda frågan utifrån ett mer specifikt medievetenskapligt perspektiv, det om enskilda mediearbetares relativa autonomi i medieföretagen. I en diskussion av frågan om huruvida ett ökat antal kvinnliga journalister skulle leda till ett bättre medieinnehåll med avseende på jämlikhet mellan könen understryker den holländska medieforskaren Liesbet van Zoonen medieproduktionens kollektiva, förhandlade och förhandlande karaktär. Dessutom är de förhandlingar som utgör kärnan i produktionsprocessen inbäddade i en organisationskontext som i sin tur

³ Problemet med mediearbetarnas avsaknad av nätverk in i minoriteternas grupper och organisationer ställdes på sin spets i samband med bevakningen av brandkatastrofen i Göteborg 1998 då några större tidningar satte "invandrarpraktikanter" i arbete med bevakningsuppdrag och research (se Camauër 2005: 15 & Englund 2000: 170). Men journalistkårens homogenitet har länge präglat valet av källor även under normala samhällsförhållanden. Som Ylva Brune påpekar i sitt bidrag till denna antologi gäller detta journalistiska genrer från politik, ekonomi och brott till familjesidorna där "den kompakta svenskheten" belyser att journalisterna på de stora morgontidningarna rör sig i mycket begränsade kretsar (se Brune 2004 och i denna antologi).

betingas av faktorer såsom medieorganisationernas målsättningar och avnämare, den ekonomiska organisationen av, och de intressen som styr medieindustrin, staters och transnationella organisationers mediepolitik, etc. Alla dessa faktorer anses utgöra begränsningar av den enskilde mediearbetarens autonomi (van Zoonen 1994: 43–48). I den nyligen publicerade Utredningen om strukturell diskriminering, *Det blågula glashuset...* (SOU 2005: 56, s. 139) noteras att frågor om konsekvenserna av underrepresentationen av etniska minoriteter i medieföretagens arbetskraft samt huruvida stereotypa bilder skulle minska om fler personer med invandrarbakgrund arbetade i dessa företag är tämligen utforskade i Sverige. Utredaren refererar dock till två forskare som har teoretiserat om detta i Sverige respektive Storbritannien. Ylva Brune anser att etniskt blandade redaktioner inte automatiskt leder till en mångfald av perspektiv och att det är svårt för enskilda journalister att gå emot de strängt ritualiserade och hierarkiska arbetssätt som råder på redaktionerna (Brune 1998: 13). Även Stuart Allan menar att den rådande journalistiken med dess metoder och former betingas av privilegierade gruppers sätt att se på världen. Mediearbetare med minoritetsbakgrund formas även de av de rådande idealen (Allan 2002: 181–182).

Den refererade forskningen tyder på att en starkare närvaro av minoriteterna i medieföretagen inte i sig och inte automatiskt skulle leda till bättre medieprodukter ur ett mångfaldsperspektiv. Å andra sidan pekar den undersökning som presenteras i detta kapitel på en del hoppningivande öppningar. Flera mediearbetare vittnade till exempel om diskussioner på redaktionerna där man efterfrågar deras synpunkter på artiklar och program samt sätt att gestalta grupper och händelser. Även när det gäller dessa diskussioner kan man förstås argumentera för att de inte i sig och inte automatiskt kommer att leda till förändring, men jag vill hävda att om dessa diskussioner kombineras med visst mediepolitiskt stöd och tillräckligt mycket tryck från den allmänna mediekritiska debatten, så kan man inleda en process av omvärdering av yrkesideologier samt journalistiska/redaktionella värderingar och rutiner.

Förnekandets mekanism

Oftast bemöts man av (mer eller mindre kraftigt uttryckt) avståndstagande, eller åtminstone tveksamhet, när man för på tal att det finns rasism i Sverige. I betänkandet från Utredningen om strukturell diskriminering noteras att sådana förhållningssätt bottnar i en föreställning om att Sverige är ”annorlunda” än andra länder i det att det saknar en historia av kolonialism, rasism och förtryck av etniska minoriteter. Utredaren fastslår att det finns tydliga historiska exempel på motsatsen, från de uppenbara kränkningarna av inhemska minoriteter som pågick fram till 1960-talet och inrättandet i Sverige av världens första rasbiologiska institut till assimilationsideologin i invandringspolitiken som officiellt rådde fram till 1974. Efter andra världskriget blev Sverige en stor förespråkare för mänskliga rättigheter runt om i världen, samtidigt som kränkningarna mot dessa rättigheter på hemmaplan förnekades (SOU 2005: 56, s. 23, 121).

I Europa har tendensen att relatera rasism till andra världskriget, och se den som det yttersta brottet, lett till att det blir tabubelagt att konfrontera individer med rasism i deras beteende (Essed 2005: 74). I Sverige har rasism och diskriminering länge likställts med nazism och apartheid och representanter för svenska institutioner verkar ha svårt att ta dessa ord i sin mun. Makt- och strukturella perspektiv har ofta saknats och rasism har setts som något som finns i andra länder, under andra tider eller bland förvirrade unga män. Således har privilegierade grupper i majoritetssamhället kunnat förneka diskrimineringens strukturella karaktär och sluppit granska sig själva (SOU 2005: 56, s. 31).

Förnekandet av diskriminering är i allra högsta grad funktionell och de funktioner den uppfyller i Sverige är enligt Lappalainen och Lundgren (som i sin tur grundar sig på Mattsson 2001 och Pred 2000) att försvara Sveriges legitimitet som världsledande i rättvisefrågor, viktiga ideologiska begrepp som ”folkhem” och ”välfärdsstat”, och kanske framför allt att försvara de egna positionerna i ett privilegiesystem, dvs. man förnekar för att man inte har något intresse av att erkänna de strukturella förklaringarna till sin egen position (Lappalainen & Lundgren 2004: 9).

Det systematiska förnekandet av diskrimineringen och behovet av att vidta åtgärder mot den ses av den offentlige utredaren som en form av strukturell diskriminering i sig (SOU 2005: 56, s. 122). Detta förnekande har konsekvenser på en rad samhällsområden. På

det politiska området är en sannolik följd att åtgärder och politiska program kommer att riktas mot ”invandraren”, i stället för mot strukturer och handlingsmönster i det omgivande samhället. Förnekandet anses också ha varit en huvudorsak till den långsamma utvecklingen av lagstiftningen mot etnisk diskriminering, något som också gäller för andra europeiska länder med undantag för Storbritannien. Enligt den offentlige utredaren kännetecknas denna utveckling av att det har stiftats lagar som främst hade ett symboliskt värde och som man redan i förväg visste skulle brista i effektivitet. Först 1999 antogs en lag mot etnisk diskriminering som enligt utredaren är jämförbar med den mer effektiva jämställdhetslagen från 1979 (Lappalainen & Lundgren 2004: 7; SOU 2005: 65, s. 121, 200).

På motsvarande sätt kan man hävda att förnekandet av diskriminering inom forskningen till exempel kan yttra sig i studier som sätter ”invandraren” i fokus när diskriminering och främlingsfientlighet ska förklaras, i stället för det svenska samhället (Lappalainen & Lundgren 2004: 7). En viktig utgångspunkt för föreliggande studie är därför att genom djupintervjuerna med mediearbetarna med utländsk bakgrund rikta strålkastarljuset mot det som händer i centrum, vid de större majoritetsmedieinstitutionerna.

Samhället är dock inte statiskt och man skulle kunna säga att det systematiska, djupt inrotade förnekandet av diskrimineringen p.g.a. etnisk och religiös tillhörighet sedan några få år verkar parallellt med en spirande, motsatt tendens, märkbar hos t.ex. statliga myndigheter och akademisk forskning, att erkänna denna diskriminering och dess strukturella karaktär. I en skrift från ombudsmannen mot etnisk diskriminering (DO) noteras att en av DO:s uppgifter är ”att öka acceptansen för det faktum att diskriminering /.../ är utbredd i Sverige” (*Råd till arbetsgivare...* 2004: 5). Samma år förklarade dåvarande integrationsminister Mona Sahlin tillsättningen av den offentliga utredningen *Makt, integration och strukturell diskriminering* med följande ord: ”I integrationsdebatten har vi sökt förklaringarna till bristande integration hos invandrarna /.../ hos individerna /.../ I stället borde vi vända blicken och säga: Har vi, majoritetssamhället, byggt upp strukturer som tränger bort och tränger undan?” (*Dagens Nyheter* 2004-06-01).

På motsvarande sätt noterar t.ex. ekonomihistorikern Paulina de los Reyes och journalisten Mats Wingborg (2002: 24) att man på senare tid börjat uppmärksamma förekomsten av etnisk diskriminering inom arbetsmarknadsforskning som jämfört utlandsfödda

och svenskfödda personers situation. Denna forskning pekar på skillnader mellan dessa gruppers position i arbetsmarknaden, vilka inte går att förklara utifrån observerbara olikheter i respektive gruppers humankapital. Författarna anser att detta ger stöd åt diskrimineringshypotesen och visar att diskrimineringen inte längre kan betraktas som isolerade företeelser.

Intervjustudien

En stor majoritet av dem som upplevt att bli utsatt för diskriminering har blivit det i arbetslivet. Erfarenheten är densamma oavsett kön och ålder (Davidsson 2005: 29).

En nyligen publicerad SCB-studie ger vid handen att ungefär hälften av dem som ingick i undersökningen anger att de har blivit utsatta för diskriminering.⁴ En stor majoritet tror att den etniska tillhörigheten eller det utländska namnet är orsak till diskrimineringen. Man anser sig som mest utsatt för diskriminering i arbetslivet, men också när man vill besöka restauranger eller andra ”utesällan”. De vanligaste förekommande formerna av diskriminering omfattar nedsättande kommentarer, mobbning, att man blir retad eller förlöjligad samt att man blir bortsorterad när man söker jobb (Davidsson 2005: 37). Kvantitativa undersökningars styrka är att de producerar kunskap om företeelsers omfattning, frekvens och distribution. Företeelsers komplexitet och sammansatta mekanismer fångas dock bättre med hjälp av kvalitativa metoder. Det är bland annat av denna anledning som jag har valt den kvalitativa, semi-strukturerade intervjun för att studera den eventuella förekomsten av strukturella diskrimineringsmekanismer vid majoritetsmedier.

Urval av intervjupersoner

Urval vid kvalitativa undersökningar är som regel små och strävar efter största möjliga inbördes variation. De personer som ingår i urvalet anses alltså inte representera subgrupper inom den större studerade gruppen. Snarare förväntas den variation med avseende på både generella och mer specifika faktorer som råder dem emel-

⁴ För undersökningen valdes slumpmässigt 2 000 personer mellan 18 och 64 år som bott i Sverige i minst 18 år och har minst en förälder född utanför EU-området. Undersökningens svarsandel blev 41 procent (Davidsson 2005: 26).

lan säkerställa ett gott resultat. Jag har försökt att sammanställa ett urval av mediearbetare med utländsk bakgrund verksamma i svenskspråkiga majoritetsmedier, med stor variation med avseende på ålder, kön, utbildning, ursprung (de kontinenter som mediearbetarna kommer ifrån eller har sin bakgrund i), spridning över medieformer (tryckta medier, radio och TV) samt typ av medieföretag (dags- och annan press, landsorts och storstadspress, public service och privata företag), medieyrke (reporter, redaktör, etc.), anställningsform samt antal år i yrket.

Begreppet ”utländsk bakgrund” behöver preciseras. Det finns en äldre (bredare) och en ny (snävare) definition av utländsk bakgrund. Den äldre omfattade utrikes födda samt inrikes födda med minst en utlandsfödd förälder. Från 2002 har SCB dock skärpt definitionen och man rekommenderar de statistikansvariga myndigheterna att låta kategorin utländsk bakgrund endast innefatta utrikes födda samt svenskfödda med två utrikes födda föräldrar (*Personer med utländsk bakgrund...* 2002: 5, 10). I denna studie har jag utgått från den äldre, bredare definitionen av utländsk bakgrund för att ha ett större underlag att utgå från vid urvalet.

Från majoritetssamhällets synvinkel är inte alla ursprungsländer lika värda. Anita Göransson skriver om en outtalad status- eller symbolisk hierarki bland ursprungsländer, där de nordiska länderna knappast ens räknas som utländska: ”Ju närmare Sverige ursprungslandet ligger och/eller ju rikare och mer kulturellt dominerande det är, desto högre symboliskt kapital tycks det ge de invånare, som flyttar ut därifrån” (Göransson 2005: 14). Givet denna outtalade rasifierade hierarki, den generella marginalisering som drabbar människor och grupper från vissa utomeuropeiska länder (dvs. de flesta afrikanska, asiatiska och central- och sydamerikanska länder) och det faktum att dessa grupper också är dåligt representerade inom svenskspråkiga medieinstitutioner (se ovan), valde jag vid sammanställningen av urvalet att huvudsakligen inkludera personer med bakgrund i något av de ovan nämnda utomeuropeiska länderna.

En begränsande faktor vid urvalsarbetet var den redan nämnda avsaknad av ”säker” kunskap om förekomst av mediearbetare med utländsk bakgrund vid majoritetsmedier samt deras spridning över olika medieföretag som råder inom svensk medieforskning. Jag var därför tvungen att börja mitt urvalsarbete med att ta fram listor över mediearbetare som var verksamma inom tryckta medier, radio och TV, vilket gjordes genom förfrågningar till enskilda mediear-

betare, personer inom medieföretag och organisationer som är/har varit involverade i mångfaldsarbete samt genomgångar av den (icke akademiska) mediekritiska litteratur som publicerats på senare tid. Dessa listor kan inte betraktas som helt systematiskt framtagna, men givet variationen hos källorna kan de antas ge en provisoriskt godtagbar bild av förekomsten av mediearbetare med utländsk bakgrund vid majoritetsmedierna. Det fortsatta urvalsarbetet omfattade noggranna genomgångar av listorna med ovan nämnda variationskriterier i åtanke, vilka så småningom resulterade i att ett antal mediearbetare valdes ut och tillfrågades om medverkan.

Kollektiv presentation av intervjustudiens urval

Presentationen av urvalets intervjupersoner görs kollektivt för att skydda deras anonymitet. En oro över risken att bli igenkända uttrycktes (om än med olika grader av intensitet) av flera mediearbetare när jag bad dem att medverka i undersökningen. Eftersom undersökningens syfte inte är att teckna enskilda personers yrkesbiografi anser jag att föreliggande kollektiva presentation trots anonymiseringen av specifika individer ändå ger en god bild av urvalets sammansättning. Den uttryckta oron är enligt min mening intressant i sig i det att den pekar på några mediearbetares osäkerhet om medieorganisationernas förmåga att ta emot kritik utan att svara med repressalier.

Vid tidpunkten för intervjuernas genomförande (perioden mellan för- och sensommaren 2005) var de tio mediearbetarna med ett enda undantag verksamma i svenskspråkiga medier. Undantaget utgörs av en person som inte längre är verksam inom medieområdet.

Könsfördelningen inom urvalet är jämn. Åldersmässigt är fem av de intervjuade under 34 år medan fem är mellan 35 och 65 år gamla. En jämnare åldersmässig spridning hade varit önskvärd, men man bör komma ihåg att detta är en kvalitativ undersökning och att de enskilda mediearbetarna därför inte fungerar som representanter för andra i respektive åldersgrupp. Fem av de tio intervjupersonerna hade journalistutbildning, varav två universitetsutbildning från Sverige och en från hemlandet, och två folkhögskoleutbildning. Ytterligare en hade en annan medieutbildning från Sverige.

När det gäller deras nationella ursprung fördelas intervjupersonerna enligt följande. Fem har sin bakgrund i asiatiska länder, tre i

sydamerikanska länder, en i ett afrikanskt land och en i ett sydeuropeiskt land. Åtta av urvalets tio personer är utrikes födda och två är födda i Sverige.

I urvalet ingår medarbetare verksamma inom tryckta medier samt radio och TV. Inom de tryckta medierna arbetar intervjupersonerna vid dags-, organisations- och facktidningar samt ländspres- och storstadspres. När det gäller radio och TV är de verksamma inom public service företag (riks- och lokala redaktioner) och privata bolag. Flera av dem har också erfarenhet av olika arbetsplatser inom pressen eller etermedierna. De specifika yrken som ingår i urvalet inkluderar reportrar, researchers, redaktörer, producenter och fotografer.

När det gäller anställningsformen är sex av mediearbetarna i urvalet fast anställda medan fyra är projektanställda, vikarier och frilansare. En del av dem som idag är fastanställda har tidigare varit projektanställda, vikarier och/eller frilansare.

De intervjuade mediearbetarna har varit verksamma vid svenska medieinstitutioner i mellan ett par och ett 30-tal år.

Yrkesbiografi, intervjuguide och genomförande

Intervjupersonerna ombads att före intervjun fylla i ett kort yrkesbiografiformulär med grunduppgifter såsom ålder, etnisk/nationalitetsbakgrund och utbildning samt uppgifter om deras anställningar vid svenskspråkiga medier (arbetsuppgifter, tidsomfattning och anställningsform). Genomgången av biografierna utgjorde sedan en del av intervjuförberedelserna.

Intervjuerna var semistrukturerade och intervjupersonerna inbjöds att tala fritt om ett antal temaområden. Intervjuguiden omfattade tematiska områden såsom rekryteringsprocesser, anställningsvillkor, löner, fördelning av arbetsuppgifter, möjligheter att driva egna idéer och påverka redaktionens arbete, relationer till kollegor och överordnade, utvärdering av prestationer, karriärmöjligheter, tillgång till fortbildning, huruvida mediearbetarna ansåg att de behandlades på ett annat sätt än sina svenska kollegor, eventuella hinder de hade mött, deras förståelse av de institutionella villkor som de arbetar under, deras uppfattning om dold och öppen diskriminering samt avsiktlig och oavsiktlig diskriminering, och deras åsikter om medieföretagens mångfaldspolitik och mångfaldsarbete.

Merparten av intervjuerna genomfördes på intervjupersonernas arbetsplats (på deras förslag) och i utredningens lokaler, en gjordes på ett kafé och en hemma hos mig. Intervjuerna var i genomsnitt mellan en och en och en halv timme långa och transkriberades i sin helhet men med en mycket lätt redigering. De intervjuutdrag som återges här redigerades sedan ytterligare i syfte att få en mer skriftspråklig stil.

Intervjustudiens resultat

Givet att intervjustudiens syfte har varit att frilägga mekanismer för strukturell diskriminering i majoritetsmedierna utgör dessa mekanismer också fokus för nedanstående resultatframställning. Jag vill dock understryka att åtskilligt framkom i intervjupersonernas berättelser som vittnar om positiva upplevelser av deras arbete, relationer med chefer och kollegor, utvecklingsmöjligheter m.m.

Vid analysen och tolkningen av intervjuerna har det faktum att andra grupper i underordnade positioner (t.ex. kvinnor, unga människor, etc.) drabbas av motsvarande diskrimineringsmekanismer som mediearbetarna med utländsk bakgrund inte betraktats som ett ogiltighetsförklarande för själva mekanismen. Det tolkas i stället som att flera grupper drabbas av mekanismer som har en del gemensamma drag och effekter.

Studien utgår som redan nämnts från mediearbetarnas eget perspektiv. Både deras berättelser om faktiska förhållanden och deras kontextualiseringar och tolkningar av dessa är viktiga. Inom ramarna för vad som är en rimlig kapitellängd ger jag därför i detta avsnitt många och längre citat.

Vid presentationen av analysen har ”den” i en del fall använts i stället för ”han” eller ”hon”. Enligt Svenska språknämndens (2005: 78-9) *Språkriktighetsboken* kan ”den” användas som pronomen i subjektsform när det tydligt syftar tillbaka på en person. Detta bruk av ”den” beror på att jag av anonymitetsskäl har velat undvika att identifiera en intervjuperson som ”han” eller ”hon”.

Nedan presenteras de viktigaste typerna av diskrimineringsmekanismer som har frilagts ur de intervjuade mediearbetarnas berättelser. Tre av typerna, mekanismer vid rekrytering, anställningsformer samt kollegors och chefers behandling av mediearbetare med utländsk bakgrund, utgör mekanismer som huvudsakligen har effekter på den individuella anställda. De tre andra typerna, ghet-

toisering av vissa redaktioner och verksamheter, styrning av det journalistiska arbetet samt förnekandets mekanismer, är mekanismer som både har effekter på individen och på det journalistiska arbetet och dess produkter. Slutligen tar jag upp mediearbetarnas uppfattning av mångfaldspolicies och deras förverkligande.

En viktig kontext för de mekanismer som presenteras nedan är den befintliga diskrimineringslagstiftningen. Även om en detaljerad genomgång av denna faller utanför ramen för detta kapitel vill jag här kort notera att enligt lagen om åtgärder mot diskriminering i arbetslivet p.g.a. etnisk tillhörighet, religion eller trosuppfattning (1999: 130) senast ändrad 2003 (2003: 308) är arbetsgivare skyldiga att bedriva ett målinriktat arbete för att främja lika rättigheter och möjligheter på arbetsplatsen. Lagen kräver att arbetsgivare ska arbeta planmässigt med aktiva åtgärder samt sätta klara och mätbara mål. Rekrytering, arbetsförhållanden och trakasserier utgör de tre huvudområden inom vilka arbetsgivaren enligt lagen är skyldig att vidta aktiva åtgärder (*Råd till arbetsgivare...* 2004: 5-6).

Rekrytering

Flera intervjupersoner uttryckte att kontakter och nätverk inne i medieinstitutionerna är avgörande och att avsaknaden av kontakter försvårade, åtminstone till en början, inträdet i medierna för både de som hade och de som saknade svensk journalistutbildning:

Det är en ganska sluten arbetsmarknad, man kommer inte in på den, om man inte har... vissa specifika kontakter och kontaktnät eller om man inte känner vissa nyckelpersoner /.../ De vill ha något som är lite tryggt, någon som de vet har jobbat som sommarvikarie eller någon som är kusin med någon, det fungerar ju så på många arbetsplatser.⁵

Jag tror mig veta att det finns en stor vilja att ta in personer med utländsk bakgrund. Man har börjat förstå på senare år att det är en speciell kompetens /.../ Men vid rekryteringen, i princip alltid, så går det ut på att man känner till en person, att den personen har jobbat på någon annan redaktion eller att någon chef kan säga att den här personen har jag jobbat med, den är jätteduktig. Men, det är väldigt sällan som någon kommer in här på [medieföretaget] på en meritförteckning. Du måste ha någonting mer än så, du måste antingen kunna säga att jag har job-

⁵ Jag har använt följande konventioner för citatåtergivning: Vid korta dialoger benämns intervjupersonen IP och intervjuaren I; /.../anger att någon/några meningar har lyfts ut; citat inom citatet omges av enkla citattecken; kursivering inom citat anger att ord eller uttryck uttalas med eftertryck.

bat där och där och där, eller så måste du ha kontakter, och det är där jag tror liksom det klickar, det funkar inte riktigt.

Detta är knappast något nytt och gäller alla som vill in i medieyrket, men mediearbetare med utländsk bakgrund torde utgöra en av de grupper som drabbas hårdast p.g.a. deras avsaknad av kontakter inom medierna samt deras svårigheter, åtminstone tills helt nyligen, att få ”strategiska” praktikplatser i de fall de har en svensk journalistutbildning.

En mediearbetare vittnar om hur jobbigt det kändes att vara den enda i en klass på 20 studenter som inte hade fått någon praktikplats när praktikperiodens start närmade sig, vilket den betecknar som ”den första strukturella diskrimineringen jag utsattes för”. En annan berättar om de många brev den skickade utan att få något svar. Flera intervjupersoner har det gemensamt att de fann det svårt att hitta praktikplatser, få jobb och sälja artiklar som frilansare under den första tiden då de försökte etablera sig i yrket. I flera fall blev det så att allteftersom mediearbetarna började få uppdrag och kortare anställningar och därmed också möjlighet att visa vad de kunde, då började ytterligare arbetserbjudanden komma:

Det märkte man sedan när jag hade gjort mig ett namn här i [stad], människor visste att även om jag hade ett konstigt namn så var jag en duktig reporter, då var det inga problem för mig längre att sälja frilansartiklar. Och sedan finns det vissa redaktörer som är /.../ ja, om man ska säga färgblinda, då. Så att man har ringt dem och så har de inte tänkt på att det är ett konstigt namn och att jag bryter, utan de har liksom lyssnat på vad jag har sagt och så har de sagt ja eller nej. Men det märkte man ganska tydligt, på den tiden var det ganska många telefonsamtal /.../ det var inte så mycket e-post som det är idag. Och då märkte man hur vissa /.../ liksom kände att det här är en invandrare, [den] kan inte skriva. Men andra, ibland fick man nej, trots att det var en väldigt trevlig och öppen redaktör, och då förstod man att det här var ju liksom, idén passade inte, så, men vissa redaktörer var det liksom bara nej.

Man skulle kunna säga att vi just nu är inne i en period då allt fler medieföretag blir medvetna om den snäva etniska sammansättningen av deras personalstyrka och att en del av dem har börjat vidta åtgärder för att korrigera detta. En chefredaktör för en större tidning meddelade till exempel det universitet från vilket de varje termin tar emot fyra praktikanter att om det fanns några studenter med invandrabakgrund var tidningen beredd att ta emot ytterligare två praktikanter (Abu-Eid 2005: 29). En rad medieinstitutio-

ner har explicit signalerat att de vill anlita mediearbetare med utländsk bakgrund och faktiskt anlitat en del av dessa. Som citaten nedan antyder är det dock inte vilka mediearbetare (med utländsk bakgrund) som helst som har blivit föremål för denna medieföretagens nya öppenhet. Föremålen för denna öppenhet står huvudsakligen att finna bland ett segment mediearbetare med mycket specifika egenskaper. De är relativt unga, födda i Sverige eller invandrade vid en tidig ålder, har en svensk skolgång och högskoleutbildning och talar felfri svenska:

Just nu tror jag att media är ett väldigt, väldigt speciellt område, för att det finns väldigt få invandrare. Det finns väldigt få invandrare som är tjejer framför allt. Jag tror att det finns ett väldigt stort sug efter det. Plus också att /.../ jag kan så bra svenska, så på ett sätt blir jag den perfekta invandraren.

Det blir så lätt att ta en person som faktiskt är precis, som egentligen har haft samma möjligheter som alla andra. Jag har svensk skolbakgrund, svensk utbildning, jag ser annorlunda ut men jag har med mig i bagaget ungefär samma sak som alla helsvenska kollegor här.

Om jag i någon del av liksom min historia har blivit särbehandlad, så skulle jag nästan tippa att jag har blivit lite positivt diskriminerad. Alltså att man, 'Oh! här kommer en invandrare som har de här grejerna som vi vill ha, vad bra, då får vi allt i ett, liksom ett paket', så där. Ofta är det kanske något som inte stämmer, till exempel språket, fast personen X har allting annat, och då blir det lätt så att man liksom tar bort den personen. Det har nog varit enkelt [i mitt fall], jag har varit en enkel person [att ta in], tror jag.

En del intervjupersoner anser dock att bara misstanken att de anlitas p.g.a. deras utländska bakgrund är obehaglig:

Till exempel träffade jag en kille en gång som när jag sa att jag skulle jobba på [medieföretag] sa han så här 'Aha, är du deras favoritneger?' /.../ Det var också liksom i stil med att 'Ja, men du är så rätt i tiden'. Och sådant är lite tråkigt, för det är att antyda att jag inte skulle vara lika kompetent som någon annan.

Jag tror faktiskt att en del av de här uppdragen har jag fått på grund av att jag har invandrarbakgrund. Som till exempel, jag vet att på flera av de här [medieföretagen] /.../ så vet jag att det finns nästan ingen med invandrarbakgrund som jobbar där, och som sagt jag har ju inte sökt något jobb själv utan jag har alltid blivit kontaktad av dem. Och de har frågat liksom 'Vill du arbeta för oss?' Och jag tror att de aldrig hade frågat mig om de inte tyckte att jag var kompetent och duktig /.../ men samtidigt så tror jag också att jag på ett sätt blev headhuntad, kanske för att jag har invandrarbakgrund.

Om man betraktar rekryteringsprocesser i ett bredare perspektiv, dvs. som något som börjar långt innan någon söker ett arbete vid ett specifikt företag, visar studien att mediearbetare med utländsk bakgrund (eller unga människor som ville bli mediearbetare) utsattes för diskriminerande praktiker redan vid kontakt med skola och arbetsförmedling.

IP: Jag berättade [för syokonsumenten på komvux] att jag ville bli journalist och han skrattade åt mig.

I: Vad rekommenderade han?

IP: Jag skulle bli verktygsslipare eller svarvare, svetsare, skulle göra något annat. För han sa det liksom, det är omöjligt /.../ jag skulle aldrig någonsin kunna behärska språket tillräckligt bra för att bli det och även om jag lyckades med det så skulle det dröja i alla fall femton tjugo år innan jag kanske någon gång skulle kunna skriva i en tidning.

En annan intervjuperson berättar om hur en arbetsförmedlare för många år sedan avfärdade personens önskemål att lära sig mer svenska för att kunna utöva sitt yrke. Personen i fråga var högt utbildad och hade flerårig journalistisk erfarenhet. Arbetsförmedlaren ville inte ens titta på betygen och skickade personen att jobba inom sjukvården.

Han avgjorde mitt liv på något sätt här i Sverige /.../ Jag hoppas att ingen blir bemött på det sättet idag. Den arbetsförmedlaren glömmar jag aldrig. Och då tappade jag självförtroendet. Jag tänkte, jag kommer aldrig att kunna skriva på svenska lika bra som jag skriver på [modersmålet], den skada fick jag länge dras med, ja, kanske tills jag kom till [praktikplats vid ett medieföretag]. Alltså nu ser jag, jag skulle ha börjat med en kurs för journalister för att kunna komma in i språket på ett annat sätt genom att skriva och praktisera i tidningar.

När det gäller rekryteringsförfaranden framkommer i intervjustudien som helhet exempel på både diskriminering och positiv särbehandling. Exempel på diskriminering utgörs av företagsledningars tendens att anlita människor som de eller någon i deras krets redan känner. Fram till nyligen komplicerades detta ytterligare av att det var relativt svårt för människor med utländsk bakgrund att få praktikplatser under journalistutbildningen, vilket annars kunde utgöra ett första steg i uppbyggande av ett kontaktnätverk. Att dessa praktiker är vanliga även inom andra sektorer av arbetsmarknaden, och att de även kan drabba andra grupper, t.ex. människor från arbetarklassen eller glesbygden, som även de saknar nätverk inne i

medieföretagen, gör dem inte mindre diskriminerande till sina effekter när det gäller att bibehålla etnisk ojämlikhet.

Företeelsen kan förstås med hjälp av två begrepp, etnosocialitet och *cronysm*.⁶ Begreppet *etnosocialitet* har myntats av Knocke m.fl. (2003) och används av Djerf-Pierre och Levin (2005: 188-9) i deras analys av de vägar in i mediefältet som står till buds för mediearbetare med utländsk bakgrund. Begreppet kan appliceras på de tillfällen då arbetsgivare anställer sådana som är lika dem själva, eller som de känner igen sig i. Eller som en mediearbetare med utländsk bakgrund som jag träffade när jag höll på att planera projektet sade: ”Man anställer Anders i stället för Ahmed”, för att man vet på ett ungefär hur Anders kommer att fungera, medan Ahmed utgör ”ett osäkert kort”.

Det andra begreppet, *cronysm*, innebär att man anställer folk som man är bekant med och vet att man kan lita på, och utgör enligt Downing & Husband (2005: 163) en form av kvotering som spelar en viktig roll för bibehållandet av etnisk ojämlikhet i medieindustrin.

Exemplen på positiv särbehandling kan hittas inom ramen för en nyare trend som innebär att medieföretag anlitar yngre mediearbetare, som är födda i Sverige eller invandrade vid en tidig ålder, har svensk högskoleutbildning och talar felfri svenska, kort sagt, som en intervjuperson självironiskt sade, ”den perfekta invandraren”. Även denna positiva särbehandling är problematiskt, eftersom det är ett uttryck för en sorts modifierad etnosocialitet varigenom man, trots föresatsen att öka mångfalden, ändå anlitar dem som liknar en själv så mycket som möjligt. En annan sida av denna trend är den kan skapa en osäkerhet hos mediearbetaren om huruvida de är den egna kompetensen eller invandrarbakgrunden som motiverar anställningen.

Anställningsformer

Svenska Journalistförbundets visstidsenkät från 2004 visar att drygt var sjunde anställd journalist (c:a 14 procent) hade ett vikariat eller annan tillfällig anställning den dag enkäten genomfördes. Andelen visstidsanställda varierar mellan de olika medieformerna. Den är högst inom både kommersiella och public service etermedier (c:a 23 procent) och lägst, 6,4 procent, inom vecko- och fackpress. Inom dagspressen uppgår andelen visstidsanställda till 13 procent.

⁶ Från engelskans *crony*, kumpan, kompis, stallbroder.

Resultatet bygger på svar från 123 företag eller arbetsplatser vars platsklubbar rapporterat in hur många tillsvidare- och visstidsanställda som fanns på redaktionen den 11 november 2004. Svenska Journalistförbundet (SJF) genomförde en motsvarande undersökning år 2003 (Svenska Journalistförbundets webbplats). Den visade att andelen visstidsanställda uppgick till 18 procent.⁷ Några direkta jämförelser mellan de båda åren låter sig dock inte göras eftersom de två undersökningars svarsunderlag till väsentlig del är annorlunda (Svenska Journalistförbundets webbplats). Förbundet understrekar att SJF inte haft möjlighet att på egen hand genomföra en totalundersökning om tillfälliga anställningsformer och att enkäten inte utgör en vetenskaplig undersökning.⁸ Ovanstående resultat bör därför betraktas som provisoriska, men har redovisats här för att ge läsaren en uppfattning om visstidsanställningars ungefärliga omfattning.

Tillfälliga anställningsformer så som praktik, vikariat och frilansande är vanliga bland mediearbetare med utländsk bakgrund. De flesta intervjupersoner i mitt urval har erfarenhet av visstidsanställningar. Även om deras yrkesbanor skiljer sig åt kan man säga att flera av dem har upplevt åtminstone en arbetslivscykel som omfattade alla eller flera av följande komponenter: vikariat/projektanställning-utlasning-studier/frilansande inom medieområdet/arbete inom annat yrke-återkomst som fast anställd till samma medieföretag/vikariat på nytt företag. De yngsta bland intervjupersonerna uttrycker en acceptans för att sådana är de villkor som råder på mediemarknaden, medan de som är några år äldre erkänner att den bristande tryggheten blir problematisk när tiden går och man vill bilda familj. För yngre medarbetare brukar dessutom viljan att etablera sig i yrket vara så stark att man är benägen att acceptera otryggheten.

För mediearbetarna innebär fast anställning förutom tryggheten förmåner såsom subventionerad sjukvård och, kanske ännu viktigare, återkommande utvecklingssamtal där mediearbetaren tillsammans med sin chef diskuterar och planerar den förras fortsatta karriärutveckling, behov av fortbildning m.m. Mediearbetare med tillfälliga anställningsformer anger att de saknar i regel dessa samtal liksom fortbildningsmöjligheter.

⁷ SJF (2003) "Stor andel visstidsanställda". Elektroniskt dokument tillhandahållet av Ragnar Forsén, ombudsman, SJF, 2005-10-18.

⁸ SJF (2004) "Så räknade Journalistförbundet 040331X-". Elektroniskt dokument tillhandahållet av Ragnar Forsén, ombudsman, SJF, 2005-10-18.

Om vi nu flyttar fokus till medieföretagen kan man konstatera att ”praktikanställningar” inte alltid fungerar i verkligheten på det sättet de är avsedda att fungera, dvs. att erbjuda arbetslösa en möjlighet att prova på arbetsuppgifter, få vägledning och en viss utbildning. I vissa fall verkar dessa anställningar, medvetet eller omedvetet, användas av företagen som en sorts besparingsåtgärd. Exemplet nedan illustrerar ett sådant fall. För den berörda intervjupersonen slutade det hela lyckligt (den fick ett vikariat) men vi har ingen kunskap om hur många liknande fall som finns och hur dessa brukar sluta.

Sedan [efter ett vikariat] fanns det ingenting för mig och då fick det liksom bli invandrarpraktik, som det kallades på den tiden /.../ gjorde samma jobb som alla mina andra kollegor men [medieföretaget] behövde inte betala ett öre och jag levde på socialbidrag. Sedan när facket upptäckte det, då blev det pinsamt för mina chefer. För de förstod liksom, va fan, du gör samma, alltså, [mediearbetaren] gör samma jobb som alla andra, men [mediearbetaren] har socialbidrag. Och det var då de sade ’Men du ska bli vikarie då, och få en riktig lön.’ Och då fick jag bli vikarie.

Att inte fler mediearbetare med utländsk bakgrund blir anställda förklaras ofta av medieföretagens representanter med argument om bristande resurser och anställningsstopp. Dessa argument tillbakavisas kraftigt av en intervjuperson:

Det är skitsnack. De anställer hela tiden, de tar in en massa nya människor hela tiden, på vikariat, tjänstledigheter, föräldraledigheter, du vet, nu är det friår och så vidare. Jag menar, det kommer in nya hela tiden, nytt fräscht blod. Däremot är det inte lätt att få fast anställning idag.

Ovanstående får stöd i flera intervjupersoners situation: flera har nyligen blivit fast- och visstidsanställda, vilket tyder på att företagen ibland gör undantag eller går, åtminstone delvis, utanför allmänna riktlinjer. Frågan är, vilka är de ”undantag” som görs? I ett par fall blev mediearbetare fast anställda först efter att ha blivit utlasade och när de var på väg ut till ett annat jobb.

Bland Journalistförbundets medlemmar är visstidsanställningar vanligast i åldersgruppen mellan c:a 20 och 30 år.⁹ De flesta intervjupersoner i urvalet har erfarenhet av detta men få uttryckte öppen kritik mot denna anställningsform. Den verkar accepteras, i synnerhet av de yngre, som ett av de villkor som råder på mediemark-

⁹ Personlig kommunikation, Ragnar Forsén, ombudsman, Svenska Journalistförbundet, 2005-10-18.

naden och som det pris man måste betala för att etablera sig på den. De som är lite äldre erkänner dock det problematiska med den bristande anställningstryggheten. I en del fall fungerar visstids- och praktikanställningar som besparingsåtgärder eller som ett sätt för företagen att hålla fasta kostnader nere. Detta drabbar inte bara mediearbetare med utländsk bakgrund utan yngre mediearbetare överlag och oavsett om det görs avsiktligt för att hålla dessa grupper i en otrygg situation eller inte, har förfarandet påtagliga konsekvenser i form av, förutom själva otryggheten, avsaknad av förmåner som sjukvård och fortbildning samt lägre engagemang i mediearbetarens karriärutveckling från chefernas sida.

Kollegors och chefers behandling av mediearbetare med utländsk bakgrund

Av flera mediearbetares berättelser framkommer en rad exempel på öppen respektlös och nedvärderande behandling från kollegornas sida: föraktfulla flin, blickar, vägran att hälsa på kollegan med utländsk bakgrund, att läxas upp av kollegor, spydiga kommentarer som "Jävla svartskalle, jag vill inte jobba med dig", eller "Kom nu, stjärnreporter, och ställ dina frågor". I ena fallet anger mediearbetaren dock att den nedvärderande behandlingen ebbade ut med tiden.

Flera mediearbetare vittnar också om "halvrasistiska", "grovt rasistiska" och "xenofobiska kommentarer".

Och jag var ju på en redaktion där flera har uttryckt sig så grovt rasistiskt, och då blir det ett problem, inte bara för det journalistiska innehållet, för jag tycker att vi sänder ut rasistiska reportage, utan då blir det också ett arbetsplatsproblem, för vi sitter där /.../ låt säga att det var en redaktion på [x antal] personer, där vi kanske är två eller tre som har utomeuropeisk bakgrund, och då kan vi som journalister dryfta de här problemen och säga så här, "Vad har vi för perspektiv, vilka idéer om världen tar vi för givna?" Om människor liksom /.../ Människor och egenskaper, framför allt, som jättemånga journalister jobbar efter. Det är ett problem, men det andra problemet är ju att vi sitter där och blir rasistiskt kränkta på grund av vad de vill göra för slags reportage.

Andra mediearbetare har känt sig kränkta av kollegors kommentarer om "invandrare" eller specifika folkgrupper även om de inte tillhör just dessa grupper. En annan sida av problemet är enligt en intervjuperson att det ofta blir svårt att diskutera det diskriminerande i dessa uttalanden, eftersom kollegorna inte ser det:

Och så sitter vi till exempel i ett lunchrum och så reagerar jag över någonting, för att jag tycker det var rasistiskt eller diskriminerande, så förstår de inte det och tycker att jag överdriver. Men det är för att de inte har en susning om hur det är att vara diskriminerad, liksom, och få kämpa så mycket hårdare för allting, för att man är invandrare.

Diskriminerande föreställningar framträder ibland i skämtets form.

Eller på den här [redaktion], där drog de massa skämt om 'Visa öronen!' för muslimska tjejer, istället för dem, ja, som fulla fotbollsfans eller fulla töntiga killar kanske ropar 'Visa bröstet!' Så här 'Visa öronen!', som om det skulle vara roligt. Men jag och den här andra tjejen från [land] [fann det inte] ett dugg roligt.

Man blir kallad svartskalle, och det är på skoj, va. En sak är att jag säger det om mig själv, för jag vet vad som ligger i min egen definition av en svartskalle, därför kan jag använda det ordet. Men när någon annan använder det, så vet jag att de inte använder det ordet med samma innebörd som jag, för i min definition av en svartskalle så ingår motstånd, förstår du? /.../ det är att vara en människa som gör motstånd, som är politiskt medveten och som har bestämt sig för att inte låta sig kuvas av majoritetssamhället. Det är min egen definition. En av mina kollegor använder det, minst en gång i veckan, på ett eller annat sätt /.../ i skämt, när man fikar /.../ När det gång på gång blir så, så förstår man att det där är mer, alltså, det är inte så att de vill förnedra mig, eller förödmjuka mig, men det är mer att det är en egenerapi, det är att det fortfarande [X antal] år senare, fortfarande är det jobbigt för dem att ha en utlänning, en utböling i den där fina gemenskapen, svenska gemenskapen, medelklassgemenskapen /.../ och därför, rent psykologiskt, det är så jag förklarar det för mig själv. Därför behöver de /.../ skoja kring det där, för att kunna bearbeta den mentala chocken över vad det nu kan vara, liksom.

Andra intervjupersoner ger ytterligare exempel på stereotypa och kränkande antaganden och föreställningar, vilka uppfattas som "osynliga" och dolda former av diskriminering:

Det kan också vara att det kommer någon medarbetare som är jättesnäll, bra, vettig, utbildad, men 'Din syster, hur är hon uppfostrad?' eller 'Hur har ni det hemma?' Jag har andra kompisar som har fått höra många sådana. Alltså när man i all välmening ska fråga, eller är nyfiken eller försöker vara snäll och sedan omedvetet överför man sina fördomar eller rasism eller stereotyper, det händer ibland. Inte så ofta nu, men det händer då och då.

Det handlar ju jättemycket om hur folk pratar med en och hur folk tar sig friheter att skämta med en om vissa saker eller att göra sig föreställningar om ens liv och ens familj, förstår du?

IP: ... sedan så också en attityd, som att man är en sådan här skojig person, bara för att man är invandrare och tjej, förstår du? Att man är

lite skojigare än de svenska tjejerna, på vissa sätt. Och i det finns ju alltså sexuella anspelningar som är liksom byggda på både kön och etnicitet.

I: Att man förväntas vara hetare?

IP: Ja, precis, och liksom lite öppna, alltså /.../ att man kan säga liksom lite mer, män kan ta sig lite mer friheter mot en, förstår du?

[Mitt i en praktikperiod] blev jag tillkallad till chefredaktören som ville prata med mig, för [chefen] ville veta vem jag var och ungefär en timme satt jag och pratade om allt möjligt mellan himmel och jord /.../ Och till slut så frågade [chefen] en fråga som jag, vad jag vet så är jag den enda [mediearbetaren] på redaktionen som har fått den frågan /.../ det var vilken politisk färg jag hade /.../ Sådant där är jobbigt /.../ lite sakteliga konstrueras man, inte bara som medborgare, som invandrare, utan man konstrueras också som yrkesmänniska till att passa en viss form, till att, tar man inte, så blir man ett hot mot den sorts journalistik, den sorts världsbild som de liksom propagerar för i [medieföretaget].

Vidare finns det exempel på negativ rolltillskrivning utifrån etnicitet: ”Vi, vi var inte reportrar [i några kollegors ögon], vi var invandrare. Om man är svensk då är man reporter”; ”Det har hänt med vissa fotografer, att de inte har förstått att jag jobbat där eller typ att någon har tagit mig för praktikant, för de kan inte tro att man jobbar som journalist”.

Jag tycker att det har varit lite svårt för mig att övertyga, det dröjde innan jag lyckades övertyga samtliga medarbetare, mina chefer gjorde jag faktiskt ganska snabbt, du vet, jag övertygade dem om att jag hade förmåga, att jag hade kapacitet för att utvecklas till en välfungerande reporter på svenska. Men mina kollegor, det dröjde nog längre.

Intervjupersonerna ger flera exempel på att denna negativa rolltillskrivning förekommer också utanför redaktionerna, dels vid möten med människor inom ramen för yrkesutövandet, dels när man är ”ute på stan”.

En mediearbetare vittnade om en redigerares överdrivna nit och uppmärksamhet på språkriktigheten i den förras texter och sätt att tala, ibland till den grad att den senare fann fel i texter som redan reviderats av en utomstående med stor journalistisk erfarenhet.

Det finns de som hittar en massa fel, för att de vet att det är en invandrare, så man får inte göra stilbrott eller någonting, för det ser de som ett fel. Och de är så betingade av att de vet att jag är invandrare /.../ Och just den person, hon hittade oftast sådana där fel. Jag hade använt ett ordspråk en gång, ’mycket snack och liten verkstad’. Och hon

kände inte till den. Och då tyckte hon att 'Är det någon direktöversättning? Ha, ha, ha' /.../ För det är någonting jag har lärt mig under min tid i [stad], för att på [mediearbetarens modersmål] säger man inte alls 'mycket snack och liten verkstad' /.../ men hon tog det direkt som att det var fel, då. Hon började skratta, 'Så här kan man inte göra, direktöversättningar'. Ja, men det är den typ som är övernitiska för att de vet att jag är invandrare.

Intervjuerna gav en mycket varierad provkarta på kränkande och nedvärderande former av behandling från kollegors och chefers sida, allt från föraktfulla flin, blickar, folk som vägrade att hälsa och läxade upp mediearbetaren med utländsk bakgrund, spydiga, halvrasistiska och grovrasistiska kommentarer om "invandrare" eller specifika folkgrupper, utfrågning om personens politiska färg, stereotypa och kränkande antaganden och föreställningar om mediearbetaren och dennes närmaste, till etniskt grundade negativa rolltillskrivningar och övernitisk uppmärksamhet på mediearbetarens sätt att tala och skriva. Många av dessa typer av kränkande behandling bygger på allmänt cirkulerande kulturrasistiska föreställningar och oavsett om de är avsiktliga eller inte utgör de en källa till stort obehag. Några få intervjupersoner nämnde inga sådana exempel alls, och karakteriserade sina relationer till chefer och kollegor som mycket positiva överlag, medan de flesta målade upp en bild som präglades av stor ambivalens, med upplevelser av uppskattning och kränkande behandling om vartannat.

Ghettoisering av vissa redaktioner och verksamheter

Mediearbetare vid public serviceföretag som arbetat/arbetar vid redaktioner eller med satsningar som producerar mångfalds- och integrationsrelaterat utbud (vilka i fortsättningen för enkelhetens skull kommer att kallas för mångfaldsredaktioner), anser att deras redaktioner och verksamheter har varit isolerade och nedvärderade. De betecknar sina redaktioner som "ett reservat", "ett ghetto" eller "[Public serviceföretagets] Rinkeby". I detta sammanhang bör noteras att mediearbetare verksamma vid *andra* public serviceredaktioner liksom vid andra medieföretag inte har påtalat någon sådan ghettoisering. Vid intervjuerna med mångfaldsredaktioners mediearbetare framkom desto fler exempel på aspekter av denna ghettoisering och de problem som enligt mediearbetarna är förknippade med dessa.

En aspekt är den *ställning* som mångfaldsredaktioner har haft inom medieföretaget. En mediearbetare anser att dessa redaktioner har haft en lägre status, att de inte betraktades som en självklar och integrerad del av företagets verksamhet utan som något provisoriskt:

Som att man var tvungen att ha den verksamheten, nästan som att det skulle vara politiskt inkorrekt att inte ha den /.../ som att man tolererar /.../ det finns ingenting som är uttalat på det sättet, men allas gemensamma upplevelse var sådan och det bekräftades kanske av våra låga löner, lägst av alla, och av vår budget, lägst av alla.

De *resurser* som redaktioner och verksamheter tilldelas utgör också ett mått på den betydelse som de tillmäts. Flera intervjupersoner anser att deras mångfaldsredaktion har/hade färre resurser än andra, och en nämner att sin redaktion alltid fick lägsta belopp per sändningstimme på hela företaget. Intervjuanalysen visar att de knappa resurserna av mediearbetarna kopplas till dels bredden och kvaliteten för mångfaldsfrågornas bevakning (t.ex. att man har begränsade möjligheter att resa inom landet för att åstadkomma en allsidig täckning av dessa frågor), dels individuella upplevelser av särbehandling i samband med så konkreta saker som ”var man blir bjuden, hur mycket ens middag får kosta”:

Jag menar till och med våra middagar /.../ julmiddag, eller något annat, avslutningsdag, vi ska åka på en konferens, vad ska vi välja för hotell, och möjligheten att göra resor, och var ska man bo när man reser. Jag menar, hela bilden var alltid, vi hade en känsla av att vi skulle kosta mindre.

Några av de intervjuade menar att en konsekvens av mångfaldsredaktionernas knappa resurser var att de anställda under en rad år hade markant *lägre löner* än andra redaktioners medarbetare. Enligt en intervjuperson uppgick skillnaden mellan en mångfaldsredaktions löner och företagets genomsnittliga löner under några år till flera tusen kronor per månad. Lönegapet har dock enligt samma person minskat med åren. Samma mediearbetare berättar att facket kopplades in och efter att ha gjort en del jämförelser var den facklige representantens slutsats att ”ärligt talat, den enklaste förklaringen [till de lägre lönerna] är att ni är invandrare”. Den låga lönesättningen gällde alla i denna redaktion, inklusive etniska svenskar som t.ex. arbetade som teknisk personal, vilket gjorde att arbete vid redaktionen kunde anses som ”någon slags straff”.

Isoleringsaspekten betonas kraftigt av intervjuade mediearbetare vid mångfaldsredaktionerna. De anser att de hade väldigt lite kontakt med (de svenska) kollegorna på andra redaktioner och att de inte fick smälta in i företaget: ”inget utbyte och ingen uppskattning”. Kollegor efterfrågar inte samarbete och ledningen har inte främjat samproduktioner tvärs över redaktionsgränser. Intervjupersonerna anger att när de kontaktades av kollegor från andra redaktioner ville dessa oftast ha hjälp med tolkning och översättningar, frågor om uttal av vissa ord, och tips på kontakter och experter i deras hemland, men att de aldrig tillfrågades p.g.a. journalistisk kompetens och fackkunskaper:

IP: ...aldrig tillfrågades vi att följa med, att göra reportage. Men alltid sade man så här till en [nationalitetsbeteckning] kollega ‘Kan du komma till sändningsrummet, för att jag har en minister som säger någonting på [språk], kan du tolka det för mig?’ Så att man... man efterfrågade inte de *journalistiska* kvalitéerna som människorna... besatt, utan det enklaste, språket. Jag menar, man kunde skicka en reporter härifrån till ett helt okänt land, [exempel på land], för att göra någonting, men det vanligaste är att utnyttja den kunskap och den resurs som finns här. Jag menar, det enklaste hade varit att våra namn skulle finnas hos redaktörerna på andra redaktioner och att vi sedan tillfrågas och träffar den reporter som ska åka ner, ger en bakgrund och så vidare. Men det vanligaste som vi användes till, det var det att ‘Kan du hjälpa mig, jag har någon som pratar [språk], kan du översätta åt mig?’ Ja, man gick in i rummet, ‘Ja, tack så mycket’, och så man gick ut.

I: Och vad tror du det beror på /.../?

IP: Ja, men jag menar att det är som att säga att någon som pratar med brytning är sämre journalist, eller, vad har han att erbjuda mig? Jag är kunnig, jag bevakar ett område, ja... Opålitlighet /.../ man säger [till sig själv] att den där figuren som pratar [språk] och jobbar där borta, är han objektiv? /.../ Nej, nej, lika bra att jag läser en artikel i tidningen, då får jag lite bakgrundsfakta så att säga.

De intervjuade medarbetare vid mångfaldsredaktioner upplever alltså att de saknar/saknat yrkesmässigt meningsfulla kontakter med andra redaktioner, att deras *kompetens inte har använts till fullo*, och att den ibland även har ignorerats och osynliggjorts.

Denna marginalisering och selektiva användning av medarbetarnas kompetenser för med sig inte bara frustration och uppgivenhet hos de enskilda anställda, den har också påtagliga konsekvenser för deras *utvecklings- och karriärmöjligheter*. För mediearbetare vid mångfaldsredaktioner existerar enligt två intervjuade möjligheterna att röra sig horisontellt (prova på nya arbetsuppgifter) och vertikalt

(få mer kvalificerade uppgifter, bli arbetsledare) endast eller huvudsakligen inom dessa redaktioner: ”för att bli chef eller göra karriär /.../ vi hänvisas till det egna ghyttot, vi är ledare inom ghyttot”. Isoleringen och de bristfälliga kontakterna med andra redaktioner kopplas klart och tydligt till karriärmöjligheterna:

Ja, hinder, till exempel att smälta in i företaget. Detta att vi inte användes över redaktionsgränserna /.../ Och nu sattes vi där att jobba med det, men vi fick aldrig den chansen att ’Kom och hjälp oss, vad tycker du om det?’ och ’Vi ska göra en resa, vad tycker du om det och det?’ Det fanns aldrig, så att på det sättet, det knöts inte dom naturliga kontakterna /.../ Hur ska jag göra karriär då, vem ska ens veta att jag finns?

Ytterligare ett karriärhinder utgörs enligt en intervjuperson av att medarbetare vid mångfaldsredaktioner anses vara ”tematiskt snäva”.

Som jämförelse kan noteras att mediearbetare vid *andra* public serviceredaktioner och andra medieföretag anser att de har/har haft möjligheter att utvecklas inom yrket och göra karriär. En av dem säger:

Ja, det har jag, det tror jag faktiskt nu, för jag är inne i systemet. Jag vet hur det funkar, jag känner folk. Folk, inte alla, men folk känner till mig. Så fort man är inne i systemet och presterar så går det bra. Det gäller att komma in och bryta den barriären och sedan göra bra ifrån sig.

Jag noterade ovan att en del medieföretag på senare tid har börjat anlita och även explicit söka mediearbetare med utländsk bakgrund. Detta är positivt i sig, men samtidigt kan en för stark fokusering på just denna egenskap hos en medarbetare (den etniska tillhörigheten) åstadkomma en nästan motsatt effekt. Om medarbetaren inte är särskilt vaksam när det gäller att inte låta sig placeras i ett fack, t.ex. att alltid uppdras att bevaka ”invandrarfrågor”, integrationsfrågor, etc., är risken stor att han eller hon så småningom blir kategoriserad som ”invandrarjournalist” och tillskrivs en kompetens som av samma medieföretag kan komma att betraktas som tematiskt snäv. De här riskerna kan ses som inbyggda i medieföretagens funktionssätt och har även påtalats av mediearbetare som *inte* är verksamma vid mångfaldsredaktioner. De nämnda kategoriseringarna kan enligt en av de intervjuade mediearbetarna utgöra ett klart hinder för karriären:

Cheferna på [medieföretaget], de tänker på en mycket som en invandrare, det kan ju också vara negativt. Man kan se det som en fördel, men

det kan samtidigt också vara så att de tänker att 'Nej, den här personen är så snäv i sitt yrkesområde' och att det skulle vara ett hinder för att komma vidare.

Mediearbetare vid mångfaldsredaktioner uttryckte alltså en tydlig uppfattning av att dessa redaktioner var isolerade och utgjorde ett ghetto inom public serviceföretaget: dessa redaktioner har lägre status och tilldelas mindre resurser, vilket i sin tur resulterar i lägre löner för mediearbetarna. Isoleringen ansågs innebära dels att utvecklings- och karriärmöjligheterna endast fanns "inom ghyttot", dels en avsaknad av yrkesmässigt meningsfulla kontakter och samarbete tvärs över redaktionsgränser. De kunde tillfrågas om hjälp med tolkning och översättning, men anser att deras journalistiska kompetens och fackkunskap varken erkändes eller användes till fullo. Det senare kan kopplas till en mycket diffus men kraftigt verksam självlegitimerande föreställning om en "svensk" syn på journalistik. Som Djerf-Pierre och Levin (2005: 215) noterar, vad denna "svenska" synen på journalistik egentligen innebär är något som tas för givet och sällan har preciserats. Man kan dock säga att föreställningen om en omutlig objektivitet är en central komponent i denna syn. Eftersom denna syn är starkt idealiserad kommer aldrig (förmodade) "andra" syner på journalistik att kunna mäta sig med den.

Den status man har gett mångfaldsredaktionerna inom public serviceföretaget och de villkor under vilka deras medarbetare verkar framstår som diskriminerande i dubbel bemärkelse: dels särbehandlas mediearbetarna genom lägre produktionsresurser och löner, sämre utvecklingsmöjligheter etc., dels reproducerar dessa sämre förutsättningar en föreställning om att dessa program (och i förlängningen de mångfaldsfrågor som de behandlar) är mindre värda.

Styrning av det journalistiska arbetet

Flera mediearbetare anser att redaktionsledningen och även kollegor försöker pracka på dem en syn på verkligheten som ska gestaltas i medieprodukten, t.ex. en problemorienterad syn på invandrare: "Många svenska journalister och redaktörer vill ofta ha människor som ska bekräfta någonting eller som ska ta deras tes". Enligt en intervjuperson utgör detta ett hinder när man vill "visa att det är

mer komplext och brett än vad folk tror och sen också visa att det inte är synd om alla människor”.

IP: Vissa chefer har ju vissa förväntningar på en när de anställer en. Och om man inte införlivar de förväntningarna så tycker jag att det blir lite så här konstigt. Och på det sättet så blir man ju behandlad annorlunda än vad svenskar blir.

I: Och vad kan det vara för typ av förväntningar? Var det det där med källorna eller?

IP: Ja, men förväntningar på att man ska göra vissa typer av jobb. Och förväntningar på det sätt som de vill styra en på, i det journalistiska arbetet, ja, men de sätter en på vissa jobb och säger 'Gör det här jobbet och sen gör du det på det och det sättet'. Förstår du?

IP: Vissa chefer försöker styra en för att man ska göra vissa reportage som passar in i deras mall av hur man ska belysa vissa frågor /.../ att man är där /.../ för att de ska använda en som ett verktyg för någonting, just för att man är den människa man är liksom.

I: Just det, ville du säga någonting mera om de där färdiga mallarna?

IP: Jo, men alltså /.../ till exempel en chef som sade till mig att 'Ja, men vi vill skriva en reportageserie om en tjej och en kille som växer upp i [förort] och som ska gå ut nian och vad de ska göra efter nian'. Och då tänkte jag så här, ok, man ska försöka komma de här ungdomarna nära och liksom berätta om deras liv och inte prata om att de är invandrare, då, utan prata om vad de gör liksom, hur deras liv ser ut och vad de tänker att de ska göra i framtiden och sådant. Och sen när vi skulle ha vårt första möte efter att jag hade tackat ja så säger han så här, 'Ja, men då vill jag att du ska göra ett reportage som handlar om en kille som är lite strulig, som har problem i skolan, som kanske är lite halvkriminell /.../ och tjejen ska vara så här duktig, hon hjälper till jättemycket hemma' och jag bara satt så här, ja, men du skämtar alltså, varför har du tagit hit mig då, om du ska göra radioteater liksom, förstår du? Och så här, alltså, det var ju ett väldigt tydligt exempel på hur han tror att han ska använda mig för att jag skulle vara någon nyckel till deras liv, förstår du, bara för att jag också själv är svartskalle så här. Och det är ett sådant här tydligt exempel på vilka mallar man har att jobba utifrån.

Andra styrningsförsök avser de ämnen och företeelser som mediearbetarna ska skriva om. I första exemplet nedan förmedlas "påbudet" av en "invandrare", vilket visar att diskriminerande mekanismer inte automatiskt och inte på något direkt sätt kan kopplas till en specifik etnicitet.

IP: Det gällde att vara väldigt försiktig för att kunna behålla sin integritet både som yrkesman, som människa, som invandrare, som individ,

som [nationalitetsbeteckning], för det kommer påbud om att ska du lyckas som journalist så måste du bli svensk, ska du liksom ha framgång, ha en karriär, så måste du lära dig att skriva som vi, att prata som vi, att se på världen som vi, du måste mer eller mindre skaffa dig blåa ögon och ett ljus huvud.

I: Hur uttryckte sig dessa påbud?

IP: På olika sätt, det uttrycktes genom kollegor, på konversationer vid fikabordet och så vidare. Men det absolut starkaste och tydligaste beskedet fick jag från en kollega, det var också en invandrare /.../ Och han sa 'Jag ska ge dig två råd om du vill lyckas här som journalist, och det ena är att du börjar skriva som jag, alltså inte ifrågasätta systemet, inte prata om diskrimination, inte prata om sådana saker, för att du kommer ingen vart med det'. Det var det ena. Det andra var 'Säg inte du är [nationalitetsbeteckning] utan säg istället att du är från [ett europeiskt land]' /.../ och sen sa [kollegan] 'Försök att göra något åt ditt namn också, det är för utländskt'.

När det gäller att skriva om, granska, avslöja och genomlysa de här extremistiska organisationerna /.../ där har man allt stöd från sina medarbetare och sina chefer. Men om det är något annat du vill skriva om, den dolda diskrimineringen, den dolda rasismen, strukturer, som också mediekåren är en del av, då jävlar anamma, är det inte lika välkommet, då är det inte lika accepterat. Förstår du? Det är då man stöter på patrull, det är då man blir tystad och censurerad.

En mediearbetare, som skrev texter där den analyserade integrationsfrågor "utifrån mitt svartskalleperspektiv", berättar att redaktionsledningen efter ett tag bestämde att artiklarna skulle visas för chefredaktören vilken omarbetade dem före publiceringen. Enligt mediearbetaren berodde detta på att texterna uttryckte en syn på integrationsfrågor som skilde sig från medieföretagets.

Genom förfrågningar om kontakter från kollegors sida görs mediearbetarna, om de inte är på sin vakt, till medskapare av grova stereotyper: "Vi letar efter en pappa från Mellanöstern, ungefär som i Josef Fares film", "Ja, vi ska ha en tjej i slöja som får gå på disko för sin pappa", eller "Vi ska ha en chilensare som jobbar med att samla pengar till Kuba". En mediearbetare anser att "De letar efter stereotyper eller vill bekräfta sin tes, då kan man ju känna [sig] utnyttjad, men nu för tiden hjälper jag inte till längre om jag inte känner dem bra. Det har jag slutat med".

Och där kan jag ibland känna en sådan här trötthet eller uppgivenhet, så efter att man har jobbat med [program], jag kommer inte att jobba med integrationsprogram som reporter om jag inte är producent för att inte riskera att det ska bli... samma sak, jag vill kunna stå för allt jag gör.

Ovanstående citat visar hur redaktionsledningar och/eller kollegor på olika sätt försöker att styra mediearbetarnas arbete. Det kan gälla hur ett ämne ska angripas och vilka "huvudpersoner" ett reportage ska ha, vilka ämnen de ska skriva och inte skriva om, eller kontakter de förväntas förmedla (som ska uppfylla vissa mycket specifika krav).

Att journalistiken oftast är starkt "mallad" och arbetar efter hårt formaliserade berättarmönster med en given uppsättning dramaturgiska roller kan sägas utgöra en mycket generell mekanism inom professionen. Jag anser dock att nämnda styrningsförsök ändå kan betraktas som diskriminerande mekanismer. Dels för att lyckade styrningsförsök bidrar till reproduktionen av stereotyper, dels därför att många av de mediearbetare med utländsk bakgrund som är föremål för trycket att arbeta på ett visst sätt brukar befinna sig i en utsatt position på mediemarknaden. Man kan t.ex. vara rädd för att förlora sitt jobb, inte få förlängt arbete eller inte få ett arbete som motsvarar ens kompetens, och detta beroendeförhållande gör det extra svårt för mediearbetaren att stå emot trycket.

Förnekandets mekanismer

Som noterades i början av kapitlet finns påtagliga och utbredda förnekandets mekanismer på olika områden och nivåer i samhället. De finns i t.ex. politiken, forskningen och medieföretagen. Dessa mekanismer utgör också ett arbetsplatsproblem och har en inverkan på den enskilde mediearbetares arbetsituation och välbefinnande på jobbet. I det andra blockcitatet under avsnittet "Kollegors och chefers behandling..." ovan vittnar en mediearbetare om att den inte blir förstörd och anses överdriva när den påtalar att någon text eller något uttalande är rasistiskt. En annan mediearbetare berättar om en situation som uppkom när den ville diskutera ett förhållningssätt som den ansåg vara fördomsfullt:

Alltså redaktörerna är ju så oerhört rädda så fort man nämner ordet rasism, som för dem är det någonting väldigt grovt som liksom rasister ägnar sig åt och rasism är inte någonting som finns i vardagen i människors liv och som man ständigt gör, liksom. Så att då har de bara så här slagit dövörat till och bara 'Nej, hur kan du anklaga oss för att vara rasister?' Och så bla, bla, bla och då är det liksom inte ens så att jag har anklagat dem för att vara rasister, utan man säger så här, det här förhållningssättet till människor är liksom väldigt, väldigt fördomsfullt. I framförallt ett fall, så har det varit så att båda cheferna gick till journa-

listens försvar, liksom, och då var vi några som, då var det så här, vi mot dem, verkligen så här, och de bara sa så här, 'Hur, hur vågar ni anklaga oss för att vara rasister?' liksom, och blir jätte, jättearga och liksom jätteförolämpade.

Exemplen ovan pekar på en avsaknad av förståelse för respektive ett avståndstagande från att diskutera texters eller förhållningssätts eventuella rasism eller fördomsfullhet, vilket i förlängningen blockerar öppna, konstruktiva diskussioner om företeelsen. På detta sätt kan förnekandets mekanismer även ha en inverkan på de journalistiska texter som redaktionerna producerar.

Ett tydligare exempel på hur förnekandet av rasism och diskriminering formar medieprodukter finns i det fjärde blockcitatet under avsnittet "Styrning..." ovan, där en mediearbetare vittnar om de tydliga gränser som råder på redaktionen mellan vad man får och inte får skriva om. Det man inte får skriva om omfattar den dolda diskrimineringen och rasismen samt dessa företeelsers strukturella aspekter.

Mindre uppenbara exempel av förnekandet av diskriminering utgörs av just *avsaknaden* av diskussioner om den. Förnekandet i denna mening framstår desto tydligare när man jämför med den uppmärksamhet som man på redaktioner ägnar åt jämställdhetsaspekter i utbudet:

Jag tror att med kvinnoaspekten har man kommit en bra bit [på vägen]. I våra utvärderingar ställer vi *ofta* frågan 'Ja, men det var ett gubbigt samtal, vi hade tre gubbar, ja, men tänk att det bara fanns en kvinna i det reportaget'. Men man tänker aldrig på etniska aspekter: 'Under sex månader, fanns det någon med invandrarbakgrund i våra reportage?' (lätt skratt) Eller så där, man tänker inte på det sättet.

Andra uttryck för förnekandets mekanismer står att finna i större medieföretags avsaknad av kartläggningar av personalens etniska sammansättning, vilket ofta ironiskt nog förklaras med att sådana kartläggningar skulle vara diskriminerande. Ett vanligt svar när man ringer till medieföretag och frågar om dessa data är: "Vi registrerar inte medarbetarnas etniska härkomst". Detta låter ihåligt när samma företag kan ha motiverat mångfaldssatsningar med just deras skeva etniska sammansättning. En intervjuperson noterar att det inte finns några siffror som kan belysa arbetsplatsens etniska sammansättning och citerar en högt uppsatt chef som har sagt: "Vi kan inte registrera människor efter var de kommer ifrån, menar du att vi ska fråga varifrån dom kommer?" Underlåtenheten att ta fram

dessa data är problematisk därför att de utgör en ypperlig måttstock mot vilken man skulle kunna utvärdera mångfaldsplanernas utfall.

Delvis vore det förödande att ha en sådan siffra, det skulle visa att de inte är representativa. Public service som ska spegla hela Sverige, på olika sätt, det skulle vara en förödande uppgift att belägga. De vill inte att det ska beläggas att man inte är representativa.

Avsaknaden av denna typ av data är dock inget typiskt svenskt fenomen. Medieforskaren Simon Cottle skriver om sina svårigheter att få motsvarande siffror från BBC (Cottle 1997: 29). Det vore dock missvisande att i denna diskussion enbart fokusera på medie-företagens avsaknad av sådana kartläggningar. Man skulle kunna säga att DO, den myndighet som är satt att främja och bevaka mångfaldsarbetet, har gett uttryck för ambivalens i denna fråga. I sin skrift *Råd till arbetsgivare...* (2004: 3 & 7) betonar DO å ena sidan att lagen inte kräver att arbetsgivaren ska kartlägga den etniska sammansättningen av arbetskraften samt att en kartläggning utan varje anställds samtycke strider mot personuppgiftslagen. Å andra sidan nämns en inventering av arbetsplatsen utifrån ett etniskt och religiöst perspektiv som något som *kan* göras inom ramen för arbetsplatsernas mångfaldsarbete.

Vid närmare efterforskningar framkommer det att DO:s inställning till frågan är att man varken kräver eller rekommenderar etnisk/religiös kartläggning av arbetsplatsernas sammansättning. Enligt Anders Bergstrand, jurist vid DO, tror man på myndigheten att sådana kartläggningar vore bra, men man avråder från att göra dem av praktiska skäl såsom att det inte alltid finns den kunskap som behövs och inte heller en fullständig medvetenhet om vad man gör på de enskilda arbetsplatserna. Vidare noterar Bergstrand att DO har bilden att företagen, även utan sådana kartläggningar, vet hur sammansättningen av deras personalstyrka ser ut.¹⁰

I betänkandet från utredningen om strukturell diskriminering (SOU 2005: 56, s. 36) föreslår utredaren att Integrationsverket, DO och SCB får i uppdrag att utveckla variabler för etnisk statistik. Han understryker att detta inte är etnisk registrering utan en bättre användning av den statistik som redan finns. Med de nya variablerna skulle man t.ex. kunna mäta förändringar i den etniska sammansättningen på större arbetsplatser. I det nyligen publicerade

¹⁰ Personlig kommunikation med Anders Bergstrand, jurist vid Ombudsmannen mot etnisk diskriminering, 2005-11-09.

remissvaret till ovan nämnda utredning understryker DO vikten av att i arbetet mot diskriminering mäta förändringar samt behovet av en genomtänkt och rättssäker datainsamling. Vidare föreslår man att en särskild utredning tillsätts för att bearbeta frågan (Ju2005/5486/IM, Dnr 1458-2005).

Mot bakgrund av att andelen av befolkningen med utländsk bakgrund har ökat stadigt under de senaste 30 åren är det märkligt att en sådan måttstock inte har utvecklats tidigare. I denna bemärkelse finns det fog för att betrakta denna underlåtelse som ytterligare ett uttryck för diskriminering och förnekande.

Verkligheten är som bekant sällan enhetlig och motsatta, samtidiga tendenser kommer ofta till uttryck, även inom ett och samma verksamhetsområde och en och samma institution. En del mediearbetare vittnar om tendenser som går emot förnekandet av eller tystnaden om diskriminering. Det handlar om diskussioner på redaktionerna om frågor såsom hur man visuellt och verbalt skildrar människor och företeelser, hur man undviker schabloner och hur man kan välja källor på alternativa sätt:

Moskén, till exempel. Du har säkert sett den bilden, alltid, när de ber till gud, va, med rumpan uppåt. Så vi snackade om det, liksom, kan man inte hitta på något annat? Och det behöver inte vara många gånger. Men samtidigt så snackar man om själva bilden, vad är bildmässigt just för det här tillfället, va? /.../ Men det handlar alltid om den här tiden /.../ och journalisten har väldigt sällan tid. Men visst, många gånger har vi skippat någon med slöja, 'Vi kan ta någon muslim utan slöja som berättar sin historia'.

Ibland har jag känt att kollegor har varit måna om att få höra min åsikt kanske i någon kontroversiell fråga eller 'Kan man göra så här, kan man säga så här om en grupp personer?' Eller mer etiska diskussioner, 'Får man göra en taskig granskning av en minoritetsgrupp?'

Jag har ju möjlighet [att påverka] på det sättet att man har alltid utvärderingsmöten och då kan man ju föra fram en sådan åsikt till exempel, att den schablonbilden är så tråkig, 'Kan vi sluta skildra personer på det här sättet?' /.../ Jag vet att jag har positivt lyft fram reportage som jag tycker har varit bra, där man har framförallt skildrat människor från tredje världen, som man traditionellt kanske ser som utmärklade /.../ Och när någon gör ett reportage där man visar människor med värdighet och stolthet och som individer, som säger saker och gör saker, då har jag sagt det. Och det tycker jag är lika viktigt att säga, 'Titta vilket bra exempel på hur man faktiskt kan bevaka ett område. Man behöver inte hamna i schabloner'.

Det [källor] har vi en ständig diskussion om, att få med fler kvinnor som är aktörer eller experter, för det är oftast, de kvinnor som finns med, de är antingen offer eller drabbade på något sätt. Att man kanske

tänker på det, också, att den diskussionen inte är lika levande på redaktionen, men att man kan ha personer med invandrarbakgrund med, när de inte är där för att de är invandrare, utan för att de kanske är konsumenter eller bilförare eller doktorer.

I detta avsnitt har jag gett och resonerat kring exempel på uttryck för förnekande av diskriminering och rasism. Förnekandet i sig utgör en diskriminerande mekanism i flera bemärkelser. Dels har det en inverkan på mediearbetarens situation och välbefinnande på arbetsplatsen, dels inverkar det på de journalistiska produkterna på det sättet att det antingen hindrar vissa teman/företeelser från att förekomma i utbudet eller blockerar diskussioner på arbetsplatsen som skulle kunna bidra till mer medvetna och reflexiva arbetssätt. Slutligen, genom underlåtenheten att ta fram effektiva instrument för att mäta utfallet av mångfaldspolicies och kartlägga den etniska sammansättningen av arbetskraften försvårar och fördröjer förnekandet arbetet mot en mer integrerad mediearbetarkår. Men ur intervjuerna träder också fram tendenser som går emot förnekandet och pekar mot ett spirande erkännande av diskrimineringen och ett sökande efter alternativa sätt att gestalta verkligheten.

Mångfaldspolicies och verkligheten

En kartläggning av den befintliga lagstiftningen mot diskriminering i arbetslivet och medieföretagens mångfaldspolitik samt praktiska mångfaldsarbete faller utanför ramen för detta kapitel. För att kontextualisera mediearbetarnas uppfattningar om det arbete som görs och de policies som tagits fram vid deras respektive arbetsplatser ges dock här en kortfattad bakgrund om dessa.

Enligt lagen om åtgärder mot diskriminering i arbetslivet p.g.a. etnisk tillhörighet, religion eller trosupfattning (1999: 130; 2003: 308) måste arbetsgivarnas arbete för att främja lika rättigheter och möjligheter på arbetsplatsen ske planmässigt. Målen ska vara konkreta och gå att följa upp och arbetet ska alltid dokumenteras. Lagen ställer dock olika krav på olika arbetsgivare beroende på bl.a. arbetsplatsens storlek, resurser och karaktären på verksamheten. Även om lagen inte föreskriver att mångfaldsarbetet ska ske i form av en mångfaldsplan, anser DO att sådana planer utgör ett mycket rationellt sätt att lägga upp arbetet (*Råd till arbetsgivare...* 2004: 6-7). Med andra ord är arbetsgivarna skyldiga att bedriva mångfaldsarbete och att göra det planmässigt, vilket förutsätter någon form

av mångfaldspolitik. Man är däremot inte skyldig att upprätta mångfaldsplaner. Många medieföretag/redaktioner har dock numera sådana planer (El Mahdi & Holago 2005: 50).

Oavsett om den är formaliserad i mångfaldsplaner eller inte brukar medieföretags mångfaldspolitik omfatta åtgärder som avser rekrytering, arbetsförhållanden och trakasserier, vilka utgör de tre huvudområden inom vilka arbetsgivaren enligt lagen är skyldig att vidta aktiva åtgärder (se avsnitt Intervjustudiens resultat ovan). Ytterligare ett område som brukar ingå i sådana policies omfattar riktlinjer eller rekommendationer för utformningen av medieutbudet. I Sveriges Televisions *Policy för etnisk och kulturell mångfald...* (2005) föreslås t.ex. att undvika generaliseringar om etniska, religiösa eller kulturella grupper, att låta människor framträda som individer och inte i första hand som representanter för den egna etniska gruppen, samt att söka källor och experter och att använda programledare med olika etnisk och kulturell bakgrund.

När det gäller det faktiska mångfaldsarbete som genomförts av och inom medieföretagen i Sverige finns mig veterligen ingen övergripande vetenskaplig kartläggning som också utvärderar arbetets utfall. Brune (2002) räknar dock upp ett antal exempel på sådana insatser. Ett första exempel utgörs av projekt som går ut på att rekrytera människor med "invandrar"- och journalistbakgrund samt praktikanställa och vidareutbilda dem. Dessa projekt är tidsbegränsade och delvis finansierade av staten. En annan typ av mångfaldsinsats har bestått i några större tidningars lansering av speciella bilagor som distribuerades gratis i specifika områden. Ytterligare arbetssätt har omfattat åtgärder för att bättre anpassa det ordinära utbudet till en mångetniskt publik, diskussioner av en tidnings innehåll med referensgrupper med representanter från de största minoriteterna samt andra sorters aktiva åtgärder för att öka mångfalden i såväl utbud som personalstyrkan (Brune 2002: 389). För en färskare genomgång av mångfaldsarbete vid redaktionerna får man söka sig till den mediekritiska litteraturen med mångfaldsperspektiv som finns utanför akademien (se t.ex. Dielemans 2005).

Om vi nu återgår till intervjupersonernas uppfattningar om mångfaldspolicies och mångfaldsarbete är det första som kan konstateras att det råder stor variation hos deras i huvudsak både desillusionerade och illusionslösa inställningar till dessa. De uttrycker allt från försiktigt, hövligt eller ironiskt avståndstagande till uppgivenhet och regelrätt frustration. Flera anser dock att det är bra att mångfaldsplaner finns.

Jag ser det [mångfaldsplaner och mångfaldspolitik] som ett tecken på hur otroligt snedfördelad makten är i Sverige. Där man liksom behöver planer för att åtgärda vissa människor, jag tycker att det är en fruktansvärd tanke som för mig är så här apartheidliknande. Samtidigt som jag konkret måste svara ja och nej, det är bra att det finns en mångfaldsplan för att få in fler svartskallar /.../ just för att det är så fruktansvärt segregerat och så jävla utestängande som medierna håller på.

Intervjupersoner som arbetar/arbetat vid *public serviceföretag* är överens om att det finns bra mångfaldsplaner, men anser att dessa inte fungerar i verkligheten: ”[Jag] har slutat intressera mig för att jag ser att det är väldigt lite som sätts i praktiken”.

Det fungerar ju inte i praktiken, eftersom man inte anställer några. Vi har exempel på personer som har varit exceptionellt duktiga och begåvade, vunnit priser och allt möjligt, som inte får jobb här. Och då kan man ha hur mycket policies man vill. Kan man inte anställa en sådan person, då är inte den [policyn] värd någonting. Så att det finns ingen egentlig kraft bakom den där policyn.

Jag upplevde lite som att [public serviceföretag] de sista fem åren kanske, man pratar väldigt mycket om mångfald och att det är viktigt att få in olika grupper och sen gör man små försök här och där, ibland något bra /.../ Så man pratar väldigt mycket, men det går väl ändå ganska långsamt.

Mångfaldsplanen och mångfaldssekretariatet, jag tror att det är mycket yta, det är show-off att det finns. Sen, de verkliga framstegen som görs, det tror jag har att göra med [enskilda] rekryterare och redaktioner, alltså mer åt gräsrotshållet.

Diskrepansen mellan politiskt uppsatta mål och deras förverkligande uppfattas alltså av flera intervjupersoner som stor. Detta gäller inte bara anställningsmålsättningar utan även andra typer av mål. En mediearbetare berättar om ett praktikprojekt som ursprungligen var ämnat att ta in nya mediearbetare som nyligen kommit till Sverige, men som slutade med att man tog in människor med utländsk bakgrund som hade svensk utbildning och talade mycket korrekt svenska. Detta resultat kan tolkas som ett uttryck för (en sorts modifierad) etnosocialitet. När projektets uttryckliga mål påbjuder att man anlitar mediearbetare med en annan etnisk tillhörighet än den svenska, väljer man ändå dem som i mesta möjliga mån påminner om majoritetskulturen.

Men sen var det också att vi fick ju ansöka om jobb och då var det så att arbetsgivaren valde ju den personen som dom trodde skulle passa bäst. Och då tror jag att det blev tyvärr så att om du har utländsk bakgrund men du pratar perfekt svenska och har en svensk utbildning, så

slog det lite högre. Så på det sättet, så kan jag tänka mig att flera kanske blev utkonkurrerade av dem som projektet egentligen var till för.

Ytterligare ett exempel på att praktikanställningar inte alltid fungerar i verkligheten gavs under avsnitt "Anställningsformer" ovan (se första blockcitat i detta avsnitt). I detta fall verkar "praktikanställningen", medvetet eller omedvetet, ha använts av medieföretaget som en sorts besparingsåtgärd.

Samma ringa tilltro till mångfaldsplaner uttrycks av medarbetare vid *privata företag*:

Men det har man sett, så fort typ om *Mediemagasinet* har gjort något om det här med mångfald eller journalister gör någon rundringning, så har alla det [en mångfaldsplan] och alla, alla chefredaktörer strävar efter att få in medarbetare med utländsk bakgrund, men i praktiken är det skitsnack.

En annan intervjuperson uttrycker samma misstro mot högtidliga mångfaldspolitiska mål och berättar att den tillfrågades av en chef om den ville vara med och driva ett mångfaldsprojekt i ett privat medieföretag. Mediearbetarens svar, "Låt mig [i stället] vara med i rekryteringsprocessen och anställa sommarvikarier nästa år", tyder på en större tilltro till gängse procedurer än till säråtgärder.

En mediearbetare som har erfarenhet av både public service och privata arbetsgivare ser både skillnader och likheter mellan dessa med avseende på mångfaldsarbete och mångfaldspolitik.

På de kommersiella [medieföretagen] får jag uppfattningen /.../ där bryr man sig inte på samma sätt om folk har olika bakgrund för där tänker de mer på kompetens och om folk är duktiga. Sen finns det en annan sida när det gäller kommersiell TV. De kan se ett marknadsföringsvärde av att ha en snygg brun tjej... och då tar de in henne kanske mer för att hon, det är klart att hon ska vara duktig, men hon har en fördel i att hon är brun, för då är hon kanske mer exotisk. Tar de in henne på [public serviceföretag] så är det som hallå för att det saknas någon, 'Vi måste täcka mångfaldskvoten'. Så att, de ena vill tjäna pengar och de andra vill uppfylla pappersmål. Lite så.

Jag tror att det är det att man börjar få in det i medvetandet, att nu måste vi... Vi har en artikel, eller vi har en tidning om barn och det är bara blonda barn överallt, vi kanske ska ha några svarta, eller några bruna, eller någon med krulligt hår också. Och det är inte bara för att man vill ha mångfald /.../ utan det är också för att det säljer, Sverige ser annorlunda ut idag. Det är roligare, de som läser tidningarna, de har grannar som ser annorlunda ut /.../ så det är också att det säljer, det är inte bara godhet.

De intervjuade mediearbetarna uttrycker överlag en både desillusionerad och illusionslös inställning till mångfaldsplaner och mångfaldspolicies, och detta gäller medarbetare vid både public service och privata företag. En del ser det faktum att planerna finns som något bra och positivt, och tycker att företagen ”ibland” gör ”något bra”, men de flesta anser att varken planer eller policies tål verklighetens ljus. Man anför att väldigt lite av planerna omsätts i praktiken och att det inte finns någon egentlig kraft bakom dem, att det går långsamt och att resultaten är magra. Bland de exempel på problem som framhålls av intervjupersonerna finns att det inte anställs fler med utländsk bakgrund samt att målgruppen för ett praktikprojekt omvandlades på så sätt att man till slut tog de sökande som hade flest likheter med majoritetskulturen. Privata företag anses vara mindre fixerade vid etniska och kulturella skillnader än public serviceföretagen, och prioriterar däremot kompetens- och prestationsbedömningar av mediearbetarna. Men båda typerna av företag tillskrivs ett lika svagt intresse eller förmåga att åstadkomma integrerade arbetsplatser och ett balanserat utbud. Således tolkas förekomsten av fler människor med utländsk bakgrund i utbudet och bland företagens arbetskraft främst som ett uttryck för att ”de ena vill tjäna pengar och de andra vill uppfylla pappersmål”.

Konklusion

I detta kapitel har jag presenterat en kvalitativ intervjuundersökning med tio mediearbetare med utländsk bakgrund verksamma i majoritetsmedier. Undersökningens syfte har varit att ur mediearbetarnas berättelser om sin position och situation i, samt uppfattning och upplevelse av, respektive medieinstitution, frilägga eventuella mekanismer för strukturell diskriminering inom majoritetsmedier. Studien har alltså utgått från de diskriminerades perspektiv samt en förståelse av kvalitativa intervjuer som en speciellt lämplig metod för att fånga personliga, vardagliga erfarenheter av diskriminering. Flera av de förtjänster med de personliga skildringar som framkommer i de intervjuer som noterades av Essed (se ”Inledning”) blev uppenbara även i föreliggande studie, däribland de rika kontextualiseringarna, vittnesmålen om diskrimineringens emotionella kostnader och tydliggörandet av kopplingarna mellan till synes triviala mikrohändelser och makrostrukturer hos medieinstitu-

tioner. Intervjupersonerna var artikulerade och gav reflekterade, tolkande berättelser av sina arbetslivserfarenheter och de diskrimineringsmekanismer som de anser förekomma på deras arbetsplatser. Även om tillrättalägganden och rationaliseringsmekanismer från intervjupersonernas sida inte helt kan uteslutas är min uppfattning att de gav balanserade berättelser som inte tolkade varje missförhållande som ett uttryck för diskriminering.

Studien är kvalitativ och gör inga anspråk på att uttala sig om hur vanligt förekommande diskrimineringen är vid medie företagen (statistiska generaliseringar). Den gör däremot anspråk på att ha tagit fram generell kunskap i den meningen att den har frilagt *en del* grundläggande diskrimineringsmekanismer (se Ekström & Larsson 2000: 16). Eftersom det saknas kvalitativa studier av diskrimineringsmekanismer i arbetslivet i stort samt forskning om den etniska sammansättningen i medierna och de förändringar som en ändrad sammansättning skulle kunna innebära (SOU 2005: 56, s. 161, 313), bör denna studie enbart ses som ett första steg. Fler och större kvalitativa studier samt kvantitativa undersökningar behövs.

Kapitlets huvudfråga om mediearbetare med utländsk bakgrund anser att diskriminering förekommer i majoritetsmedierna och i så fall på vilket sätt besvaras jakande som framgår av de korta sammanfattningar som avslutar varje avsnitt i presentationen av resultatet. Sex huvudtyper av diskrimineringsmekanismer har frilagts ur mediearbetarnas berättelser. De tre första typerna, mekanismer vid rekrytering, anställningsformer samt kollegors och chefers behandling av mediearbetare med utländsk bakgrund, har det gemensamt att de huvudsakligen har effekter på den individuella mediearbetaren. De tre andra typerna, ghettosering av vissa redaktioner och verksamheter, styrning av det journalistiska arbetet samt förnekandets mekanismer, är mekanismer som både har effekter på individen och på det journalistiska arbetet och dess produkter.

Flera av de frilagda mekanismerna för etnisk diskriminering är också vanliga inom andra sektorer av arbetsmarknaden och kan även drabba grupper såsom kvinnor, unga människor, eller människor från arbetarklassen eller glesbygden. Detta gör dem inte mindre diskriminerande till sina effekter när det gäller att upprätthålla etnisk ojämlikhet.

Vid *rekrytering* utgörs den huvudsakliga diskrimineringsmekanismen som anses förekomma av rekryterarnas tendens att anlita människor som de känner (*cronysm*) och kan känna igen sig i (etnosocialitet). Kontakter och nätverk inne i medieinstitutionerna är

avgörande och avsaknaden av dessa försvårade, åtminstone till en början, inträdet i medierna både för dem som hade och dem som saknade svensk journalistutbildning. Detta gäller givetvis alla som vill in i medieyrket, men mediearbetare med utländsk bakgrund torde utgöra en av de grupper som drabbas hårdast p.g.a. deras avsaknad av kontakter samt deras svårigheter, åtminstone tills helt nyligen, att få ”strategiska” praktikplatser i de fall de har en svensk journalistutbildning.

Men även den större öppenhet för att ta emot praktikanter eller på annat sätt anlita mediearbetare med invandrabakgrund som allt fler medieföretag har visat på senare tid har sina problematiska sidor. För det första är den nya öppenheten kulturellt selektiv i det att dess huvudsakliga föremål utgörs av mediearbetare som är relativt unga, födda i Sverige eller invandrade vid tidig ålder, har en svensk utbildning och talar felfri svenska. Särskilt eftertraktade är unga kvinnor med utländsk bakgrund. Mot dessa ”perfekta invandrare”, som en intervjuperson lite ironiskt kallar dem som äger de nämnda egenskaperna, har de mediearbetare med utländsk bakgrund som i rekryterarnas ögon uppvisar för många ”Dom”-drag ingen chans. Etnosocialiteten premierar ”Vi”-egenskaperna och trots föresatsen att öka mångfalden tenderar medieföretagen att anlita de mediearbetare som mest liknar majoritetskulturen. För det andra blir även den resulterande positiva särbehandlingen problematisk för de särbehandlade i det att den hos dessa kan skapa en osäkerhet om huruvida det är den egna kompetensen eller invandrabakgrunden som motiverar anställningen.

På en mer generell nivå kan diskussionen om etnosocialitet och cronysm kopplas till Esseds begrepp om ”kulturell kloning”. Hon använder begreppet för att beteckna en dominerande form av sociokulturell reproduktion som har sin grund i ett normativt gynnande av likhet. Kulturell kloning vilar på den för-givet-tagna önskvärdheten av vissa kulturformer och etniska grupper, det bekantas självklarhet och ett förkastande av dem som uppfattas som avvikande. Oavsett om det sker på samhällets makro- eller mikronivå innebär gynnandet och reproduktionen av likhet varierande grader av avhumanisering av ”avvikarna”, exkludering samt sociala orättvisor och ojämlikheter (Essed 2002: 1069-70). Tillämpar man detta resonemang på de former av rekrytering som här diskuteras kan man se poängen med Esseds begrepp. Få skulle erkänna att man exkluderar eller ”väljer bort” arbetssökande p.g.a. olikhet därför att det skulle betraktas som vardagsdiskriminering.

Gynnande av den egna gruppen, av dem vars kultur är lika eller liknar majoritetskulturen är däremot något som tas för givet och inte ses som problematiskt, även om konsekvenserna av gynnande av likhet och diskriminering av olikhet oftast sammanfaller. Förtjäns- ten hos begreppet kulturell kloning är att det riktar kritiken mot den ständigt pågående och sällan ifrågasatta reproduktionen av likhet (se Essed 2002: 1078).

Av intervjuerna framstår visstidsanställningar som den vanligaste diskrimineringsmekanismen inom typen *anställningsformer*. Från främst de yngre mediearbetarnas perspektiv verkar denna anställningsform accepteras som ett av mediemarknadens villkor och som det pris man måste betala för att etablera sig på mediemarknaden. De som är lite äldre erkänner dock det problematiska med den bristande anställningstryggheten. För medieföretagen fungerar visstids- och praktikanställningar i en del fall som besparingsåtgärder eller som ett sätt för företagen att hålla fasta kostnader nere. Denna mekanism drabbar inte bara mediearbetare med utländsk bakgrund utan även yngre mediearbetare överlag. Visstidsanställningar utgör en form av strukturell diskriminering. För det första p.g.a. den faktiska bristen på trygghet och den avsaknad av förmåner såsom sjukvård, fortbildning och engagemang i mediearbetarens karriärutveckling från chefernas sida som hör till denna anställningsform. Detta gäller oavsett om redaktörers och rekryterares beslut att tillsvidare- eller visstidsanställa medarbetare faktiskt avser att diskriminera eller inte. För det andra, och ännu viktigare i den här kontexten, p.g.a. att sådana beslut leder till en andrafiering av delar av företagets arbetskraft, en hierarkisk, särskiljande åtskillnad mellan dem som anses värda att tillsvidare anställas och dem som inte gör det. Den så skapade särskiljande åtskillnaden kommer förmodligen att bestå, trots alla rykten om att medieindustrin går mot en typ av organisation som mer och mer kommer att vila på uppdrag och tidsbegränsade kontrakt, så länge de tillsvidareanställda är fler än de visstidsanställda.

När det gäller *kollegors och chefers behandling* av mediearbetarna med utländsk bakgrund pekar studien på en stor variation av kränkande och nedvärderande former av behandling. Bland de givna exempel finns allt från föraktfulla flin, blickar, folk som vägrar att hälsa och läxar upp mediearbetaren med utländsk bakgrund, spydiga, halvrasistiska och grovrassistiska kommentarer om "invandrare" eller specifika folkgrupper, utfrågning om personens politiska färg, stereotypa och kränkande antaganden och föreställningar om

mediearbetaren själv och dennas närmaste, till etniskt grundade negativa rolltillskrivningar och övernitisk uppmärksamhet på mediearbetarens sätt att tala och skriva. Mycket i mediearbetarnas berättelser tyder på att en stor del av dessa former av kränkande behandling bygger på allmänt cirkulerande kulturrasistiska föreställningar och oavsett om de är avsiktliga eller inte utgör de en källa till stort obehag. Dessa mekanismer fungerar exkluderande, de upprätthåller dikotomier mellan "Vi" och "Dom" och reproducerar därmed andrafierandet. Några få intervjupersoner nämnde inga sådana exempel alls, de karakteriserade sina relationer till chefer och kollegor som mycket positiva överlag, ansåg sina möjligheter att göra karriär och påverka arbetets innehåll vara goda och angav att de aldrig hade särbehandlats p.g.a. sin etniska tillhörighet. I en del fall har jag utifrån intervjupersonens egen berättelse ansett mig finna anledning att undra om det inte förelåg ett visst inslag av förnekande av diskriminering från mediearbetarens sida, men givet materialets omfattning (en intervju på mellan en och en och en halv timme med varje mediearbetare) och det faktum att intervjun var den enda teknik som tillämpades, anser jag mig inte ha tillräckligt underlag för att göra tolkningar i denna riktning (sådana förnekelse-tendenser har observerats i ett fåtal andra studier, se t.ex. de los Reyes 1997). Detta pekar dock på behovet av fortsatt forskning inom området.

De flesta mediearbetare målade däremot upp en bild som präglades av stor ambivalens, med upplevelser av uppskattning och inkludering och erfarenheter av kränkande behandling och exkludering om vartannat. När inkludering och exkludering förekommer i samma berättelse är detta i en del fall tids- och arbetsplatsrelaterat, på det sättet att man anser sig ha varit exkluderad tidigare men inte nu längre därför att man t.ex. jobbar på en annan arbetsplats eller redaktion, har hunnit bygga upp ett fungerande förhållande till chefer och kollegor, eller har haft tid och möjlighet att "visa vad man kan". Här kan vi alltså tala om *diakrona* (icke samtidigt) upplevelser av inkludering och exkludering. I andra fall är dessa upplevelser *synkrona* (samtidiga) vilket t.ex. innebär att mediearbetaren erfar att hennes/hans kompetens erkänns och bejakas av chefer men inte av kollegor, eller att man uppskattas så länge man betar sig och agerar inom vissa, av redaktionskollektivets bestämda, specifika ramar. Det senare exemplet utgör en sorts *villkorad inkludering*, vilken ibland ställer mediearbetaren inför svåra dilemman och

omöjliga val såsom det mellan att acceptera kränkande behandling eller byta jobb.

Mediearbetare vid mångfaldsredaktioner uttryckte en tydlig uppfattning av att deras arbetsplatser utgjorde ett *ghetto* inom public serviceföretagen. Dessa redaktioner har enligt intervjupersonerna lägre status och tilldelas mindre resurser, vilket i sin tur resulterar i lägre löner för mediearbetarna. Mångfaldsredaktionerna anses också vara isolerade, vilket innebär dels att utvecklings- och karriärmöjligheterna är ringa (de finns endast "inom ghettot"), dels en avsaknad av yrkesmässigt meningsfulla kontakter och samarbete tvärs över redaktionsgränserna. Intervjupersonerna rapporterade att de tillfrågades om hjälp med t.ex. tolkning, översättning och förmedling av kontakter, varigenom deras insatser enligt min tolkning reduceras till en sorts stödfunktion. Intressant nog vilar den förväntade stödinsatsen endast på det som skiljer mediearbetarna med utländsk bakgrund från deras (huvudsakligen etniskt svenska) kollegor på andra redaktioner: det handlar om de förras språk och kontakter i hemlandet. Intervjupersonerna anser däremot att deras journalistiska kompetens och fackkunskap varken erkändes eller användes till fullo. Jag har kopplat det senare till en mycket diffus men kraftigt verksam självlegitimerande föreställning om en "svensk" syn på journalistik. Som Djerf-Pierre och Levin (2005: 215) noterar, vad denna "svenska" synen på journalistik egentligen innebär är något som tas för givet och sällan har preciserats. Man kan dock säga att föreställningen om en omutlig objektivitet är en central komponent i denna syn. Eftersom denna syn är starkt idealiserad är det mycket som tyder på att (förmodade) "andra" syner på journalistik aldrig kommer att kunna mäta sig med den. I skärningspunkten mellan diskrimineringens första ansikte (konstruktionen av "Dom" som yrkesmässiga "Andra") och dess andra ansikte (konstruktionen av "Vi" som bärare av en stolt tradition av "svensk" journalistik) skapas och reproduceras sofistikerade modeller och variationer av villkorad inkludering. Om arbete vid public service företag innebär att man inlemmas i en "svensk", (i de flestas ögon förmodligen också) prestigefylld gemenskap, så gör det bristande erkännandet och bruket av mediearbetarnas fulla kompetens och fackkunskap att de endast kan betraktas som villkorligt inkluderade.

Den status som mångfaldsredaktionerna har inom public serviceföretagen och de villkor under vilka deras medarbetare verkar framstår som diskriminerande i dubbel bemärkelse: dels särbe-

handlas mediearbetarna genom lägre produktionsresurser och löner, sämre utvecklingsmöjligheter och bristande erkännande för deras fackkunskap, dels reproducerar dessa sämre förutsättningar en föreställning om att dessa program (och i förlängningen de mångfaldsfrågor som de behandlar) är mindre värda.

Intervjupersonerna vittnar om en rad försök till *styrning av det journalistiska arbetet* från redaktionsledningarnas och/eller kollegornas sida. Det kan t.ex. handla om hur ett ämne ska angripas (t.ex. vad en mediearbetare karaktäriserar som "en problemorienterad syn på invandrare") och vilka "huvudpersoner" ett reportage ska ha ("en strulig kille" och "en duktig tjej som hjälper till jättemycket hemma"); vilka ämnen de ska skriva och inte skriva om; och att de förväntas förmedla kontakter med människor med invandrarbakgrund, vilka ska uppfylla vissa mycket specifika krav, såsom att de ska vara på ett visst sätt och göra vissa saker. Journalistiken är oftast starkt "mallad" och arbetar efter hårt formaliserade berättelsemönster med t.ex. en given uppsättning dramaturgiska roller. Detta utgör en mycket generell mekanism inom professionen och togs upp spontant av flera intervjupersoner. Jag anser dock att nämnda styrningsförsök ändå kan betraktas som diskriminerande mekanismer. För det första därför att många av de mediearbetare med utländsk bakgrund som är föremål för trycket att arbeta på ett visst sätt brukar befinna sig i en utsatt position på mediemarknaden, vilket gör det särskilt svårt för dem att stå emot trycket. För det andra för att styrningsförsöken, avsiktliga eller inte, i en del fall resulterar i att mediearbetare dras in i reproduktionen av andrafiering och "Vi" och "Dom"-dikotomier. Denna mekanism kan också betraktas som en form av villkorad inkludering som ställer mediearbetare inför svåra dilemman. I ena fallet löste intervjupersonen det genom att tacka nej till förlängt arbete på en redaktion, i ett annat fall ledde styrningsförsöken till att mediearbetaren bestämde sig för att inte ta vissa jobb om den inte gavs full kontroll över innehållet.

Av undersökningen framkommer exempel på olika uttryck för *förnekande* av diskriminering och rasism. Dessa omfattar en ovilja att diskutera, och en oförståelse för kommentarer och reflektioner om texters eller förhållningssätts eventuella innehåll av rasism eller fördomsfullhet, redaktioners gränsdragningar när det gäller vad man får och inte får skriva om (t.ex. den dolda diskrimineringen och rasismens strukturella aspekter) samt en ren och skär avsaknad av diskussioner om diskriminering, vilken enligt en mediearbetare

framstår desto tydligare när man jämför med den uppmärksamhet som man ägnar åt jämställdhetsaspekter i utbudet. Ytterligare ett uttryck för förnekande återfinns i större medieföretags avsaknad av kartläggningar av personalens etniska sammansättning, vilka skulle kunna utgöra en god måttstock för att utvärdera mångfaldsplanernas utfall.

Dessa uttryck för förnekande utgör diskriminerande mekanismer i flera bemärkelser. Dels har de en inverkan på mediearbetarens situation och välbefinnande på arbetsplatsen, dels inverkar de på de journalistiska produkterna på det sättet att de antingen hindrar vissa teman/företeelser från att förekomma i utbudet eller blockerar diskussioner på arbetsplatsen som skulle kunna bidra till mer medvetna och reflexiva arbetsätt. Genom dessa mekanismer träder diskrimineringens andra ansikte, den idealiserande och förhärli-gande självförståelsen av "Vi"-et som öppen och tolerant fram som en stark kognitiv struktur som leder till att chefer och kollegor slår ifrån sig all diskussion om eventuell rasism i det egna utbudet. Vidare upprätthåller förnekandets mekanismer "Vi" och "Dom"-dikotomier både på arbetsplatsen och i utbudet.

Slutligen, genom underlåtenheten att ta fram effektiva instrument för att kartlägga den etniska sammansättningen av arbetskraften och därigenom utvärdera utfallet av mångfaldspolicies, försvårar och fördröjer förnekandet arbetet mot en mer integrerad personalstyrka. Om man betänker att DO, den myndighet som är satt att främja och bevaka mångfaldsarbetet, har gett uttryck för ambivalens i denna fråga, vore det dock missvisande att i denna diskussion enbart fokusera på *medieföretagens* avsaknad av sådana kartläggningar. Men med tanke på att andelen av befolkningen med utländsk bakgrund har ökat stadigt under de senaste 30 åren är det ändå märkligt att en sådan måttstock inte har utvecklats tidigare, av någon central myndighet eller av medieföretagen själva.

Varken institutionerna eller de människor som befolkar dem är dock enhetliga och ur intervjuerna kommer också fram tendenser som går *emot* förnekandet och pekar mot ett spirande erkännande av diskrimineringen och ett sökande efter alternativa sätt att gestalta verkligheten. En del mediearbetare vittnar om positiva exempel på diskussioner på redaktionerna där frågor såsom hur man visuellt och verbalt skildrar människor och företeelser, hur man undviker schabloner och hur man kan välja källor på alternativa sätt avhandlas. Jag betraktar dessa samtal som potentiella öppningar som i kombination med visst mediepolitiskt stöd och tillräckligt

mycket tryck från den mediekritiska debatten kan bereda marken för en process av omvärdering av invanda journalistiska värderingar och rutiner.

Kapitlets andra fråga berör intervjupersonernas uppfattning om *medieföretagens mångfaldspolicies och mångfaldsarbete*. Mediearbetare vid både public service och privata företag uttryckte överlag en både desillusionerad och illusionslös inställning till mångfaldsarbete och mångfaldspolicies. En del ser planerna som något positivt, och tycker att företagen ”ibland” gör ”något bra”, men de flesta anser att varken planer eller policies tål verklighetens ljus. Mediearbetare vid public service anför att väldigt lite av planerna omsätts i praktiken och att det inte finns någon egentlig kraft bakom dem, att det går långsamt och att resultaten är magra. Man betonar också att planerna handlar mycket om ”yta” och ”show-off” och misstror högsta ledningens vilja till förändring, samtidigt som de framsteg som görs tillskrivs enskilda redaktioner och rekryterare på lägre nivåer.

Ett par exempel på problem som intervjupersonerna omnämner är att det inte anställs fler med utländsk bakgrund samt att målgruppen för ett praktikprojekt omvandlades på så sätt att man till slut tog de sökande som hade flest likheter med majoritetskulturen. Privata företag anses vara mindre fixerade vid etniska och kulturella skillnader än public serviceföretagen samt prioritera kompetens- och prestationsbedömningar. Men båda typerna av företag tillskrivs ett lika svagt intresse eller förmåga att åstadkomma integrerade arbetsplatser och ett balanserat utbud. Således tolkas förekomsten av fler människor med utländsk bakgrund i utbudet och bland företagens arbetskraft främst som ett uttryck för att ”de ena vill tjäna pengar och de andra vill uppfylla pappersmål”.

Ur intervjuerna med mediearbetarna kommer således en bild fram av medieföretagens mångfaldspolicies och mångfaldsarbete som betonar diskrepansen mellan retorik och praktik, långsamheten och de ringa resultaten. I vilken utsträckning medieföretagen förverkligar de uppsatta målen och utvärderar mångfaldsarbetet är en fråga som denna undersökning enbart för sig inte kan besvara. Men medarbetarnas uppfattning om både policies och det genomförda arbetet utgör skäl nog att studera dem närmare.

Referenser

- Abu-Eid, Samir (2005) "Två blondiner och en tolk". I Publicistklubben årsbok 2005. *Förändringstid*. Stockholm: Publicistklubben.
- Asp, Kent (2002) "Medialiseringen av det offentliga samtalet". I Anna Holmgren (red.) *Fackets och politikens medialisering – klasskampen på en åsiktsmarknad*. LO idédebatts skriftserie, nr 6. Stockholm: LO.
- Beckman, Petter (2003) Riv stängslen. Medierna som mötesplats: public journalism i svensk tappning. Stockholm: Stiftelsen Institutet för Mediestudier.
- Befolkningsstatistik 2000. Del 3* (2001). Örebro: Statistiska centralbyrån.
- Brune, Ylva (2004) *Nyheter från gränsen. Tre studier i journalistik om "invandrare", flyktingar och rasistiskt våld*. Göteborg: Institutionen för journalistik, och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Brune, Ylva (2002) "Sweden (SV)". I ter Wal, Jessika (red.) *Racism and Cultural Diversity in the Mass Media: An overview of research and examples of good practice in the EU Member States, 1995–2000*. Vienna: EUMC (European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia).
- Brune, Ylva (1998) "Inledning". I Brune, Ylva (red.) *Mörk magi i vita medier*. Stockholm: Carlssons.
- Camauër, Leonor (2005) *Minoritetsmedier och minoritetsmediepolitik I Sverige – En kartläggning*. Stockholm: Styrelsen för psykologiskt försvar.
- Camauër, Leonor (2003) "Ethnic Minorities and their Media in Sweden. An Overview of the Media Landscape and State Minority Media Policy". *Nordicom Review* nr 2/2003.
- Cashmore, E. (1996) *Dictionary of race and ethnic relations*. Lon: Routledge.
- Centrum för multietnisk forsknings webbplats. "The European Dilemma: Institutional Patterns of 'Racial' Discrimination". *Centrum för multietnisk forskning*. < www.multietn.uu.se/ > Startside/The European Dilemma/Project overview/The European Dilemma: Institutional... (2005-10-08)
- Cottle, Simon (1997) *Television and Ethnic Minorities: Producers' Perspectives*. Aldershot: Avebury.
- Dagens Nyheter* 2004-06-01, "Sahlin kovänder om integrationen".

- Davidsson, Gunilla (2005) *Upplever man att man blir diskriminerad?* Örebro: Statistiska centralbyrån. www.do.se/o.o.i.s?id=1748 (2005-11-09).
- de los Reyes, Paulina (1997) *Invandrare och tjänstemän, en studie om invandrartjänstemännens villkor i det svenska arbetslivet*. Stockholm: TCO.
- de los Reyes, Paulina & Kamali, Masoud (2005) "Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering". I de los Reyes, Paulina & Kamali, Masoud (red.) *Bortom vi och dom. Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*. Rapport av utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering. SOU 2005: 41.
- de los Reyes, Paulina & Wingborg, Mats (2002) *Vardagsdiskriminering och rasism i Sverige. En kunskapsöversikt*. Integrationsverkets rapportserie 2002: 13. Norrköping: Integrationsverket.
- Dielemans, Jennie (2005) "På spaning efter ett trendbrott". I Publicistklubbens årsbok 2005. *Förändringstid*. Stockholm: Publicistklubben.
- Dir. 2004: 54. Kommittédirektiv. Makt, integration och strukturell diskriminering.
- Djerf-Pierre, Monika & Levin, Anna (2005) "Mediefältets janusansikte: medieeliten, journalisterna och mångfalden". I Göransson, Anita (red.) *Makten och mångfalden. Eliter och etnicitet i Sverige*. Ds 2005:12.
- Djerf-Pierre, Monika m.fl. (2001) "Journalist 2000 – slutsatser". I *Journalist 2000. JMG granskaren 2-3/2001*.
- Downing, John & Husband, Charles (2005) *Representing 'Race': Racisms, Ethnicities and Media*. London: Sage.
- Ds 2005:12. *Makten och mångfalden. Eliter och etnicitet i Sverige*. Rapport från Integrationspolitiska maktutredningens forskningsprogram.
- Ekström, Mats & Larsson, Lasåke (red.) (2000) *Metoder i kommunikationsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.
- El Mahdi, Josef & Holago, Ülkü (2005) "Tio I top". I Publicistklubbens årsbok 2005. *Förändringstid*. Stockholm: Publicistklubben.
- Englund, Liselotte (2000) "Det journalistiska arbetet – erfarenheter av ett svårt uppdrag". I Larsson, Larsåke & Nohrstedt, Stig-Arne (red.) *Göteborgsbranden 1998. En studie om kommunikation, rykten och förtroende*. Stockholm: Styrelsen för Psykologiskt Försvar.

- Essed, Philomena (2005) "Vardagsrasism". I de los Reyes, Paulina & Kamali, Masoud (red.) *Bortom vi och dom. Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*. Rapport av utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering. SOU 2005: 41.
- Essed, Philomena (2002) "Cloning cultures: the social injustices of sameness". *Ethnic and Racial Studies* 25 (6).
- Göransson, Anita (2005) "Utländsk bakgrund – tillgång eller hinder på vägen mot makt?". I *Makten och mångfalden. Eliter och etnicitet i Sverige*. Rapport från Integrationspolitiska maktutredningens forskningsprogram. Ds 2005:12.
- Invandrar- och minoritetsmedia i Sverige. Rikskonferens rapport 2000* (2000). Lund: Africa Forum Publications Afp.
- Ju2005/5486/IM, Dnr 1458-2005. *Remissvar*. Det blågula glashuset – Strukturell diskriminering i Sverige (SOU 2005: 56). Ombudsmannen mot etnisk diskriminering.
- Kamali, Masoud (2005a) "Ett europeiskt dilemma. Strukturell/institutionell diskriminering". I de los Reyes, Paulina & Kamali, Masoud (red.) *Bortom vi och dom. Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*. Rapport av utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering. SOU 2005: 41.
- Kamali, Masoud (2005b) *Sverige inifrån. Röster om etnisk diskriminering*. Rapport av Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering. SOU 2005: 69.
- Knocke, Wokko m.fl. (2003) *Retorik och praktik i rekryteringsprocessen*. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Lappalainen, Paul & Lundgren, Marcus (2004) *Makt, integration och diskriminering – det svenska dilemmat. En första överblick av kunskapsluckor i forskningen*. Utredningen om strukturell diskriminering. www.sou.gov.se/strukturell/
- Livingstone, Sonia (1996) "On the Continuing Problem of Media Effects". In Curran, James & Gurevitch, Michael (red.) *Mass Media and Society*. London: Edward Arnold.
- Mattsson (2001) *(O)likhetens geografier – marknaden, forskningen och de Andra*. Geografiska regionstudier nr. 45. Uppsala: Uppsala universitet, Kulturgeografiska institutionen.
- Personer med utländsk bakgrund. Riktlinjer för redovisning i statistiken* (2002). Meddelanden i samordningsfrågor för Sveriges officiella statistik 2002: 3. Örebro: Statistiska centralbyrån.

- Policy för etnisk och kulturell mångfald i SVT 2005* (2005). Stockholm: Mångkulturellt Center SVT.
- Pred, Allan (2000) *Even in Sweden: Racisms, Racialized Spaces, and the Popular Geographical Imagination*. Berkeley: University of California Press.
- Publicistklubbens årsbok 2005. *Förändringstid*. Stockholm: Publicistklubben.
- Quick Response www.quickresponse.nu/
- Råd till arbetsgivare – att främja lika rättigheter och lika möjligheter oavsett etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning* (2004). Stockholm: Ombudsmannen mot etnisk diskriminering. www.do.se/o.o.i.s?id=1873
- Sandström, Lasse (2004) *Rosengård i medieskugga. Om medier som medel och hinder för integration*. Stockholm: Stiftelsen Institutet för Mediestudier.
- SOU 2005: 41. *Bortom vi och dom. Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*. Rapport av utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering.
- SOU 2005: 56. *Det blågula glashuset –strukturell diskriminering i Sverige*. Betänkande från utredningen om strukturell diskriminering på grund av etnisk eller religiös tillhörighet.
- SOU 2005: 69. *Sverige inifrån. Röster om etnisk diskriminering*. Rapport av Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering.
- Statistisk årsbok för Sverige 2004* (2004). Örebro: Statistiska centralbyrån.
- Svenska Journalistförbundets webbplats. ”Högst andel visstidsanställda i etermedierna”. *Svenska Journalistförbundet*. < www.sjf.se/ > /Startsida/Presskontakt/Nyhetsarkivet, 2004/ Högst andel visstidsanställda i etermedierna. (2005-10-16)
- Svenska språknämnden (2005) *Språkriktighetsboken*. Stockholm: Nordstedts Akademiska Förlag.
- Weibull (2001) ”Journalister är inte som andra – eller?” I *Journalist 2000. JMG granskaren 2-3/2001*.
- Zoonen, Liesbet van (1994) *Feminist Media Studies*. London: Sage.

Övriga källor

- Ombudsmannen mot etnisk diskriminering. Personlig kommunikation med Anders Bergstrand, jurist, 2005-11-09.
- Svenska Journalistförbundet. Personlig kommunikation med Ragnar Forsén, ombudsman, 2005-10-18.
- Svenska Journalistförbundet (2004) "Så räknade Journalistförbundet 040331X-" Elektroniskt dokument tillhandahållet av Ragnar Forsén, ombudsman, 2005-10-18.
- Svenska Journalistförbundet (2003) "Stor andel visstidsanställda". Elektroniskt dokument tillhandahållet av Ragnar Forsén, ombudsman, 2005-10-18.

3 Den dagliga dosen. Diskriminering i Nyheterna och Bladet

Ylva Brune

Syftet med mitt kapitel är att presentera en temperaturmätning på tillståndet i tre stora svenska tidningar, när det gäller former och uttryck för diskriminering och rasism liksom former och uttryck för inkludering och antirasism.

Publicistklubbens årsbok 2005 har titeln *Förändringstid*, utan frågetecken. Den behandlar ur olika aspekter den förändring mot en bättre journalistik som svenska nyhetsmedier arbetar för, borde arbeta för eller misslyckas med att arbeta för, i frågor som rör Sverige som ett mångkulturellt samhälle. Den grundläggande tesen i årskriften är att det idag, jämfört med tidigare i väg mening, finns en medvetenhet på de stora nyhetsmediernas redaktioner om att medierna inte har tagit sitt demokratiska ansvar i skildringen av Sverige som ett mångkulturellt, flerkulturellt och flerreligiöst samhälle. Medvetenheten leder till en förändringsvilja som dikteras av två helt olika slag av skäl: Dels finns den ekonomiska drivkraften att få en publik bland dem som har invandrat till Sverige, dels handlar skälen om mediernas sociala ansvar att skildra den egna samtiden på ett sätt som främjar pluralism och demokrati (Publicistklubben 2005).

Jag har undersökt innehållet i *Dagens Nyheter*, *Sydsvenska Dagbladet* och *Aftonbladet* under två veckor våren 2005. Mina frågor till materialet kan sammanfattas såhär: På vilka sätt framgår det att Sverige samt Stockholm och Malmö med omnejd har en etniskt heterogen befolkning? I vilka sammanhang framträder personer och grupper som inte har majoritetsbefolkningens etnicitet eller religion? I vilken mån tar tidningarna upp allvarliga missförhållanden i samhället som rasism, diskriminering? Och mer övergripande: Vilka tecken kan man se på en *Förändringstid*, där etnocentrism och stigmatisering av dem som ses som till exempel 'invandrare', 'muslimer' eller 'romer' vittrar bort, till förmån för perspektiv där människors lika värde och mänskliga rättigheter står i fokus?

Under hand kommer jag att använda tidigare forskning om svensk nyhetsjournalistik i frågor som berör 'invandrare', flyktingar och rasism som referenspunkt för en diskussion om permanentens respektive förändring i medieutbudet. Här en kortfattad summering av tillståndet före en möjlig förändringstid:

- Människor med utländsk bakgrund är underrepresenterade i medierna, både som källor i allmänna samhällsfrågor och som källor i frågor som rör deras egen situation (Asp 2002; Andersson Odén 2005).
- Flyktinginvandringen och 'invandrades' brott har varit föremål för den mest omfattande mediala uppmärksamheten under det senaste kvartssekket (Asp 2002; Brune 2004).
- Frågor kring rasism och diskriminering i det svenska samhället har intagit en undanskymd plats i nyhetsutbudet (Löwander 1997; Asp 2002; Brune 2004).
- I nyhetsmediernas rapportering om 'invandrare' har nyhetslogik och en kolonial världsbild samverkat i att konstruera 'dem' som problematiska, hotfulla och oroande (bl. a. Brune 2004).

Gränser, andrafiering och diskriminering

Ett syfte med analyserna är att visa om, när och hur medierna arbetar med att upprätta gränser mellan 'oss' och 'dem'; mellan å ena sidan den tänkta läsargemenskapen och å andra sidan människor och grupper som kallas 'asylsökande', 'flyktingar' eller 'invandrare'. De gränssättande tekniker som jag vill lyfta fram i analyserna sammanfattas i begreppen 'andrafiering' och 'diskriminering'.¹

Andrafiering

Jag kommer att använda begreppsparet 'vi och de' och ibland 'andrafiering' för att peka på en speciell form av identiteter som nyhetstexter kan skapa för de aktörer som uppträder i texterna, samt för mediet/texten och för den implicita läsaren.

¹ Termen 'andrafiering' är synonym med termen 'andrande' som jag vanligen använder. 'Andrande' är en direktöversättning av engelskans 'othering'; att göra någon eller några till Andra.

De grundläggande sätt som en text konstruerar ett 'vi' och ett 'de' på är:

- Texten är sådan att 'vi' talar om 'dem'. De som beskrivs är föremål för gestaltningar och teorier som utgår från diskurser som textens 'vi' är hemma i eller kan solidarisera sig med, medan 'de' har marginellt eller inget inflytande över hur texten konstruerar 'dem'.
- Relationen mellan textens 'vi' och 'de' framstår som en serie skillnader, ett motsatsförhållande eller en konflikt.

Om nyhetstexter som berör invandrare och flyktingar uppfyller dessa villkor, så kan det delvis eller helt uppfattas som en konsekvens av medielogikens krav. Nyhetsjournalistik lierar sig med myndigheters diskurser och konstruerar dem som saknar definitions- och makt i samhället som objekt för andras formuleringar och åtgärder. Nyhetsjournalistik behöver också motsatser, polariseringar och konflikter för att formulera sig.

Texter där skillnader står i fokus och där 'vi' beskriver eller åtgärdar 'dem' behöver inte representera 'dem' på något negativt sätt. Skillnaderna kan vara till 'deras' fördel eller framstå som en exotisk krydda i skildringen. 'Våra' analyser och åtgärder kan genomsyras av välvilja och empati. Enskilda texter som arbetar med dessa former av andrafiering framstår ofta inte som främlingsskapande. Men som permanenta inslag i nyhetsdiskursen över invandrare och flyktingar ger de likväl ifrån sig viktiga budskap. De bidrar till att skapa kategorierna 'invandrare' och 'flyktingar' som annorlunda och eventuellt bristfälliga.

Det finns också i medierna en kraftfull och upprepande variant av andrafiering av framför allt muslimer, där 'de' får härbärgera egenskaper som är oönskade i den egna kulturen. I tidigare analyser har jag visat hur nyhetstexternas typifierade 'invandrare' bidrar till konstruktionen av en idealiserad svensk nationell identitet (Brune 2004). Andrafiering som uppfyller dessa villkor ska förutom de redan nämnda ha följande drag:

- De egenskaper, handlingar eller problem som 'vi' tillskriver 'dem' är främmande eller oönskade i vår egen självbild eller framstår som ett hot mot 'oss' och 'vår' identitet.
- Så beskrivna kontrasteras 'de' mot 'vår' utopiska, ideala självbild.

Diskursiv diskriminering

För att diskutera om och i så fall på vilka sätt nyhetstexter kan sägas missgynna personer eller grupper som kallas till exempel 'invandrare', 'asylsökande' eller 'muslimer', använder jag en begreppsapparat som har utvecklats av statsvetaren Kristina Boréus (2004). Boréus har studerat offentliga diskurser över 'de sinnesslöa', 'de döva' och 'invandrarna' vid olika tidpunkter med syfte att identifiera diskriminering i tal och skrift.

Diskriminering – negativ särbehandling – består i att personer missgynnas på grund av sin tillhörighet till en viss grupp, som definieras i termer av till exempel kön, etnicitet, religion, sexuell orientering, fysisk eller psykisk (o)förmåga.

Kristina Boréus identifierar fyra typer av diskursiv diskriminering som var och en, men i synnerhet upprepade och tillsammans, innebär ett missgynnande av de individer eller grupper som blir föremål för dem.

Utestängande från diskursen.

När personer som har kategoriserats på ett visst sätt, inte kan eller får medverka i att formulera de frågor som är relevanta för dem, är deras röster utestängda från diskursen. Det finns grader av utestängande, där den totala frånvaron av hänvisning till gruppernas egna intressen är den starkaste.

Osynliggörande är den mest kraftfulla varianten av utestängande. Ett osynliggörande av vissa grupper av medborgare och invånare på den offentliga arena som medierna utgör är ett tecken på gruppernas maktlöshet samtidigt som det förstärker den.

Den andra typ av diskriminering som Boréus tar upp handlar om olika former av missgynnande framställningar av de Andra.

Negativ framställning.

Negativa presentationer av Andra kan göras på olika sätt. Uppenbart nedsättande beteckningar som "blatte" eller "svartskalle" förekommer i samhället, men knappast inom medier som vill accepteras som seriösa och demokratiska. Men också etiketter som från början är neutrala kan så småningom laddas med negativa konnotationer.

ner; till exempel 'invandrartät', 'invandrarkille'. Benämningar/beteckningar kan också vara negativa genom att de refererar till grupper och personer på sätt som fränkänner dem mänsklighet och individualitet; till exempel 'asylström', 'invandrarvåg'.

Negativa beskrivningar av kategorier som 'invandrare' eller 'flyktingar' är diskriminerande när de saknar faktisk grund eller om de fakta de bygger på är ofullständiga och inte balanseras mot andra kända fakta. När en kategori upprepat synliggörs i samband med negativa individbeskrivningar som kopplas till kategorin, blir det en form av diskriminering.

Det kan också finnas övergripande strukturer i nyheterna som innebär en diskriminerande framställning av de Andra. I en analys av drygt ettusen rubriker till nyhetstexter som berör 'invandrare' och 'flyktingar' våren 1993, fann jag att svenska aktörer framställdes som den aktiva parten i 80 procent av rubrikerna, medan tre fjärdedelar av aktörerna 'invandrare och flyktingar' framstod som objekt för åtgärder och uttalanden eller som mottagare av olika slags insatser (Brune 1996). Ett sådant mönster kan ge ifrån sig budskap, inte bara om vilka kategorier av människor som har nyhetsmediernas öra, utan om vilka grupper som har kompetens och handlingskraft och vilka som saknar sådan. På motsvarande sätt kan invandrades relativa osynlighet i nyhetsmedierna uppfattas inte bara som ett utestängande av röster utan också som en implicit karakteristik: 'De' har inte något av vikt och intresse att tillföra det offentliga samtalet.

Den tredje form av diskursiv diskriminering som Boréus tar upp innebär att (kategoriserade) människor hanteras som objekt, på ett sätt som inte drabbar dem som intar diskursens subjektpositioner.

Diskriminerande objektifiering.

Kategorin beskrivs från en position som är opåverkad av de analyser, önskemål, tankar och känslor de beskrivna personerna själva har och gör. Objektifiering blir diskriminerande när den utgör ett mönster i nyhetsrapporteringen och inte balanseras av hänvisningar till de beskrivna människornas egna behov och intressen.

Boréus fjärde form av diskursiv diskriminering är den som har närmast samband med diskriminering som materiell handling. Den uttrycker sig som:

Förslag till negativ särbehandling eller beskrivningar som normaliserar negativ särbehandling.

I journalistik är direkta förslag och uppmaningar sällsynta och står i strid med journalistikens norm att vara neutralt beskrivande. Däremot kan nyhetstexter kontextualisera olika källors argument och uppmaningar till handling på sätt som gynnar eller missgynnar dem. Men nyhetsmediernas viktigaste bidrag till att normalisera negativ särbehandling i förhållande till flyktingar och stora grupper av invandrade består sannolikt i att överhuden taget inte synliggöra den och föra upp den på agendan i det offentliga samtalet.

De former av andrafiering respektive diskursiv diskriminering som framträder i det som explicit sägs i text och bild är relativt enkla att identifiera. Men journalistik arbetar inte bara med det uttryckligen påstådda utan också med tekniker som frammanar mytiska förståelseformer. Nutida nyhetstexter påstår inte att mörka män är farliga för nordiska kvinnor; men de kan foga samman tecken som skapar associationer i den riktningen. Bilder och texter kan knyta an till en kulturkunskap, ett självklart vetande som 'vi' bara har efter att ha skolats in i en viss nationell ideologi vid en viss tidpunkt. (det skulle vara bra att ge exempel)

Nyhetsbilder arbetar metonymiskt genom att framställa det 'typiska'; ge delen för det hela, och typifieringarna kan i sin tur vara starkt negativt laddade, ibland via mytiska associationskedjor. Nyhetsmediernas 'invandrartäta förort' är exempel på hur en metonymisk bildinprägling över tid har bidragit till att skapa en genre av förortsreportagen, som gör dem igenkännliga och förutsägbara – och samtidigt diskriminerande (Ristilampi 1994, 1998; Ericsson et al. 2000).

Stereotypisering och fixering av 'invandrare' som kategori

I tidigare undersökningar har jag visat hur nyhetsmedierna över tid har skapat 'invandrare' som en speciell kategori människor. Detta har skett dels genom stereotypisering där bestämda roller gång på gång tilldelas dem som ses som 'invandrarkillar', 'män från Mellanöstern', 'invandrartjejer' och 'invandrarkvinnor'. Stereotypiseringen består i upprepningen av en tematik och rollfördelning, som arbetar med att upprätta skillnader mellan kulturer, sådana att svenskt = modernt, fritt, jämställt, medan till exempel 'muslimskt' eller 'från

Mellanöstern' = traditionellt, förtryckande, patriarkalt. Föreställda skillnader mellan kulturer översätts till egenskaper hos individer och individen ses som representant för en grupp, en kultur eller ett geografiskt ursprung (Brune 2004).

Det finns en rad stereotyper av människor och grupper som lever sitt mer eller mindre underjordiska liv på tidningssidorna. När en stereotyp existerar som en bild i läsarnas huvuden, behöver tidningstexten inte explicit referera till den grupp som avses i till exempel en brottsnotis. 'Vi vet' att det handlar om 'invandrarkillar' i nyheterna om mobiltelefonrån och 'vi vet' vilka det handlar om när polisen slår larm om kvinnor som lurar sig in hos åldringar som de bestjäl. Vi har läst samma slags nyheter många gånger och känner igen koderna i dem. Dessutom kan skribenter på debatt- och insändarsidor ta på sig uppgiften att peka ut och problematisera de grupper som nyhetstexter underförstått hänvisar till. När vi läser dagens tidning, så gör vi det i en kontext. Tidningen har en historia och olika delar och genrer i tidningen står i samspel både med varandra och med den kunskap som finns lagrad i mediearkivet.

Nyhetsmediernas bidrag till att befästa kategorin 'invandrare' som särskild består emellertid inte främst i stereotypisering. Mediernas 'invandrare' är till stor del en produkt av rutinmässiga, triviala nyhetstekniker.

- Praktiska nyhetsord som 'invandrarkvinna', 'invandrartät', 'invandrarförort' upprepas tills de ser ut att beteckna något påtagligt.
- 'Invandrare' presenteras med utgångspunkt i problem som definieras av olika myndigheter.
- Statistiska skillnader mellan 'svenskar' och 'invandrare' omvandlas till egenskaper – brister – hos den avvikande kategorin, 'invandrarna'.
- Strukturella samhällsproblem konkretiseras som egenskaper hos eller svårigheter för 'invandrare'.
- Generella utsagor om 'invandrare' från experter, utsedda representanter för 'invandrare' eller från textens berättare fogas in i nyheterna.
- Personifierade invandrare gestaltas som exempel på en redan definierad generell problematik eller som undantag från en generell problematik.

- Ett mediearkiv i text och bild över 'invandrare' gör det möjligt att associera till, återanvända och bekräfta en igenkännbar idévärld.

Flera av de här teknikerna är generella och legitima arbetsredskap i journalistik. Men när de används upprepat i förhållande till en kategori människor kommer de att fungera stigmatiserande. Pröva att byta ut kategorin 'invandrare' i punkterna ovan mot till exempel 'Boråsare' eller 'ensamstående' och se hur lätt det är skapa en kategori av Andra!

I det följande kommer jag att lyfta fram de fall där stigmatiserande tekniker och diskursiv diskriminering kommer till uttryck i de undersökta tidningarna. Jag kommer också att visa exempel på normaliserings- och inkluderingstekniker i materialet. Med det menar jag sätt att berätta där beskrivna eller intervjuade personer framträder som människor och medborgare och som en del av läsekretsens 'vi'.

Bakgrund och kontext

Dagens Nyheter, Sydsvenskan och Aftonbladet

De tre undersökta tidningarna har olika karaktär. *DN* och *Sydsvenskan* är prenumeranttidningar och storstadsmorgontidningar med kvalitetsmediets krav på sig att informera om samhällsrelevanta frågor. De skiljer sig åt bland annat genom att *Sydsvenskan* har 10–15 sidor lokalt material; från Malmö, Lund och den så kallade Omkretsen.² *DN*:s lokalbevakning av Stockholm omfattar i allmänhet bara ett par sidor i den upplaga av tidningen som jag har undersökt; den som läsare utanför Stockholmsregionen tar del av. En annan påtaglig skillnad mellan tidningarna är *DN*:s större resurser när det gäller inrikes- och utrikesbevakning samt kultur.

Aftonbladet säljs i lösnummer. Den är numera en rikstäckande kvällstidning med ett stort inslag av artiklar om nöjen och kändisar, men har också ett relativt stort opinionsmaterial i form av krönikor och debattartiklar. *Aftonbladet* har också en omfattande sportbevakning i bilagan *Sportbladet*.

² I den edition av *Sydsvenskan* som jag har undersökt, Lundutgåvan, är lokalmaterialet från Malmö något mindre omfattande än i den upplaga som når prenumeranterna i Malmö.

Både *Sydsvenskan* och *DN* har sin läsekrets i regioner där en relativt stor andel av befolkningen har invandrat från andra länder; i Stockholmsregionen cirka 18 procent och i Skåne cirka 14 procent. Av Malmöborna är 25 procent födda i utlandet. De här siffrorna inkluderar alltså inte dem som är födda i Sverige som barn till invandrare.

Dagens Nyheters upplaga 2004 var 363 400 och tidningen hade en hushållstäckning på 35 procent i sitt utgivningsområde. *DN* presenterar sig på följande sätt på sin hemsida:

DN är oberoende, står fri från partier, organisationer och ekonomiska maktsfärer. *DN*:s politiska hållning är liberal. Tidningen redigeras i liberal och frisinnad anda. Under en period av omskakande förändringar har *DN* med ny skärpa hävdat det öppna samhällets grundläggande värden, däribland upplyst förnuft och toleransklimate.

Oberoende liberal är den mest täckande beteckningen för denna position, som är rotad i *DN*:s tradition alltsedan starten 1864.

Dagens Nyheters papperstidning läses dagligen av omkring en miljon människor. Varje månad besöker omkring 1,8 miljoner människor *DN.se*. *DN* är samtidigt landets största annonsmedium på tidningssidan. Vår utgångspunkt är att människor, oavsett social bakgrund, ska ha möjlighet att delta i och förstå gemensamma angelägenheter. Vi verkar i en upplysningstradition som vill bidra till att svenskarna är ett läsande och tänkande folk. /.../ Vi slår vakt om objektivitet och en oberoende verksamhet på alla plan.

Dagens Nyheter ingår i Bonnierkoncernen, ett av norra Europas ledande medieföretag. (www.dn.se)

Sydsvenskan hade en hushållstäckning på 45 procent i sitt utgivningsområde år 2004. Tidningen presenterar sig på följande sätt:

Sydsvenskan är en oberoende liberal morgontidning som i sin opinionsbildning står fri från bindningar till politiska partier och andra organiserade samhällsintressen. *Sydsvenskans* nyhetsförmedling är i alla aspekter självständig och opartisk. Tidningens inriktning är fastslagen i bolagsordningen.

Sydsvenska Dagbladets AB är moderbolag i SDS-koncernen. *Sydsvenskan* är för annonsörer den mest effektiva kommunikationen med marknaden i Malmö/Lund-regionen.

Bonnier AB är huvudägare till *Sydsvenskan*.

Grundad 1848

Sydsvenskans upplaga helår 2004: Vardagar 135 600, söndagar 154 400 (www.sydsvenskan.se)

Aftonbladet är Nordens största dagstidning och har 1,4 miljoner läsare dagligen, enligt uppgifter på den egna hemsidan. 2004 låg

upplagan på 452 300. Tidningen ingår i Aftonbladet Hierta AB och ägs av LO och mediekoncernen Schibsted. *Aftonbladet* formulerar sin policy såhär:

Medieföretaget Aftonbladets uppdrag är att effektivt konkurrera på tidningsmarknaden, internet och i andra mediekkanaler.

Aftonbladet ska aktivt och kritiskt granska samhälle och maktthavare, driva opinion och ge journalistisk service.

Aftonbladet ska ge röst åt vanligt folk.

Dess journalistik ska vara sann och saklig, åsikter ska skiljas från fakta.

Aftonbladet är oberoende socialdemokratisk. Detta avspeglas i ledarredaktionens material, inom vida ramar också i kulturredaktionens.

Inga lojalitetsband, vare sig till ägare, ideologier, annonsörer eller samarbetspartners, får hindra Aftonbladet att skildra verkligheten så ärligt det står i mänsklig makt. (www.aftonbladet.se)

Nyhetsändelser under de två veckorna

Det undersökta utbudet under två veckor våren 2005, den 1–7 april och den 30 april–6 maj, präglas inte av någon enskild stor nyhetsändelse. Några händelser och ämnen är emellertid gemensamma för de tre tidningarna och jag ska kortfattat ange vad de handlar om, för att fortsättningsvis kunna referera till dem som kända.

- Temat apatiska flyktingbarn är framträdande under perioden. Bakgrunden är att rapporter från människorättsorganisationer och från advokater och läkare som har med asylsökande att göra, visar att det finns ett stort antal barn (kanske ett hundra, kanske fler eller färre) som har blivit sjuka, apatiska och okontaktbara, under sin väntan på ett beslut om uppehållstillstånd för familjerna. Informationen används av riksdagspartier i opposition för att kritisera regeringens flyktingpolitik. I medierna kopplas temat apatiska flyktingbarn ibland till Påskuppropet från företrädare för kyrkorna, som pläderar för 'allmän amnesti' för dem som väntar på uppehållstillstånd i Sverige.
- Flera medieorganisationer arrangerar manifestationer för den svenske journalisten Dawit Isaak som sitter fängslad i Eritrea sedan 2001.
- En grupp juridikstudenter har kartlagt krogdiskrimineringen i Stockholm, Göteborg och Malmö och under perioden väcker DO talan mot de utpekade krogarna.

- Pastorn i Livets Ord, Runar Sögaard, som har uttalat sig kränkande om profeten Mohammed i ett teveprogram, får hotfulla brev från personer som sägs tillhöra muslimska organisationer.
- Två irakiska medborgare ställs inför rätta misstänkta för att ha samlat in och skickat pengar till en terroristorganisation.
- En frånskild man som under en semester med sina fem barn har fört barnen till Gaza och hållit dem kvar där ett halvår döms till två års fängelse.

Översiktliga resultat

Jag har gått igenom allt redaktionellt inrikesmaterial i tidningarna samt ledarsidor och opinionsartiklar från inbjudna skribenter med sikte på hur flyktingar och personer eller grupper som ses som invandrare framträder i de tre tidningarna.

En tidning består av flera avdelningar och genrer med olika slags innehåll och tilltal till läsaren. Genrerna går att se som olika slag av arenor för deltagande och makt, där villkoren för tillträde varierar (Edström & Norberg 2005). Genrerna har också olika status; de tillmäts olika grad av anseende och trovärdighet. Även om det inte går att exakt gradera status hos olika avdelningar i en tidning, är statusdimensionen viktig när man diskuterar människors synlighet i och tillträde till olika genrer.

Den stora morgontidningens nyhetsrapportering i den hårda, seriösa samhällssfären som inrymmer bland annat politik, kriminalitet, mänskliga rättigheter och ekonomi har högre status än låt oss säga nöjessidorna i samma tidning och definitivt högre trovärdighet än tabloidkollegans nyheter. Vidare har debattsidor, där inbjudna debattörer och krönikörer medverkar högre status och ett annat tilltal än läsarnas insändarsidor.

Eftersom olika delar eller genrer i tidningen arbetar under olika villkor, så delar jag ibland upp presentationen av undersökningen resultat i följande kategorier: Ettan (sidan 1, där puffar till dagens viktigaste nyheter brukar finnas), ledar- och debattsidor, inrikesnyheter, lokala nyheter, ekonomi, kultur och nöjen, sport och familjesidor.

Synlighet

Att på något sätt synas i medierna som intervjuad, porträtterad eller omtalad är den mest grundläggande formen av tillträde till det medierade offentliga rummet. Osynliggörande av personer ur underordnade grupper kan vara en form av diskriminering. Å andra sidan är ett systematiskt synliggörande av en grupp i negativa sammanhang också en form av diskriminering. Min första fråga till utbudet i de tre tidningarna handlar enbart om vilka som syns i tidningen som personer och om de har svensk eller utländsk bakgrund. I första hand är det namnet som avgör hur jag klassificerar en person, men ibland finns också en referens i texten till personens medborgarskap eller etnicitet. Det är bara personer som har räknats; alltså inte hänvisningar till abstrakta kategorier som 'asylsökande' eller 'invandrare'.

I *Dagens Nyheter*s del 1, som består av Ettan, ledar- och debattsidor, inrikesnyheter, lokala nyheter, Insidan (för 'mjuka' reportage), konsument- och familjesidor, har fem–sex procent av dem som syns, genom att de själva framträder i tidningen eller omtalas, annan etnisk bakgrund än svensk. I kulturdelen är andelen betydligt högre och ligger på 15–17 procent. I sportdelen varierar andelen kraftigt med vilken sport som är mest nyhetsvärd för tillfället — när Allsvenskan är på tapeten kan uppemot 20 procent av de omnämnda vara invandrade eller tillfälligt inköpta spelare från utlandet. Andra dagar kan andelen gå ner till fem procent. I ekonomidelen slutligen utgör invandrade personer cirka två procent av dem som framträder eller omtalas.

I *Sydsvenskans* A-del som består av Ettan, ledar- och debattsidor, inrikesnyheter och ekonomi är andelen synliga fem procent. I B-delen som innehåller kultur- och nöjen är andelen 12 procent. I C-delens lokala nyheter från Lund, Malmö och Omkretsen är andelen sju procent. På sportsidorna varierar andelen på samma sätt som i *Dagens Nyheter* mellan fem och 20 procent.

I *Aftonbladets* huvuddel som består av opinionsmaterial, nyheter, kultur- och nöjesartiklar ligger invandrades synlighet på sju procent och i *Sportbladet* på fem till 20 procent.

Man kan alltså konstatera en kraftig underrepresentation av icke infödda svenskar samt av barn till icke svenskfödda föräldrar i de tre tidningarna, utom på sportsidorna vissa dagar.

Tomas Andersson Odén påpekar i *Publicistiskt bokslut 2004* (en uppföljning av två tidigare undersökningar av innehållet i lokala

medier i Sverige) att personer med annan etnisk bakgrund än svensk är fortsatt underrepresenterade på lokaltidningarnas sidor. Deras andel av dem som får synas i tidningen ligger stadigt på 5–6 procent, oberoende av om det bor få eller många invandrade i den region där tidningen kommer ut (Andersson Odén 2005).

Det tycks alltså handla om ett tillstånd där medierna avspeglar och reproducerar samhällets makthierarki. Det rutiniserade nyhetsmakandets användning av en bestämd uppsättning källor inom myndigheter, företag och politiska organisationer blir styrande för vilka som får synas på nyhets- och ekonomisidorna. Att sport- och kultursidorna är avsevärt bättre än nyhets- och ekonomisidorna på att spegla den etniska mångfalden bör ha att göra med att en stor andel av elitidrottsmännen (det handlar mest om män på sportsidorna) respektive kulturarbetarna har icke-svensk bakgrund.³

Synlig i nyhetsbevakningen – i vilket sammanhang?

Undersökningen omfattar ett stort material. Sydsvenskans pappersedition består av cirka 115 sidor dagligen, *Dagens Nyheter* av 145 sidor, bilagorna oräknade och *Aftonbladet* plus *Sportbladet* av cirka 70 sidor. Likväl producerar inte två veckors bevakning i de undersökta tidningarna tillräckligt många artiklar som på något sätt rör flyktingar och dem som kallas invandrare för att det ska vara meningsfullt att räkna procent på de ämnesområden där de uppträder. Jag kommer bara att ange procentandel för det största ämnesområdet i nyhetsbevakningen – det som handlar om 'deras' brott.

*Dagens Nyheter*s Sverigesidor (för inrikes nyheter) innehåller 33 artiklar som på något sätt knyter an till invandrare eller flyktingar. Av dessa handlar 12 om brott eller misstänkta brott där förövarna identifieras som personer med utländsk bakgrund. Fem artiklar under samma period handlar om rasistisk brottslighet eller diskriminering. Nio artiklar tar upp temat apatiska flyktingbarn. I fyra artiklar framträder invandrade personer som vanliga medborgare, politiker eller debattörer. Av de resterande två artiklarna handlar en om sametinget och en om migrationsverket. Tidningens Stockholmsidor har under samma period sju artiklar där invandrade personer knyts till brott, fyra artiklar där de framträder som vanliga medborgare och en om befolkningsstatistik. I 42 procent av de

³ Att sportjournalistik i en närläsning också visar sig ha diskriminerande funktioner framgår av Erikssons kapitel i denna volym.

nyheter där tidningen på något sätt synliggör personer med utländsk bakgrund handlar det alltså om 'deras' brott.

På *Sydsvenskans* sidor för inrikesnyheter handlar 15 av 25 artiklar med anknytning till flyktingar och invandrare om 'deras' brott. Fem artiklar rör politiska frågor, två handlar om apatiska flyktingbarn, en tar upp diskriminering. I två artiklar framträder invandrade Malmöbor som medborgare som sörjer med anledning av påvens död. I det lokala nyhetsmaterialet under perioden handlar 20 av 47 artiklar och notiser som på något sätt rör invandrare eller flyktingar om 'deras' brott. Samtidigt innehåller det lokala nyhetsmaterialet en förhållandevis stor andel artiklar där invånare med utländsk bakgrund tar plats i tidningen som vanliga medborgare. Brottsrapporteringen är särskilt framträdande i nyheterna från Malmö och handlar till stor del om ungdomsrån. Det är inte alltid som förövarnas eller de misstänkta förövarnas bakgrund uttryckligen anges i texten. Men som läsare kan man informera sig om detta genom att ta del av annat material i tidningen. På opinions- och debattsidorna under samma period finns ett stort inslag av artiklar och insändare som uttryckligen förknippar rånen med unga män som kallas invandrare. I 49 procent av de nyheter där *Sydsvenskan* på något sätt synliggör personer eller grupper med utländsk bakgrund handlar det alltså om 'deras' brott.

Aftonbladets nyhetssidor under de undersökta veckorna innehåller 35 artiklar, notiser eller enkäter där personer eller grupper med utländsk bakgrund berörs. 14 av dem handlar om 'deras' brott, alltså 40 procent. *Aftonbladet* har samtidigt en stor del 'lätta' och 'mjuka' nyheter där vi får veta att Ludmila längtar hem till Sverige och att Blossom Tainton cyklar utan hjälm och reportage om sjukdom och död, där personer med utländsk bakgrund framträder som experter på sin situation. Kändisskap, sjukdom, ond bråd död och sex är förutom brott de mest framträdande nyhetsvinklarna. I ungefär tio av nyhetsartiklarna och enkäterna framträder människor med utländsk bakgrund som vanliga medborgare med rätt att hävda åsikter om bensinpriser eller påvens betydelse. En artikel tar upp rasism.

Nyheterens grundmålning: Osynliggörande och negativ presentation

På tidningarnas nyhets- och ekonomisidor är alltså invånare med utländsk bakgrund i hög grad osynliggjorda. Deras röster och perspektiv framträder inte, med några få undantag, i frågor som rör politik, ekonomi, kriminalitet och andra viktiga samhällsområden. Det är i det perspektivet som nyheternas fokusering på 'deras' brott blir så förödande negativ. Den upprepade presentationen där individer och grupper som förknippas med 'invandrartäta förorter' eller med 'utländsk bakgrund' pekas ut som kriminella balanseras inte i rimlig omfattning av andra slags framställningar. Den relativa frånvaron av nyheter som tar upp rasism och diskriminering kan också ses som uttryck för en diskursiv diskriminering, som utestänger 'deras' röster och perspektiv.

Samtidigt bör påpekas att nyheterna från 2005 troligen i större omfattning än för tio år sedan inkluderar invånare med utländsk bakgrund som källor i olika slags frågor (Asp 2002; Mahmud 2004). Både i *Aftonbladet* och i *Sydsvenskans* lokala material finns en rad exempel på inkluderande texter.

Att temat 'apatiska flyktingbarn' är stort under perioden, särskilt i *Dagens Nyheter*, är också viktigt att påpeka. Nyhetstexterna hämtar till stor del sina principiella resonemang från regeringskritiska källor inom politiska partier och frivilligorganisationer och gestaltar inkännande situationen för de apatiska barnen och deras anhöriga. Här framträder en journalistik som sätter mänskliga rättigheter i förgrunden och som bör kunna bidra till en humanare politik.

Ledare och opinionsbildare

En tidnings ledarsidor har av tradition hög status, eftersom de antas ha stor betydelse i det offentliga politiska samtalet. I det här avsnittet tar jag översiktligt upp innehållet i ledare och signerade opinionsartiklar som har tillkommit på initiativ av ledarredaktionen och som på något sätt berör de frågor som är relevanta i min undersökning.

I *Sydsvenskan* finns tolv sådana artiklar av ledarskribenter eller inbjudna debattörer under perioden. Av de sex artiklar som är signerade av debattörer handlar fem om ungdomskriminalitet i Malmö med fokus på rån, Rosengård, 'invandrarbarn' och 'invandrade för-

äldrar'. En lokal ledartikel i C-delen av tidningen tar upp 'den alarmerande vågen av ungdomsrån' med referens till 'invandrare' och 'integration'. Det tycks alltså som tidningens opinionssidor har samma dagordning som nyhetsbevakningen, men här förklaras också hur vi läsare skall tolka nyheterna om rån. Rånen beror på 'invandrarna', 'invandrarföräldrarnas' bristande ansvar, den bristande 'integrationen' och skolans och polisens bristande resurser. Av övriga ledar- och debattartiklar tar två upp ämnet apatiska flyktingbarn, en krogdiskriminering, en antisemitism, en invandrades underrepresentation i viktiga maktcentra och en kritiserar talet om en så kallad 'social turism'.

Dagens Nyheters ledarsidor under perioden innehåller fem artiklar som är relevanta här. Det finns emellertid ingen synlig trend i dem. En handlar om människohandel, en om den icke realiserade 'sociala turismen', en om den fängslade journalisten Dawit Isaak. Ett inslag kritiserar migrationsverket och ett tar upp krogdiskrimineringen.

Intressant nog har *Aftonbladets* ledarsida flest artiklar där ett människorättsperspektiv framträder tydligt. Fyra tar upp de apatiska flyktingbarnens situation och kritiserar regeringens politik. En kritiserar utvisningen av två egyptier och en pläderar för Dawit Isaak och två innehåller tydliga antirasistiska analyser av teman i mediebevakningen. En pläderar för att EU ska föra upp hedersrelaterat våld på dagordningen.

Den övergripande slutsatsen efter läsningen av tidningarnas ledarsidor är emellertid att de inte på något systematiskt sätt driver frågor om rasism och diskriminering. När det gäller Sydsvenskan kan vissa inslag tvärtom tänkas förstärka läsekretsens fördomar om dem som ses som invandrare.

Kultur, krönikor, nöjen

Också kultursidorna har traditionellt sett hög status. Här sätts dagordningen för det offentliga samtalet kring konst, teater, film och litteratur. Nöjessidorna har en lägre status, men de utgör en viktig arena för synlighet för artister inom populärkulturen.

I de undersökta tidningarnas kulturdelar är samhällets eller ortens etniska mångfald mer synlig än på nyhetsplats. Här finns också utrymme för krönikor och essäer som tar upp mänskliga rättighetsfrågor och frågor kring fördomar, stereotyper och rasism i

medierna och i samhället. Denna möjlighet utnyttjas av skribenter i *Dagens Nyheter* och *Aftonbladet*, men inte i *Sydsvenskan* under den undersökta perioden.

I *Sydsvenskan* finns ett tiotal inslag i kultur- och nöjesdelens porträtt, recensioner eller intervjuer som är relevanta i det här sammanhanget. En konstnär vars mor kom från Japan presenteras som integrerad skåning. Två hiphopartister porträtteras på ett inkluderande sätt. Mariane Bakhtiaris debutroman *Kalla det vad fan du vill* som tilldrar sig i ett mångkulturellt Malmö recenserar lovordande. Några personer som av namnen att döma har invandrarbakgrund nämns i kortrecensioner av framträdanden. EU:s och Sveriges satsning på Mångkulturåret presenteras. Om man försöker urskilja något slags trend i materialet så handlar den om en strävan att inkludera; att inte skapa ett 'vi' och 'de'. Men om man tänker sig att det finns två kompletterande strategier för att skapa ett jämlikt mångkulturellt samhälle, där den ena handlar om att inkludera minoriteter på ett jämlikt sätt och den andra om att lyfta fram och bekämpa rasism och diskriminering, så saknas helt den andra strategin i *Sydsvenskans* kulturmaterial såväl som i nyhetsmaterialen.

När man jämför med *Dagens Nyheter*s kulturdel blir denna brist hos *Sydsvenskan* iögonfallande. Av 22 artiklar på DN:s kultur- och nöjessidor som på något sätt knyter an till frågor om invandring eller så kallad mångkultur, så ger åtta stycken uttryck för ett genomarbetat antirasistiskt och/eller människorättsperspektiv. Fem stora artiklar tar upp svensk asylpolitik ur ett människorättsperspektiv, en artikel analyserar folkpartiets främlingsfientliga retorik, en krönika granskar den förödmjukande representationen av invandrade politiker i nyhetsmedierna. I det kulturmaterial som inte tydligt driver människorättsfrågor finns i allmänhet en inkluderande hållning, som tar sig uttryck i formuleringar som 'svenska Helena Paporizou' och 'den svenske journalisten Dawit Isaak'.

På *Aftonbladets* kultur- och nöjessidor finns också inslag av en antirasistisk diskurs. Av sju relevanta artiklar under perioden har tre ett analytiskt människorättsperspektiv, en krönika driver med främlingsfientligheten i folkpartiet och en annan lyfter fram de antimuslimska fördomar som pastor Sögaards förmenta martyrskap spelar på. En debattartikel analyserar antisemitismen i Dramatens uppsättning av Köpmannen i Venedig. En stor del av materialet är emellertid kändismaterial på teman som sjukdom, sex och död. 'De apatiska flyktingbarnen' dyker upp i flera krönikor som behandlar helt andra teman. 'De apatiska flyktingbarnen' har blivit

en symbol för myndighetssvek och brist på humanism i största allmänhet.

Min övergripande slutsats efter läsningen av de tre tidningarnas kultursidor är att det är här man tydligast kan se tecken på att vi lever i en *Förändringstid*. Dels i den meningen att det i första hand är här som frågor kring rasism sätts på dagordningen. Dels i den meningen att kultursidorna bättre än nyhetssidorna lyckas inkludera människor av olika etnisk bakgrund i bevakningen och i någon mån genom att de använder skribenter med annan bakgrund än den gamla vanliga medelklassvenska.

Ekonomi

Sydsvenskans ekonomisidor innehåller sex inslag av relevans för min undersökning. Ett om brott, två artiklar där invandrade personer syns i bild och med namn, men inte figurerar i brödtexten, två inslag där de invandrade är inkluderade som vanliga medborgare och ett inslag om att arbetskraftsinvandringen ska utredas. I *Dagens Nyheters* ekonomidel uppträder fyra inslag under samma period. Två stycken handlar om den man som dömts för spioneri på Ericsson, ett om den dåliga kontrollen av indiska IT-anställda i Sverige och ett om prisbelönad reklam. Den prisbelönade reklambilden är gjord för företaget Prison och föreställer en kvinna med indiskt utseende som håller sin hand mot ett besöksfönster i ett fängelse. Från andra sidan fönstret syns en naken fot som möter hennes hand. Vi kanske kan dra slutsatsen att fången bakom rutan också har indiskt ursprung? I DN:s text förekommer emellertid inte någon kritisk reflexion över bildens eventuella främlingskande konnotationer.

Familjesidorna

Morgontidningarnas familjesidor är viktiga arenor för prominenta jubilarer. Både *DN* och *Sydsvenskan* presenterar dagligen ett födelsedagsbarn i ett längre personporträtt. Det handlar om redaktionellt framställd text och det ger hög status att bli föremål för en sådan presentation. Annat redaktionellt material på *DN:s* familjesidor är notiserna under Personnytt, där mottagare av viktiga priser,

stipendier eller hederstecken presenteras, kortpresentationen av en aktuell doktorsavhandling samt Miniintervjun.

Under min undersökningsperiod förekommer enbart etniska svenskar i de två tidningarnas personporträtt av jubilarer. En av DN:s jubilarer är dock 'gift på italienska' och rubriken är "Kulturmöte är framtiden" (Dagens Nyheter 6/4: 22). En av DN:s miniintervjuer görs med professor Erling Wande som har sitt ursprung i Tornedalen och en av de avhandlingar som presenteras är skriven av en man med italienskt ursprung. Det förekommer emellertid en stor andel utländska namn, när mottagare av prestigefyllda vetenskapliga priser räknas upp.

Den kompakta svenskheten i familjesidornas redaktionella material belyser på ett övertydligt sätt att journalister på de stora morgontidningarna rör sig i mycket begränsade kretsar, samtidigt som den reproducerar en etnonationalistisk bild av vilka som värda att fira.

Sporten

Sporten är alltså den genre i tidningarna, där det oftast framgår att Sverige är ett mångetniskt land och att grenar i svensk sport ingår i ett globaliserat sammanhang, där lagen värvar medarbetare på en världsmarknad. Det syns i bild och det syns på de många olika namnen i matchreferat och lagpresentationer. Jag har hittat få diskriminerande inslag i sportbevakningen, möjligen för att jag har svårt att förstå språket och symboliken i genren. Det förekommer nedsättande omdömen om idrottsmän och tränare med utländsk bakgrund, men också motsatsen. Möjligen finns en obehaglig tendens i bildvalen: Flera bilder visar hur en vit man dribblar bort eller kuvar en mörkhyad man fysiskt, men jag hittar inga bilder där förhållandet är det motsatta. Man behöver emellertid ett större undersökningsmaterial för att säga om detta verkligen är ett mönster eller bara en tillfällighet. En negativ särbehandling skulle också kunna bestå i att vissa spelare tillskrivs egenskaper som de så att säga bör ha på grund av sitt ursprung. Att Zlatan Ibrahimovic har stigmatiserats vid sitt ursprung är ganska väl belagt (Furvik 2004; Ericsson 2005). Hänvisningar till Zlatan Ibrahimovic dyker upp ett par gånger i mitt material tillsammans med de tidigare beskrivna nålsticken mot honom; han är fortsatt fastnaglad vid ett slags 'vild'

och infantil förortsidentitet. Men jag har alltså inte lyckats urskilja om andra idrottsmän utsätts för en motsvarande andrafiering.

Sammanfattningsvis visar min översiktliga genomgång av materialet i de tre tidningarna att nyhets- och ekonomigenrerna tycks vara de som är mest oemottagliga för förändring mot en mer inkluderande och icke-diskriminerande journalistik, medan kultur-, nöjes- och sportgenrerna av olika orsaker något bättre speglar samhällets etniska mångfald. Det är samtidigt värt poängtera att av dessa genrer är det bara kulturbevakningen som tillskrivs hög status och ett viktigt inflytande på det offentliga samtalet.

Inkludering och identifikation

I det följande ska jag med hjälp av olika exempel belysa några tendenser i bevakningen, som kan sammanfattas med begreppen inkludering och identifikation respektive andrafiering och stereotypisering.

Naturlig inkludering

En naturlig inkludering av människor med olika bakgrund i den dagliga bevakningen är något som de stora nyhetsmedierna säger sig eftersträva (se t. ex. Publicistklubben 2005). Naturlig inkludering innebär att personer som har invandrat inte i första hand synliggörs i samband med så kallade invandrarfrågor, problem och avvikelser, utan som invånare och medborgare med samma möjlighet att värdera och diskutera generella samhällsfrågor som infödda svenskar.

Invandrade personer som är naturligt inkluderade i mediebevakningen är framför allt de som har maktpositioner i samhället; höga politiker, tjänstemän, ekonomer och forskare. Deras invandrarbakgrund sätts inte i förgrunden i reportage och intervjuer utan deras kompetensområde. Lägre politiker och tjänstemän, författare, artister och idrottsstjärnor riskerar däremot bli utsatta för kategoriseringar och bedömningar som tar fasta på deras invandrarbakgrund. De ses som representanter för ett geografisk och kulturellt ursprung, och deras prestationer diskuteras och bedöms i relation till detta tänkta Andra (Furvik 2004; Ericsson 2005; Trotzig 2005). Vidare medför medielogikens rangordning av makt, kunskap och

källor att så kallade vanliga människor riskerar att synliggöras i medierna på villkor, som de själva har liten makt över. De uppträder som illustrationer till problem som har formulerats av olika myndigheter eller när de drabbas av olyckor; de uppträder som exempel på avvikelser och som representanter för hela grupper. Att denna generella tendens i nyhetslogiken i kombination med en eurocentrisk rangordning av Andra länder och kulturer har lett till en djupt stigmatiserande journalistik i förhållande till immigranter i Västeuropa är väl belagt (van Dijk 1991; ter Wal 2002; Brune 2004).

Naturlig inkludering, som är eller borde vara ett självklart ideal för journalistik i ett demokratiskt samhälle, stöter alltså på en rad svårigheter som både är förknippade med medielogikens krav och rutiner och med en sedan gammalt nedvärderande främlingssyn.

I de undersökta tidningarna syns emellertid en rad exempel på naturlig inkludering; främst på sportsidorna, som jag lämnar åsido här. I *Sydsvenskan* är invandrade personer eller grupper naturligt inkluderade i en tredjedel av de artiklar där de figurerar. Filosofistudenter talar om filosofiämnet, en man som har räddat en åldring från att brinna inne intervjuas om själva handlingen och en ung kvinna vars lägenhet har drabbats av fuktskador berättar om detta. En 48-årig man som lider av epilepsi och minnesstörningar tvingas bo på ett hem för äldre, eftersom kommunen inte vill ge honom vård i hemmet. Artikeln beskriver ett viktigt missförhållande och gör ingen affär av mannens och hans brors utländska bakgrund. Brodern framträder som en genomtänkt och trovärdig huvudkälla i artikeln ("Sjuk 48-åring tvingas bo på äldreboende", *Sydsvenskan* 4/5 2005, C 1 & C 5). I *Sydsvenskans* D-bilaga, som förutom familjesidorna innehåller mycket 'mjukt' material om konsumentfrågor, nöjen, hus och hem, mat och dryck, bilar och hälsa, uppträder invandrade personer som inkluderade i en rad olika sammanhang; en som expert på vårutrustning av bilen, flera som förfördelade konsumenter och andra som eleganta barminglare.

Det tycks som genrer med mjuka och lätta nyheter enklare erbjuder en naturlig inkludering än de hårda och seriösa genrer, där generella samhällsfrågor formuleras. Det kan också vara så att journalister med invandrarbakgrund ofta är hänvisade till mjuka, lätta ämnen. Flera av de naturligt inkluderande mjuklätta reportagen i *Sydsvenskan* är signerade med namn som tyder på det.

DN har en mindre andel artiklar än *Sydsvenskan* av inkluderande karaktär, om man bortser från kulturdelen. Men också här finns intressanta exempel. I två artiklar om försvaret under den första

veckan i april intervjuas unga värnpliktiga om sina synpunkter på krigstjänst i utlandet respektive på jämställdheten i försvaret. Det handlar alltså om seriösa, 'tunga', samhällsfrågor, där tidningen lägger en kunskapsgrund med utgångspunkt i olika utredningar och där 'vanliga' människor som är berörda inbjuds att kommentera frågorna. I båda artiklarna har en av intervjupersonerna invandrarbakgrund, vilket bara framgår av vederbörandes namn. Det framstår som naturligt att en ung man med spanskt namn är livgardist och talar om Sveriges moraliska ansvar och att en ung kvinna med spanskt namn diskuterar den nedlåtande synen på kvinnor bland äldre befäl i försvaret.

Aftonbladet slutligen, som till stor del innehåller mjuka, lätta texter är bra på att inkludera kändisar, oavsett bakgrund. Kända svenska katoliker talar om sin bild av påven och musikern 'Dogges' syster och 'Dogge' själv om sorgen efter hans hustru. När kända svenskar presenterar sina respektive landskap är det musikern Jason "Timbuktu" Diakité som tipsar *Aftonbladets* läsare om Skånes smultronställen. De 'vanliga människorna' framträder till exempel i enkäten Vi Fem, som varje dag tar upp en aktuell fråga, och som inkluderar åtminstone en person med utländsk bakgrund. När de höjda bensinpriserna ska kommenteras intervjuas en Kirunabo med iranskt namn, som säger att 'vi är maktlösa här uppe i norr'. Den person som får beklaga att svenska chokladdrycken Pucko övergår i dansk ägo är en 'korggubbe' med utländskt klingande namn.

Receptionisterna

Precis som det finns olika grader av andrafiering och diskursiv diskriminering, så finns det olika grader av inkludering av människor i de redaktionella texterna. En ganska stor del av de texter som jag har klassificerat som inkluderande i den översiktliga genomgången är inkluderande i en mycket ytlig bemärkelse. Personer som kan identifieras som invandrare framträder i bild och med namn, men har ingen eller bara någon replik i brödtexten. Texten handlar inte om dem, och de tycks finnas med på bild av kosmetiska skäl; för att ge tidningen ett 'mångkulturellt' ansikte.

Den amerikanske samhällskritikern och filmaren Michael Moore beskriver i *Stupid White Men* hur receptionisterna på de filmbolag han kontaktar i Los Angeles alla har mörk hudfärg, medan de som finns inne på kontoren och har något att säga till om alla är vita.

Receptionisten med den mörka hudfärgen är till för att invagga besökaren i föreställningen att företaget följer en policy för etnisk mångfald (Moore 2002). Efter Moore kallar jag de kosmetiskt inkluderade Andra för receptionister.

Sydsvenskans D-del presenterar tre receptionister under min undersökningsperiod. En ung man syns på bild i färd med att lägga in en stöt med biljardkän i ett reportage från en biljardsalong, men finns inte med bland dem som uttalar sig i artikeln ("Läge att lägga in en stöt", *Sydsvenskan* 1/4 2005, D 7). Motorbilagens Etta toppas av en bild på 7-åriga Driton Sabani som har valt ut gul Ferrari som favoritbil på motormässan. I reportaget inne i tidningen är samme Driton ett av många barn som kommer till tals. De andra barnen som har svenskklingande namn är mer framträdande ("Motormässan genom barnens ögon", *Sydsvenskan* 2/4 2005, D 4). I konsumentbilagan den 4 april toppar en bild av en flicka med sydostasiatiskt utseende den första sidan. Bildtexten berättar vad hon heter och att hon vill ha en grön tröja med rosa tryck. Hon förekommer inte i reportaget inne i tidningen som handlar om en designad barnkollektion ("Både pojkar och flickor vill ha glitter och monster", *Sydsvenskan* 4/4 2005, D 4). Exemplen är harmlösa vart för sig, men när man har stött på ett tiotal receptionister i tidningens ganska magra bevakning av Skåne som en mångetnisk landsdel, så framträder fenomenet som värt att notera. Också *DN* använder invandrare som receptionister vid ett par tillfällen under den undersökta perioden. På en stor bild på Ettan, som puffar för innehållet i På stan-bilagan syns Fadi Jamous som säljer blommor på Hötorget. Han får en replik i pufftexten och förekommer över huvudtaget inte i reportaget inne i bilagan, där fyra svenskar och en man med engelskt namn intervjuas om sina vårkänslor ("På stan låter vårkänslorna blomma", *DN* 1/4 2005:1). I *Aftonbladet* är det ofta svårt att skilja mellan de naturligt inkluderade och receptionisterna, eftersom så stor del av tidningens material består av bilder med enstaka repliker.

Stereotyp inkludering

Stereotyp inkludering förekommer ibland i positiva eller inkännande texter, där den porträtterade människan är gestaltad efter en mall för invandratyper. I mediearkivets typgalleri framträder invandrade kvinnor som endera offer eller som offer på väg att bli

hjältar, genom att de frigör sig från sin bakgrund eller familj. I de tre tidningarna finns enstaka exempel på stereotyp inkludering.

Sydsvenskan tycks ha förkärlek för 'invandartjejer' som street-dancers till hiphopmusik; i två av tre artiklar under perioden som berör unga kvinnor med utländsk bakgrund framträder de som frigjorda i en kommunal fritidsmiljö. *Dagens Nyheter* porträtterar en kvinna som har gjort film om prostitution i Teheran och poängterar att hon är djärv eftersom hon vågat skildra kvinnoförtrycket och dubbelmoralen i dagens Iran. Hon framträder som det modiga undantaget, hjältinnan, som motarbetas av andra iranier ("Hon vill öppna ögonen på maktavarna", *Dagens Nyheter* 3/4 2005:16). *Aftonbladet* har ett reportage om en sjuk åldring som skickades till Azerbajdzan och sedan tillbaka till Sverige och nu bara gråter. På bilderna gråter även hennes döttrar och hennes dotters sorgsna mörka ögon möter läsarens blick ("Sjuk åldring kom tillbaka", *Aftonbladet* 4/5 2005:8). 'Vi' har sett liknande bilder och hört samma historia så många gånger att 'vi' riskerar att bli cyniker. Det tycks *Aftonbladet* inse och meddelar också att den av migrationsverket arrangerade resan kostade 635 000 kronor.

Chauvinistisk inkludering

En variant av stereotyp inkludering är den där invandraren eller flyktingen används för att bekräfta att Sverige är bäst. Denna form av inkludering på 'våra' villkor har varit speciellt framträdande i den genre i kvällspressen som tar parti för flyktingar och utvisningshotade personer. Här påminns 'vi' årtiondena igenom via flyktingens repliker om att Sverige är ett naturskönt Drömland och ett modernt Himmelrike. Inkluderingen är villkorad av att personen hyllar 'våra' ideal och riter (Hultén 2001:281; Brune 2004:363).

Ett exempel på chauvinistisk inkludering i undersökningens material är *Aftonbladets* artikel "Sverige är bäst för mammor", där en kvinna med spanskt namn i två meningar får bekräfta just denna tes. En liten faktaruta som är byggd på en rapport från Rädda Barnen konstaterar att Sverige är bäst och att Afrika är sämst för mammor. Vi 5 Extra ställer frågan: "Är Sverige världens bästa mammaland?" Fyra av de fem som besvarar frågan (jakande) har utländsk bakgrund (*Aftonbladet* 6/5 2005:15). Här är man långt från möjliga globala perspektiv. Bra för mammor kan ett land bara vara på Sveriges sätt.

Stereotyper och andrafiering

Två veckors bevakning i tre svenska dagstidningar våren 2005 innehåller i stort sett alla tidigare beskrivna stereotypiseringar av flyktingar och invandrare i medierna. Detta innebär inte att de aktuella händelserna eller personerna är stereotypa eller uppför sig stereotypt. 'Vi' som läsare vet oftast ingenting om verkligheten bakom de stiliseringar som framträder på nyhetsplats. Men 'vi' känner igen oss i nyheterna och särskilt i brottsrapporteringen.

Jag ska motvilligt beskriva några av de stereotyper som uppträder under undersökningsperioden. Motvilligt, eftersom uppmärksamheten på stereotyper alltid riskerar att förstärka dem som "bilder i våra huvuden" (Lippman 1922:81). Samtidigt är det nödvändigt att lyfta fram dem som de konstruktioner de är, för att det ska vara möjligt att distansera sig från dem. Stereotyperna har en stark dragningskraft och de är, som publicisten Walter Lippman påpekade för mer åttio år sedan, djupt sammanlänkade med 'vår' självbild och självrespekt (Lippman 1922:96).

- Hiv-mannen tar plats på *Aftonbladets* Etta och på en helsida inne i tidningen den 1 april. Han har uppträtt med jämna mellanrum i kvällspressen, sedan mitten av 1980-talet, som hänsynslös spridare av den dödliga hiv-smittan. Men bilden av afrikanen, den svarte mannen med otyglad sexualitet som hotar den vita kvinnans renhet, är mycket äldre än så. Hiv-mannen lurar oskyldiga svenska kvinnor till sex eller våldtar dem. Den aktuella artikeln i *Aftonbladet* gestaltar dels en god normalitet: Lotta med en ettårig son som är hennes solstråle, hon har jobb och dagisplats. Mot denna normalitet ställs intima och fasansfulla detaljer i en mörk gångtunnel en eftermiddag i februari. Hiv-mannens sperma. Skräcken, ovissheten. ("Hiv-mannen våldtog mig", *Aftonbladet* 1/4 2005:8.) Hiv-mannen själv presenteras under följande rubrik: "Fick inte asyl – blev deprimerad". 'Vi' förstår att det fasansfulla kan hända när som helst igen. Att människor blir deprimerade när de får avslag på sin asylansökan är något vi redan vet.
- Mannen från ett muslimskt land som kidnappar sina svenska barn, uppträder i *Aftonbladet* och *DN*, i samband med att domen faller mot en man som tog med sina barn till Gaza sommaren 2004. Det stereotypiserande består dels i ensidigheten i beskrivningarna, där mannen, Gaza och slakten i Gaza

framstår som helt och hållet främmande, medan mamman och Varberg utgör det goda hemmet. Dels består stereotypiseringen i upprepningen av en tematik, där konflikter om barnen mellan makar från olika länder omvandlas till en nationalistisk diskurs i medierna. Den nationalistiska diskursen utesluter bevakning av de fall där den svenska föräldern är den som felar.

- Anti-muslimska stereotyper. Två händelser under perioden ger upphov till nyhetstexter som är impregnerade med sakligt sett svårbegripliga, men skrämmande och associationsladdade hänvisningar till islamistisk terrorism, fatwa och dödshot — mitt ibland oss. Två irakiska medborgare i Sverige har delgivits misstanke om att ha skickat en miljon kronor till en terroristorganisation. I *Dagens Nyheter* kallas de för en ”svensk terroristcell” och texten hänvisar till ’moskébesökare’ i Sverige och till ’fatwa’ (”En miljon ska ha skickats från svensk terroristcell”, *Dagens Nyheter* 4/4 2005:6). Den andra händelsen är att pingstpastorn Runar Sögaard ska ha fått hotfull e-post efter att ha uttalat sig kränkande om profeten Mohammed. Det är framför allt kvällstidningarna som gör affär av händelsen för att dels upprepa Sögaaards kränkande uttalanden och dels ge spridning åt innehållet i hotbrevet, som tillskrivs muslimska organisationer. Detta sker strax före min andra undersökningsperiod men följs upp under den första veckan i maj. ”Enligt vissa medieuppgifter var det fråga om en så kallad fatwa; ett slags muslimsk dödsdom”, informerar *Sydsvenskan* (”Sögaard trotsar dödshoten” *Sydsvenskan* 6/5 2005:A 13). *Aftonbladet* ställer följande fråga i enkäten Vi 5: ”Är du rädd för ett terrordåd i Sverige? På en internetsida med kopplingar till terrorister hetsas muslimer att attackera Sverige med bomber.” (Vi 5. *Aftonbladet* 1/5 2005).

Stereotypiseringen här består i upprepningen av associationsladdade begrepp med dunkel betydelse som på olika sätt kopplas till muslimer i Sverige i största allmänhet. Den utgår från mycket gamla fördomsmönster i västerlandet i förhållande till islam och muslimer. Enligt medieforskaren Håkan Hvitfelt aktiverar mediesymbolerna för islam – huvudduken, fatwan, moskén – dessa gamla fördomsmönster som aktuell, social kunskap hos dagens svenska mediepublik (Hvitfelt 1998).

- Förorten. Rosengård nämns i de tre tidningarna i samband med en knivattack på en skola. Hjulstaskolan blir aktuell i *Dagens Nyheter*: "Elever vandaliserade skola. Ingen vågade vittna efter attack med järnrör och kedjor vid Hjulstaskolan" (*Dagens Nyheter* 4/5 2005:13). Artikeln bygger på polisuppgifter. Uppgiften 'ingen vågade vittna' ges tre gånger i artikeln. Den bygger associationer till ett 'vi' och 'de', där 'de' är i händerna på sina gangstergång och inte kan eller vill samarbeta med samhällets företrädare. På bilden syns en oordnad hop elever vid skolan och i förgrunden fyra poliser. Dagen därpå kommer rektor och fritidsledare vid skolan till tals och kritiserar polisens och mediernas beskrivning av bråket. Trots detta ligger den ursprungliga bilden av förorten som en farlig och annorlunda plats delvis kvar i texten. En 'vild', oorganiserad bild av två fritidsledare och en pappa i profil, där mannen i förgrunden blåser ut cigarettrök har bildtexten: "/.../ fritidsledare på Hjulstaskolan tonar ner bråket och säger att medierna blåser upp händelsen för att det är ett invandrarområde" ("Vi har gjort allt vi kunnat", *Dagens Nyheter* 6/5 2005:18). 'Vi' ser att människorna på bilden är annorlunda, att de inte har koll, att de röker, skrattar och tittar någon annanstans, när de 'tonar ner bråket' och kritiserar medierna. Stereotypiseringen här består dels i upprepningen av teman som västvärldens medier år efter år oundvikligen förknippar med gettona: Upplopp och vandalisering. Dels består den i den slappa användningen av poliskällor och påståenden som 'ingen vågade vittna'; dels i bildvalen som fortsatt skapar förortens invånare som Andra.
- Den maktlösa polisen och asylströmmen. Trots att flyktinginvandring inte är något stort ämne under undersökningsperioden förekommer en rad främlingsskapande och avhumaniserande notiser i förhållande till flyktingar. De asylsökande är a priori inte flyktingar, utan resenärer utsatta för polisär misstanke. "Polisen maktlös mot illegal invandring via visum" berättar *Sydsvenskan* (2/4 2005: A 18). Flyktingarna är objektifierade som 'visumresenärer' som utnyttjas av 'människosmugglare' i en polisdiskurs där deras egna röster och perspektiv inte existerar. Den här typen av artiklar och notiser har varit ett permanent inslag i nyhetsbevakningen av flyktingfrågorna, åtminstone sedan mitten av 1980-talet och har haft materiella konsekvenser i form av en hårdare

flyktingpolitik och fysiskt våld mot flyktingar i landet. Stereotypiseringen är knuten till motsatsparet ordning – kaos där flyktingar enbart tillåts framträda som ett hot mot 'vår' ordning.

- Torpeder, kriminella krögare, näthallickar, bordellmammar, p-botskojare, sexhandelsligor och styckmördare har mer eller mindre specificerad utländsk bakgrund. De som lurar åldringar gör det genom att be om hjälp att skriva en lapp på svenska eller genom att förmå dem att ringa en betaltelefon-tjänst för spådomar.

Mediearkivets stereotyper är alltså väl representerade i mitt undersökningsmaterial, framför allt i brottsrapporteringen. Det handlar delvis om en rutinmässig diskriminering i nyhetsvärderingen, som innebär att triviala brott får nyhetsvärde just för att de kan knytas till stereotyper om de Andra. De diskriminerande dragen i nyhetsvärderingen går att komma åt med hjälp av frågan *om inte?*

Hade det faktum att ett vårdbiträde har lurat några åldringar på ett par hundralappar över huvudtaget fått nyhetsvärde, *om inte* lurendrejeriet kunde knytas till en redan färdig stereotyp, som 'spådomar' hänvisar till? Hade hoten mot Runar Sögaard fått medial uppmärksamhet *om inte* hoten hade gått att knyta till just muslimska organisationer? Offentliga personer som politiker är alla utsatta för hotbrev från mer eller mindre organiserade avsändare. Hotbrev från rasistiska och högerextrema personer eller grupper utgör en stor andel av och ett permanent inslag i den hatpost som når riksdags- och kommunpolitiker, men de får liten eller ingen medial uppmärksamhet. Hade ett rån där bytet blev fyrtio kronor haft nyhetsvärde *om inte* alla ungdomsrån under perioden associerades till unga 'invandrare'?

Ytterligare ett diskriminerande drag i brottsbevakningen består i att uppge nationellt eller etniskt ursprung hos misstänkta eller dömda personer. När det gäller 'inhemska' brottslingar anges i allmänhet bostadsort. Under undersökningsperioden förekommer en rad explicita omnämmanden av nationellt, etniskt eller geografiskt ursprung, framför allt när det gäller narkotikabrott, sexhandelsbrott och misstänkta terrorbrott. Implicita utpekanden av utländsk härkomst är också vanliga; till exempel 'svensk medborgare', 'landsman', 'polisen måste skaffa tolk', 'bad om hjälp att skriva en lapp på svenska'.

Stigmatisering under omförhandling

De journalistiska stigmatiseringstekniker som jag tog upp inledningsvis, som konstruerar 'invandrare' som ett problematiskt kollektiv, uppträder bara i några få nyhetsartiklar under perioden. Begreppet 'invandrarelev' dyker upp i en artikel som (felaktigt) förutsätter att 'invandrarelever' är underrepresenterade bland dem som går till högre studier ("Invandrarelever peppades att studera vidare", *Sydsvenskan* 6/4 2005:C 3). 'Invandrartät' är ett centralt begrepp när *DN* bearbetar befolkningsstatistik över Stockholmsregionen ("Hammarby sjöstad ökar mest", *Dagens Nyheter* 6/4 2005:13). Varför minskar befolkningen i 'de invandrartäta stadsdelarna'? Flyttar 'de utlandsfödda' tillbaka till 'hemlandet'? Men myndighetsbaserat material om 'invandrare' som kategori, där tidningen med hjälp av expertis, statistik, metonymisk gestaltning och generaliseringar, talar om vilka problem invandrarna har, är alltså ovanligt.

Under lång tid har mediebilderna av så kallade invandrar- och flyktingfrågor dominerats av svenska källor. I *Rapports* nyhetsinslag på teman som 'invandrare', 'flyktingar' och främlingsfientlighet 1979–1999 var 75 procent av källorna svenskar och 50 procent experter och företrädare för myndigheter och politiska organisationer (Asp 2002). Nyheternas invandrare och flyktingar har framträtt som byråkratins objekt, som skapade av myndigheternas diskurser.

En generell trend i senmodern journalistik är att den går mot mer populariserande framställningssätt, där beroendet av abstrakt myndighetskunskap minskar till förmån för individcentrerade berättelser. I denna journalistik blir 'den vanliga människan' och hennes upplevelser mer relevanta än tidigare. Den ökande inkluderingen av källor med utländsk bakgrund som uppträder som individer och inte som myndighetsskapelser passar väl in i denna trend. En del av de stigmatiseringstekniker som skapat 'invandrare' som 'andra' kan alltså tänkas vittra bort som konsekvens av generella förändringar i journalistiken.

Den kunskapsbas om 'invandrare' som kollektiv som finns lagrad i mediearkivet tycks emellertid vara *well and alive*. Förtryck av unga kvinnor med utländsk bakgrund, 'deras' annorlunda kultur och hedersrelaterat våld är fenomen, som texter och informanter i texterna hänvisar till som välkända. Tidigare stereotypiserade teman i mediebevakningen används som etablerad kunskap. Men nya

försök att upprätta generella omdömen om 'invandrare' är alltså i stort sett frånvarande i det journalistiska materialet under perioden.

Typifierande och generaliserande utsagor uppträder däremot i de opinionsartiklar i *Sydsvenskan* som problematiserar 'invandrabarn' och 'invandrarföräldrar' i Rosengård och i debattartiklar och insändare av olika ideologisk karaktär. *Aftonbladet* publicerar en djupt populistisk krönika den 5 maj: "Prata inte om det här! Är invandrarna bidragsfuskare?" som radar upp en rad negativa stereotyper om 'invandrare', som sanningar som 'vi' måste våga tala högt om i det offentliga samtalet (*Aftonbladet* 5/5 2005:40).

Förändringstid?

Att försöka ta den ideologiska temperaturen på nyhetsmediernas sätt att förhålla sig till Sverige som ett mångetniskt och flerreligiöst samhälle utifrån ett litet och tidsbegränsat undersökningsmaterial är naturligtvis vanskligt. Jag tror ändå att min studie både kan fånga några permanenta drag i rapporteringen och några förändringstendenser i den. Under de två undersökta veckorna hände ingenting som gav upphov till en intensiv eller samfälld bevakning i de tre tidningarna. Tidningarna visar upp ett utbud som är produkten av en rutinmässig bevakning.

I de nyhetsgenrer i de undersökta tidningarna som traditionellt har hög status, inrikesnyheterna och ekonominyheterna, syns få tecken på att medierna tar ett nytt demokratiskt ansvar för att gestalta Sverige som ett mångetniskt samhälle. Personer med bakgrund i utlandet är i hög grad osynliggjorda. Deras andel av dem som får synas ligger på en permanent låg nivå som tycks bestämd av medielogiken, snarare än av hur verklighetens möjliga publik ser ut. Vidare dominerar temat 'deras' brott den bevakning där 'de' framträder.

I brottsjournalistiken frodas stereotyperna av 'de andra'. Texterna när och underhåller en antikverad världsbild, där 'vi' inbjuds att aktivera en associationsrik men sakligt sett mager kunskap om ryssar, romer, afrikaner och muslimer. Journalistiken hämtar det stoff som blir nyheter från polisen.

Också i rutinmässiga nyheter om flyktingfrågor är polisen huvudkälla, vilket innebär att stora delar av den bild 'vi' får via medierna av Sverige som invandringsland och mångetniskt samhälle har sitt ursprung i polisiära verksamheter och perspektiv. Att negligera

eller ifrågasätta polisen som källa skulle för det enskilda mediet innebära att avsäga sig kunskap, legitimitet och trovärdighet inom centrala bevakningsområden.

Det symbiotiska förhållandet mellan nyhetsmedier och polis-källor är ett av de stora hindren för en journalistik som fungerar inkluderande och sätter mänskliga rättigheter i förgrunden. När man tar upp problemet i samtal med verksamma journalister, påpekar de ibland att de censurerar eller 'tvättar' polisens utsagor från rasistiska eller nedvärderande omdömen, för att kunna presentera den nyhetsvärda informationen i neutralt skick. Men det är nog omöjligt att skapa neutralitet på det sättet. 'Tvättade' och formellt sett värderingsfria utsagor som utgår från perspektiv som är organiserade i enlighet med främlingsrådslans logik, kan ge ifrån sig kraftfulla ideologiska budskap. Exempel på neutrala nyhetstexter som har fungerat främlingskapande är de som beskriver flyktingar i termer av antal, kostnader och som föremål för polisiära åtgärder (Hall 1990; Brune 1990; Brune 2004).

Men även om tidningarnas hårda och seriösa genrer förhåller sig okänsliga inför de krav på en förändring som de stora medierna säger sig stå inför, så syns en förändringsvilja på andra sätt i de undersökta tidningarna. En strävan att inkludera personer av annan bakgrund än den gamla vanliga medelklassiga och svenskfödda märks tydligt i mjuka genrer som tar upp kultur-, nöjes- och konsumentfrågor. Denna strävan kan delvis ses som uttryck för en allmän tendens i senmodern journalistik, att komma bort från myndighetsberoendet och sätta den 'vanliga människan' i förgrunden. Men sannolikt handlar det också om en medveten redaktionell ansträngning att inte stigmatisera människor som har invandrat.

Möjligen är det överdrivet att tala om en ansträngning, när det gäller sportjournalistiken, Ska sportsidorna kunna rapportera om Allsvenskan enligt vedertagen nyhetsvärdering så måste de inkludera framstående spelare och tränare som är invandrade eller tillfälligt inköpta från utlandet och i första hand beskriva deras sportprestationer. Mitt undersökningsmaterial är tyvärr för litet för att det ska gå att urskilja om det finns diskriminerande mönster på sportsidorna. Sportjournalistik är inte immun mot andrafiering och rasifiering, bara för att den arbetar inkluderande. Som jag har visat finns det former av inkludering som spelar med stereotyper och chauvinistiska ideal.

Inkluderingsstrategin handlar om att låta människor synas och komma till tals inom olika samhällsområden. Den är fundamental

för att svenska nyhetsmedier ska uppnå trovärdighet i sin självpåtagna uppgift att spegla samhället. Strategin har ännu bara satt tydliga spår inom vissa genrer och den berör sällan journalistikens hårda och seriösa kärna; aktualitetsbevakningen inom politik, ekonomi och andra centrala samhällsområden.

Inkluderingsstrategin riskerar att skapa kosmetiskt inkluderade Andra om den inte kompletteras med strategier som sätter frågor som rör mänskliga rättigheter i förgrunden. I mitt undersökningsmaterial präglas nyhetstexterna om de apatiska flyktingbarnens situation av tydliga människorättsperspektiv. Andra möjliga bevakningsområden för en antirasistisk nyhetsjournalistik lyser i stort sett med sin frånvaro. Att diskriminering och rasism är viktiga samhällsproblem är inget som syns i nyhetsutbudet.

Här finns en diskrepans i *Dagens Nyheter* och *Aftonbladet*, mellan å ena sidan tydliga uttryck för en antirasistisk hållning i kulturjournalistik och i opinionsbildande material och å andra sidan en i stort sett likgiltig nyhetsjournalistik. I *Sydsvenskan* finns ingen sådan diskrepans; här undviker man genomgående de svåra frågorna om 'vårt' samhälles rasism.

Referenser

- Andersson Odén, Tomas (2005) *2004 års Publicistiska bokslut. Del 1. Arbetsrapport 37*. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Asp, Kent (2002) *Integrationsbilder. Medier och allmänhet om integrationen*. Norrköping: Integrationsverket.
- Boréus, Kristina (2004) *Discursive discrimination: The deaf and dumb, the imbecilles, and the immigrants*. Opublicerat bokmanus.
- Brune, Ylva (1990) *Flyktingfrågorna i pressen 1985–1988*. Stockholm: Delegationen för invandrarforskning.
- (1996) ”Svenskar, invandrare och flyktingar i rubrikerna”. Arbetsrapport 63. Göteborg: Institutionen för Journalistik och masskommunikation vid Göteborgs universitet.
- (2004) *Nyheter från gränsen. Tre studier i svensk journalistik om 'invandrare', flyktingar och rasistiskt våld*. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Edström, Maria & Nordberg, Karin (2005) ”Det villkorade medierummet”. I Göransson, Anita (red.) *Makten och mångfalden. Eliter och etnicitet i Sverige*. Stockholm: Justitiedepartementet. Ds 2005:12.
- Ericsson, Urban (2005) ”Haunting experiences of images — blind spots and fantasy-frames in the mass mediated suburb”. Opublicerat manuskript. Uppsala: Institutionen för kulturanthropologi och etnologi, Uppsala universitet.
- Ericsson, Urban, Molina, Iréne och Ristilampi, Per-Markku (2000) *Miljonprogram och media. Föreställningar om människor och förorter*. Trelleborg: Riksantikvarieämbetet och Integrationsverket.
- Furvik, Agneta (2004) ”Om fotboll och dess föreställda gemenskaper. En kritisk diskursanalys av tidningstexter om fotbollsspelaren Zlatan Ibrahimovic”. D-uppsats. Malmö: Malmö högskola.
- Hall, Stuart (1990) ”The whites of their eyes. Racist ideologies and the media”. I Alvarado, Manuel och Thompson, John O. (red.) *The Media reader*. London: British Film Institute.
- Hultén, Gunilla (2001) ”50 år med främlingen”. I Lindblom Hulthén, Anita (red.) *Journalisternas bok*. Stockholm: Svenska Journalistförbundet.

- Hvitfelt Håkan (1998) "Den muslimska faran. Om mediebilden av islam". I Brune, Ylva (red.) *Mörk magi i vita medier*. Stockholm: Carlssons.
- Lippman Walter (1922) *Public Opinion*. New York: Harcourt Brace.
- Mahmod, Jowan (2002) "På väg mot förändring? En analys av hur invandrare och flyktingar har skildrats i Upsala Nya Tidning mellan 1982–2002". C-uppsats. Uppsala: Institutionen för informationsvetenskap. Uppsala universitet.
- Moore, Michael (2002) *Stupid white men and other sorry excuses for the state of the nation*. London: Penguin.
- Publicistklubben (2005) *Förändringstid*. Publicistklubbens årsbok 2005. Beckman, Petter och El Mahdi, Josef (red.) Stockholm: Publicistklubben.
- Ristilammi, Per Markku (1994) *Rosengård och den svarta poesin. En studie av modern annorlundahet*. Stockholm/Stehag: Östlings Bokförlag Symposion.
- 1998. "Den svarta poesin – förorten som speglingsyta". I Brune, Ylva (red.) *Mörk magi i vita medier*. Stockholm: Carlssons Bokförlag.
- Ter Wal, Jessika (2002) "Introduction" & "Appendix". I ter Wal, Jessika (red.) *Racism and Cultural Diversity in the Mass Media*. Vienna: The European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia.
- Trotzig, Astrid (2005) "Makten över prefixen." I Matthis, Moa (red.) *Orientalism på svenska*. Stockholm: Ordfront.
- Van Dijk, Teun A. (1991) *Racism and the Press. Critical Studies in Racism and Migration*. London: Routledge.

4 Främlingar i nationens spegel

Gunilla Hultén

Den 6 juni 2005. Den svenska nationaldagen firas för första gången som helgdag. På tidningarnas förstasidesbilder och i tv-rutan trängs de nationella symbolerna: svenska flaggor, folkdräkter, blågula blomsterbuketter och ballongknippen, kungafamiljen på Skansen. I en tid av globalisering då nationalstater vacklar väljer EU-landet Sverige att under högtidliga former manifesteras nationen och kungariket. Det som till synes verkar vara en anakronism är kanske i stället ett tidens tecken. Det finns en dubbelhet i synen på nationalism. Nationalismer förknippas gärna med något otidsenligt som finns i andra länder, bland andra grupper (Billig 1995), och något som Sverige har lämnat bakom sig (Berggren 2001). Samtidigt är nationen knuten till demokratins framväxt under den moderna epoken, vilket också gav nationalismen enande och inkluderande drag (Berggren 2001: 75; Smith 2001: 71, 89–90).

Det är talande att just Skansen år 1945 valdes som plats för en stor utställning som uppmärksammade att den svenska pressen fyllde 300 år. Utställningen invigdes den 29 maj 1945, tre veckor efter krigsslutet och när den stängde i september hade den lockat en rekordstor publik. I utställningens första rum hängde i taket ett exemplar av landets samtliga dagstidningar och de kunde också läsas i ett särskilt läsrum (Lundell 2005:170, 173). Pressens framväxt placerades in i en lång historia, en kontinuitet, en tradition och gavs en nationell infattning i den nationalromantiska skapelsen Skansen. Även på andra sätt knöt utställningen den svenska pressen till nationella attribut. Ett särskilt frimärke gavs ut med en gåspenna och en fackla korslagda. Utställningen invigdes av kronprins Gustaf Adolf och som en programpunkt ledde den berömde Sven Lilja allsång från Solliden. Skansenutställningen kan ses som ett av många uttryck för den starka och långlivade relationen mellan nationalstaten och journalistikens verklighetskonstruktioner, ett samband som fortfarande är verksamt (Ekecrantz 2004: 43).

Medierade främlingar

I det här kapitlet vill jag ur ett historiskt perspektiv belysa hur svenska landsortstidningar förhållit sig till invandring (se även Marcus Johanssons kapitel). Jag gör det utifrån några valda tidningsartiklar men innan jag diskuterar exemplen ger jag en kort bakgrund till svensk invandrings- och invandrapolitik. Jag tar också upp mediers betydelse för att skapa nationell samhörighet. Analyserna inriktar sig på hur artiklar om främlingar används för att skapa föreställningar om nationell och kulturell gemenskap i skiftande tidskontexter. Huvudstadstidningarna är väl representerade i svensk journalistikforskning medan landsortspressen inte beaktats i samma grad. Ändå är nästan alla svenska dagstidningar lokala eller regionala (Gustafsson & Weibull 1999: 14). Ytterligare anledning till att undersöka landsortstidningar är invandringens fördelning över Sverige. Under andra världskriget och i samband med krigsslutet var i princip alla flyktingar hänvisade till områden utanför de tre storstäderna (Olsson 2003: 12). Staten har också med politiska medel styrt bosättningen av invandrade personer. År 1985 ändrades systemet för flyktingmottagandet och så kallad kommunplacering infördes, den så kallade Hela Sverige-strategin. Idén bakom vara främst att en blandad sammansättning av befolkningen skulle underlätta integrationen (Magnusson 2001: 11).

I en fallstudie visar jag på hur det nationella signaleras i fem artiklar om främlingar och invandring från 1955, 1975, 1995 och 2000 hämtade från tidningarna *Borås Tidning* och *Vestmanlands Läns Tidning*. Pressforskning har i stor utsträckning inriktat sig mot det tryckta ordet medan bildmaterialet ägnats mindre uppmärksamhet. En utgångspunkt för mina analyser är att tidningstexter skapar och förmedlar sina budskap i samspel med bilder. Tidningsartiklar utgör då en visualverbal enhet där text, bild och layout ingår. De visuella elementen ingår som en oupplöslig del i tidningarnas skildringar av invandring och invandrare¹. Bilderna är en del i tidningarnas meningsskapande och nödvändiga att beakta för att förstå och tolka journalistikens berättelser om främlingar. Tidningarnas bildanvändning har också ökat markant under den period som jag hämtar exemplen från. Bilderna i tidningarna har fått ett allt större utrymme och allt fler artiklar har försetts med

¹ Benämningen *invandrare* är notoriskt obestämbart. Under den period som jag har undersökt skiftar dess innebörd och har blivit laddad med en mängd betydelser utöver att avse någon som invandrat till Sverige. Jag intar en kritisk inställning till beteckningen. I kapitlet skriver jag *invandrare* när benämningen använts i ett sammanhang som jag knyter an till.

foton. År 1955 hade knappt 30 procent av artiklarna bild, medan andelen år 2000 var 64 procent.

Även pressbilder kan bidra till kategorisering och stereotypisering genom att avbilda främlingar inom snäva och statiska ramar. Bildelement kan peka ut tillhörighet och tjäna som gränsmarkörer för vilka som innesluts i en gemenskap och vilka som hålls utanför. De kan också berätta om vad som knyts till en nationell självbild och hur den förändras över tid. Tidningarnas text- bildinnehåll relateras till en officiell invandrar- och invandringspolitisk diskurs.

Kapitlet grundar sig på ett tidigare insamlat material på 1 537 texter (Hultén 2005). Detta är hämtat från de tre första veckorna i mars månad vart tionde år, 1945, 1955, 1965, 1975, 1985, 1995, samt år 2000 i tidningarna *Arbetarbladet* (socialdemokratisk, Gävle), *Borås Tidning* (moderat, Borås), *Vestmanlands Läns Tidning* (liberal, Västerås) och *Dagens Nyheter* (oberoende liberal, Stockholm).² Utöver detta ingår ett material för en pilotstudie från tidningarna *Arbetarbladet*, *Borås Tidning* och *Vestmanlands Läns Tidning*, vilken avser en undersökningsvecka per tidning och år, dock ej år 2000, tillsammans 266 texter. Detta urval bestod av slumpmässigt valda sjudagarsperioder. Gemensamt för texterna är att de handlar om personer eller grupper med utländsk bakgrund i Sverige, samt om asyl-, invandrings- och invandrarpolitik.³ Genom att läsa tidningarna i sin helhet har jag identifierat personer som själva har invandrat till Sverige. Men eftersom jag vill studera tidningarnas inneslutande och uteslutande processer, räcker inte det. Jag har också tagit med texter som handlar om personer som är födda eller uppvuxna i Sverige men som har utländsk bakgrund. Ett motiv är att bruket av begreppet invandrare har förändrats sedan 1970-talet från att beteckna personer som själva invandrat till personer som är barn till någon som invandrat. Jag har inte tagit med artiklar som handlar om turister i Sverige eller utlänningar på kortvarigt besök. Inhemska minoriteter, som exempelvis samer, ingår inte heller i studien. I min avhandling, som det här kapitlet baseras på, kombinerar jag kvantitativa och kvalitativa innehållsanalyser. Den fortsatta framställningen bygger på ett urval av de näranalyser som jag presenterar i avhandlingens kvalitativa del.

² I kapitlet använder jag följande förkortningar för respektive tidning, *Arb bl*, *BT*, *VLT* och *DN*.

³ Med *invandringspolitik* avses de regler och principer som avgör vilka utländska medborgare som får vistas i Sverige. *Invandrarpolitik* avser de åtgärder som staten vidtar för att införliva invandrare, och i viss omfattning dessas barn, i det svenska samhället. Ofta benämns den i dag *integrationspolitik*.

Jag har redan använt begreppet främling och jag kommer att återvända till det i analyserna. ”Främlingen” är också titeln på sociologen och filosofen Georg Simmels korta essä som blivit en av hans mest kända texter⁴. Simmel uppehåller sig vid det komplexa, paradoxala och relationsbundna som främlingens ställning innehåller. Simmel betraktar främlingen som en ”potentiell vandrare”, en individ som kommit utifrån men som väljer att stanna kvar, ”den som kommer i dag och stannar i morgon” (Simmel 1995: 139). Han beskriver främlingen som samtidigt lösgjord och fixerad, nära och avlägsen. Främlingen representerar en enhet av dessa motsatta egenskaper och knyts till en rumslig sfär där rummet också kan ses som symbol för förhållanden mellan människor. I sin essä skriver Georg Simmel att det är det allmänna, generella som är betecknande för vårt sätt att se på främlingen. Det är inte de individuella egenskaperna som framhålls utan sådana som är gemensamma för många. Därför uppfattas främlingarna egentligen inte heller som individer, hävdar Simmel.

Främlingsbegreppet har sedan utvecklats av Simmels efterföljare Robert E. Park (1950, 1955) Everett Stonequist (1937/1965) och Alfred Schütz (1964). Jag har också inspirerats av socialpsykologen Michael Billig och hans uttryck *homeland deixis* (utpekande av hemlandet) för att studera retoriska medel som anger nationell tillhörighet (Billig 1995). Även genussymboler uppmärksammas för att identifiera människor som tillhöriga eller icke-tillhöriga bestämda kollektiv och jag stödjer mig då mot bland annat Nira Yuval-Davis resonemang (1997). Postkolonial teoribildning är likaså aktuell vid analyserna. Metodmässigt knyter jag an till retorik och kritisk diskursanalys. Analyserna av de visuella elementen baseras i huvudsak på visuell retorik samt på Gunther Kress och Theo van Leeuwens sociala semiotik (Kress & van Leeuwen 1996).

Försvenskade förtecken

Sverige var ett utvandringsland i stort sett till andra världskrigets början år 1939. Därefter blev det ett invandringsland, det vill säga att invandringen överskred utvandringen. I början av år 1939 fanns det knappt 24 000 utlänningar i Sverige, vilket motsvarade ungefär 0,4 procent av befolkningen (SOU 1951:42, s. 251). Situationen

⁴ Texten publicerades första gången som ”Exkurs über den Fremden” i Simmels bok *Soziologie: Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung* (1908).

förändrades radikalt med den flyktingmigration som följde i andra världskrigets spår. Krigsslutet markerar en ny period såväl för synen på invandring till Sverige som för svensk välfärdspolitik. År 1950 var andelen utrikes födda 1,8 procent och år 1960 var den 4 procent. Tjugo år senare, år 1980, hade andelen stigit till 7,5 procent och år 2000 var den 11,3 procent av befolkningen (Statistiska centralbyråns webbplats). Under perioden 1945 till 2000, har antalet utrikes födda i Sverige nästan tiofaldigats från 120 000 till en miljon.

Efterkrigstidens ökade migration har lett till en etnisk, religiös och språklig mångfald i Sverige, liksom i de flesta av Västeuropas länder. Också förutsättningarna för invandringen har genomgått stora förändringar. Även om innebörden av att vara svensk har förändrats under den 60-årsperiod som jag undersöker, argumenterar jag i kapitlet för att det nationellt svenska inte har förlorat i betydelse i tidningars rapportering om invandrare och invandring men har fått en annan färgning (jfr Marcus Johanssons kapitel). Det svenska knyts i de undersökta texterna i stor utsträckning till nationalstaten och territoriet. Föreställningar om Sverige som nation och folkgemenskap med gränser mot andra, är i högsta grad levande. Jag tänker då inte i första hand på öppna hyllanden av nationen som under nationaldagen, utan på underförstådda, latenta uttryck. Michael Billig påminner i sin bok *Banal Nationalism* att ingen undgår nationalism och dess dolda former. Nationalism är en vittomfattande ideologi som fångar in oss i vår vardag på omedvetna sätt. Den lämnar ingen opåverkad, inte heller den som tror sig äga en kosmopolitisk vidsynthet (Billig 1995: 12).

Det andra världskriget fick också en direkt inverkan på den officiella hållningen till invandring och svensk utlänningslagstiftning. Det är efter 1945 som den moderna svenska invandringspolitiken tar form. När invandringen tog fart efter andra världskriget omfattades den inte av tydliga politiska mål. I praktiken drevs en assimilationspolitik även om den inte uttrycktes som officiellt mål. Uppfattningen var att de som kommit till Sverige skulle bli svenskar så snart som möjligt. År 1975 antog en enig riksdag riktlinjer för invandrar- och minoritetspolitiken. Därmed tog man också avstånd från assimilationstanken. Målen sammanfattades i orden jämlikhet, valfrihet och samverkan. Riksdagen gav också invandrare rätt att bevara sitt språk och sin kulturella identitet.

I 30 år har de integrationspolitiska målen varit desamma även om de under senare år fått en annan språkdräkt. De uttrycks nu som:

- lika rättigheter, skyldigheter och möjligheter för alla oavsett etnisk och kulturell bakgrund,
- en samhällsgemenskap med samhällets mångfald som grund,
- en samhällsutveckling som kännetecknas av ömsesidig respekt för olikheter inom de gränser som följer av samhällets grundläggande demokratiska värderingar och som alla oavsett bakgrund skall vara delaktiga i och medansvariga för (Dir. 2004: 54).

Det grundläggande är att integration ska ske utan krav på kulturell assimilering (SOU 1974:69; SOU 1984:58; SOU 1996:55). Den svenska invandrapolitiken, som sedan 1960-talet i sin retorik syftat till pluralistiskt erkännande, har enligt etnologen Ingvar Svanberg och historikern Mattias Tydén ändå verkat i motsatt riktning genom att peka ut det främmande och gjort invandrarskapet till något som på ett avgörande sätt skiljer en inflyttad individ från majoriteten. De anser att en kulturell tolkningsram har slagit igenom under efterkrigstiden och att den inte är mindre statisk än det biologiska perspektiv som var förhärskande under början av 1900-talet (Svanberg & Tydén 1999: 30). Nationalstatens främlingsbilder är fortfarande aktuella, är den slutsats de drar. Också Magnus Dahlstedt, som forskat om etnicitet och demokrati, är kritisk till de senaste årtiondenas reformsträvanden i syfte att främja integrationen. Han hävdar att de snarare förstärkt än hotat den rådande maktordningen och kallar dem "välmenande politiska ambitioner" som döljer och legitimerar en fortsatt underordning på basis av klass, kön och etnicitet (Dahlstedt 1998: 62).

Statsvetaren Carl Dahlström noterar i sin avhandling *Nästan välkomna* (2004) att det sedan 1960-talet funnits ett förändringstryck på invandrapolitiken och att den i stort följt svängningarna i den offentliga debatten. Under mitten av 1960-talet präglades den statliga retoriken av vad Dahlström betecknar som universell politik, det vill säga att alla individer har rätt till stöd från samhället (Dahlström 2004: 47). I början av 1970-talet kantrade både debatten och politiken till en mångkulturell politik. Den svenska invandrapolitiken har sedan dess präglats av idén om integration (Bäck & Soininen 1998: 5). Under 1980-talet framfördes kritik mot delar av statens mångkulturella politik, något som regeringen tog hänsyn till, enligt Dahlström. Han kommenterar skiftet i hållningen så här: "När de invandrapolitiska målen sedan omformulerades 1997 var regeringens förslag till stor del utformade för att hantera den kritik som förts fram i den offentliga debatten under hela årtiondet" (Dahlström 2004: 71).

Trots att förutsättningarna för och karaktären av invandringen förändrats starkt sedan 1960-talet finner Dahlström det anmärkningsvärt att det inte satt större spår i invandrapolitiken och att inga nya vägar prövats (2004: 48). Han kan inte se några väsentliga förändringar i invandrapolitiken sedan den formulerades under 1960- och 1970-talen (2004: 4). Även mitt tidningsmaterial visar en förvånansvärd varaktighet i framställningen av den ideala främlingen, såsom framgår av de tidstypiska exempel som redovisas längre fram i kapitlet.

Efter fem års utredande lämnade diskrimineringsutredningen år 1984 sitt slutbetänkande med titeln *I rätt riktning. Etniska relationer i Sverige* (SOU 1984:55). Med titelvalet ville utredningen framhålla att relationerna mellan ”majoritetsbefolkning och de etniska minoriteterna klart förbättrats sedan 1960-talet” men också att det finns förbättringar att göra. Bland de åtgärder som utredningen föreslog fanns lag mot etnisk diskriminering och att lagreglerna mot olaga diskriminering skulle skärpas. Utredningen uppmärksammade också mediernas betydelse för opinionsbildningen:

En slutsats är att den konfliktladdade bild som ges i medierna riskerar att bidra till en negativ utveckling av attityderna. En ökad medvetenhet hos journalistkåren om dessa effekter är angelägen (SOU 1984:55, s. 10).

De senaste årtiondenas mångkulturella retorik till trots är det försvenskning och assimilation som är den mest framträdande hållningen i tidningarna under de år som jag undersökt. I den mån Sverige framställs som mångkulturellt skildras det mångkulturella med svenska förtecken och assimilationstanken har ett fortsatt starkt fäste i journalistiken.

Migration, medier och nationalism

Det är rimligt att anta att journalistikens sätt att skildra och förhålla sig till mångkulturella skeenden får betydelse för relationer och positioner för olika grupper i samhället (SOU 2005:56 s. 134; Tuft 2003: 182). En av Ella Shohats och Robert Stams utgångspunkter i boken *Unthinking Eurocentrism. Multiculturalism and the Media* (1994) är att medier bidrar till identitetsskapandet. De baserar sina studier på framför allt förhållanden inom film men deras resonemang och iakttagelser är till stora delar överförbara till journalistik. Hybriditet, kreolisering, diaspora – beteckningarna är flera

för att fånga de lager av identiteter som har att göra med omflyttningar, blandningar av kulturer, religioner, språk. Utifrån postkolonial teoribildning framhåller de att global migration och kulturkonsumtion har gett upphov till motsägelsefulla och mångskiftande kulturella förhållanden i en medierad värld (1994: 42). Globalisering och transnationell migration har påverkat etablerade föreställningar om tillhörighet. Grundvalarna för nationalstaten har luckrats upp under de senaste årtiondena och nya identitetsformer har uppstått bland minoritetsgrupper. Tidigare uppfattningar om medborgarskap och kulturell identitet, vilka bygger på nationella kategorier har ifrågasatts och utmanats. Samtidigt har nya nationalismen vunnit mark. Dessa motsägelsefulla fenomen är avhängiga av varandra, enligt den engelska sociologen Gerard Delanty. Han betraktar dagens nationalismen som resultat av statens kris till följd av globaliseringsprocesser, parade med ett sökande efter gemenskap och identitet (2002: 158). Antropologen Arjun Appadurai binder samman globaliseringen av migrationen med globaliseringen av medierna och betecknar dem som tvillingkrafter (1996/2000: 3). Massmigration tillsammans med snabba elektroniska medieflöden har skapat diasporapubliker som inte är bundna till lokala, nationella eller regionala rum, hävdar han. I denna globaliserade och mångkulturella värld verkar föreställningar om en homogen nationell gemenskap ändå leva vidare i journalistiken.

Mina insamlade tidningstexter kännetecknas inte främst av uppluckring eller överskridanden av gränser mellan nationer och kulturer. I stället vidmakthålls i betydande utsträckning föreställningar om det nationella med starka kopplingar mellan kultur och territorium, men också mellan kultur och Sverige som samhällsbygge. Dessutom knyts kulturell delaktighet och folkgemenskap samman (Ehn 1993:271). Det är alltså en treenighet som stödjer varandra, territoriet, fosterlandet och identiteten. Enligt sociologen och antropologen Ernest Gellner är dessa uttryck för en nationalistisk princip eftersom den politiska samhällskonstruktionen binds till ett territorium där gemenskapen består i en föreställning om kulturell delaktighet. (Gellner 1997:45). Nationalism är för honom när den politiska och den nationella sfären sammanfaller, i vilken kulturell likhet är det sammanhållande kittet. Den nationalistiska principen bygger på att alla inom den politiska enheten tillhör samma kultur och att de som delar denna kultur finns i samma politiska enhet (Gellner 1997: 45).

Thomas Hylland Eriksen, norsk antropolog, ansluter sig till Gellners syn på nationalism och beskriver nationalstaten som en stat dominerad av en etnisk grupp, vars identitetsmarkörer, exempelvis språk och religion, ofta är lagrade i dess officiella symboler och lagstiftning (Eriksen 1993: 99). I detta sammanhang knyter Eriksen an till Benedict Anderson som pekat på massmediernas avgörande betydelse för moderna nationsbyggen. Människor som aldrig kommer att mötas bibringas genom medierna det som Anderson kallade "den föreställda gemenskapen". Hans numera klassiska definition av nationen lyder:

Den är en föreställd politisk gemenskap – och den föreställs som både i sig begränsad och suverän. Den är *föreställd* eftersom medlemmarna av även den minsta nation aldrig kommer att känna, träffa eller ens höra talas om mer än en minoritet av övriga medlemmar, och ändå lever i vars och ens medvetande bilden av denna gemenskap (Anderson 1996: 21, kursivering i originalet).

Etnologen Orvar Löfgren har i flera sammanhang understrukt just mediernas betydelse för att upprätthålla och reproducera nationell gemenskap.

Vi får inte glömma mediernas roll för att samla människor, synkronisera deras liv eller etablera känslor av närhet och samtidighet har en lång historia. 1800- och 1900-talens nationsbyggen kan inte förstås utan en analys av de sätt på vilka olika medier har bundit nationen samman, från tidningsläsandet till 1900-talets radio och television (Löfgren 1997: 36).

Han använder uttrycket "nationella mediegenerationer" för att beteckna den tidsbundna nationella delaktighet som medier bidrar till (Löfgren 1993: 114). "Vissa former för retorik och praktik är endast möjliga i bestämda historiska lägen", påpekar han (1993: 41). Förvandlingarna av det nationella visar upp det som etnologen Billy Ehn benämner omladdningsprocesser av nationsbygget (Ehn 1993: 268). Bland de faser han urskiljer finns folkhemsbyggets välfärdsnationalism som följdes av en mer lågmäld fosterländsk retorik men med starkt försvenskande praktiker. Nationalismer är föränderliga och mångskiftande och kan inte beskrivas i entydiga termer, anser han.

Det slående är snarare hur ett samhälle som det svenska genomgått parallella processer av internationalisering och nationalisering – blivit både mer och mindre svenskt samtidigt. När svenskar inkorporerats i

kontinentala och globala beroenden har de samtidigt odlat sin egenart (Ehn 1993: 269).

Billy Ehn ger svensk identitet motsägelsefulla drag. Diskursen om svenskhet är därför inte enhetlig och det pågår en ständig kamp om dess definitioner. Flera attribut har använts parallellt. "Förmodligen består den överraskande styrkan, som bestämningen av de nationella identiteterna har, i just det faktum att mångfalden, inte enhetligheten, har varit dess främsta kännetecken" (Ehn 1993:151). Tidningarnas skildringar av det annorlunda och "osvenska" sker i utväxling med framställningar av vad det innebär av vara svensk och att leva i Sverige. Journalistikens berättelser om främlingar kan i det perspektivet ses som ytor för att uttrycka och omförhandla "svenskhet".

Ur tidningsartiklarna, som det här kapitlet grundar sig på, framträder olika svenskheter. 1950-talets framställningar skiljer sig från 1970-talets, som skiljer sig från 1990-talets. Men tidningarna kan också ses som en nationell institution med intresse att alstra svensk gemenskap. Etnologer som Åke Daun och Karl-Olov Arnstberg har pekat på hur den svenska självbilden förändrades efter andra världskrigets slut. Den svenska modellen, som väckte beundran i andra länder, medverkade till en positiv självuppfattning menar de. Under 1950- och 1960-talen var Sverige ett föredöme när det gällde sociala reformer. Nationen hade sluppit kriget. Det kändes bra att dela med sig, reflekterar Åke Daun i en intervju i *Dagens Nyheter*. "Svenskarna kände sig goda och moderna, vilket i själva verket var en sorts förtäckt nationalism" (Lindgren 1996).

Ett stråk som drar genom stora delar av textmaterialet är en självbild av Sverige som ett i grunden gott, rättvist och tryggt land befolkat av välvilliga och rättrådiga medborgare. Under 1950- och 1960-talen framträder ett folkhemssverige i vilket alla ska inlemmas och få del av välfärden. Jan Ekecrantz har betonat hur utvecklingen av den svenska journalistiken varit nära förbunden med konstruktionen av folkhemmet. Journalistiken var delaktig i att förmedla och sprida folkhemstanken, framhåller han (Ekecrantz & Olsson 1994: 219; Ekecrantz 2005: 99–100). Men folkhemsidealen lever vidare också i det senare tidningsmaterialet. Det är som om drömmen om det jämlika, välmående och rättvisa Sverige där alla har en plats inte riktigt vill lämna tidningsspalterna. Journalistiken som institution med dess normer, rutiner, arbetsmetoder samt förhållningssätt till andra maktinstitutioner kan leda till särbehandling av

personer med utländsk bakgrund. Mediers rapportering om migration kan därmed få diskriminerande konsekvenser genom att legitimera och vidmakthålla verklighetsbilder som bygger på det medieforskaren Ylva Brune kallar ”mental segregation” (1998: 9). Den här mer allmänna bakgrunden får brygga över till fallstudiens textexempel. I det följande granskar jag i fyra tematiska avsnitt några sätt på vilka dimensioner som gemenskap, uteslutning och identitetspositioner gestaltas i tidningsartiklar om invandring. Varje avsnitt inleds med en kort tidsanknuten redogörelse för invandringens omfattning och sammansättning. Kapitlet avslutas med en reflektion kring folkhemsidealets livaktighet i journalistiken och hur det kan kopplas till en välfärdsnationalism i dagens rapportering om främlingar.

Välfärdsjournalistik i tidningsidyllien

Under krigsåren tog Sverige emot cirka 200 000 flyktingar. Vid andra världskrigets slut fanns det i Sverige över 30 000 personer från de baltiska staterna och över 100 000 från de övriga nordiska länderna. En stor del av dessa var finska barn som evakuerats från Finland. Man beräknar att 65 000–70 000 så kallade Finlandsbarn kom till Sverige under kriget. Flyktingar och överlevande betraktades som arbetskraftsreserv både i jordbruket och i industrin (Hansson 2004: 277). Mot slutet av andra världskriget kopplades flyktingpolitiken alltmer till arbetsmarknadspolitik där de svenska myndigheternas uppfattning var att i princip alla flyktingar skulle sättas i arbete. Historikern Lars Olsson ger ett tydligt exempel på hur nära det bandet var. I samarbete med länsarbetsnämnderna, utlänningskommissionen och civilförsvarsstyrelsen tog Statens arbetsmarknadskommission⁵ fram ett program för att placera polska kvinnor, som just befriats från koncentrationslägret Ravensbrück, i arbete på sydsvenska bet- och potatisfält. ”Baltiska flyktingar och polska kvinnor som överlevt Ravensbrück bidrog såväl till sin egen försörjning som det svenska folkhushållet”, kommenterar Olsson (2003: 17).

Den uttalade principen från Kungliga socialstyrelsen var att i stort sett alla manliga flyktingar i arbetsför ålder skulle arbeta i

⁵ Statens arbetsmarknadskommission (SAK), tillsattes i maj 1940 och sorterade under Socialdepartementet. Arbetsmarknadsstyrelsen (AMS) startade den 1 januari 1948 som ny centralmyndighet och övertog uppgifterna från Arbetsmarknadskommissionen.

skogen eller jordbruket medan kvinnorna skulle anvisas hushållsarbete. Att flyktingar sattes i arbete sågs av myndigheten som grundläggande för den svenska flyktingpolitiken. Först efter att ha arbetat under fyra till sex månader skulle män få anta annat arbete (Olsson 2003: 17). Uppfattningen att utlänningarna är en resurs för det svenska samhället och att de ska göra rätt för sig löper också genom mitt material från 1945, som i den här artikeln.

**Balterna böra få göra nytta på landsbygden
Inventering av lämpliga bostäder göres
av länsarbetsnämnden**

Den brist på arbetskraft som f. n. råder inom jordbruket borde i viss utsträckning kunna avhjälpas genom att bostäder för balterna ställdes till förfogande i god anslutning till förefintliga arbetsmöjligheter, framhåller länsarbetsnämnden. (VLT, 4 januari 1945)

Historikern Lars Olsson har visat på den stora betydelse som invandringen haft för att bygga upp välfärdssverige. ”De importerade arbetarna bidrog i en omfattning och på ett sätt till det svenska folkhemsbygget som inte har uppskattats efter förtjänst” skriver han (Olsson 2003: 21). Enligt honom skedde övergången från flyktingpolitik till arbetskraftsimport och inte tvärtom. Han sammanfattar flyktinginvandringen under andra världskriget som ”av central betydelse för efterkrigstidens arbetsmarknadspolitik” (Olsson 2003: 21).

Åren efter krigsslutet dominerades invandringen av människor som kom för att jobba i Sverige. Arbetskraften hämtades till en början framför allt från de övriga nordiska länderna. Denna invandring underlättades av att krav på pass och arbetstillstånd försvann i och med att den fria nordiska arbetsmarknaden införts under 1954. Bakgrunden var den omfattande finska invandringen till Sverige. Under 1950-talet kom dessutom arbetskraft från Italien, Tyskland och Österrike. Svenska företag genomförde ibland offensiva värvningskampanjer och svenska myndigheter medverkade aktivt vid rekryteringen av arbetskraft. Italienare, jugoslaver, ungrare samt sudettyskar från den brittiska ockupationszonen kunde rekryteras inom ramen för formella avtal som slöts år 1947. Till och med mottagandet av ungerska flyktingar efter 1956 underordnades arbetsmarknadsmässiga hänsyn, kommenterar Lars Olsson (Olsson 2003: 21). Ett av de viktigaste skälen till importen var att den inhemska arbetskraften inte räckte till för att möta tillväxten i den svenska

industrin. Från krigsslutet fram till oljekrisen 1974 skedde en nästan oavbruten tillväxt av industriproduktionen.

År 1950 var antalet utlandsfödda i Sverige knappt 200 000 personer, eller 2,8 procent av befolkningen. Av dem var hälften från de nordiska länderna, av vilka de allra flesta från Finland, därefter från Estland och Tyskland (*Folkräkningen* 1955:73). Andelen som arbetade inom industri och hantverk var högre bland de utlandsfödda i jämförelse med svenskfödda. Bland de utrikes födda dominerade kvinnorna, med 57 procent av samtliga. I hög grad var det en invandring av hembiträden, men många fick också jobb inom textil- och beklädnadsindustrin. Under 1950- och 1960-talen förvärvsarbetade en högre andel av de invandrade kvinnorna än de svenska. Den organiserade arbetskraftsimporten skedde till en tydligt könsuppdelad arbetsmarknad. Statens arbetsmarknadskommission ville exempelvis ”förordna välrenommerad manlig italiensk arbetskraft” till järn- och metallindustrin medan kvinnlig arbetskraft skulle kunna placeras inom textil- och konfektionsindustrin samt restaurangnäringen (Olsson 2003: 20). De importerade arbetarna behövdes för att säkra det svenska välfärdsprojektet. Trots övervikten av kvinnor beskrivs detta i de undersökta tidningarna som ett utslutande manligt projekt (jämför Kleberg 1999). År 1950 förvärvsarbetade nästan hälften av de utländska kvinnorna, men bland samtliga kvinnor i landet yrkesarbetade knappt var fjärde (*Folkräkningen* 1955:75).

I februari 1955 besöker en reporter från *Vestmanlands Läns Tidning* en av de familjer som rekryterats som arbetskraft till Sverige. Rubriken lyder:

Ungrare i Simtuna vill bli svenskar
"Vi hade hört att Sverige var ett litet, fattigt land"
 (VLT 26 februari 1955)

Reportaget får stort utrymme med bild och rubrik över fyra spalter högst upp på tidningens förstasida. På bilden ses ett uppklätt och leende par med sin son. Bilden är tagen utomhus i lantlig miljö, i förgrunden ses en gårdsgård, i bakgrunden ett vårkalt träd och tak till en lantbruksbyggnad. Mannen är klädd i mörk blazer, kanske kostym, vit skjorta och slips. Kvinnan har en mörk klänning och pojken är prydligt vattenkammad. Bildtexten lyder:

Bild 4.1 Här är makarna Maria och Istvan Lukacz med sin son Istvan som efter sju år i Sverige inte har någon tanke på att återvända till hemlandet Ungern

(*Ungrare i Simtuna vill bli svenskar, VLT 26 februari 1955.*)

Deras blickar är fästade på en punkt bortom kameran. De tittar med tillförsikt mot det som ligger framför dem. Högst upp och längst fram är pojken placerad och får på så vis också symbolisera tilltron och hoppet inför framtiden. Den retoriska bild som visas upp är en stark, frisk och duktig familj införlivade både med det svenska landskapet och välståndet. Just gårdsgården ingår tillsammans med den röda stugan, björken, blomsterängen i en återkommande uppsättning rekvisita av svenska bilder. De återfinns som ingredienser i en rad idylliserande bilder, alltifrån pappersbonader och målningar, till broderier och reklambilder. Reportaget illustreras av ytterligare ett foto med bildtexten:

Fru Maria Lukacz och 7-årige sonen Istvan har i famnen tagit var sitt lilla lamm från den stora djurbesättningen i ladugården hos hemmansägare Einar Johansson på Härfsta gård i Simtuna.

Läsaren får veta att familjen "hör till de omkring 500 ungrare som hösten 1947 kom till Sverige efter ett avtal mellan de svenska och ungerska arbetsmarknadsmyndigheterna". Nu har båda makarna anställning på en gård i Simtuna. Både Maria och hennes man Istvan är djurskötare och tar hand om ett 60-tal djur. "De sköter tjänsten utmärkt, vitsordar hemmansägare Johansson". Båda makarna arbetar hårt:

De får visserligen börja kl 5 på morgonen, men är i gengäld lediga fyra timmar mitt på dagen. Då sköter fru Maria hemsysslorna medan maken Istvan tar bilen och åker till handelsboden eller klarar några andra nödvändiga uppgifter – makarna hjälps åt som två goda kamrater.

Banden till Ungern signaleras på olika sätt. "Lukacz har sina föräldrar i Ungern och fru Lukacz mor lever också där". Men makarna vill stanna i Sverige och bli svenska medborgare. De har inga planer på att återvända till Ungern även om de skulle vilja åka dit och hälsa på, "men det måste anstå tills förhållanden i vårt hemland blir sådana att vi kan räkna med möjligheterna att få utresetillstånd därifrån..." Språket, såväl det svenska som det ungerska språket får markera tillhörighet till respektive länder.

Istvan junior går i skolan och pratar svenska med lika västmanländsk dialekt som vilken av kamraterna som helst. Men han talar också ungerska – det är ju i alla fall hans modersmål och det kan vara nyttigt att han behärskar detta om han någonsin skulle komma till sin fars och mors hemland, menar föräldrarna. Då ska han inte behöva känns sig som en främling där.

Reportern lyfter fram välståndet i Sverige som familjen har fått ta del av:

– Vi kom till Sverige med våra tillhörigheter i två väskor, det var allt vi fick ta med oss, säger Istvan Lukacz. Nu har vi kunnat köpa oss kläder och möbler, vi bor i tre rum och kök och tycker själva att vi har ett trevligt hem.

Vi har bil och kan på söndagar och under semestern resa och se oss omkring ... (sic) vi hade aldrig hemma i Ungern kunnat ens drömma om något av detta. Nej, Sverige är ett bra land och vi trivs utmärkt både med Sverige och svenskarna!

Bilen spelar en stor roll i reportaget och nämns flera gånger. Den står för rörlighet, semesterresor och ärenden till handelsboden men är också en markör för att familjen tillägnat sig ett svenskt sätt. På

lediga dagar tar gärna en tur med bilen och bekantar sig med folk och omgivning. Även om makarna hjälps åt som "två goda kamrater" är det Maria som sköter hemmet medan Istvan tar bilen och åker bort från gården. Maria får visserligen del av rörligheten både välfärdsmissigt och geografiskt men knyts ändå till hemmasfären, hushållssysslorna, sonen, och djuren.

Reportaget får ett efterspel i *Vestmanlands Läns Tidning* en vecka senare då signaturen "En tom plånbok" i en insändare undrar över hur paret har råd till "möblering av en trerumslägenhet, alla hushållsredskap, bil och till kläder åt föräldrarna i hemlandet. Och vi får inte glömma skatt.". Makarnas välstånd sticker uppenbarligen i ögonen. Det föranleder redaktionen att gå i utförligt svaromål i vilket makarnas hela budget redovisas minutiöst. Alla inkomster, utgifter, omfattningen av den egna odlingen, avbetalningar på möbler och eget sparande tas upp.

För riktigheten av de här lämnade uppgifterna svarar makarna Lukacz' arbetsgivare, hemmansägare Einar Johansson, som därutöver tillägger att de båda makarna är utomordentligt både skötsamma – spriten är helt bannlyst! – och duktiga arbetare och sina avbetalningar sköter de mycket punktligt.

Makarna är målmedvetna, strävsamma, arbetsamma och flitiga. Både i redaktionens kommentar och i reportaget betonas ett traditionellt svenskt skötsamhetsideal som återkommer i tidningarna genom hela den undersökta perioden.

Invandraren föds

Åren omkring 1975 markerar en viktig brytpunkt under efterkrigstiden. Skälet är den så kallade oljekrisen 1974 som inledde en ekonomisk lågkonjunktur vilken varade till början av 1980-talet då en ny högkonjunktur tog sin början (Ahrne, Roman & Franzén 1996/2000: 33, Lundh & Ohlsson 1994: 142). Under åren 1969 – 1970 ökade nettoinvandringen till Sverige. Den årliga genomsnittliga nettoinvandringen låg under 1960-talet runt 20 000 personer (Lundh & Ohlsson 1994: 22). År 1969 steg den till 46 300 personer och till 52 350 år 1970 (SOU 1982:49, s. 255). Till 70 procent rörde det som personer från Finland. Bara under dessa båda år kom ca 80 000 finländare hit (SOU 1982:49, s. 259). Under åren som följde sjönk antalet invandrare för att under 1972 och 1973 till och med visa på

ett nettounderskott, det vill säga att utvandringen var större än invandringen. Vid årsskiftet 1973/1974 var den största gruppen utländska medborgare från Finland, viken utgjorde lite mer än 47 procent av alla utlänningar i Sverige. Därefter kom i turordning medborgare från Jugoslavien, Danmark, Norge, Tyskland och Grekland (SOU 1974:69, s. 63). Några år in på 1970-talet tilltog flyktinginvandringen från Latinamerika, framför allt från Chile som en följd av militärkuppen år 1973. Nya och skärpta regler gjorde att arbetsinvandringen praktiskt taget upphörde från och med mitten av 1970-talet. Sedan dess är det i stort sett endast flyktingar och deras anhöriga som fått stanna i Sverige. Som jag tidigare nämnt antog år 1975 en enig riksdag riktlinjer för invandrar- och minoritetspolitiken med målen jämlikhet, valfrihet och samverkan.

I de fyra undersökta tidningarna har invandrarbegreppet nu helt slagit igenom. Under åren 1945, 1955 och 1965 finns ordet *invandrare* inte med i mitt material. I stället används beteckningar som flyktingar, importerad arbetskraft, utlänningar som företräder olika nationaliteter, de är polacker, finländare, italienare, tyskar etc. År 1975 har de här beteckningarna ersatts av *invandrare*. Begreppet dyker upp i en mängd sammanhang. Här följer ett axplock: *invandrarkommitté*, *invandrarpolitik*, *invandrarkvinnor*, *invandrar Konst*, *invandrarbyrå*, *invandrar kultur*, *invandrarbarn*, *invandrarfrågor*, *invandrarråd*, *invandrarstöd*. Begreppet började användas på 1960-talet och välkomnades till en början. Varm tillskyndare av det nya uttrycket var Kjell Öberg, den förste generaldirektören för Statens invandrarverk vid starten 1969. Med den nya benämningen ville man markera att Sverige inte hade något gästarbetarsystem och att de som en gång tagits emot var accepterade för alltid.

När tidningarna det här året skriver om invandringen står det svenska samhällets åtgärder av olika slag i centrum. Frågor som rör jämlikhet och samhällets service är vanliga och åtskilliga artiklar handlar exempelvis om språkkurser, daghem, tolkar och hemspråksundervisning för invandrare. En annan fråga som får stor uppmärksamhet är förslaget till rösträttsreform, det vill säga att utländska medborgare som varit bosatta i Sverige i minst tre år ska få rätt att rösta i kommunala val. Reformen trädde i kraft 1976. Invandring är nu något som omfattas av betydande offentliga insatser både på kommunal som statlig nivå. Kanske är det en förklaring till att den administrativa termen *invandrare* fick ett så stort och snabbt genomslag i medierna där journalistiken var behjälplig i att lansera det nya begreppet och i att skapa en ny kategori.

En text som kan tjäna som typexempel för det här nedslagsåret är följande artikel som *Vestmanlands Läns Tidning* den 18 mars 1975 publicerar på en lokal nyhetssida. Rubriken är:

**Blivande fritidspedagoger:
Invandrarkultur viktig del i vår utbildning**

Artikeln illustreras med ett fotografi som ligger direkt under rubriken. Fotot är taget in i ett ordinärt klassrum med vidvinkel så att tre av rummets väggar är synliga. I rummet håller ett tiotal personer varandra i händerna och bildar en halvcirkel som öppnar sig mot läsaren. Sol faller in från ett fönster och ljuset formar två ljusa spår som leder blickarna till två personer i kedjan. Bildtexten lyder:

Bild 4.2 Jugoslavisk folkdans fick de blivande fritidspedagogerna också pröva. Intresset verkar vara stort

(*Invandrarkultur viktig del i vår utbildning.*, VLT 18 mars 1975.)

Tidningens reporter berättar att ett 80-tal blivande fritidspedagoger, ungdomsledare och lekplatsanställda medverkat i en temadag om "minoritetskulturer". Ingressen inleds så här:

– Det är viktigt att vi som ska jobba med barn från olika länder lär oss lite om deras kultur, säger Lars Persson.

Det är förståelse och samförstånd som står i förgrunden. Genom texten lyser övertygelsen att information och kunskap ska överbrygga skillnader och problem. Den optimistiska inställningen fångas också av den sammanhållna kedja av samarbete som finns i fotografiet och även i de skinande stråken.. En av de intervjuade uttrycker det på det här viset:

- Invandrarfrågan är försummad i vår utbildning, säger Lena Bengtsson. Hon utbildar sig till fritidspedagog och det tar två år.
- Om vi inte har kunskap om invandrabarnens kultur, får vi svårare att förstå och sysselsätta dem.

Läsarna får veta att ”representanter från Finland, Jugoslavien och Italien ställt upp för att informera”. De berättar om finländsk musik, visar jugoslavisk folkdans och delar med sig av ett italienskt salladsrecept.

- Vi diskuterar inte så mycket de problem olika invandrargrupper har, som det positiva deras kulturer rymmer, säger Gugge Karlsson.

Men allt är inte bekymmersfritt och reportern pekar på ”den splittning det innebär att tala ett språk hemma och ett annat i skolan”. Det kan innebära att många hamnar utanför.

- Det ska nu finnas möjlighet för invandrabarn att läsa sitt modersmål i första klass, säger Lars Persson. Det anser jag vara mycket viktigt.

Texten ligger mycket nära den officiella retorik som presenteras i den statliga invandrarutredningen från 1974 (SOU 1974: 69). I den beskrivs *invandrarfrågorna* som angelägna för den svenska skolan. Den betonar också betydelsen av att skolpersonalen har *invandrar-kunskap*, för att skapa en positiv inställning till *invandrareleverna* som talar *invandrar-språk så att invandrabarnen* ska kunna anpassa sig väl. Hemspråksundervisningen har en central betydelse i utredningen som anser att barnen ska ges ”möjligheter att bli aktivt två-språkiga” (SOU 1974:69 s.256). Stor vikt läggs vid opinionsbildning och attitydförändring. Ett väsentligt mål är ”att ge allmänheten ökad kunskap om invandringens orsaker och om invandrarernas bakgrund samt att stimulera till ökad kommunikation mellan den svenska allmänheten och invandrarna” (SOU 1974:69 s. 380–381). I detta arbete ges skolan en särskild vikt.

- Ökade insatser bör även göras för att informera de svenska eleverna om de länder som invandrabarnen kommer från, med sikte på kultu-

rell växelverkan, så att invandrarnas kulturtraditioner kan berika undervisningen (SOU 1974:69 s.256).

I utredningen är det invandrarnas anpassning som står i centrum. Åtgärder som krävs för att komma till rätta med *anpassningssvårigheter* är ett ansvar för svenska myndigheter och ”bör i största möjlig utsträckning byggas in i samhällets allmänna välfärdsanordningar” (SOU 1974:69 s.34). Det retoriska budskap som levereras i VLT:s artikel är helt samstämmigt med det som presenteras i den statliga utredningen. I båda används ett homogeniserande invandrarbegrepp som något åtskilt från det svenska. Invandrare pekats ut som en särskild befolkningskategori. Båda sätter tilltro till att kunskap och information ska kunna skapa positiva attityder. I båda finns en tillförsikt till den svenska samarbetsmodellen och till att välfärdsstaten med sina myndighetsåtgärder ska lösa problem med anpassning så att alla kan införlivas i den svenska välfärdsstaten.

Mat som imaginär gemenskap

Under 1980-talets sista år ökade antalet asylsökande från ungefär 10 000 per år till 30 000 per år. När kriget i det forna Jugoslavien bröt ut 1992 sökte cirka 84 000 personer en fristad i Sverige. Hösten 1993 infördes visumtvång för Bosnien. Antalet flyktingar minskade starkt och år 1995 var antalet 9 000. Över hälften av flyktingarna som kom under 1990-talets första hälft kom från före detta Jugoslavien. Dessutom kom många från Irak, Somalia, Iran och Libanon.

I en kommunal folkomröstning år 1988 i skånska Sjöbo sa 65 procent av väljarna nej till att ta emot asylsökande och blev en symbol för en förändrad attityd till invandringspolitiken. Under några månader från augusti 1991 till januari 1992 sköt den så kallade lasermannen elva män som han ”uppfattade som invandrare” (Tamas 2002/2004: 147) Flera attentat mot flyktingslussar inträffade och högerextremister var i batalj med poliser och med motdemonstranter. Samtidigt fick alltför många erfara vad arbetslöshet och statliga ekonomiska åtstramningar ville säga. I samband med att det högerpopulistiska och främlingsfientliga partiet Ny Demokrati år 1991 tog plats i riksdagen förändrades det politiska samtalet om invandringen. Tidigare hade det rått ett politiskt samförstånd kring invandringspolitiken. Ny Demokrati bidrog till att legitimera

en kritisk hållning mot svensk flyktingpolitik (Edgerton, Fryklund & Peterson 1994: 110).

I undersökningsmaterialet från nedslagsåren 1985 och 1995 får våldsbrott med rasistisk prägel stor uppmärksamhet parallellt med texter som visar upp samförstånd och gemenskap mellan kulturer. Till de senare hör artiklar som handlar om kvinnor som tillagar och bjuder på traditionella rätter från sina hemländer, ofta i samband med något kulturevenemang eller invandrarprojekt. Det kan handla om en chilensk, kurdisk eller mångkulturell afton då det dansas folkdanser i folkdräkter och serveras folkmat. Inte sällan poängteras det gränsöverskridande i maten. Ett exempel är bildnotisen publicerad i Vestmanlands Läns Tidning den 6 november 1995. Bilden ligger i topp på sidan med en förlängd bildtext placerad vid sidan om.

Bild 4.3 **God mat över gränserna. Dofter och smaker från hela världen fyllde övervåningen på Billsta i går torsdag. Det var invandrarprojektet Sesam som iscensatt en jättelunch med massor av rätter. Turiskt bröd, irakiska kaffekakor, etiopisk pepparsås, persiskt ris och kurdiska pizzor hade dukats upp på ett långbord för ett hundratal gäster med anknytning till Sesam. På bilden visar Halima Rahiamidi från Irak upp sina festkakor med nötter, kardemumma, socker och smördeg. Kamil Yüksal från turkiska Kurdistan har bakat kryddig pizza. Alla kockar fick varsin röd ros som tack, och festen avslutades med indisk kärlekssång!**

(*God mat över gränserna, VLT 6 november 1995.*)

I bildens centrum finns två fat med kakor respektive pizzor. De tippas lätt uppåt av bildens huvudpersoner så att rätterna kan betraktas ordentligt av fotografen och läsaren. Matfaten flankeras av en kvinna i svart huvudduk och en mörkhårig man med mustasch. Både tittar rakt in i kameran med ett vänligt leende. I bakgrunden syns många människor som sitter vid dukade långbord i en stor sal. Maten på bilden, tillsammans med bildtextens många uppräknade rätter, knyts till olika geografiska platser. De blir också en metaforisk beskrivning av det mångkulturella Sverige. Många olika kulturer finns sida vid sida, men också separerade och avgränsade gentemot varandra. Mångfalden har många metaforer, smältdegel, salladsskål, mosaik. Här smälts inte beståndsdelarna samman som i smältdegeln och är heller inte en sallad av olika ingredienser. Snarare framstår idealbilden av ett smörgåsbord som erbjuder valfrihet, ett av den svenska integrationspolitikens nyckelord. Medborgarna ska i den kulturella valfriheten fritt få välja vägar till självförverkligande.

Matbilder kan användas för att markera gruppidentitet men också för att berätta om en enskild individ och hans eller hennes självidentitet. Ett exempel hämtar jag från *Vestmanlands Läns Tidning* den 2 mars 1995. Rubriken på insidan lyder:

**Kökets glädje dämpar sorgen
Rukia Advic bjöd sina kamrater på bosnisk mat**

Reportaget tar upp större delen av sidan. Reportaget handlar om Rukia Advic från Bosnien som arbetar i skolköket på ett av Västerås gymnasier. När reporter och fotograf besöker skolan är den tömd på elever eftersom det är sportlov. Rukia tar tillfället i akt att bjuda sina kolleger på bosnisk mat som hon lagat i skolköket med arbetskamraterna som åskådare. Över den trespaltiga rubriken ligger artikelns huvudbild som går över fem spalt. I anslutning till den är ytterligare en bild placerad till höger så att hela sidtoppen utgörs av bilder. En tredje bild finns i direkt anslutning till rubriken.

På huvudbilden syns två kvinnor fotograferade rakt framifrån och i ögonhöjd med fotografen. Ingen av dem ser mot fotografen utan har blickarna riktade nedåt mot en stor stekpanna som står på en spis. De håller varsin stekspade i händerna och rör om i pannan. De båda kvinnorna står tätt tillsammans så att den ena kvinnans överarm har kroppskontakt med den andra. Kvinnan till höger är arbetsklädd i huvudskydd och förkläde, till skillnad från den äldre

kvinnan som står bredvid henne. I bildtexten kan vi läsa:

Bild 4.4 Smaskig röra. Rukia Advic, till höger, får assistens att röra i pannorna av Sonja Andersson. Det här är rivna äpplen som ska bli fyllning i bosnisk äppelkaka

(*Kökets glädje dämpar sorgen, VLT 2 mars 1995.*)

Bilden är tagen från nära håll så att kvinnornas överkroppar är två sidor i en likbent triangel där spisen med maten är dess bas. Triangeln kan ses som den treenighet vilken ger Rukia tillhörighet – hemlandets mat, yrkeskunnandet och arbetskamraterna. Kvinnornas blickar är inte riktade mot kameran utan på deras gemensamma arbete. Beträktaren inbjuds att se till relationen kvinnorna emellan, deras arbetsglädje och gemenskap. Den andra bilden som är placerad strax under huvudbilden har bildtexten:

Borek och Sirnica. Rukia Advic formar de smala degrullarna till snäckor. De två typerna av paj som Rukia bakar heter Borek och Sirnica. Det är mycket populära rätter i Bosnien och Rukia som bakat dem åtskilliga gånger hanterar degen mästerligt.

Rukia tittar leende på fotografen som har tagit bilden djupt underifrån så att vi kan se dubbelraden av taklampor bli allt mindre i den långa, dunkla korridoren. Rukias armar och hennes högra hand som håller den långa degrullen bildar tillsammans en cirkel. Tillsammans

med det djupa perspektivet blir rundeln till en mörk tunnel som mynnar i ett litet ljus längst bort i form av ett fönster. Lampornas ljuspunkter styr blicken mot fönsteröppningen som ligger i bildens horisontella mittlinje. Kontrastverkan mellan ljus och mörker understryks av Rukias ljusa klädsel och vita förkläde.

Den tredje bilden föreställer två kvinnor som sitter vid ett bord. Ljus faller in från ett stort fönster. Bilden är tagen snett från sidan så att dess vänstra del domineras av en ryggtafva och ett kvinnohuvud. I bildens nederkant och mitt syns delar av kvinnans hand som lyfter en gaffel med mat på. Vid andra sidan bordet sitter en kvinna med en tallrik framför sig och även hon med lyft gaffel. Hon tittar på kvinnan mitt emot henne. Hennes högra armbåge vilar mot bordsskivan med underarmen rakt upp. Hon sätter tummen mot pekfingret för att signalera att det smakar utsökt. Gesten fångas också upp av bildtexten:

Å, så gott! Studierektor Inga-Britt Stein och Gunnel Zeidnitz provsmakar Rukias goda pajer.

Beteckningen ”studierektor” framhåller Inga-Britt Steins elitposition och medverkar till att ge Rukia trovärdighet, *ethos*. Rukia tillagar flera rätter med komplicerade recept som har många ingredienser och svåra moment vilka kräver kunnighet och vana. Reportern liknar henne vid en general ”rakryggad och målmedveten”. När hon bakar pajerna gör hon ”en fantastisk uppvisning”, hennes arbetskamrater som tittar på ”mumlar berömmande ord” och trots att hon arbetat många timmar tycks hon ”inte vara trött”. När ett par av arbetskamrater försöker upprepa Rukias konstfulla manöver misslyckas de kapitalt, kompisarna skrattar och jublar, berättar reportern. I en kort passagen får vi veta att Rukias son är tillfångatagen av serber och att hon inte har fått något livstecken från honom. ”En sympati utan ord känns i tystnaden från arbetskamraterna.” I ett direktcitrat säger Rukia: ”Jag glömmer att jag är så ledsen, när jag jobbar tillsammans med er.”

Bilderna förstärker Rukias kompetens. Det hon serverar är inte bara sitt hemlands mat utan hon visar också upp sitt eget kunnande och värde. I köket har hon kontroll, den här dagen är det hon som är experten, något som accentueras av bildens underifrånperspektiv. Hon får också beröm och uppskattning av sina arbetskamrater, inte bara av dem som arbetar med henne i köket utan även av studierektor med sin högre position. Bilderna gestaltar samhörigheten och den medkänsla som Rukia får av arbetskamraterna och även

symboliskt att jobbet i skolköket innehåller ett löfte om en ljusare framtid. Hon har tagits upp i en varm och välkomnande gemenskap.

Måltider, sätt att tillreda och inta föda, är mättade med kulturella föreställningar om vilka vi är, varifrån vi kommer och var vi hör hemma. Mat är något som vi intar och införlivar med våra kroppar i såväl bokstavlig som i överförd bemärkelse. Födan är omgiven av koder och normer för vad som är tillåtet och lämpligt. Den anger symboliskt vår identitet gentemot andra. Det är också på så vis som tidningsbilderna på mat används i exemplen. Att ge och dela föda är både en kommunikativ och social handling. Det kan vara ett medel för att introducera någon till en grupp och uttrycka medlemmarnas gemensamma kultur. Föda kan också användas för att markera skillnad gentemot andra, grupper, kulturer, sociala skikt och för att stärka gruppen inåt. Det ger föda en politisk och ideologisk dimension.

Ideologiska rätter

I fallstudiens bilder av mat förmedlas samtidigt flera och skiftande betydelser. De handlar alla på olika vis om att bjuda andra på mat och om att genom den lära känna andra kulturer. Utbytet mellan kulturer uttrycks i utbytet av föda, som maträtter, recept, matvaror. Matbilderna säger också något om idealbilden av Sverige som samhälle. Födan knyts till bestämda platser och på så vis till en nationell identitet. Michael Billig använder sig av uttrycket hemlandets deixis för hur nationell tillhörighet anges retoriskt. (1995:105). Fallstudiens matbilder har en sådan dubbel deiktisk, utpekande, karaktär. Även när de avbildar iranska kakor eller Rukias bosniska äppelkaka pekar de även ut Sverige som läsarens hemland och artikulerar en svenskhet. Men det som serveras är också en ideologi. Fotografierna uttrycker en officiell politisk diskurs om mångkultur och en syn på Sverige som i grunden god. Bilderna säger något om hur läsaren bör förstå de integrationspolitiska målen uttryckta i triaden jämlikhet, valfrihet och samverkan.

Det som gestaltas är en nationell fiktion, en föreställd gemenskap med Benedict Andersons ord (1996). Andersons imaginära gemenskap kan ses som en ideologi på det sätt som Louis Althusser använder begreppet (Althusser 1971). Ideologin är ständigt närvarande och erbjuder en identitet åt varje person i gruppen,

eller nationen. Michael Billig introducerar begreppet banal nationalism för att just beteckna ideologiska vanor som gör det möjligt att reproducera nationen (Billig 1995: 8). Det sker inte främst genom det ivriga flaggviftandet på nationaldagar eller i svallande patriotiska yttranden, utan i vardagens språkbruk och rutinmässiga handlingar. Mat är exempel på en sådan vardagspraktik som kan laddas med en nationell symbolik. I sin avhandling *I köttbullslandet* (2005) resonerar författaren Jonathan Metzger kring varför just mat ofta får en stark symbolisk och ideologisk laddning. Konstruktioner av en svensk matkultur innehåller också konstruktioner av det han kallar "kulinäriska motbilder", det vill säga utländsk matlagning som ställs mot det svenska (2005: 65). Medier deltar i konstruktioner av olika imaginära gemenskaper. Tidningarnas berättelser och bilder om främlingen, där matbilder är en del, är inbäddade en sådan imaginär nationell fiktion.

Språk som spärr och samhörighet

Efter en folkomröstning i november 1994 blev Sverige medlem i EU i januari 1995. Medlemskapet har påverkat den svenska hållningen i migrationsfrågor. Redan innan inträdet beslutade regeringen om att se över såväl invandrar- som flyktingpolitiken. I propositionen *Svensk migrationspolitik i globalt perspektiv* (Proposition. 1996/97:25) sägs att den svenska migrationspolitiken bör ses som en helhet, som omfattar flykting-, invandrings- och återvändandepolitik och som i sin tur ingår i utrikes-, säkerhets-, handels- och biståndspolitik. År 1998 bildas Integrationsverket med Lars Stjernkvist som dess första generaldirektör. Fram till 1985 var det Arbetsmarknadsstyrelsen som var huvudman för integrationen och därefter Statens invandrarverk. I juli 2000 ombildades det till Migrationsverket. Samma år godkände riksdagen en ändring av de migrationspolitiska målen. Den nya målformuleringen innebär att harmoniseringen av flykting- och invandringspolitiken inom EU betonades ytterligare.

År 2000 fick drygt 10 000 flyktingar uppehållstillstånd i Sverige. Av dessa kom drygt 4 000 personer från Irak, 3 300 personer från det tidigare Jugoslavien. Dessutom kom ungefär 800 från Afghanistan. Inför valet 2002 blev frågor om invandring och främlingsfiendlighet heta i valdebatten. TV-reportern Janne Josefsson väckte starka reaktioner när han med dold kamera gick ut i valstugor och

intervjuade partifunktionärer som uttalande sig på ett främlingsfientligt och rasistiskt sätt. Folkpartiet gjorde partipolitik av ämnena och gav valrörelsen bränsle genom krav på språktest för invandrare.

I åtskilliga av undersökningsmaterialets artiklar spelar det svenska språket en framträdande roll. Det är en återkommande markör för Sverige som territorium, folk- och värdegemenskap. ”Svenska språket är för landet Sverige något av en politisk och kulturell ryggrad”, skriver etnologen Annick Sjögren (2001: 118) och pekar på skolans roll för att koppla samman nationalism, demokrati och språk. Språket är djupt sammanflätat med de svenska institutionernas organisation kring värden som centralisering, homogenisering och folklighet, finner hon. Målet är att alla ska ha tillgång till samma gemensamma resurser och förenas kring samma symboler – det kan vara flaggan, naturen eller språket (Sjögren 2001: 122–123). Bakom tidningstexternas betoning av det svenska språket kan en homogeniseringsideologi skönjas.

Den kanadensiska sociologen Lesley Harman fäster vikt vid hur språket kan etablera främlingskap respektive gemenskap. För att godtas som fullgod medlem i en ny gemenskap krävs att språket behärskas. I det ligger lika mycket att förstå och kommunicera det utsagda i det språkliga budskapet (Harman 1988: 124). Alfred Schütz anger fyra faktorer för språklig förståelse vilka får betydelse för uteslutning av främlingen (Schütz 1964:101).⁶ Gemensamt för dem är att de är tillgängliga enbart för in-gruppen, de tillhör själva uttryckssätten, de kan inte tillägnas på samma sätt som ett ordförord.

1. **Kulturell kontext.** Varje ord och varje mening är omgivna av ”fringes”, fransar eller trådar som flätas samman i förståelsen av språket. Dessa ”fringes” är inte översättbara och tillför språket emotionella värden.
2. **Konnotation.** Språkliga uttryck har många konnotativa betydelser utöver de som kan anges i ett lexikon. Språkliga yttranden kan få särskilda konnotationer utifrån den sociala kontext i vilken de fällt.
3. **Grupptillhörighet.** Varje social grupp utvecklar sin privata kod, som förstås enbart av dem som delar gemensamma förflutna erfarenheter.
4. **Gemensam historia.** Historien speglas i en språkgrupp och hur den uttrycker sig.

⁶ Här i min översättning och bearbetning.

Harmans poäng är att de här fyra faktorerna fungerar som exkluderande principer för främlingen. Förståelse eller tolkning av tillhörighet och uteslutning grundas i språket (Harman 1988: 139). Tre typiska drag framträder i materialets tidningsartiklar som handlar om språk. Ofta betonas hur svårt det svenska språket är att lära sig, det blir något av ett igenkänningsmärke för svenskan. Samtidigt framhävs det svenska språket som en nyckel till gemenskap, exempelvis i rubrikerna **Svenska språket ett Sesam, öppna dig** och **Språket som förlösare**.⁷ Utländska språk kopplas i stället samman med hinder av olika slag som i följande rubriker: **Språksvårigheter stora för finländare i Sverige, Språkproblem på sjukhus, Språkliga brister**.⁸ Till denna senare grupp hör följande nyhetstext, publicerad den 5 mars 2000 i *Borås Tidning*. Artikelns placering på sidan två, det vill säga på tidningens första nyhetssida och får alltså en framskjuten plats. Artikelns uppmärksammas också med en förstasidespuff med rubriken:

Kyrkan tvingar unga att bara prata svenska

På insidan löper rubrikens slagrad över fem av sidans åtta spalter, följd av en enspaltig nedtryckare:

⁷ *VLT* 5 januari s 7, respektive *DN* 3 mars 2000 s A1.

⁸ *VLT* 13 mars 1965 s 11, *Arb bl* 7 mars 1985 s 13, *VLT* 5 mars 1985 s 26.

Bild 4.6 Tala svenska eller tig
På kyrkans ungdomsgård får de unga ej prata hemspråk

(Tala svenska eller tig, Borås Tidning 5 mars 2000.)

Nyheten handlar kortfattat om hur föreståndaren för kyrkans ungdomsgård i Hässleholmen, Anna Trinder, har infört en regel som förbjuder ungdomarna att prata på något annat språk än svenska. Bryts förbudet får man inte vistas på ungdomsgården. Det skäl som anges är att regeln ska förhindra missförstånd. Förutom Anna Trinder intervjuas i texten även syskonen Nedan och Mej Betrus som är kritiska till regeln. Textens huvudpoäng uttrycks i nedryck-

aren och förtydligas i ingressen: ”Den som inte talar svenska åker ut. På kyrkans ungdomsgård i Hässleholmen är hemspråken portförbjudna”. Huvudbilden upptar drygt hälften av artikelutrymmet och domineras av syskonparet Nedan och Mej Betrus. De står utanför entrén till en tegelbyggnad på vars vägg ett kors är fäst. I förgrunden står Nedan med pekfingret höjt framför munnen som för att mana till tystnad, i bakgrunden står hans syster Mej. Bilden är tagen underifrån så att syskonen tittar något nedåt på fotografen. Korset kommer på så vis att placeras ovanför barnens huvuden. Bildens budskap kan ses som ett svar på rubrikens befallning att tiga men också som en uppmaning till andra att vara tysta. Tegelmuren med det stora korset lägger auktoritetens hela tyngd på barnen. Nedanför huvudbilden finns en mindre bild där fritidsledaren Anna Trinder tittar på en inte namngiven kille på ungdomsgården. Båda ler hjärtligt i samförstånd och kontakt. Denna bild är tagen inomhus. Den står i kontrast till utomhusbilden av de båda syskonen. På så vis ställs uteslutning och inneslutning mot varandra även i bilderna.

Artikeln är en nyhetstext och normen för dessa är att de ska vara neutrala, balanserade och sanningsenliga. Idealet formuleras i publiceringsreglernas första paragraf: ”Ge korrekta nyheter. Massmediernas roll i samhället och allmänhetens förtroende för dessa medier kräver korrekt och allsidig nyhetsförmedling” (Spelregler för press TV radio). Rubriken ”Tala svenska eller tig” är utformad som en befallning, ett *direktiv*. Uppmaningen förstärks av huvudbildens budskap. Den här nyhetsartikeln är en starkt argumenterande text där direktiv och benämningar spelar en dominerande roll. Direktiven riktas från institutionellt håll, i det här fallet kyrkans ungdomsgård. Den som har mandat och auktoritet att uttala sig är föreståndaren Anna Trinder. Verksam, men osynlig i texten, är journalistiken som samhällsinstitution med reportern Anna Hagnell som representant. I direktivens natur ligger ett maktanspråk – att förmå någon att handla enligt de uttryckta önskemålen. De är också normerande för hur detta handlande bör vara. I nyhetsartikeln uttrycks krav på att de ungdomar som har ett annat språk än svenska som förstaspråk ska anpassa sig efter reglerna. Det formuleras i reporterns kommentar att ”barnen förefaller anpassa sig” och i citatet från en av fritidsledarna att ”de lyder”. Följer ungdomarna inte reglerna, utan pratar på något annat språk än svenska, så åker de bokstavligen ut. Det finns också en symbolisk uteslutning i detta, de stängs ute från en gemenskap och den tillhörighet som en

svensk språkgemenskap signalerar. Även de båda bilderna gestaltar denna symbolik.

Ungdomarnas huvudargument får de i texten inte framföra själva utan finns implicit i brödtextens allra första mening där det avfärdas av Anna Trinder: "Ibland kallar de oss rasister. De undrar om vi inte läst barnkonventionen som säger att barn har rätt till sitt eget språk." Med de avses ungdomarna som har en annan härkomst än den svenska. Att dessa kallar en föreståndare på en svensk ungdomsgård för rasist är något som inte är socialt accepterat. Här kopplas tillmålet samman med frågan om personalen känner till innehållet i FN:s konvention om barnets rättigheter vilken bland annat stadgar att utbildningen ska utveckla "barnets egen kulturella identitet, eget språk och egna värden" (Unicef Sveriges webbplats). Det rättmätiga i ungdomarnas undran överflyglas av beskyllningen om att personalen är rasister.

Två specifika språk benämns, *svenska* och *albanska*. De språk som barnen talar förblir anonyma i texten, de anges som *hemspråk* eller *eget språk*, och är därmed också symboliskt tystade. Enbart ett av barnens språk nämns uttryckligen, albanska, och då i ett pejorativt sammanhang av Anna Trinder: "De ska inte kunna tala skit om någon annan på exempelvis albanska." Citatet följs av ett reporterreferat: "I den andra punkten [av verksamhetens regler], efter den om att alla är lika värdefulla, stiftas den om språket: 'Vi pratar bara svenska – så inga tråkiga missförstånd uppkommer'. Bara när anhöriga ringer eller kommer får regeln brytas." Syskonen Nedan och Mej Betrus uttrycker besvikelse och kritik över regeln. "Jag förstår inte varför den här regeln är så viktig. Man pratar ju inte skit om någon bara för att man använder sitt eget språk, säger Mej Betrus engagerat." Nedan Betrus citeras: "Alla regler på gården fungerar bra, utom den att man inte får prata sitt eget språk." Anna Trinder säger: "Vi är i Sverige och här pratar man svenska. Då blir detta också en chans för ungdomarna att lära sig använda sin svenska, anser hon."

De egenskaper och företeelser som knyts till svenska är *viktigt*, *chans*, *kontakt*, *samtal*. Till andra språk knyts *missförstånd*, *snacka skit*, *svordomar*, *könsord*. Att undvika missförstånd är också huvudargumentet för regeln att bara svenska ska talas och anledningen är att ungdomarna snackar skit om varandra om de skulle tala ett annat språk. Ett underargument är att det är viktigt för barn med utländsk härkomst att prata svenska och att det svenska språket underlättar kontakt. Den underliggande premisen i detta är att det

svenska språket är rent och befriat från obehagligheter som könsord, svordomar och missförstånd samt att kontakt och samtal inte underlättas av att tala sitt förstaspråk och att detta är mindre viktigt.

I både bild och text knyts det svenska språket till institutioners överhöghet som tillskriver andra språk en underordad ställning och lägre värde. Det ligger nära till hands att jämföra det sättet som myndigheter rättfärdigar sitt handlande med koloniala maktmedel. Frantz Fanon, psykoanalytikern från Martinique, som ibland har kallats postkolonialismens fader ger i sin bok *Svart hud, vita masker* just språket en fundamental betydelse för relationen mellan herrarna och den koloniserade människan (1971/1995).

Alla koloniserade folk – alla människor i vars själar man har skapat ett mindervärdeskomplex genom att föröda och begrava deras lokala kultur – står ansikte mot ansikte med den kulturbringande nationens språk, det vill säga metropolens kultur (1971/1995: 34).

I de sekvenser i artikeln där föreståndaren Anna Trinder talar om ”de”, avser hon ungdomar på ungdomsgården *med invandrarbakgrund* eller från *den invandratäta stadsdelen*. I de fall hon använder ”vi” syftar hon dels på personalen, dels på svenskar i allmänhet. I anföringen ”Vi är i Sverige och här pratar man svenska” knyts ”vi” till en plats, ungdomsgården, och till en gemenskap inom territoriet Sverige. Människor är medlemmar av sociala institutioner och språksamfund som kännetecknas av vissa kulturella mönster. Kommunikation kan ses som en språklig, institutionell och kulturell handling. I den här tidningsartikeln används det svenska språket som bärare av en gemenskap på alla de tre nivåerna. Budskapet är att den som inte tillägnar sig den kommunikativa kompetensen eller som gör motstånd mot reglerna hamnar utanför både tillhörighet och normer.

Återskapandet av folkhemmet

De bild- och textexempel som jag har tagit upp här kan ses som illustrationer till olika sidor av medborgarskapet. Medborgarskap är inte bara en fråga om en statsrättslig ställning, utan hänger samman med nationell identitet och kulturell tillhörighet. Att ha status som medborgare i juridisk mening innebär inte nödvändigtvis att man räknas som fullvärdig medborgare i en social eller kulturell bemär-

kelse. Det gör att frågan om medborgarskap blir en brännande angelägenhet för mångetniska samhällen. Graham Murdock, engelsk kultursociolog och medievetare, anser att medborgarbegreppet måste knytas till *communicative rights* (kommunikativa rättigheter) som rör produktion och spridning av kunskap och kulturer (Murdock 1999: 28). Murdock gör därför ett tillägg till de medborgerliga rättigheterna som rör information och kultur, vilka han betraktar som centrala för ett fullvärdigt medborgarskap. Men det är knappast rätten att kommunicera på egna villkor som kännetecknar rapporteringen om invandring i mitt undersökningsmaterial. I stället knyts representationen av invandring till journalistikens beskrivningsmakt där journalistikens och politikens diskurser samspelar med varandra.

I ett lands medborgarskapslagar speglas föreställningar om vad som formar den nationella identiteten. Sverige tillämpar härstamningsprincipen (*jus sanguinis*), liksom även exempelvis Tyskland. Det statsrättsliga medborgarskapet fås genom släktskap. Mot denna princip står territorialprincipen (*jus soli*) vilken tillämpas i länder som USA, Kanada och Frankrike. Medborgarskap ges i princip till dem som föds inom det egna territoriet. Statsvetaren Karin Borevi kommenterar att härstamningsprincipen ligger närmre en etnisk förståelse av den nationella gemenskapen medan territorialprincipen i högre grad ser nationen som en civil sammanslutning av medborgare. Ofta kontrasteras ett etniskt nationsbegrepp (*ethnos*), som fungerar uteslutande mot invandrare, mot ett civilt nationsbegrepp (*demos*) som inkluderar alla invånare.⁹ En stat som utgår från ett etniskt nationsbegrepp tenderar att utesluta invandrare och andra som står för "etnisk olikhet" observerar Karin Borevi (2002:25). Staten måste förhålla sig till motsättningen mellan individen och kollektivet och mellan riktade åtgärder och generella. Samtidigt påpekar hon att åtgärder som enbart riktas till invandrare kan leda till negativa effekter för integration som stigmatisering och en uppdelning i "vi och dom". Fallstudiens exempel visar på maktrelationer mellan de som beskriver och de beskrivna. Maktordningar uttrycks i sätten att återge skillnader men också i sätten att formulera uppfattningar om en gemensam kultur.

Tidningstexter om främlingar medverkar till att skapa ett kollektivt nationellt medvetande men också till känslan av lokal gemenskap. Särskilt i landsortstidningarna är den lokala förank-

⁹ Mot detta motsatsförhållande har sociologen Håkan Thörn polemiserat. Båda medborgarprinciperna innehåller någon föreställning om kulturell identitet, anser han (2001: 35).

ringen av stor betydelse. Genom att bland annat försvenska främlingarna och införliva dem med traditionella svenska ideal (Arnstberg 1989; Daun 1993; Johansson 2001), bidrar journalistiken till en nationell svensk identifikation. Denna rutinmässiga och latent nationalism som återkommer i tidningarna syftar till att bekräfta en idealversion av Sverige där rättvisa, jämlikhet och humanism är honnörsord. Även om migrationerna och dess förutsättningar har förändrats på ett genomgripande sätt sedan andra världskrigets slut verkar dessa ideal vara seglivade föreställningar i spalterna. De globala processerna ser inte ut att ha fått det nationella att tappa mark, i stället har det vitaliserats. I en artikel om Sverige och den kulturella globaliseringen skriver Stefan Helgesson att uttrycket *det mångkulturella* samhället har kopplats ”till en förhoppning om att kunna *normalisera* det nya, att med en formel som ’det mångkulturella samhället’ kunna återföra de främmande elementen till nationalstatens – Sveriges – stabila enhet” (Helgesson 2001: 269, kursivering i originalet). Ur tidningarnas texter om invandring stiger en längtan till det homogena Sverige med gemensamma erfarenheter i tid och rum, en önskan att rekonstruera folkhemmet.

Språket, religionen, territoriet och etniciteten var de grundläggande delarna i den gamla nationalismen. Kring dessa skulle nationalstaten konsolideras (Delanty 2002:159). De nationalismer vi ser i dag grundar sig i stället på identitet och materiella resurser, anser Gerard Delanty. Det har också inneburit att ”dom andra” i diskursen om den nya nationalismen snarare är invandrare än konkurrerande nationalstater (Delanty 2002:159–160). Denna omsvängning kan beskrivas som en banal nationalism, hävdar Delanty. Med Michael Billigs uttryck vill han ange att den genomsyrar vardagen och ofta inte ens uppfattar sig som nationell. En av den nationella identitetens huvudsakliga uttryck är en välfärdsnationalism, ”det vill säga att med minskande materiella resurser, som till exempel välfärdsförmåner, måste invandringen kontrolleras hårdare” (2002:160).

Jag har tidigare i kapitlet pekat på den betydelse invandringen till Sverige haft för att bygga upp välfärdsstaten. Så länge ekonomisk tillväxt och låg arbetslöshet rådde kunde det ekonomiska väståndet hålla medborgarskapets exkluderande sida i schack, resonerar Delanty (2002: 168). I idén om välfärdsstaten är jämlikhetstanken inbyggd. Också i dess förhållande till etniska minoriteter finns en integrationslogik (Borevi 2002: 46). Integrationen har utmanats under välfärdsstatens kriser och omdaningar under de senaste årtiondena. Den ekonomiska tryggheten och stabiliteten har minskat

vilket gett de uteslutande tendenserna större spelrum. Till den svenska välfärdsmodellen hör också en självbild av Sverige som ett modernt, framsynt och fördomsfritt land. I tidningsexemplet från 1955 sågs de inflyttade utlänningarna som en resurs i välfärdsbygget. I de senare texterna sätter de välfärdssamhället på prov genom att utmana dess sammanhållning och betraktas som problem eller slumrande hot. Välfärdsretoriken är resonansbotten i båda textgrupperna. Där hörs klangen från folkhemsmodellens harmoniska strävan mot ett gemensamt och rättvist mål. Gärna ett mångkulturellt folkhem – bara det är svenskt.

Referenser

- Ahrne, Göran, Roman, Christine & Franzén, Mats (1996/2000) *Det sociala landskapet. En sociologisk beskrivning av Sverige från 50-tal till 90-tal*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Althusser, Louis (1971) "Ideology and Ideological State Apparatuses". I Althusser, Louis *Lenin and philosophy and other essays*. London.
- Anderson, Benedict (1996) *Den föreställda gemenskapen. Reflexioner kring nationalismens ursprung och spridning*. Göteborg: Daidalos.
- Appadurai, Arjun (1996/2000) *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Arnstberg, Karl-Olov (1989) *Svenskhet. Den kulturförnekande kulturen*. Stockholm: Carlssons.
- Berggren, Henrik (2001) "Den framåtvända ängeln – Nationalism och modernitet i Sverige under 1900-talet". I Almqvist, Kurt & Glans, Kay (red.) *Den svenska framgångssagan*. Stockholm: Fischer & Co.
- Billig, Michael (1995) *Banal Nationalism*. London: Sage Publications.
- Borevi, Karin (2002) *Välfärdsstaten i det mångkulturella samhället*. Uppsala: Acta universitatis Upsaliensis.
- Brune, Ylva red. (1998) *Mörk magi i vita medier. Svensk nyhetsjournalistik om invandrare, flyktingar och rasism*. Stockholm: Carlssons.
- Bäck, Henry & Soininen, Maritta (1998) *Den kommunala invandrarpolitiken. Arenor, aktörer och barriärer*. Stockholm: SNS Förlag.
- Dahlstedt, Magnus (1998) *Politiskt medborgarskap, integration och mångkulturell demokrati. Segregation, utanförskap och politiska reformsträvanden i Sverige från 70-tal till 90-tal- Översikt och forskningsfrågor*. Umeå: Partnerskap för multietnisk integration, PfMI 98/3.
- Dahlström, Carl (2004) *Nästan välkomna. Invandrarpolitikens retorik och praktik*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen.
- Daun, Åke (1993) "Svenskhet som hinder i kulturmötet". I Daun, Åke & Ehn, Billy (red.) *Blandsverige. Kulturskillnader och kulturmöten*. Stockholm: Carlssons.

- Delanty, Gerard (2002) *Medborgarskap i globaliseringens tid*. Lund: Studentlitteratur
- Dir. 2004:54. Kommittédirektiv, *Makt, integration och strukturell diskriminering*. Stockholm.
- Edgerton, David, Fryklund, Björn & Peterson, Tomas (1994) "*Until the Lamb of God appears...: The 1991 parliamentary election: Sweden chooses a new political system*". Lund: Lund University Press.
- Ehn, Billy (1993) "Nationell inlevelse". I Ehn, Billy, Frykman, Jonas & Löfgren, Orvar (red.) *Försvenskningen av Sverige*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Ekecrantz, Jan och Olsson, Tom (1994) *Det redigerade samhället. Om journalistikens, beskrivningsmaktens och det informerade förnufts historia*. Stockholm: Carlssons.
- Ekecrantz, Jan (2004) "In Other Worlds. Mainstream Imagery of Eastern Neighbors". I Riegert, Kristina (red.) *News of the Other*. Göteborg: Nordicom.
- Ekecrantz, Jan (2005) "News Paradigms, Political Power and Cultural Contexts in 20th Century Sweden". I Høyer, Svennik & Pöttker, Horst (red.) *Diffusion of the News Paradigm 1850–2000*. Nordicom: Göteborg.
- Eriksen, Thomas Hylland (1993) *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives*. London & Chicago: Pluto Press.
- Folkräkningen den 31 december 1950 (1955)*. Stockholm: Statistiska centralbyrån
- Gellner, Ernest (1997) *Nationalism*. London: Phoenix.
- Hansson, Svante (2004) *Flykt och överlevnad. Flyktningverksamhet i mosaiska församlingen i Stockholm 1933–1950*. Stockholm: Hillel förlaget.
- Harman, Lesley, D (1988) *The Modern Stranger: On Language and Membership*. Amsterdam: Mouton de Gruyter.
- Helgesson, Stefan (2001) "Befintlighetens gestalt. Sverige och den kulturella globaliseringen". I Mc Eachrane, Michael & Faye, Louis (red.) *Sverige och de Andra. Postkoloniala perspektiv*. Stockholm: Natur och kultur.
- Hultén, Gunilla (2005) *Främmande sidor. Främlingskap och svenskhet i fyra svenska dagstidningar 1945–2005*. Opublicerat avhandlingsmanuskript. Stockholm: Stockholms universitet, Institutionen för journalistik, medier och kommunikation

- Johansson, Rune (2001) "Konstruktionen av svenskheten". I Almqvist, Kurt & Glans, Kay (red.) *Den svenska framgångssagan*, Stockholm: Fischer & Co.
- Kleberg, Madeleine (1999) *Skötsam kvinnosyn. Hem och familjereportage i svensk TV åren 1956 – 1969*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Kress, Gunther & van Leeuwen, Theo (1996) *Reading images: The grammar of visual design*. London & New York: Routledge.
- Lindgren, Eva (1996) "Sverige stänger gränserna". *Dagens Nyheter* 17 oktober.
- Lundell, Patrik (2005) "Det goda samhällets tjänare iscensatt. Kring en pressutställning 1945". I Kylhammar, Martin & Godhe, Michael (red.) *Frigörare? Moderna svenska samhällsdrömmar*. Stockholm: Carlsson bokförlag.
- Lundh, Christer & Ohlsson, Rolf (1994) *Från arbetskraftsimport till flyktinginvandring*. Stockholm: SNS Förlag.
- Löfgren, Orvar (1990) "Medierna i nationsbygget: Hur press, radio och TV gjort Sverige svenskt". I Hannerz, Ulf (red.) *Medier och kulturer*. Stockholm: Carlssons.
- Löfgren, Orvar (1993) "Nationella arenor". I Ehn, Billy, Frykman, Jonas & Löfgren, Orvar (red.) *Försvenskningen av Sverige*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Löfgren, Orvar (1997) "Att ta plats: Rummets och rörelsens pedagogik". I Alsmark, Gunnar (red.) *Skjorta eller själ? Kulturella identiteter i tid och rum*. Lund: Studentlitteratur.
- Magnusson, Lena, red (2001) *Den delade staden. Segregation och etnicitet i stadsbygden*. Umeå: Borea.
- Marshall, Thomas Humphrey (1950) "Citizenship and Social Class". I Marshall, Thomas Humphrey *Citizenship and Class and Other Essays*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Metzger, Jonathan (2005) *I köttbullslandet. Konstruktionen av svenskt och utländskt på det kulinariska fältet*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Murdock, Graham (1999) "Corporate dynamics and broadcasting futures". I Mackay, Hugh & O'Sullivan, Tim (red.) *The media reader: continuity and transformation*. London: Sage Publications.
- Olsson, Lars (2003) "Hundra år av arbetskraftsinvandringen: från kapitalismens genombrott till folkhemsbygget i Sverige". I Ekberg, Jan (red.) *Invandring till Sverige – orsaker och effekter*. Växjö: Växjö University Press.

- Park, Robert Ezra (1950) *Race and Culture*. Glencoe: The Free Press.
- Park, Robert Ezra (1955) *Society*. Glencoe: The Free Press.
- Proposition 1996/97:25 *Svensk migrationspolitik i globalt perspektiv*. Stockholm.
- Schütz, Alfred (1964) "The stranger: an essay in social psychology". I Schütz, Alfred *Collected Papers II, Studies in Social Theory*. The Hague: Martinus Nijhoff.
- Shohat, Ella & Stam, Robert (1994) *Unthinking Eurocentrism: Multiculturalism and the media*. London and New York: Routledge.
- Smith, Anthony D. (2001) *Nationalism*. Cambridge: Polity Press.
- Simmel, Georg (1995) "Främlingen". I Simmel, Georg *Hur är samhället möjligt?*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Simmel, Georg (1908) *Soziologie: Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung*. Leipzig.
- Sjögren, Annick (2001) "Enspråkighet och mångfald". I Bankier, Joanna (red.) *Nyhetens obehag. Essäer om modermål, kultur och nationell identitet*. Nora: Nya Doxa.
- SOU 1951:42 *Betänkande med förslag till utlänningslag m.m. Avgivet av 1949 års utlänningskommitté*. Stockholm: Justitiedepartementet.
- SOU 1974:69 *Invandrarna och minoriteterna*. Stockholm: Allmänna förlaget.
- SOU 1982:49 *Invandringsspolitiken. Bakgrund. Delbetänkande av invandrarpolitiska kommittén*. Stockholm: Arbetsmarknadsdepartementet.
- SOU 1984:55 *I rätt riktning. Etniska relationer i Sverige. Slutbetänkande av diskrimineringsutredningen*. Stockholm: Arbetsmarknadsdepartementet.
- SOU 1984:58 *Invandrar- och minoritetspolitiken*. Stockholm: Allmänna förlaget.
- SOU 1996:55 *Sverige framtiden och mångfalden, Slutbetänkande från invandrarpolitiska kommittén*. Stockholm: Arbetsmarknadsdepartementet.
- SOU 2005:56 *Det blågula glashuset – strukturell diskriminering i Sverige. Betänkande från utredningen om strukturell diskriminering på grund av etnisk eller religiös tillhörighet*. Stockholm: Justitiedepartementet.
- Spelregler för press TV radio. Utgiven av Pressens samarbetsnämnd* (2002). Stockholm: TU.

- Stonequist, Everett V. (1937/1965) *The Marginal Man: A Study in Personality and Culture Conflict*. New York: Russell & Russell.
- Svanberg, Ingvar & Tydén, Mattias (1999) "Hur svensken blev svensk och invandraren främling". I Svanberg, Ingvar & Tydén, Mattias *I nationalismens bakvatten*. Lund: Studentlitteratur.
- Tamas, Gellert (2002/2004) *Lasermannen. En berättelse om Sverige*. Stockholm: Ordfront förlag.
- Thörn, Håkan (2001) "Modernitet och nation". I Bankier, Joanna (red.) *Nyhetens obehag. Essäer om modernmål, kultur och nationell identitet*. Nora: Nya Doxa.
- Tufte, Thomas (2003) "Minority Youth, Media Use and Identity Struggle. The Role of the Media in the Production of Locality". I Tufte, Thomas (red.) *Medierne, minoriteterne og det multikulturelle samfund. Skandinaviske perspektiver*. Göteborg: Nordicom.
- Yuval-Davis, Nira (1997) *Gender & Nation*. London: Sage Publications.

Internetkällor

- Statistiska centralbyråns webbplats, "Befolkningsstatistik"
<www.scb.se> (2005-01-15).
- Unicef Sveriges webbplats. "Barnkonventionen". *UNICEF Sverige/FNs barnkonvention*
<www.unicef.se/fakta/barnkonventionen/fns_barnkonvention/> (2005-09-09).

5 Husbondens röst i etnifierad lokalpress

Marcus Johansson

Inledning

Husbonden i rubriken skall ses som en metafor som anspelar på en tid då patriarkatet liksom klasstrukturen var en självklarhet. Precis som det fanns en struktur baserad på över- och underordning i förflutenhetens samhälle, finns liknande strukturer idag. Nya mönster i leverne skapar nya mönster i organiseringen av samhället. Den ömsesidiga relationen mellan de överordnades behov av att dominera och de underordnades tillåtande av dominansen tycks utgöra organiserandets inre dynamik. När klivet tas från ett när-samhälle till ett fjärrsamhälle, när husbondens röst utgår från centralmaktens högkvarter Rosenbad, och längre fram i tiden, när det etniskt homogena tycks vara hotat, mejslas nya, komplicerade maktrelationer fram. Det är inte längre enbart en köns- och klassmässig fördelning som formar hackordningen. Även en etnisk fördelning skär rakt igenom de redan etablerade. Ordningen förmedlas via nya kanaler och medier blir central röstresurs. Mediernas rapportering om verkligheten öppnar och stänger, gamla och nya gränser för vår uppfattning om samhällskonstruktionens beskaffenhet. I den nya kontexten blir massmedier språkrör för en etnisk majoritets dominant perspektiv – husbondens röst.

Syftet med detta kapitel är att närmare granska frågor om makt och strukturell diskriminering kopplat till lokalpressens rapportering. Vi ställer in sökarljuset mot relationen mellan svenskar och invandrare.¹ Kontexten är staden och dess förändring från en relativt homogen samling medborgare till en stad där befolkningen i allt större grad härstammar från olika utländska bygder. Parallellt sker en etnifiering av politiken i stort och givetvis även i pressens rapportering. Med etnifiering menas här den process där faktorer

¹ I texten används en tämligen öppen definition av termerna svenskar och invandrare. De skall i texten betraktas som analytiska kategorier, dvs. symboler för över- och underordning, snarare än att vara benämningar på fixerade och empiriskt avgränsbara grupper i samhället.

som etnisk härkomst får betydelse för struktureringen i berättandet, tolkandet och analyserandet av verkligheten. Själva undersökningsobjektet är lokalpressen i Örebro², Nerikes Allehanda (NA) och Örebrokuriren (ÖK), och hur den skriver om invandrare under en tjugoårsperiod.

Inledningsvis skall vi teoretiskt närma oss forskningsobjektet genom en diskussion om mediers politiska roll och funktion, om mediers påverkan ur ett maktperspektiv och om dess bidrag till strukturell diskriminering av invandrare. Därefter tar den empiriska redovisningen vid vilken består av två delar. Den första delen är en kvantitativ granskning av innehållet i mediers rapportering om invandrare och invandrapolitik utifrån dikotomin problem – resurs. Den andra delen är en kvalitativ granskning av artiklar som härrör från fyra undersökta lokala policyområden: arbetsmarknad, boende, skola och kultur. Här används en enkel modell om hur medier formar föreställningar om invandrare. Kapitlet avslutas med en summerande sammanställning och en återkoppling till de teoretiska resonemangen.

Massmedier som instrument för ett dominant perspektiv

Allmänheten är i hög grad beroende av massmedier för att erhålla kunskaper om vad som sker i politiken och i samhällslivet. Beroendet av medier gäller även politiker och andra opinionsbildande aktörer. Mediers roll som kontaktlänk mellan politiker och väljare har ökat över tid. Politiker påverkas av och anpassar sig i allt högre grad till massmedier. Makten över opinionsbildningen och agendan förskjuts därmed till nyhetsredaktioner och journalister (Sjölin 1994). Parallellt sker en tilltagande fragmentering inom medievärlden. Även om mediernas makt som helhet ökar minskar enskilda mediers, exempelvis en lokaltidnings, betydelse genom informationskanalernas mångfald, vilken med nödvändighet inte betyder mångfald i kvalitativ mening. Den kommersiellt drivna 'flockmentaliteten', alla medier bevakar samma företeelser i tron att man annars förlorar läsare, lyssnare och tittare till konkurrenter, tycks

² Studien av lokalpressen i Örebro, det empiriska underlaget för detta kapitel, ingick som en del av ett FAS-finansierat forskningsprojekt som bedrevs vid Samhällvetenskapliga institutionen, Örebro universitet 2000–2002. Projektet *Politisk exkludering av invandrare i staden: fallstudie Örebro* leddes av professor Abdul Khakee och resulterade bl.a. i författarens avhandling (Johansson 2002) och i boken *Staden och invandrarna. Om mångfaldens möjligheter i Örebro* (Khakee & Johansson 2003), vari urvalet och metoden bakom massmedieanalysen beskrivs mer utförligt.

snarare likrikta, förenkla och rutinisera nyhetsinnehållet (Strömbäck 2000).

Nyhetsflödet påverkar vår uppfattning, vår förståelse och vår kunskap om den verklighet vi lever i. Medier är producenter av redigerade verklighetsfragment och läsare, lyssnare och tittare är konsumenterna av dessa. Medier blir fönster mot det som vi inte kan se utanför vår direkta omgivning, även om dess påverkan sträcker sig in i det privata och ger tolkningsredskap för direkta relationer och interaktioner mellan människor. Samtidigt som medier vidgar våra vyer begränsas dessa genom förenklade bilder. Förenklingar sker genom kategoriseringar som strukturerar verkligheten. Kategoriseringarna skapar normer kring vad som anses vara rätt och fel, normalt och avvikande (Fiske 1998; Mathiesen 1989).

Mediers roll i agendaskapandets olika skeden, i det komplicerade samspelet mellan allmän opinion och offentlig policy, är en vanligt förekommande problemställning i policyanalyslitteraturen (se t.ex. Protess & McCombs 1991). Enligt ett synsätt är medierna involverade i konstruktionen av problem i nyhetsbevakningen. Medier som *aktör* väljer vad som har nyhetsvärde och i detta val exkluderas respektive inkluderas frågeställningar, händelser och idéer. Ett annat synsätt utgår från att medier har möjlighet att föra fram allmänhetens frågor och väcka uppmärksamhet på missförhållanden i samhället. Här betonas mediernas roll som neutralt forum eller *arena* för politiska frågor. Denna roll framhävs ofta av medierna själva som den centrala, dvs. medier som den lilla människans försvarare som ställer medborgarnas frågor till makthavarna (Strömbäck 2000).

Mediers språkbruk har en nyckelroll i konstruerandet av sociala problem och lösningar (Edelman 1988). Medier deltar medvetet eller omedvetet i detta policyskapande genom att med språkets hjälp måla verkligheten i svart eller vitt. Policyskapande underlättas av enkla kategorier såsom svenskar och invandrare, vi och dom, problem och resurs. Vi lär oss omedvetet att skilja mellan de inhemska (vi) och de exotiska (dom). Här spelar medier en viktig roll genom att reproducera bilder av majoritetens självuppfattning som bekant och verklig, vilka ställs mot bilder av de exotiska som annorlunda och fantasifulla. Överlägsenheten kan användas som legitimering av diskriminerande politik. Moralen sätts på det sättet ur spel då *vi* inte ser *dom* som jämbördiga. Vår kognitiva uppfattning om skillnaden mellan vi och dom utgör ett fundament för maktrelationer (Shapiro 1988).

I en liberal demokrati som den svenska utgör invandrare och etniska minoriteter detta exotiska dom som svenskar inte behöver ta samma moraliska hänsyn till. Underlägsenheten uttrycks i kulturella, moraliska, intelligensmässiga, språkliga, politiska eller ekonomiska termer vilket ger rätt att diskriminera och utestänga. Rasismen är i dagens läge inte direkt kopplad till biologiska olikheter, utan snarare till föreställningar om kulturella skillnader (Babilbar 1991; Diaz 1992). Dahlstedt (2005) diskuterar representation i termer av att *tala för* och *tala om*. Det förstnämnda fallet handlar om traditionell politisk representation där någon eller något har fått mandatet att representera någon annan i beslutsfattande sammanhang. Det sistnämnda fallet handlar snarare om hur olika grupper representeras i politiska sammanhang i bredare bemärkelse, exempelvis hur grupper framställs havandes särskilda och annorlunda karaktärsdrag och som inte gör rättvisa åt den naturliga variation som finns inom varje samhällsgrupp (Dahlstedt 2005). Representation genom att tala om kan studeras i samhällsaktörers institutionaliserade sätt att definiera och förhålla sig till åsikter och ståndpunkter relaterade till invandrare. Gruppen sammankopplas med problem (Grillo 1985). Medier, som ger röst åt en föreställd svensk kultur och föreställda enhetliga svenska värderingar, sprider bilder där invandrare snarare representeras som ett problem än som en resurs för samhället. Genom denna förmedlande funktion blir medier en central strukturellt diskriminerande aktör i det politiska spelet.

Det kan inte tillräckligt understrykas att varje studie av skiktningar mellan olika grupper måste utgå från en föreställning om maktskillnader. Politik kretsar kring maktfördelning. Kampen om resurser, värden och åsikter ger effekter i termer av över- och underordning. När invandrare representeras i svenska medier framställs vad vi här kallar den medialiserade invandrarbilden. Den verkar strukturellt diskriminerande därför att bilden bidrar till en reproduktion av underordning och annorlundaskap. Sammansättningen av invandrarbilden är komplex och några av de förekommande framställningssätten som bidrar till helheten skall granskas. I den kvantitativa delen av kapitlet granskas den huvudsakliga karaktäriseringen av invandrare med utgångspunkt från ett problem- eller resursperspektiv. I den kvalitativa artikelgranskningen fokuseras språkliga förenklingar, diskursiva kontrasteringar och legitimering av dominant perspektiv. De olika sätt som medier

representerar invandrare ses som delar av en praktik som sammantaget verkar strukturellt diskriminerande (jfr SOU 2005:56).

Lokalpressens representation av invandrare i siffror 1980–1999

Den *kvantitativa* analysen av lokalpressens belysning av invandrare och invandrarrelaterade frågor täcker en period om tjugo år. Att granska två tidningar under en så lång period kräver avgränsning. En månads utgivning årligen valdes för att fånga förändringar över tid. Under sökprocessen upptäcktes att texter om invandrare fanns lite var stans i tidningarna vilket gjorde att sökandet inte kunde begränsas till att enbart granska vissa sidor för att få en helhetsbild av vad som skrivs. Någon begränsning i artikelformer gjordes inte heller eftersom allt från mindre notiser till större reportage ansågs vara relevanta för skapandet av mediernas invandrabild. För att få en överblick och därmed ett redskap att analysera empirin krävdes en kodning av materialet. Löwander (1997) använder, i sin studie av Sveriges Televisions nyhetsrapportering (Aktuellt och Rapport) om invandrare och flyktingar under åren 1990–1992, ett antal kategorier för att sortera innehållet. Genom en översiktlig innehållsgranskning med fokus på frågeställningen hur skriver lokalpressen om invandrare och med inspiration från Löwanders kategorier sorterades materialet efter om den tongivande vinkeln beskrev invandring och invandrare som problem eller resurs. Med tongivande vinkel avsågs den huvudsakliga narrativa strukturen i representationen av invandrare.

- *Invandrare som problem.* Här finner vi nyheter om kriminalitet bland invandrare och flyktingar, bl.a. knarkhandel, bedrägerier, förfalskade pass, problem och bråk på flyktingförläggningar. Här återfinns även nyheter som framställer att ett samband, explicit eller implicit, finns mellan invandrare och andra typer av samhällsliga problem såsom arbetslöshet, bostadssegregation, kulturkrockar, fattigdom och försämrade sociala förhållanden.
- *Invandrare som resurs.* Denna kategori rymmer nyheter där invandrare framställs som positivt bidragande till det svenska samhället i fråga om arbetskraft, kultur, språk, mat o dyl.

Därmed hamnar också nyheter där invandrare framställs som exotiska och spännande i denna kategori.

Vidare skiktades de två kategorierna i två dimensioner, nämligen invandrare som *kollektiv* och invandrare som *individ*. Anledningen till detta var ett enkelt antagande om att det är enklare för medier att problemstämpla en abstrakt samhällsgrupp jämfört med en grupp som är tämligen avgränsad och konkret. Den kollektive invandraren saknar namn eller ansikte i bildlig mening, är svårgränsad och diffus, och är därmed en abstrakt konstruktion. Invandrare i detta sammanhang avser att täcka en mycket heterogen grupp. Invandraren som individ är tvärtom konkret och därmed svårare att generalisera, objektivera och stereotypifiera (jfr SOU 2005:41). Om invandraren blir personifierad, såsom enskild etnisk grupp eller som individ, kan man anta att det är svårare för medierna att generalisera och problemstämpla. Men steget till att framställa den individuella invandraren som tillhörande 'vi' är långt. Här kan man snarare tala om ett tudelat 'dom': ett hotfullt 'dom' och ett 'dom' som offer (Brune 1998).

Grundhypotesen blir dock att invandrare som kollektiv samhällsgrupp framställs i nyheterna som mer problematisk och tärande för det svenska samhället, en samhällsgrupp som så att säga avviker från det normala, medan invandraren som individ, här operationaliserad som enskild etnisk grupp eller enskilda invandrare, framställs som positivt bidragande till samhället. Den första delhypotesen lyder: invandrare framställs snarare som ett problem än som en resurs för det svenska samhället i nyheterna. Den andra delhypotesen lyder: invandrare som kollektiv (K) framställs oftare i ett problemperspektiv än invandrare som individ (I). I undersökningen av tidningarnas rapportering i april 1980–1999 framkommer följande siffror:

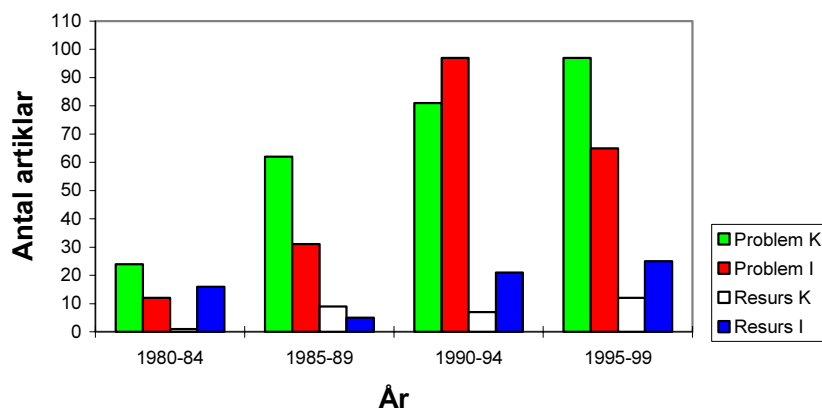
Tabell 5.1 Andel artiklar i procent i NA och ÖK april 1980–1999 fördelade efter kategorierna problem och resurs, (n)

Kategori	Problem K	Problem I	Resurs K	Resurs I	Totalt
NA (liberal)	48 ⁽¹⁷³⁾	34 ⁽¹²⁴⁾	4 ⁽¹⁶⁾	14 ⁽⁵¹⁾	100 ⁽³⁶⁴⁾
ÖK (socialdemokratisk)	46 ⁽⁹¹⁾	40 ⁽⁸¹⁾	6 ⁽¹³⁾	8 ⁽¹⁶⁾	100 ⁽²⁰¹⁾
Summa	47 ⁽²⁶⁴⁾	36 ⁽²⁰⁵⁾	5 ⁽²⁹⁾	12 ⁽⁶⁷⁾	100 ⁽⁵⁶⁵⁾
Summa problem/resurs	83 ⁽⁴⁶⁹⁾		17 ⁽⁹⁶⁾		100 ⁽⁵⁶⁵⁾

Hur skriver lokalpressen i Örebro om invandrare? Artiklar som framställer invandrare som en problematisk samhälls- och individgrupp dominerar (83 procent), medan artiklar där innehållet ger bilden av invandrare som resurs uppgår till 17 procent. Mindre än var femte artikel framställer alltså invandrare i positiv dager! Den första delhypotesen bekräftas således. Några avgörande skillnader kan vi heller inte finna om vi jämför de två tidningarna. Fördelningen mellan problem och resursartiklar är ungefär densamma. Det finns inget som tyder på att tidningarnas olika ideologiska inriktningar på ledarplats har betydelse för hur invandrare framställs. Det finns mönster som även konfirmerar den andra delhypotesen. I artiklar som framställer invandrare som problem är innehållet relativt sett koncentrerat till invandrare som kollektiv. Men skillnaden mellan invandrare som kollektiv (47 procent) och invandrare som individ (36 procent) är inte speciellt stor. Motsatsen bekräftas även när vi tittar på siffrorna som anger antalet resursartiklar. Här dominerar det omvända mönstret, dvs. artiklar som är av individkaraktär.

Vilka mönster utkristalliserar sig över tid? 1980-talet inleds relativt blygsamt. Under de första fem åren publicerar tidningarna mellan 7 och 15 artiklar per månad. De nästkommande fem åren (1985–89), parallellt med en ökad flyktinginvandring till Örebro och Sverige, sker nära nog en fördubbling av antalet artiklar. Ökningen fortsätter även under nästa femårsperiod. Toppnoteringen finner vi 1991 då det publiceras nästan 50 artiklar under april månad i de två tidningarna. Läsarna av NA och ÖK har därmed möjlighet att dagligen läsa något som handlar om invandrare. Ökningen kan relateras till det stegrande flyktingmottagandet. De senaste fem årens antal artiklar stannar kvar på denna högre nivå som tangeras i början av 1990-talet, men varierar från år till år.

Figur 5.1 Antal artiklar om invandrare i NA & ÖK 1980–1999, femårsintervaller

Vad är det för typ av artiklar som publiceras? Artiklar där invandrare framställs som problem, både som kollektiv och individ, dominerar under samtliga fyra perioder. Relativt sett är skillnaden inte lika stor under den första perioden. Här kan vi finna förhållandevis många individorienterade artiklar med resursvinkel. Under nästa femårsperiod 1985–1989 skjuter problemartiklarna i höjden. Den anda av nyhetens behag som präglar inledningen av 1980-talet rörande vissa 'exotiska' invandrargrupper tycks försvinna och ersätts av problemartiklar rörande flyktinginvandringen.

Under perioden därefter (1990–94) sker en dramatisk ökning av antalet individartiklar med problemvinkel. En kraftig ökning av flyktinginvandring nationellt och lokalt under denna period bidrar givetvis till att antalet artiklar, som behandlar vissa flyktinggrupper, enskilda individer och familjer på olika sätt, ökar i antal. Här kan vi återfinna en del artiklar som framställer enskilda flyktingar som offer för en restriktiv utlänningslag, ofta presenterade i sympati-väckande form med bilder på ledsna människor. Den fjärde perioden innebär en minskning av flyktinginvandringen och därmed en minskning av artiklar av ovan nämnt slag. Antalet artiklar som framställer invandrare som kollektiv ur problemperspektivet fortsätter dock att öka och denna kategori är den enda som ökar under hela tidsperioden. Nu inriktas artiklarna mer på invandringens konsekvenser, exempelvis på bostads- och arbetsmarknaden.

Många artiklar handlar om olika invandrings- och invandrapolitiska frågeställningar. Ungefär hälften av alla artiklar (260 av 565 undersökta) är nyheter som i huvudsak handlar om den politiska processen i invandrar- och flyktingpolitik, exempelvis om regler rörande asyl, visum, flyktingkvoter, kritik mot Statens invandrarverk eller om den faktiska invandrapolitiken; om mottagning, asyl- eller utvisningsärenden. Något fler än hälften handlar om andra spörsmål, exempelvis artiklar om kultur- och föreningsliv, skola och arbete samt artiklar om brott och straff. Hur skriver tidningarna om invandrare när ämnet för artikeln anknyter till policyområdena kultur, skola, arbete och boende?

Artiklar rörande kulturfrågor är i klar majoritet jämfört med de andra policyområdena. Den dominerande typen, individorienterade artiklar ur ett resursperspektiv, är reportage från olika verksamheter med huvudsaklig vinkel att beskriva något avvikande, exotiskt jämfört med svenska verksamheter. Gemensamt för denna typ av artiklar är den öppna, nyfiket toleranta attityden som möter läsaren. Den är vanligare under 1980-talet än senare. Det gängse budskapet, genom betoning på det avvikande, är att etniska grupper trots allt inte är som svenskar, ett slags exotiskt dom. I ett fåtal artiklar som beskriver konflikter inom etniska grupper blommar avvikandebilden ut fullständigt och kulturskillnader förklarar invandrades icke försonande drag. Andelen individartiklar som beskriver kulturaspekter som problematiska blir vanliga först på 1990-talet. Denna typ handlar i flera fall om specifika sedvänjor, exempelvis bärande av slöja och kosher/halalslakt. Invandraren som generell kategori ersätts successivt av muslimer. Även om bilden av muslimer är klart mer negativ förekommer ett antal reportage de senaste åren som framställer muslimer ur ett exotiskt perspektiv. Sammantaget framträder en diffus bild av invandrarkulturer som underlägsna den svenska. Artiklar hämtade från skolområdet är svårare att generalisera utifrån då antalet är litet. Skolartiklar blir vanligare på 1990-talet och handlar då om problem när invandrargrupper framställer önskemål om egna skollösningar. Kommunalisering av skolan bidrar sannolikt till att skolfrågan aktualiseras i högre grad under senare delen av det empiriska materialet.

Inom arbete och boende är andelen artiklar som behandlar invandrare som kollektiv ur problemperspektiv betydande. Två artikeltyper är förekommande under hela perioden. Den första typen kan vi kalla *den arbetslöse invandraren*. Här handlar det om artiklar som belyser olika arbetsmarknadspolitiska projekt för invandrare.

Projekten ger sysselsättning åt sysslolösa invandrare och leder förhoppningsvis till riktiga arbeten för invandrare som annars har svårt att erhålla vanliga arbeten. Bilden som frammanas i denna typ av artiklar är: invandrare som grupp ligger samhället till last och är i behov av hjälp. Den andra typen kan vi benämna *den segregerade invandraren*. Här fokuseras allmännyttans problematiska bostadsområden och en vanlig, mer eller mindre explicit, vinkel på artiklarna är beskrivningen av invandrare som en del av och orsak till områdenas problem. Bilden som tecknas är att invandrare, sociala problem, arbetslöshet och boende går hand i hand. Invandrare som kollektiv blir i medierna ett segregerat kollektiv, en delvis missvisande bild av faktiska förhållanden i Örebro.

Denna relativt ytliga betraktelse över vad som poängteras och vad som undertrycks i mediernas rapportering kan enbart på ett enkelt plan säga något om lokalpressens representation av invandrare. Flera aspekter kring mediernas roll i skapandet av invandrarbilden och på vilka sätt det kan ske kommer vi ägna oss åt härnäst. Vi återkommer till frågan om mediernas konstruktion av invandrarbilden i slutet av kapitlet, men först skall vi mer ingående penetrera olika sätt att forma bilden av invandrare och indirekt svenskars självbild i relation till dem som representeras som främmande och avvikande.

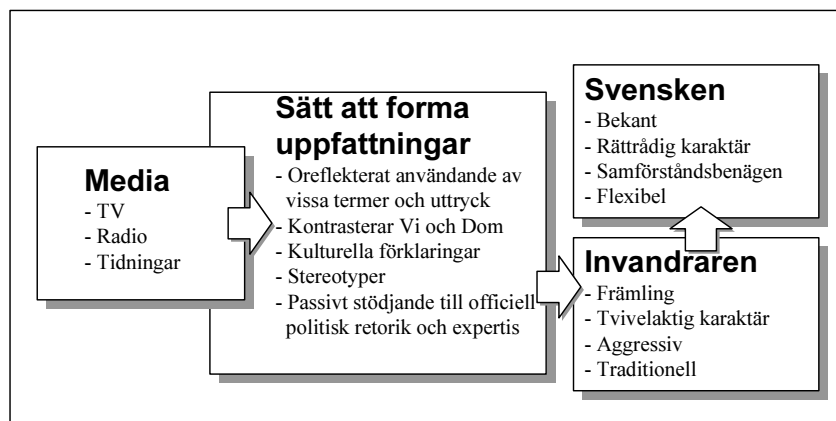
Invandrarbilden och lokalpolitiska policyfrågor

I den *kvalitativa* innehållsanalysen är utgångspunkten tolkning av text i artiklar som handlar om fyra olika lokala policyområden. Den teoretiska utgångspunkten är att medier överlag skapar och reproducerar förenklande och stereotypa bilder som på ett eller annat sätt bidrar till att forma uppfattningar och åsikter om invandrare (och indirekt svenskar), från att oreflekterat använda vissa utpekande uttryck till mer eller mindre avsiktligt deltagande i den rasistiska diskursen. Processen mellan bildskapandet och hur mottagarna anpassar sina uppfattningar och åsikter därefter går vi inte närmare in på. Analysen syftar inte till att bringa klarhet i den. Vi får anta att det finns en korrespondens mellan bildskapande och åsiktspåverkan.

I analysen kommer vi således att söka efter ett antal, närmare bestämt fem, olika aspekter i mediernas framställning som formar bilden av invandrare. En sammantagen analys ger möjligtvis en upp-

fattning om hur texten kan tänkas påverka läsaren (jfr Altheide 1996; van Dijk 1991; Hvitfelt 1999; Bergström & Boréus 2000) och en förståelse för den strukturella diskrimineringens reproduktionsmekanismer. Två spegelartiklar per policyområde, inalles åtta artiklar, har granskats. Med spegelartikel menas att både NA och ÖK publicerat varsin artikel om samma händelse eller företeelse. Varje policyområde inleds med en kort redogörelse för innehållet i artiklarna. Därefter granskas artiklarna utifrån nämnda aspekter i figuren.

Figur 5.2 Mediers sätt att forma bilden av invandrare

Källa: Figuren är en modifierad variant av Khakee & Johansson 2003: 17.

De fem aspekter i mediers framställning av invandrare som används i analysen är:

- *oreflekerad användning* av ord och uttryck som kan skapa och förstärka negativa uppfattningar om invandrare
- invandrare framställs i *kontrasterande termer* där invandrades situation och handlingar ställs mot motsvarande för majoritetsbefolkningen och kontrasten blir mellan det säkra, bekanta och det främmande, osäkra
- *kulturella förklaringar* används i konstruktionen av 'dom' eller 'de andra' i medier. Invandrades situation och aktiviteter beskrivs ofta som något främmande, tillhörande en annan kultursfär som med nödvändighet är bunden att skapa konflikter (Hvitfelt 1998)

- medier skapar *stereotyper*. Termer som flyktingar, utlänningar och avvikare blandas samman i nyhetsbevakningen. Stereotyperna används ofta för att förstora problemen (Brune 1998)
- medier beskriver okritiskt dominanta politiska åsikter, bl.a. genom att enbart låta inflytelserika personer komma till tals och definiera problem och lösningar, och blir då *passivt stödjande* till den förda politiken som legitimeras. Möjligheten för invandrare att uttala sig och definiera sina egna positioner sker sällan (Löwander 1997).

Arbetsmarknadslösning för invandrare

Med rubrikerna "Örebromodell ska ge flyktingar jobb (NA) och "Örebromodell för invandrare" (ÖK) presenterar de båda tidningarna ett kommunalt projektförslag den 14 respektive den 15 april 1988. Inledningsvis får vi reda på att 135 invandrare och flyktingar "skall [...] slussas ut i arbetslivet" (NA) eller "får arbete" (ÖK) genom den tidigare beprövade Örebromodellen som handlar om utbildning varvad med praktik. Kostnaden beräknas uppgå till 10 miljoner kronor, varav 3,8 miljoner är kommunens bidrag. Tidningarna prioriterar att lyfta fram kostnadsfrågan för projektet. Omkring 500 av totalt sett 2 000 öppet arbetslösa är flyktingar i Örebro, skriver NA.

I NA: s artikel, men ej i ÖK: s, följer en närmare beskrivning av projektet. Här sägs att 50 av de 135 platserna skall sortera under Örebromodellen. Det står dock ingenting om de resterande platserna och varför dessa inte ingår i modellen. En stor del av den utbildning som föreslås handlar om hemtjänst- och barnomsorgsutbildning. Utbildningarna riktar sig i huvudsak mot anställningar inom den offentliga sektorn. Ändå framhålls i artikeln målsättningen att näringslivets attityd skall ändras "så att fördelningen mellan offentliga sektorn och den privata arbetsmarknaden skall bli mera jämt fördelad".

Vidare bygger båda tidningarnas artiklar på två intervjuer. Ett och samma kommunalråd finns med i båda artiklarna, medan NA intervjuar länsarbetsnämndens direktör och ÖK chefen för arbetsförmedlingen i Örebro. Kommunalrådet vänder på frågan om kostnaden för projektet i NA: s artikel genom att säga "det är bara en bråkdel av vad det skulle ha kostat av kommunala medel med dessa flyktingar överksamma och passiva i samhället". I motsva-

rande kommentar till kostnadsfrågan i ÖK säger kommunalrådet att "[p]å sikt kostar det oss dock mindre pengar eftersom vi på det här sättet behöver betala ut mindre social- och bostadsbidrag". "Det finns uppenbara risker att livet i deras nya hemland blir passivt och det ökar risken för invandrarfientlighet."

Länsarbetsnämndens direktör menar att syftet med försöksprojektet bl.a. är att "visa näringslivet att det bland invandrar- och flyktinggrupperna finns gott om människor som kan vara med och ta jobb på arbetsmarknaden". I artikeln framkommer i anslutning till detta att det privata näringslivet "i mycket liten utsträckning hittills varit intresserade av arbetssökande utländska medborgare". I ÖK: s artikel uttalar sig chefen för arbetsförmedlingen på liknade sätt: "Vi hoppas att det här projektet ska öka intresset från näringslivet att anställa flyktingar och invandrare som trots en bra kompetens ofta har svårt att få jobb."

Det förekommer i båda artiklarna en *oreflekterad användning av ord* som kan skapa eller förstärka negativa uppfattningar om invandrare. Exempel på detta är beskrivningen av invandrare och flyktingar som passiva och överksamma. Med ordval som "får" arbete och "med hjälp av" befästs bilden av invandrare som inaktiva offer som behöver någon som ordnar arbete för dem, eftersom de inte klarar det själva. Det talas i båda artiklarna om invandrare, flyktingar och utländska medborgare, men inte vad som avses med orden.

Genom denna språkliga konvention skapas också *kontrasterande termer* där svenskar indirekt uppträder som motsatsen till invandrare och flyktingar, ett vi och dom. Även arbetslösa svenskar kostar pengar för samhället, men det uttalas aldrig något generellt om arbetslöshet. Kostnaden för arbetslösheten läggs på invandrare och flyktingar. Några *kulturella förklaringar* presenteras inte explicit i artiklarna. Däremot tycks det finnas en skillnad mellan offentliga och privata arbetsgivares syn på att anställa invandrare, flyktingar eller utländska medborgare. Ingen av tidningarna undersöker varför det förhåller sig så. En *stereotyp* framträder när tidningarna refererar kommunalrådets motivering om att förhindra överksamhet och passivitet. Genom detta spås en fördom på: invandrare har en benägenhet att hemfalla åt lathet och ett i allmänhet tärande beteende. Det finns dock vissa nyanserade drag i artiklarna då de andra två intervjuade personerna nämner att invandrare och flyktingar ofta har utbildning och kompetens av "mycket hög klass".

Slutligen kan tidningarna sägas *passivt stödja* förslaget på olika sätt och därmed bidra till en legitimering av det. Ett sätt är att artiklarna i största allmänhet är okritiska. En mängd frågor uppstår som saknar ett tillfredsställande svar. Vad innebär Örebromodellen? Kommer modellen att fungera och har den gjort det tidigare? Vilka invandrare och flyktingar skall medverka i projektet? Hur skall näringslivets attityd ändras? Det hela ger intrycket av att det bara finns en modell och att alternativa lösningar saknas. Ett annat sätt är tidningarnas benägenhet att enbart intervjua 'eliten'. Ingen invandrare ur den grupp som kommer ifråga för åtgärden blir intervjuad.

Segregerat boende

Lördagen den 30 april 1983 skriver NA om ett nytt socialdemokratiskt förslag för förnyelse av vissa bostadsområden i kommunen. Artikelrubriken är "Örebro år 1988: Hyresgästerna sköter själva sina områden" och handlar i visionära ordalag om hur problematiska bostadsområden skall bli bra områden på fem år. ÖK: s motsvarande artikel är mer modest i rubriksättningen: "Inflytande för hyresgäst". I ÖK: s artikel finns en intervju med det ansvariga kommunalrådet, medan NA: s artikel saknar intervjuer och verkar, till skillnad från ÖK: s, vara baserad på ett pressmeddelande eller dylikt. Upplägget skiljer sig något mellan artiklarna. NA lägger mer tonvikt på de bakomliggande problemfaktorerna, medan ÖK koncentrerar sig på det kommande implementeringsarbetet.

Båda artiklarna låter oss förstå att det föreligger en ojämn befolkningsfördelning i Örebro kommun. Det hela framställs som underförstått genom att man skriver om framtiden. NA skriver:

I Varberga, Vivalla och Brickebacken med flera områden bor människor med varierande inkomster, utbildning, ålder och nationell härkomst. Borta är de segregerade områden som enekligen [sic!] finns i Örebro 1983.

ÖK skriver följande i sin ingress:

Om fem år ska fördelningen av gamla och unga, svenska [sic!] och invandrare, människor med sociala problem och olika inkomster vara jämnare i Örebro bostadsområden. Åtminstone mätbart jämnare.

I båda tidningarna berättas därefter kort om beslutsprocessen hittills rörande det socialdemokratiska förslaget. ÖK skriver vidare att förslaget skall leda till att befolkningsminskningen i Vivalla, Varberga och Brickebacken stoppas, att Stiftelsen Hyresbostäder (ÖBO) decentraliseras och att 75–125 lokala självförvaltningsenheter skapas. Hyresgästerna bestämmer själva om man skall sköta planteringar och snöröjning eller om Stiftelsen skall utföra arbetet och därmed påverka hyresnivån. NA berättar att arbetet under en femårsperiod skall ”inriktas på att aktivera de boende, att få dem intresserade av att ta ansvar för sitt område och öka trivseln och hålla kostnaderna nere”. Detta skall göras för att möta de stora bostadsområdenas problem.

Många lämnar de stora bostadsområdena. Det kostar stora pengar för både Stiftelsen och kommunen. Servicen försämras. Åldersfördelningen är ojämn i flera områden, människor med social [sic!] problem är koncentrerade till få områden och liksom finns [sic!] merparten av invandrarna i ett fåtal bostadsområden. (NA)

Vi kan i artiklarna om boende se *oreflekterad användning av ordet* invandrare. Det ges ingen förklaring till vilka dessa är utan användningen tycks ske slentrianmässigt. Dessutom anges att områdena ”kostar stora pengar”, utan att ge läsarna en bild av hur mycket det rör sig om i reda kronor. Invandrare, ”merparten” utan att säga hur många det rör sig om, som specificerad problemgrupp kostar pengar och ges tillsammans med andra boende del i en ekonomisk skuld genom att de bidrar till kostnader för Stiftelsen och kommunen.

I artiklarna tecknas bilder i *kontrasterande termer*. Vi kan i båda artiklarna se kopplingen mellan invandrare och begreppet segregation. Man nämner inte att vissa andra områden domineras av personer med svenskt ursprung, höga inkomster och hög utbildning som segregerade. Det är människor boende i ett fåtal områden som är segregerade, däribland invandrare. Därmed uppstår ett förhållande där svenskar inte är segregerade medan invandrare är det. Några *kulturella förklaringar* till områdenas problem finns inte explicit, även om det framställs underförstått att invandrare, oavsett etnisk bakgrund, verkar vilja bo tillsammans.

Artiklarna bidrar till att odla *stereotyper*. Invandrarna som bor i dessa segregerade områden sammankopplas med andra karaktäristika. Detta framkommer endast implicit genom att förslaget som diskuteras i artiklarna handlar om att ”aktivera” de boende och få

dem "intresserade". Det betyder att det är precis motsatsen som beskrivs av de boende i områdena. De är passiva och behöver därför aktiveras, de är ointresserade och därmed behöver man väcka deras intresse. Invandrare som konstruerad kategori passar in i detta mönster. Bilden som skapas när invandrare länkas till segregation läses som att det är invandrarna i sig som är problemet. Invandrare framställs som ett dem som bor alldeles för tätt.

Slutligen kan vi konstatera att tidningarna återigen *passivt stödjer* förslaget genom en okritisk rapportering. Båda artiklarna väcker mer frågor än de ger svar. Hur skall det genomföras? Hur väcker man de boendes intresse? Hur mycket inflytande får de boende? Kommer förslaget förändra något över huvud taget? Inte heller i detta fall görs några intervjuer med dem som berörs av förslaget, bl.a. invandrare, vilket kan tyckas vara egendomligt då invandrare utpekas som en del av problembilden. Artiklarna förmedlar bara elitens sätt att se på frågan.

Svensk skola och muslimsk friskola

Den 10 april 1997 rapporterar NA "En muslimsk friskola till i Örebro? Skolverket har fått ytterligare en ansökan". I ingressen summeras tre centrala delar: 1) att "[ä]nnu en muslimsk stiftelse har sökt tillstånd att få starta en friskola", 2) att s-politikerna vill "fortfarande inte ha några religiösa skolor i kommunen" och 3) att politikerna denna gång "har större möjlighet att stoppa skolan". ÖK rubricerar samma dag, med likartat upplägg på ingressen, sin artikel "Ny islamisk friskola – den får också nobben". Det intervjuade socialdemokratiska kommunalrådet är "måttligt förtjust [...] men jag vet redan vad vi kommer att svara när verket ber oss om yttrande: Nej!".

NA:s artikel är ensidig. Läsarna får bara ta del av kommunalrådets syn på frågan om den eventuella friskolan. Efter ingressen konstateras att den nuvarande ansökan är "knapphändig". Sedan nämns att en annan islamisk stiftelse redan fått tillstånd att starta en skola och att den socialdemokratiska ledningen försökt "stoppa den" men "det brydde sig Skolverket inte om". Socialdemokraterna har inte ändrat uppfattning i frågan och kommunalrådet säger: "Egentligen är vi inte så mycket emot friskolor, men vi är väldigt mycket för grannskapsskolor. De fungerar som smältdegel där svenskar, invandrare och flyktingar träffas och lär känna varandra".

Kommunalrådet säger att friskolor fungerar omvänt, speciellt religiösa friskolor, där elever med bara ”en och samma bakgrund” träffas. Han tror att det leder till ökad segregering i samhället. ”Jag ser däremot helt annorlunda på friskolorna i Tysslinge och Fridhem, som är ett uttryck för föräldraopinion”, säger kommunalrådet.

Även i ÖK: s artikel får enbart kommunalrådet komma till tals. Vi får inledningsvis reda på att ansökan om friskola motiveras med ”att man fått många förfrågningar [...] från föräldrar som till och med är beredda att flytta för att låta sina barn gå i islamisk skola”. Kommunalrådet poängterar att chanserna ökat att stoppa etableringen den här gången eftersom Skolverket måste ta hänsyn till kommunernas ekonomi. Förra gången stoppades Örebro kommuns överklagande i domstolen då det konstaterades att kommunen inte var part i målet. Kommunalrådet har ”svårt att dölja sin upprördhet över detta [sic!] domstolens tidigare resonemang”. Vidare menar han att ”[v]i får brev från Skolverket med klagomål på vår [kommunens] skola. Samtidigt släpper man loss såna här extravaganta grejor, som bevisligen kostar pengar som måste tas från övrig skolverksamhet.”

NA berättar att en ytterligare inskränkning i den skolans chanser att lyckas är av indirekt slag. Det Islamiska Kulturcentret kommer att starta eftermiddagsverksamhet för muslimska barn. Det finns många muslimska föräldrar som vill att deras barn skall gå i ”svenska skolor” men ändå ha möjlighet att gå ”där deras speciella behov kan mötas”. Kommunalrådet tror därför att behovet av muslimska friskolor minskar när verksamheten, som bl.a. kommer att innehålla svenskundervisning parallellt med att eleverna fortsätter att gå i ”den svenska skolan”, sätter igång.

Jämfört med tidigare artiklar är dessa mer konfliktbetonade. Tidningarna låter läsaren veta att det inte råder konsensus i denna fråga. Det kan vi se i mängden av *oreflekterad användning av ord*. Båda artiklarna ger redan i rubrikerna och ingresserna intrycket av att Örebro formligen svämmas över av muslimska friskolor genom uttryckssätt som ”En... till”, ”ytterligare en ansökan”, ”den får också nobben”, och ”Ännu en...” och att det finns ett uttalat motstånd. Framställningen i *kontrasterande termer* mellan vi och dom är tydlig. Här framställs detta genom att tala om det normala kontra det avvikande. Exempel på denna gränsdragning är ”vår skola”, ”vi vill inte ha någon muslimsk friskola”, ”extravaganta grejor”,

”svenska skolor”, ”Däremot klagar de på hur våra skolor uppfyller deras behov”, ”vanliga klasser”, och ”svenska skolan”.

I båda artiklarna kan vi finna spår av kulturella förklaringar i betydelsen hot mot svensk identitet, bl.a. genom att läsa mellan raderna när den muslimska skolan ställs mot andra former av friskolor. Friskolor med en i huvudsak svensk prägel, Tysslinge och Fridhem, är ’godkända’ då de tillkommer som ”ett uttryck för föräldraopinion”. Att den muslimska ansökan baseras på önskemål från en muslimsk föräldraopinion är tydligen inte i sin ordning. Dessutom tycks muslimska friskolor bidra till segregation, men inte ’svenska’ friskolor. Vad gäller *stereotyper* är dessa inte så framträdande men finns i bakgrunden i diskussionen: den segregerade invandraren (en figur som segregerar sig från det svenska samhället) och den tärande invandraren (”extravaganta” friskolor kostar pengar).

Slutligen kan vi se flera exempel på *passivt stödjande*. Precis som tidigare låter tidningarna bara eliten komma till tals genom ett socialdemokratiskt kommunalråd, vars åsikter inte heller överensstämmer med de borgerliga partiernas uppfattningar om friskoleetableringar. Någon representant för friskolan ifråga intervjuas inte för att nyansera framställningen. Vidare har båda artiklarna som vinkel att en muslimsk skola innebär problem för kommunen. Det illustreras med uttryck som ”het potatis”, ”åderlåter kommunens budget”, ”en ökad åtskillnad i samhället”, ”hoppas kunna stoppa tillståndet”, och ”stoppa skolan”. Det görs ingen ansats till att spegla eventuella positiva aspekter med en muslimsk friskoleetablering. Genom en ensidig framställning produceras bilden av att det bara finns en åsikt. Ensidigheten befäster den svenska överhögheten och legitimerar den dominerande åskådningen.

När kulturen måste stävjas

Med rubriken ”Biskop nära att starta upplopp” berättar ÖK söndagen den 28 april 1996, följt av underrubriken ”Fyra skadade – stor polisstyrka kallad till kyrkobråk”, om en dramatisk händelse i Örebro. Den syriansk-ortodoxa församlingen fick besök av biskop Atas. Bråket beror, enligt ÖK, på att två falanger inom församlingen, den ena för biskopen, den andra emot, drabbade samman. ”Vid ett tillfälle urartade det hela i tumult och slagsmål.” I detta ”jättebråk” skadades fyra lindrigt, varav en ”var helt nedblodad i

ansiktet”. Den ambulanspersonal som fanns på plats ”behövde dock inte göra så stora insatser”. Vidare förtäljer artikeln att ett 20-tal poliser kallades till Mariakyrkan i Varberga för ”att avstyra ett våldsamt upplopp”. Utanför kyrkan hade många människor samlats för att följa dramat och stämningen där var stundtals ”mycket hetsk [sic!] och hotfull”. Polisens närvaro hindrade falangerna att komma i närheten av varandra. En präst från Svenska kyrkan inkallades som medlare och förhandlingar pågick under flera timmar i kyrkan. Artikeln avslutas med: ”Enligt uppgift är det här inte första gången det uppstår bråk mellan de olika falangerna i syrianska församlingen.”

NA har dagen därpå rubriken ”Polisstyrka fick avstyra kyrkotumult”. Ingressen förtäljer att församlingen i Örebro är på väg att splittras. Utlösande faktor till splittringen sägs vara det tumult som inträffade när den nye biskopen kom på besök. Detta fick ”känslorna i svallning”. I övrigt inleds NA: s artikel med att fyra personer skadades lindrigt, att 20 poliser tillkallades för att ”avstyra ytterligare tumult” och att stämningen stundtals var ”mycket hotfull utanför kyrkan där 200–300 församlingsbor hade samlats för att följa dramat”. Polisens insatschef säger att det rörde sig om en minoritet som ”var helt emot den nya biskopens besök”. Tillsammans med insatschefen blev prästen i Mikaelns församling medlare mellan de olika falangerna. Vi får också reda på att bråket fortsatte under söndagen då samma minoritet försökte hindra biskopen att förrätta gudstjänst. Polisen fick ånyo rycka ut, nu med 25 man. Insatschefen uttalar sig: ”Vi fick skärpa tonen i förhandlingen [...] Jag gjorde klart för alla parter att gudstjänsten skulle genomföras till varje pris. Om inte biskopen släpptes fram till kyrkan hotade jag med att ta hit våra polishundar”. Den ”protesterande falangen” lämnade platsen utanför kyrkan och gudstjänsten kunde sedermera genomföras ”utan problem”.

I NA: s artikel finns också en intervju med ordföranden för den syrisk-ortodoxa församlingen. Hans första ord är ”Jag skäms på församlingens vägnar”. Han fortsätter: ”90 procent av våra 2 000 medlemmar respekterar vilka spelregler som gäller, även om alla förstås innerst inne har egna och i bland avvikande åsikter”. Vidare får vi av ordföranden reda på att det rör sig om två små grupper som är för respektive emot den nye biskopen. De divergerande åsikterna mellan de två grupperna inom församlingen gör att den troligen kommer att splittras i två delar, menar ordföranden. Detta har hänt i Södertälje. Han ser dock att detta innebär ett problem

för församlingen. Vilken av grupperna skall bli tvungen att bygga en ny kyrka? Alla har ju bidragit till byggandet av Mariakyrkan och alla har således lika stor rätt till den.

Artiklarnas narrativa framställning skiljer sig åt. ÖK betonar polisen och svenska kyrkans representant som ordningsskapare, medan NA, utan att förminska polisens betydelse, låter en representant för församlingen komma till tals för att ge en bredare förståelse av det som har hänt. Båda artiklarna ackompanjeras av bilder som illustrerar olika stämningar och symboler. ÖK: s bild föreställer en ödslig parkering med kyrkan långt i bakgrunden. Framför kyrkan kan man skymta ett litet antal människor formerade i tre små grupper och bilden ger ett händelsefattigt intryck. I förgrunden ser vi frontpartiet av en bil med POLIS textat på motorhuven. Här har ordningen återställts, vilket också bildtexten säger. Svensk auktoritet över etniskt kulturuttryck kan inte tydligare illustreras. NA: s bild är mer dramatisk. Här ser vi en stor skara människor stående på trottoaren utanför kyrkan och tittar på en polisbil och en ambulans som står parkerade på gatan. Både människorna och bilarna är bildens centrala objekt. Bland åskådarna, som i huvudsak verkar vara syrianer, finns alla åldrar representerade. En polisman är vänd bortåt, tittar åt ett annat håll. Bilden signalerar rörelse. Något sker, något som bara åskådarna på bilden kan skymta. Symbolmässigt talar bilden samma språk som ÖK: s bild: svensk ordning och reda manifesteras genom polisens närvaro.

I artiklarna kan vi inte hitta en *oreflekterad användning* av termerna invandrare och flyktingar, sannolikt på grund av att det rör sig om en specifik etnisk grupp. Däremot är händelsen i sig en källa till att kraftiga uttryck kan användas för att förstärka konfliktmomentet. Bland de sätt på vilka skeendet beskrivs använder sig båda tidningarna av ordval och uttryck som hänvisar till strid och militarism. I ÖK: s fall finner vi fler sådana ord och uttryckssätt, exempelvis konfrontation, hotfull stämning, stridande parter, våldsamt upplopp, falanger och blod, än i NA: s artikel. I den finns inte lika många tillspetsade uttryck, men tumult används flitigt i olika kombinationer, hotfull stämning, falanger som drabbar samman och misshandel beskriver skeendet.

Språkbruket sker genom *kontrasterande termer* vilket skapar skillnad mellan vi och dom. Det är enkelt för tidningarna att peka ut vem som är fiende respektive vän i skeendet. De två falangerna utgör i det här fallet bråk- och upploppsmakarna. I ÖK:s artikel skrivs ingenting som kan förmildra bovens roll i dramat. Det talas

exempelvis inget om hur stor del av församlingen de två falangerna utgör. Artikeln ger snarare intrycket av att församlingen som helhet är delad. Det innebär att det egentligen är hela den syriansk-ortodoxa församlingen som är boven. I båda tidningarna får polisen och svenska kyrkan rollerna som fredsmäklare och godhjärtade vårdare genom uttryck som ta hand om, medling, förhandlingar och polisen avstyr tumult. Här används ett språkbruk som anger att de svenska representanterna är toleranta, vänliga, omsorgs-gående och kompromissfrämjande, uttryckssätt som befäster bilden av svenska kulturella egenskaper. Framställningen blir därmed grovt förenklad och bär implicita drag av vi (svensk civiliserad ordning) och dom (invandrades känslostyrda kaos).

Därmed ligger det nära till hands för tidningarna att presentera *kulturella förklaringar* till bråket som tycks bero på skilda uppfattningar mellan två grupper inom församlingen. Framställningen i tidningarna, ställd mot den svenska ordningsmakten, ger dock intrycket av att konflikten beror på något kulturellt inneboende hos dessa invandrare. Detta förstärker även de *stereotyper* som florerar i samhället: invandrare har lätt att låta känslorna styra över förnuftet genom uttryck som "känslorna i svallning".

I dessa artiklar saknas ett passivt stödjande av något specifikt politiskt förslag, men det finns ett indirekt *passivt stödjande* till och därmed en legitimering av den dominerande svenska majoritetskulturen. I båda artiklarna får ordningsmakten komma till tals och berätta vad som har hänt, tolka skeendet och skriva historien. Endast i NA: s artikel får en representant för församlingen uttala sig som ursäktar sig å församlingens vägnar. Men en exotisk grupp som inte har anpassat sig tillräckligt till den svenska ordningen kan med lätthet framställas som en problematisk grupp.

Svenskheten i lokalpressen och den strukturella diskrimineringen

Distinktionen mellan problem och resurs handlar om hur medier framställer invandrare. Majoriteten av artiklarna som handlar om invandrare är av problemkaraktär, dvs. invandrare som kollektiv eller individ framställs som problematisk i olika avseenden. Vissa förändringar i artikelmönstret kan skönjas över tid, framförallt att andelen problemartiklar ur både kollektiv- och individperspektiv ökar relativt sett. Tidningarna tycks oftast välja att spegla invand-

rare relativt ensidigt och termen invandrare förekommer ofta i negativa sammanhang såsom kriminalitet, arbetslöshet, segregering etc. Den systematiska snedvridningen kan även antas påverka majoritetens självbild så till vida att artiklarnas problemvinkel får en utpekande effekt. Det är invandrarna som är problemet, inte den svenska majoritetsbefolkningen. Den senare gruppen får rollen som resursskapande och laglydig. Vidare bäddar etniskt homogena redaktioner och en tämligen monokulturell journalistkår för en ensidig, slentrianmässig och okritisk rapportering (jfr Petersson & Hellström 2004).

Ser vi till vår kvalitativa analys av policyartiklar bekräftas bilden av att invandrare i huvudsak framställs som problem. Framställningen i artiklarna varierar givetvis beroende på policyområde och artikelns innehållsmässiga vinkling, men de två tidningarna bidrar till att forma bilder av invandrare relaterade till arbete, boende, skola och kultur på likartade sätt. I artiklarna finner vi flera exempel på en *oreflekterad användning av ord*, exempelvis passiva, bidragsberoende, invandrantäta områden, segregerade och tumult. Det finns också en tendens att man inte definierar termer som invandrare och flyktingar. Det innebär att tidningarna underlåter att precisera vem eller vilka artikeln handlar om.

Flera implicita former av *kontrasterande termer* kan vi hitta, exempelvis att invandrare är segregerade, invandrare kostar pengar, vår skola kontra muslimska skolor och att invandrare är bråkmakare. Implicit framställs svenskar vara motsatsen till denna sammansatta bild av invandrare. Den svenska majoriteten är integrerad, samförståndsbenägen och bidragande till samhället (jfr Hulténs kapitel). Vi finner även att vissa *kulturella förklaringar* används, såsom att invandrare vill bo tillsammans och att kyrkobråket beror på avvikande kultur. En del *stereotyper* lyser igenom i artiklarna, exempelvis att invandrare låter känslorna styra och att invandrare är tärande. Slutligen, finner vi flera tendenser som pekar på *passivt stödjande* av den rådande svenska ordningen. Det sker genom att bara eliten får komma till tals i flera artiklar och att rapporteringen sker okritiskt och ensidigt. Trots den tidsmässiga spännvidden mellan artiklarnas publicering verkar den dominanta svenskheten alltjämnt styra framställningssättet och beskrivningen av invandrare i Örebro och därmed reproducera forandet av negativa invandrarbilder (jfr Svanberg & Tydén 1999; Billig 1995).

Å ena sidan kan vi anta att händelser och skeenden i verkligheten givetvis är grunden för artiklarnas innehåll, exempelvis flyktingars

möte med svenska myndigheter eller när kommunen inleder ett arbetsmarknadsprojekt. Å andra sidan bidrar urvalet och framställningen av denna verklighet till att tidningarna sätter agendan och bidrar till konstruktionen av invandrabilden. Den gängse bilden av invandraren är i hög grad av problemnatur och bildar en kontext vari politik och synen på invandrare och flyktingar inordnas. Ett sätt att tänka och resonera om invandrare etableras där medier, med etniskt homogena redaktioner och svenska journalister, är drivande motor. Medierna fastställer i den meningen gränser för den svenska majoritetens förståelse och kunskaper om invandrare och rapporteringen blir slentrianmässig och okritisk (Catomeris 1998).

En okritisk, tendentiös och problemfokuserad rapportering blir förment neutral och förvandlas till sanning genom att den förekommer ofta (Ekström & Nohrstedt 1996). Den etablerar också normer om att så här bör journalister skriva för att läsare skall förstå och känna igen sig. Problemfokuseringen i beskrivningen av invandrare fortgår lättare om mottagarna av invandrabilden inte ifrågasätter den. Tidningarna i Örebro är policyformande instanser som inte ändras av en ökad heterogenitet. Den negativa synligheten i tidningarna ökar parallellt med ökningen av invandrare i befolkningen. Det sker en etnifiering av mediernas bildproduktion. Journalisterna och redaktörerna är svenskar och de bilder som skapas, det språkbruk som används och den problemfokusering som lokala massmedier har gentemot invandrare, förändras minimalt över tid. Den artikel som handlar om boende publicerades 1983 men skulle kunna vara skriven idag. Likadant förhåller det sig med artikeln om arbetsmarknadsprojektet. Bilden av det är invandrarna som lever segregerat har snarare förstärkts genom åren (Magnusson 2001).

Mediernas medverkan i den strukturella diskrimineringen av invandrare i Örebro och i Sverige handlar om att på olika sätt skapa och reproducera invandrabilden. De olika aspekter som vi har försökt lyfta fram i den tolkande analysen av ett antal artiklar publicerade i lokalpressen bidrar var för sig till att skikta samhället i över- och underordning. Implicit, och emellanåt explicit såsom i fallet med den muslimska skolan kontra "vår skola", framställs den svenska majoriteten som överordnad andra grupper. Det sker genom språkliga förenklingar, diskursiva kontrasteringar och legitimering av dominant perspektiv. Intressant nog tar lokalpressen ställning och blir en aktör bland andra som bidrar till bevarandet av en viss ordning. I undantagsfall låter man invandrare representera sig själva. Däremot är man frikostig när det gäller att låta

den lokala eliten komma till tals (jfr SOU 2005:56). Därmed blir medierna både ett följsamt redskap åt och en reproducerande aktör av dominanta perspektiv. I den meningen är man husbondens röst i det etnifierade samhället.

För att bryta den strukturella diskrimineringen, konsekvensen av sättet att beskriva det främmande, krävs att massmedier generellt omprövar sin roll som förmedlare av verklighetsbilder och att kritiskt nalkas invandrarrelaterade spörsmål genom att ställa sig frågan: ur vems perspektiv talar jag? Mitt politiska systems, min etnocentriska föreställnings om hur verkligheten är ordnad eller min roll i den dominerande diskursens perspektiv? Nyhetsredaktioner och journalistkåren måste öppna sig, inte bara genom anställning av personer med annan bakgrund, utan även ständigt omvärdera och utmana olika perspektiv på verkligheten. Kanske vore en initial strävan att återknyta till journalistiska ideal om att alltid spegla olika sidor i konflikter och skeenden i normal politik genom intervjuer med både svenska eliter och invandrade personer, en bra början. Om medier skall kunna hävda, med hedern i behåll, att man har en maktgranskande roll bör man både kritiskt granska sin egen makt och kritiskt dissekera de maktförhållanden som råder i samhället för att bryta den medialiserade strukturella diskrimineringen av invandrare.

Referenser

- Altheide, David L. (1996) *Qualitative Media Analysis*. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Angelöw, Bosse & Jonsson, Thom (1990) *Introduktion till socialpsykologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Balibar, Etienne (1991) "Is There a 'Neo-Racism'?" I Balibar, Etienne & Wallerstein, Immanuel (1991) *Race, Nation, Class. Ambiguous Identities*. London: Verso.
- Bergström, Göran & Boréus, Kristina (2000) *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig textanalys*, Lund: Studentlitteratur.
- Billig, Michael (1995) *Banal Nationalism*. London: SAGE Publications.
- Brune, Ylva (1998) 'Tårögda flickor och kusliga män'. I Brune, Ylva (red.) *Mörk magi i vita medier. Svensk nyhetsjournalistik om invandrare, flyktingar och rasism*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Catomeris, Christian (1998) "Som att förflytta sig tjugo år tillbaka i tiden – om etnisk "enfald" på redaktionerna". I Brune, Ylva (red.) *Mörk magi i vita medier. Svensk nyhetsjournalistik om invandrare, flyktingar och rasism*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Dahlstedt, Magnus (2005) *Reserverad demokrati. Representation i ett mångetniskt Sverige*. Umeå: Boréa.
- Diaz, Jose Alberto (1992) "Rasism utan ras?". *Invandrare & Minoriteter* nr 3 1992: 3-8.
- van Dijk, Teun (1991) *Racism and the Press*. Newbury Park: SAGE Publications.
- Edelman, Murray (1988) *Constructing the Political Spectacle*. Chicago: University of Chicago Press.
- Ekström, Mats & Nohrstedt, Stig Arne (1996) *Journalistikens etiska problem*. Stockholm: Bokförlaget Rabén Prisma.
- Fiske, John (1998) *Kommunikationsteorier. En introduktion*. Stockholm: Wahlström & Widstrand, Ny reviderad upplaga.
- Grillo, Ralph D. (1985) *Ideologies and Institutions in Urban France. The Representation of Immigrants*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hvitfelt, Håkan (1998) "Den muslimska faran. Om mediebilder av islam". I Brune, Ylva (red.) *Mörk magi i vita medier. Svensk*

- nyhetsjournalistik om invandrare, flyktingar och rasism*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Johansson, Marcus (2002) *Exkludering av invandrare i stadspolitiken. Makt och maktlöshet i Örebro 1980–2000*. Örebro: Örebro Studies in Political Science 4.
- Johansson, Marcus & Khakee, Abdul (2001) ”Exkludering och maktlöshet i den mångkulturella staden”. I Elander, Ingemar (red.) *Den motsägelsefulla staden. Vardagsliv och urbana regimer*. Lund: Studentlitteratur.
- Khakee, Abdul & Johansson, Marcus (2003) *Invandrarna och staden. Om mångfaldens förutsättningar i Örebro*. Partnerskap för multietnisk integration rapport 1/03. Stockholm: PfMI.
- Löwander, Birgitta (1997) *Rasism och antirasism på dagordningen. Studier av televisionens nyhetsrapportering i början av 1990-talet*. Sociologiska institutionen, Umeå: Umeå universitet.
- Magnusson, Lena (red.) (2001) *Den delade staden. Segregation och etnicitet i stadsbygden*. Umeå: Boréa.
- Mathiesen, Thomas (1989) *Den dolda disciplineringen*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Petersson, Bo & Hellström, Anders (2004) *Stereotyper i vardagen – bilder av ”de främmande”*. Stockholm: Krisberedskapsmyndigheten.
- Protest, David L. & McCombs, Maxwell (eds.) (1991) *Agenda Setting. Readings on Media, Public Opinion, and Policymaking*, Hillsdale: Erlbaum.
- Shapiro, Michael J. (1988) *The Politics of Representation. Writing Practices in Biography, Photography, and Policy Analysis*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Sjölin, Mats (1994) ”Massmedier och opinionsbildning”. I Sannerstedt, Anders & Jerneck, Magnus (red.) *Den moderna demokratins problem*. Lund: Studentlitteratur.
- SOU 2005:41 *Bortom vi och dom. Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*. Stockholm: Justitiedepartementet.
- SOU 2005:56 *Det blågula glashuset. Strukturell diskriminering i Sverige*. Stockholm: Justitiedepartementet.
- Svanberg, Ingvar & Tydén, Mattias (1999) *I nationalismens bakvatten*. Lund: Studentlitteratur.
- Strömbäck, Jesper (2000) *Makt och medier. En bok om samspelet mellan medborgarna, medierna och de politiska makthavarna*. Lund: Studentlitteratur.

6 "Hedersmord", eurocentrism och etnicitet

Mordet på Fadime – en fallstudie

Pia Strand Runsten

Inledning

Massmediernas makt att definiera verkligheten, att producera och upprätthålla stereotyper samt sprida uppfattningar om "vi" och "dom" är stor (Uppsala Universitets webbplats (a)). Därför är mediernas gestaltning av personer med invandrabakgrund en viktig del i den process som formar relationer mellan människor och påverkar våra livsvillkor. Som tidigare nämnts i introduktionen till denna antologi finns det relativt få empiriska studier om hur diskurser påverkar majoritetspubliken. De studier som finns stödjer dock antagandet att nyheters verklighetskonstruktioner påverkar våra breda referensramar när det gäller hur frågor om flyktingar och invandrade personer artikuleras och förstås (Brune 2004:11ff).

Våld mot kvinnor som gång på gång kopplas samman med etnicitet konserverar och förstärker negativa föreställningar om könsroller. Samtidigt gynnas diskriminerande tendenser i samhället. När ett uttalande upprepat tillräckligt många gånger uppfattas det som en "sanning" (Berglez 2000:198). Den "sanning" som förmedlades i tv:s nyheter efter den 21 januari 2002, den kvällen då Fadime Sahindal mördades av sin far, finns anledning att titta närmare på. Dådet orsakade ett gigantiskt pådrag i medierna.

Två månader tidigare hade Fadime talat i riksdagen. Hon berättade då om sin familj som flyttade från Turkiet till Sverige när hon var sju år gammal. När Fadime kom upp i tonåren ville föräldrarna gifta bort henne med en av kusinerna i Turkiet, men hon vägrade. Hon hade andra planer för sitt liv och ville inte lyssna på sina föräldrar. Fadime ville leva sitt eget liv, själv välja sin partner och utbilda sig (Kurdiska bibliotekets webbplats (a)).

Fadime menade att hennes föräldrar uppfattade svenskar som lösaktiga, utan kultur och moral, trots att de inte kände eller umgicks med några. När hon själv blev förälskad i en svensk man anklagades hon för att ha dragit skam över familjen. Fadime flyt-

tade till Sundsvall, men familjen spårade upp henne och hotade henne per telefon. Hon blev rädd och polisanmälde sin far och bror vilket ledde till rättegång. Eftersom Fadime inte kände sig trygg med det skydd polisen kunde erbjuda vände sig hon till massmedia för att skapa debatt kring sin situation och uppmärksamhet kring familjen (Kurdiska bibliotekets webbplats (b)). Den mediala uppmärksamheten blev stor eftersom flera fall av så kallade hedersgärningar blev omskrivna under samma period.

Efter rättegången flyttade Fadime till Östersund där hon studerade till socionom. Trots utanförskapet och hoten saknade hon sin mor och sina systrar. Efter en tid kontaktade hon modern per telefon och de bestämde att träffas hemma hos Fadimes syster i Uppsala. Den kvällen blev ödesdiger för Fadime (Uppsala tingsrätt 2002).

Föreliggande kapitel bygger på magisteruppsatsen *"Hedersmord", eurocentrism och etnicitet* (Strand Runsten 2004). Uppsatsens syfte var att analysera hur mordet på Fadime Sahindal framställdes i Sveriges Television i anslutning till det så kallade hedersmordet. Ur detta material är min avsikt att lyfta fram slutsatser som relaterar till strukturell diskriminering som den definieras i inledningen till denna antologi. En definition som jag ansluter mig till. Begreppet betecknar olika diskriminerande praktiker som, oftast oavsiktligt, legitimeras och normaliseras genom den policy och de rutiner, normer och arbetssätt som används av olika institutioner i samhället. Genom kunskap om dessa begrepp kan indirekta former av negativ särbehandling av "de andra" synliggöras (Kamali 2005).

För att belysa detta perspektiv har jag valt att här lyfta fram följande frågor:

1. Hur konstrueras mordet diskursivt i inslagen/programmen och genom vilka medel?
2. Vad säger inslagens/programmets diskursiva konstruktion av mordet om de inblandade och deras kultur?
3. Vad säger inslagens/programmets diskursiva konstruktion av mordet om Sverige och dess kultur?

Nedan följer en bakgrund där våld som maktmedel, mord på kvinnor i nära relationer samt begreppet hedersmord diskuteras. Sedan redovisas några av fallstudiens medieteoretiska utgångspunkter samt dess material, tolkningsramar och analysmodell. Därefter pre-

senteras analysens resultat, exempel, slutsatser och en diskussion om möjliga konsekvenser.

Bakgrund

Våld och kontroll

Mord på kvinnor i nära relationer är inte någonting som sker inom en speciell grupp eller kultur. Det handlar snarare om kvinnans värde, hennes roll i samhället samt mäns äganderätt och kontroll av kvinnor. Våld är ett övervägande manligt maktmedel med olika uttryckssätt. Det används i alla samhällen och länder för att kontrollera kvinnan socialt och hindra henne från att leva som hon vill – även i Sverige. Men i diskussioner om kvinnoförtryck och "hedersmord" finns sällan kopplingar till svenska kvinnor utan diskussionen sker enbart i relation till gruppen av invandrade människor – inte till det omgivande samhället. Enligt Amnesty International är heder en grundläggande orsak till de flesta mord på kvinnor som utförs av deras manlige partner – inom alla kulturer (Amnesty Internationals webbplats (a)). Våldsbenägna män finns inom alla samhällsgrupper, bland svenskar och invandrade personer, högutbildade och lågutbildade, unga och gamla (Göteborg Universitets webbplats).

Det vanligaste motivet till mord på en kvinna i en nära relation har visat sig vara kontrollbehov och/eller psykisk störning, oavsett om gärningsmannen är svensk eller utlandsfödd:

Det vanliga motivet är antingen någon form av svartsjuka eller separation, det vill säga kontrollmotiv, och det gäller oavsett om gärningsmannen är svensk eller utlandsfödd. En annan aspekt är också att 80 procent av de män som under 1990-talet dödade sin kvinna som de hade en nära relation till, eller hade haft, har konstaterats varit psykiskt sjuka eller psykiskt störda och det gäller alltså oavsett om de är svenska eller invandrare (Kriminolog Mikael Rying, Mediemagasinet 2002).

Enligt Brottsförebyggande rådets undersökning 2001 (Brottsförebyggande rådets webbplats) dödas i genomsnitt sexton kvinnor varje år i Sverige av en man de har eller har haft en nära relation till. Separationsproblem, svartsjuka samt psykisk sjukdom eller störning hos gärningsmannen tillsammans med sociala problem är vanliga utlösande orsaker. I nära hälften av de undersökta fallen var

gärningsmännen arbetslösa, hade beredskapsarbete eller förtidspension och det dödliga våldet hade ofta föregåtts av en längre tids våld mot kvinnan. Det betyder att män med låg social status som lever under social press är högt representerade i statistiken över våld mot kvinnor.

Begreppet hedersmord

Amnesty International definierar hedersmord som: "Mord på en kvinna, utfört av hennes far, bror, make eller annan manlig släkting, för att hon haft en påstådd eller verklig sexuell relation innan hon ingått äktenskap eller utanför äktenskapet" (Amnesty Internationals webbplats (b)). Men hedersbegreppet är omtvistat, föränderligt över tid och betydelsen skiljer sig åt mellan olika samhällen och kontexter. I de tv-program som ligger till grund för min analys framställs hedersbegreppet som områdesbundet och hänförs främst till Mellanöstern, Nordafrika och delar av Medelhavsområdet, men det är en stark förenkling. "Heder" kan betraktas som ett socialt begrepp och förekommer över hela världen. Begreppet "heder" och dess sociala funktion i bysamhället har diskuterats och förklarats genomgående av bland andra Pierre Bourdieu. Det ligger dock utanför ramarna för denna framställning att ge en utförlig diskussion om "hedersbegreppet"¹.

Användningen av begreppet "hedersmord" antyder att kvinnomord, våld mot kvinnor och könsförtryck inte finns i Sverige men är tillåtet i andra kulturer:

Debatten om hedersmord exemplifierar på ett tragiskt sätt hur könsförtrycket avgränsas, definieras och förklaras inom ramen för skilda kulturella rum. Benämningen "hedersmord" /.../ associerar metaforiskt till värderingar och traditioner som skulle göra kvinnomord, våld mot kvinnor och könsförtryck till sanktionerade handlingar inom andra kulturer. Den diskursiva konstruktionen av könsförtryck som en kulturell handling gör det möjligt att avgränsa det till vissa specifika kulturer. En konstruktion som ligger till grund för föreställningen om att patriarkaliska strukturer endast förekommer inom vissa kulturella ramar som dessutom antas existera inom fasta nationella gränser. Utifrån denna konstruktion betraktas till exempel det förtryck som förekommer i Sverige som en anomali medan det förutsätts vara en legitim handling i andra kulturer. Alternativt antas det kvinnoförtryck som förekommer bland invandrare ha sin grund i traditioner och värderingar

¹ Den intresserade kan läsa mer i Bourdieu (1993).

från hemlandet oavsett vistelsetiden i Sverige (de los Reyes, Molina och Mulinari 2002:24).

En vanlig föreställning är att hedersmord är en islamisk företeelse. Inom islam finns strikta regler som bland annat förbjuder äktenskapsbrott och utomäktenskapligt sex. Men islam tillåter inte att enskilda personer själva bestraffar brottslingen. Muslimska feminister menar att "hedersmord" är ett exempel på hur seder och traditioner åsidosatt islam. En orsak till detta är att islam alltid tolkats av män. En annan orsak till att "hedersmord" legitimeras är att många muslimska ledare undviker att uttryckligen ta avstånd från dessa (Amnesty Internationals webbplats (c)). Eftersom hederskänslan är djupt ingrodd i det turkiska samhället representerar den beteendemönster som är högst påtagliga för kvinnorna, menar Kocktürk-Runefors (1991).

Att kategorisera "hedersmord" eller kvinnomord enbart som en kulturell företeelse är att förenkla en komplex problematik:

Då måste man ju definiera vad hedersmord är för någonting, det ligger nån sorts kränkning i botten där, om man så att säga mördar för sin heder, och då är alla kvinnomord hedersmord, därför att det alltid är en man som är kränkt över att han inte får ha makt över en närstående kvinna. Det är ett kvinnomord. Och, ja, då är det ett hedersmord (Liza Marklund, Mediemagasinet 2002).

Som en parallell till diskussionen om heder och kvinnoosyn kan nämnas att Katarina Wennstam (2002) noterat att ansvaret för mannens sexualitet även i Sverige ligger på kvinnan. Detta i meningen att hon måste "passa sig" mot mannens "kraftfulla drift" som han är oförmögen att kontrollera när kvinnan klär sig provocativt och uppträder flirtigt. I ett vidare perspektiv berör det samma frågor som Fadime brottades med, det vill säga att som kvinna kunna vara fri att bestämma vem man träffar, vart man går och hur man klär sig. Förutom ansvaret för mannens sexualitet har kvinnor även ansvar för sin egen sexualitet, vilket innebär att "hålla på sig" för att inte få dåligt rykte. Wennstam menar att det sätt som rättsväsendet beskriver kvinnans kläder på i utredningen av en våldtäkt syftar till att karaktärisera kvinnan som "hora" eller "madonna", ett synsätt som fortfarande finns kvar och alltid dömer kvinnor som antingen eller. Två kvinnor som stämplades som "hora" av sin omgivning var Pela och Fadime, de ansågs ha vanhedrat familjen och därför skulle de dödas. Enligt Wennstam finns det

de som förstår och försvarar Fadimes pappa och därför ger Fadime del i skulden för hans agerande.

Under åren 1996–2002 klassades tre fall som "hedersmord" i svenska medier; Sara i Umeå 1996, Pela från Stockholm på semester i Kurdistan 1999 och Fadime i Uppsala 2002. Medierapporteringen kring mordet handlade till stor del om kränkta män och pojkar med invandrarbakgrund som inte accepterade flickornas önskan om att göra sina egna val (Berggren 2002). Medierapporteringen om mordet på Fadime har varit föremål för en del studier, där ibland Grip (2002), Reimers (2005) och min egen magisteruppsats (Strand Runsten 2004).

Lena Grip (2002) har studerat fyra dagstidningar i Sverige i samband med mordet på Fadime för att undersöka mediernas roll i skapandet av bilden av "de Andra". Hon drar slutsatsen om en viss skillnad i framställningen av "de Andra" beroende på tidningarnas politiska inriktning, men konstaterar att alla tidningarnas beskrivningar var övervägande stereotypa. Kopplingar mellan Fadimes fall, svenska kvinnors underordning och det förtryck de utsätts för av svenska män var sällsynta. Artiklarna gav ingen förklaring till hur situationen i vissa invandrade grupper uppkommit eller att det finns ett klass- och etnicitetsförtryck i Sverige som måste bekämpas innan könsförtrycket kan upphöra.

I likhet med Grips analys visar Eva Reimers studie av dagstidningsmaterial kring mordet på Fadime att föreställningar om skillnader mellan invandrade personer och svenskar bekräftar. Reimers menar att mordet på Fadime som händelse tydliggörs genom föreställningar om vad som kännetecknar "oss" respektive "dom" och att dessa föreställningar samverkar och ger mening åt varandra (Reimers 2005:93).

Grip och Reimers har undersökt tidningsmaterial medan Strand Runsten har analyserat program i Sveriges Televisions kanal ett och två. Kanalerna är rikstäckande och når många människor varje dag. Vissa nyhetsinslag kan sändas flera gånger under en dag och samhällsmagasinen repriserar en och ibland två gånger. Genom sin tidigare monopolställning och som representant för public service kan SVT betraktas som en "institution" i Sverige med en stark förankring och högt förtroende hos publiken. Trots en allt hårdare konkurrens från kommersiell tv har SVT/public service i Sverige fortfarande en stark ställning. (Hadenius och Weibull 2003). Därför är program i tv-kanalerna SVT1 och SVT2 speciellt intressanta att undersöka.

Några medieteoretiska utgångspunkter

Public service

Public service innebär att verksamheten skall bedrivas "i allmänhetens tjänst" och karaktäriseras av principen "reglerat oberoende" (Hadenius och Weibull 2003). SVT:s uppgifter är bland annat att meddela nyheter, skapa debatt, granska myndigheter och organisationer samt spegla det "mångkulturella Sverige". Enligt yttrandefrihetsgrundlagen samt radio- och tv-lagen som styr tv-verksamheten i Sverige, ska programutbudet vara mångsidigt, ha hög kvalitet och "präglas av folkbildningsambitioner". Programverksamheten ska hävda det demokratiska statsskickets grundidéer, principen om alla människors lika värde samt människans frihet och värdighet.

På grund av det förtroende och den maktställning som SVT åtnjuter i Sverige är det sätt som personer med utländsk bakgrund och flyktingar beskrivs på speciellt viktigt i dessa kanaler. Vi kan utgå ifrån att uttalanden om folkgrupper i negativa ordalag får konsekvenser för dessa människor².

Överberättaren

Yrkeskåren bakom tv-nyheterna, institutionen, kan kallas för "den osynliga handen" eller "överberättaren" (Dahlgren 1988). Överberättarens medarbetare, redaktionen, sköter urval, redigering och utformning av materialet utifrån sin egen världsåskådning och nyhetsvärdering samt sina arbetsrutiner. Denna process förstärker berättarens trovärdighet som språkrör för verkligheten, men döljer även historiernas mänskliga och sociala ursprung samt de personliga synsätten/åsikterna bakom.

Nyhetsförmedling i tv sker genom ett relativt schablonmässigt och förutsägbart sätt att rapportera. Det innebär att vissa intressen och aktörer definieras bort och vi kan utgå ifrån att pågående konflikter skildras på ett ofullständigt sätt. Peterson och Carlberg (1990) menar att den medieregisserade konflikten får sin största betydelse genom det som inte skildras.

De aktuella ämnen som uttrycks i nyhetsprogrammets rubriker, påannonsering och sammanfattning är de som uppfattas och

² Se vidare resonemang om majoritetspubliker och journalistikens betydelse i inledningen till denna antologi.

memoreras bäst av mottagarna. Därför införlivas nyhetsinslagens "sanningar" i det "kollektiva medvetandet" (van Dijk 2000).

Reporterröst och medievana

Dahlgren (1988) har även beskrivit den speciella "reporterröst" som förknippas med journalistik. Rösten är saklig, självsäker och bär inga spår av osäkerhet, känslor eller tvivel på det presenterade materialet. Den inger förtroende och kan förmedla allvar, angelägenhet samt även lätt ironi. Offentliga personer är "medievana", kan hävda sin ståndpunkt och uttrycka sina åsikter på ett tydligt sätt, de stammar sällan, gör sällan uppehåll i sitt tal, låter inte tveksamma eller använder uttryck från vardagsspråket som "öhh", "liksom", "du vet" eller "va". Dessutom är det ovanligt att dessa personer bryter på något annat språk.

Eftersom de flesta människor inte är vana att uppträda i medier framstår de vana med desto mer pondus. Intervjuer med arbetaren på verkstadsgolvet, mannen på gatan, barn och så vidare har ofta till syfte att väcka förutsägbara reaktioner för att illustrera det som redan sagts. Konsekvensen blir en antagen låg kunskapsnivå hos dessa, klart underordnad de andra aktörskategorierna. I de analyserade nyhetsinslagen/programmen intervjuas människor med invandrarbakgrund. I denna kontext är det lätt att tal på bruten svenska uppfattas som något avvikande, annorlunda eller "miss-tänkt".

Bevakningen av mordet på Fadime – en fallstudie

Analysen av hur mordet på Fadime Sahindal framställdes i Sveriges Television är en kritisk diskursanalys av ett urval nyhetsinslag och samhällsmagasin. I fokus för studien står konstruktionen av mordet som ett kulturellt fenomen.

Material och urval

Analysmaterialet utgörs av nyhetsinslag och program från den första rapporteringen efter mordet. I urvalet ingick 8 inslag ur 4 nyhets-sändningar från både Aktuellt och Rapport samt 5 inslag ur 4 samhällsmagasin. Nyhetsinslagen valdes utifrån att de direkt berörde

mordet på Fadime samt utifrån den tid på kvällen som har högst tittarsiffror. Samhällsmagasinen valdes utifrån att de kan sägas representera olika genrer: Uppdrag Granskning (undersökande), Debatt (populistiskt), Mosaik (mångkulturellt) och Dokument utifrån (berättande).³

I materialet förekom ett reportage om Fadime som rekontextualiserades både i nyhetsinslag och i samhällsmagasin. Reportaget gjordes av journalisten Marianne Spanner för programmet Striptease och sändes första gången i maj 1998. Reportaget innehåller en intervju med Fadime samt inklippta sekvenser där polis, advokat, läkare, Fadimes pojkvän med flera uttalar sig. I reportaget beskrivs den kurdiska kulturen ofta genom allmängiltiga uttalanden. Det är lätt att dra slutsatsen att det som gällde Fadime även är ett signalement på andra kurder. Fadime säger bland annat: "När man kommer upp i en viss ålder så vet man att man åker ner till Turkiet och gifter sig. Man bara vet det. Det är ju så det går till. Såna är reglerna". Detta reportage kallas fortsättningsvis "Reportaget om Fadime".

"Reportaget om Fadime" gjort av Striptease-redaktionen, samt ett reportage om hedersmord i Jordanien som visades i Dokument Utifrån, fick en status av "fakta" i rapporteringen efter mordet. Ekström och Eriksson (1998) beskriver programmet Striptease som en typ av journalistik och aktualitetsprogram vid sidan av de traditionella nyheterna i tv. Det utger sig för att "gräva fram" sanningarna bakom officiella myter och missförhållanden i samhället. Programmets speciella tema och presentationssätt skapar dock en subjektiv, ensidig och polariserad bild av företeelser.

Tolkningsramar och analysmodell

Tolkningsramarna grundas på teorier kring begreppen etnicitet och kultur, genus och postkoloniala teorier, teorier om hur invandrade människor, flyktingar och andra kulturer representeras i medier samt teorier kring jämställdhet i familjer med invandrarbakgrund (Hylland Eriksen 1993, de los Reyes, Molina och Mulinari 2002, Brune 2000, Löwander 1997, Darwishpour 1997 m fl). Analyser om tv-mediets produktionskonventioner och journalistikens giltighetsanspråk har varit viktiga för förståelsen av strukturer bakom

³ För en utförligare presentation av program/analysmaterialet, se Strand Runsten (2004).

berättande och betydelse i nyhetsinslag och samhällsmagasin (Ekström och Eriksson 1998, Dahlgren 1988).

De analyserade inslagen/programmen är dokumenterade genom att det som sagts och visats sekvens för sekvens skrivits ner. Därefter har programutskriften analyserats och tolkats. En analysmodell uppbyggd utifrån Berglez (2000) förslag på moment för diskursanalys ur ett ideologikritiskt perspektiv har använts. Diskursanalysen betonar starkt kontextens betydelse vilket motiverar en analys av programmens politisk/historiska kontextualiseringar. Eftersom Berglez modell är anpassad till tidningstext har en viss modifiering av terminologin gjorts. De viktigaste nyheterna för kvällen presenteras genom inslagens *rubriker* som läses upp i början av nyhetsprogrammet. Artikelns ingress motsvarar det jag har kallat för nyhetsinslagens *inledande kommentarer*, vilka vanligtvis omfattar två–tre meningar.

Av utrymmesskäl redovisas här endast en komprimerad version av analysmodellen. De tre delar som presenteras nedan är valda utifrån att de på ett tydligt sätt visar hur strukturell diskriminering kan upprätthållas genom till synes vardagliga ordval och bakomliggande politiska perspektiv.

Makronivå

- **Textens tematiska struktur**
Vilka teman i anslutning till mordet har inslagen/programmen fokuserat på?

Mikronivå

- **Lexikal stil**
Vilka ord används i mediebevakningen?
- **Programmets politisk/historiska kontextualiseringar**
Hur förklaras och tolkas frågan/problemet/nyheten och vad har detta för konsekvenser för budskapet?
Skulle frågan/problemet/nyheten kunnat beskrivas ur ett annat politiskt perspektiv?

Mediebevakningens centrala teman

Det är viktigt att frilägga materialets centrala teman för att kunna analysera olika personer och deras roll i rapporteringen, vad rapporteringen egentligen handlar om och hur man förklarar bakgrunden till den aktuella händelsen. Analysen av huvudteman i mitt material har visat på många fördomar, stereotyper och föråldrade synsätt som döljer sig bakom den korrekta fasaden i nyhetsprogrammen. Tre huvudteman framträdde som de mest centrala.

Huvudtema 1: mordet på Fadime som händelse

Själva mordet, vad som egentligen hände, beskrivs knapphändigt. Tonvikten läggs oftast på andra omständigheter som att Fadime brutit med familjen, var hotad och tillhörde en främmande kultur.

Huvudtema 2: kulturen kring hedersmord

Detta tema är det som dominerar i rapporteringen. Generaliseringar och kopplingar görs med Fadimes fall som exempel. Andra aktörer uttalar sig om familjen, hederskulturen och motivet till mordet, inte de involverade subjekten/personerna.

Huvudtema 3: svensk och kurdisk kultur som motsatser

När mordet tillskrivs kurdisk kultur polariseras det mot svensk kultur så att fokus läggs på skillnader mellan dessa.

Huvudtema 1, 2 och 3 framkommer i alla inslagen/programmen, men tema *mordet som händelse* finns i samhällsmagasinen bara med som utgångspunkt för diskussion. I vissa nyhetsinslag som följer på varandra läggs tonvikten istället på andra teman som kopplas till mordet. Eftersom någon information om hur mordet egentligen gick till, det exakta förloppet, inte framkommer i nyhetsprogrammen har jag tagit del av domen (Uppsala tingsrätt 2002) i målet. Det var viktigt för förståelsen av händelseförloppet och nyhetsprogrammets rapportering kring mordet.

Lexikal stil

I en analys av nyhets- och samhällsprogram är det viktigt att undersöka vilka ord och uttryck som används och tolka dess betydelse i ett visst bestämt sammanhang. Varför väljs vissa ord framför andra? I analysen visade sig många ordval, uttryck och gamla ordspråk ha en hel del negativa konnotationer. Det slutgiltiga budskapet kan variera beroende på vilka ord som väljs.

Några begreppsliga precisioner är på plats här. Med *diskursiva mekanismer* menas i det följande olika sätt att använda språket på i olika situationer. Bland de diskursiva mekanismer som framkommer ur materialet finns *beskrivningar av omständigheter kring mordet*, *generaliseringar*, *spekulationer*, *antaganden om oförmåga till anpassning och polariseringar*, det vill säga en ideologisk uppdelning av världsbilder där öst ställs mot väst. Även *hyperboler* (överdrifter) och *metaforer* (liknelser) förekommer. Diskursiva mekanismer markeras nedan kursivt. I detta och följande avsnitt används också uttrycken dominerande, sällsynta och konkurrerande mönster. *Dominerande mönster* är sådana som förekommer i de flesta inslag/program medan *sällsynta mönster* framträder enstaka gånger. *Konkurrerande mönster* motsäger dominerande mönster.

Ett dominerande mönster, och en vanlig genusaspekt i brottsrapportering, är att Fadime (kvinnor/offer) enbart nämns vid förnamn. Hon framstår därigenom som någon vi känner väl, men det sker på bekostnad av hennes integritet och auktoritet. Att som kvinna enbart kallas vid förnamn är att *förminska*, att inte utgöra ett hot. En kvinna benämnd utan efternamn kan även sägas sakna tillhörighet. I detta fall är det kanske ett sätt att skilja ut Fadime⁴ från den övriga familjen eftersom det av tradition främst är männen som förknippas med efternamnet. Genom att separera Fadime från den övriga familjen och ställa dem i motsatsförhållande till varandra ökar möjligheterna att använda *polariseringar* i rapporteringen; till exempel svenskar – ”invandrare”⁵, man – kvinna, ung – gammal, barn – vuxen, jämställdhet – förtryck.

I sitt tal i riksdagen (Kurdiska bibliotekets webbplats (c)) använder Fadime ett akademiskt språk med komplexa uttryck. Det är ett sällsynt och konkurrerande mönster i gestaltningen av henne.

⁴ Även jag har valt att kalla Fadime vid förnamn, trots att jag är medveten om att det inte är det bästa valet. Eftersom Fadime nämns genomgående vid förnamn i det analyserade materialet, och därmed i exempel o dyl i denna text, syftar mitt val till att skapa konsekvens och underlätta för läsaren.

⁵ Begreppet ”invandrare” har kritiserats hårt, se bl a Brune (2004).

Fadime talar svenska utan brytning och framställer sina åsikter tydligt och utan tvekan. När "Reportaget om Fadime" beskriver henne får vi främst en bild av privatpersonen. I reportaget använder Fadime vardagligt talspråk och slang.

Ett annat dominerande mönster i materialet är att det i jämförelse med samhällsaktörers⁶ och mediala aktörers⁷ uttryck framkommer en social skiktning där Fadime framstår med en lägre social status. Detta blir tydligt i "Reportaget om Fadime" där uttalanden av Fadime, samhällsaktörer och mediala aktörer varvas. Reportern Marianne Spanner använder talspråk när hon ställer frågor till Fadime, men däremellan används den speciella "reporterrösten". Fadime säger: "Det är priset jag får betala, att leva under dödshot resten av mitt liv." Marianne Spanner frågar: "Tror du verkligen det, att du kommer att få leva under dödshot resten av ditt liv?" Fadime: "Jag tror inte, jag vet".

Ordet dödshot upprepas, kanske för att poängtera allvaret i det hot Fadime utsatts för eller med syfte att förstärka dramatiken i reportaget. Ännu ett dominerande mönster är att Fadime, till skillnad från andra aktörer, använder talspråkliga uttryck och slang, till exempel: "liksom", "horror", "va fan", "det hära", "inte en chans", "gu", "ja menar", "va heter", "nu är det kört". En förklaring till det skulle kunna vara den "intima", privata stämningen vid intervjuutillfället och att situationen kanske inte uppfattades som "officiell" just då. Vi vet ju att Fadime även använde ett akademiskt språk, till exempel i sitt tal i riksdagen.

Politisk/historiska kontextualiseringar

Ett dominerande mönster är uttalanden som slår fast att familjer med invandrabakgrund har ett visst förhållningssätt till unga kvinnor. Här förutsätts en gemensam syn på Sverige som ett jämställt samhälle samtidigt som en *polarisering* av svensk och kurdisk kultur sker. I dessa beskrivningar används *generaliseringar* och *metaforer*, se nedanstående exempel.⁸

⁶ Auktoriteter, experter, etc som förekommer i det analyserade materialet.

⁷ Överberättare samt programledare, producenter och journalister/reportrar som förekommer i materialet.

⁸ Kursivering används i nedanstående exempel ur materialet för att markera generaliseringar, metaforer, etc.

Generaliseringar, metaforer:

Händelserna har satt skräck i *många flickor* som försöker balansera mellan det *öppna svenska samhället* och *familjernas uråldriga traditioner*⁹.

Metaforer:

Sen skulle *dörren slås igen om henne* (Fadime, min anm.) och hon skulle leva sin mans liv med de värderingar han hade med sig från sin hemby. Inte ens en *liten öppning* skulle finnas för hur hon ville leva...¹⁰

Även Marianne Spanner beskriver Fadime med hjälp av *metaforer*: "Hon var ett *värdepapper* för sin släkt och sin familj." Ett mer sällsynt mönster visar en bild av familjen som girig eftersom de tycktes se sin dotter som en "handelsvara". "Genom henne skulle *ytterligare en person* komma till det *förlovade landet*". Ett dominerande mönster framkommer där "ytterligare en person", det vill säga ännu en kvinnoförtryckare, skulle komma till "det förlovade landet", det vill säga Sverige, vilket konnoterar till ett paradisi; ett välmående, fritt land med civiliserade, goda och jämställda medborgare dit invandrade personer kommer för att utnyttja vår goda vilja. *Dramatik, polariseringar, spekulationer, metaforer och hyperboler* används för att ge starka känslomässiga beskrivningar av familjerelationen och ett dominerande mönster är att dessa beskrivningar hämtas från "Reportaget om Fadime". Nedanstående exempel visar ett dramatiskt ordval, men även en *polarisering* av Fadime mot familjen:

Hon polisanmälde sin far och bror för dödshot. Hon var inte naiv, hennes advokat frågade henne om hon förstod konsekvenserna. Det förstod hon, men hon visste att dödshoten skulle finnas där oavsett om det blev rättegång eller inte.

Marianne Spanner: "En lärare gav Fadime rådet att polisanmäla hoten. Det var ett stort steg att ta, de flesta unga flickor vågar inte ta det steget. Och polisen känner sig maktlös i den här typen av konflikter". Här visas ett exempel på *polarisering* av det svenska samhället och "invandrare", "vi" och "dom" samt *antaganden om invandrade personers oförmåga att anpassa sig*.

⁹ Ur Reportaget om Fadime, visat i Uppdrag Granskning 2002-01-22, kl 20, SVT1. Även repriserat två gånger.

¹⁰ Ibid.

Marianne Spanner: "Hon visste att inget larm i världen kunde skydda henne" och "i sin närmaste omgivning hade hon alla emot sig" är exempel på dramatik, *hyperboler* och *polarisering* av Fadime och familjen, men även här finns antagandet om *oförmågan att anpassa sig till samhället*. Denna mekanism framkommer även i följande exempel där man frågar sig: "Hur kan det komma sig att det här för oss främmande hedersbegreppet kan överleva trots att personen kan ha bott i Sverige 20 år?"¹¹. Exemplet visar att det förtryck som förekommer i Sverige ses som onormalt medan det antas vara en legitim handling i andra kulturer. Ett dominerande mönster är att det kvinnoförtryck som förekommer bland invandrade personer antas ha sin grund i traditioner och värderingar från hemlandet oavsett vistelsetiden i Sverige.

Ett annat exempel ur materialet är den *generalisering* som skapas genom att det är kurdiska män som intervjuas om varför fadern mördade sin dotter, en indikation på att alla män med invandrarbakgrund skulle tänka likadant. Diskursiva mekanismer som framkommer här är *spekulationer*, *generaliseringar*, *antagandet om att män med invandrarbakgrund är oförmögna att anpassa sig i samhället samt polarisering av svensk och kurdisk kultur*. *Metaforer och gamla ordspråk* används i beskrivningen av hedersbegreppet och anspelar på polarisering av svensk kultur som vetenskaplig/modern och kurdisk kultur som traditionell/gammaldags. Följande två exempel uttalades i Dokument Utifrån och Rapport:

En flicka är som porslin, slås det sönder går det inte att reparera¹².

"Mannens heder bor mellan kvinnans ben", så lyder ett gammalt arabiskt ordspråk. Det är mannens heder, men det är kvinnans uppgift att vakta den¹³.

Ett intressant exempel utgörs av Fadimes bror som gestaltas genom ett hot som han framför i ett inspelat telefonsamtal. Förutom detta hot är det ett sällsynt mönster att brodern uttalar sig. De svordomar, slang- och könsord som förekommer i telefonsamtalet indikerar låg social status och "annorlunda" människor. Broderns hot spelas upp och upprepas ännu en gång senare i programmet.

Broderns uttryck, till exempel "Din jävla horjävvel!" och "jävla hora du ska dö!", framstår vid sidan av de mediala aktörernas "korrekta" nyhetsspråk som mycket främmande, hotfulla, ociviliserade

¹¹ Ur Mosaik 2002-01-24, kl 20.00 i SVT2.

¹² Dokument Utifrån, 02-01-24, SVT1 kl 22.10.

¹³ Rapport, 02-01-22, SVT1 kl 19.30.

och vulgära, det sker en *polarisering*. Fokus i hotbilden mot Fadime läggs på broderns uttalanden och därmed även på andra unga män med invandrabakgrund, inte på äldre män och fäder i första hand trots att det faktiskt var Fadimes far som utförde mordet. Ett dominerande mönster är att Fadimes far varken uttalar sig eller nämns vid namn. Det innebär att brodern blir en representant för unga, våldsamma och hotfulla män med invandrabakgrund och vi får en starkare och mer negativ bild av brodern/unga män än av fadern som inte uttalar sig alls.

Samhällsaktörerna använder ett akademiskt språk och fackmässiga uttryck vilket indikerar auktoritet och överordning. De mediala aktörerna använder ofta dramatiska uttryck och kontroversiella påståenden, till exempel: "dödshot", "det mest tragiska", "ofattbart", "chockades svårt", "den allvarligaste formen av familjevåld", "dödsskjutning", "mördat sin egen dotter". Dessa uttryck skapar känslor av obehag, rädsla och en vilja att fördöma, inte bara Fadimes familj utan snarare hela folkgruppen som sägs ha dessa "kulturella traditioner" vilket är en grov *generalisering*. Grannar, vänner och släkt anklagas även som ett mer sällsynt mönster för delaktighet i mordet bland annat genom att de tillsammans med fadern sägs "ha stått bakom vapnet". *Beskrivningen* av dessa människor är direkt negativ och det är rimligt att anta att en ökad främlingsfientlighet kan främjas hos tittarna. I tv-programmet Mosaik beskrivs mordet som ett "fruktansvärt brott som ingen kan förstå" och det är självklart sant, men mordet kunde alternativt ha beskrivits som en familjetragedi vilket hade ändrat perspektivet en aning.

Rekonstruktion av diskurs i bevakningen

Ett dominerande mönster är att mordet på Fadime både i nyhetsinslag och samhällsmagasin relateras till en avlägsen kultur, men sällan till det samhälle vi lever i. Det är sällsynt att svårigheterna för flickor med invandrabakgrund relateras till det svenska samhället. Ett försök att nyansera debatten är när en forskare¹⁴ i ett nyhetsinslag säger att svensk lagstiftning är gjord utifrån svenskar och svenska förhållanden. Därför, menar hon, är vi inte beredda på de problem som stora värdekonflikter skapar inom familjen och har inte förstått samhällets roll i detta. Uttalandet är ändå problema-

¹⁴ Astrid Schlytter i Aktuellt, 2002-01-23, kl 21 i SVT2.

tiskt eftersom det åter relaterar mordet till en avlägsen kultur och underförstått till vissa familjer som inte har "svenska värderingar".

Vanligtvis tilldelas personer med invandrabakgrund inget större utrymme i medier. Cottle (2000) har framhållit att nyheter om invandrade personer och etniska minoriteter ofta handlar om kulturell karaktärisering (på vilket sätt är "dom" annorlunda?), komplikationer och negativ karaktärisering (hur är "dom" avvikande?) samt fokusering på hot (våld, brott, droger och prostitution). Mordet på Fadime hade alternativt kunnat framställas som ett nederlag för den pågående kampen mot hederstänkande, men att denna kamp över huvud taget förs framkommer endast som ett sällsynt mönster i mitt material. Organisationer som kämpar mot hederstänkande beskrivs inte direkt utan nämns endast i förbifarten då dess företrädare uttalar sig. Uttalanden av företrädare för Kvinnoforum, om att flickor med invandrabakgrund tvingas skriva "självmondsbrev" för att familjen ska gå fri vid ett eventuellt "hedersmord", och "Glöm aldrig Pela"-föreningen, om att de sociala myndigheterna inte gör tillräckligt för de utsatta flickorna, vinklas istället så att de förstärker perspektivet att "de" är annorlunda och att "de" är våldsbenägna. Genom att invandrade familjers situation aldrig relateras till förtryckande och diskriminerande köns-, klass- och etniska strukturer i det svenska samhället förstärks därigenom fördomar om dessa familjer som konstiga och annorlunda och underförstått svenska familjer som bekanta och normala.

Mordet hade kunnat beskrivas som en kriminell handling utförd av en enskild individ på samma sätt som när svenskar är inblandade i liknande brott, utan att man generellt anklagar en hel folkgrupp för delaktighet. Hedersmord skulle även kunna beskrivas ur ett globalt perspektiv, ur ett postmodernt och feministiskt perspektiv där samhälls- och maktstrukturer inte enbart beskrivs utifrån en etnocentrisk, svensk/europeisk, världsbild. En positiv effekt av migration, speciellt från patriarkala samhällen, är att den ofta bidrar till att bryta upp förtryckande könsrollsmönster och att kvinnor med invandrabakgrund därigenom får ökade maktresurser. I mitt material framkommer denna effekt endast som ett mer sällsynt mönster. Det sker då inte genom överberättaren/programledarens försorg, utan snarare implicit genom de kvinnor som i sin roll av samhällsaktörer framträder i samhällsmagasinen och uttrycker åsikter samt har både kvalificerade yrken och utbildningar.

Att "hedersmord" beskrivs som samhällsproblem är ett sällsynt och konkurrerande mönster, medan beskrivningen av "heders-

mord" som ett problem för kvinnor och "invandrare" samt ett kulturellt problem som enbart knyts till "andra kulturer" är ett dominerande mönster i mitt material. Både generaldirektören för integrationsverket Andreas Carlgrens uttalande i Debatt att samhället måste: "se till att ge ett stöd" till människor med invandrarbakgrund och Fadimes uttalande att "hederstänkande" är ett "jätteproblem" och "ett samhällsproblem" beskriver "hedersproblematiken" ur ett samhällsperspektiv. Men eftersom dessa uttalanden kontextualiseras och inlemmas i en berättelse som går i en annan riktning får diskussionen aldrig tillfälle att breddas.

Ett annat dominerande mönster är att mord på kvinnor/hedersmord framställs som en kulturbunden företeelse vilken kommit till Sverige genom invandring och därmed skapat problem som "vi" måste ta hand om. Ett sällsynt mönster i materialet är uttalanden som representerar åsikter som motsäger det dominerande mönstret. Exempel på denna motsatta (konkurrerande) åsikt framkommer i samhällsmagasinet Mosaik¹⁵ där forskaren Åsa Eldén framhåller att: "människor är inte styrda av en kultur, utan människor har hela tiden möjlighet att välja att förhålla sig till kulturella föreställningar och kulturella mönster".

Under följande tre rubriker besvaras de frågor som står i centrum för detta kapitel (se inledningen). Det sker genom att analysens resultat kopplas samman med teori och tidigare forskning. Därefter diskuteras möjliga konsekvenser.

Den diskursiva konstruktionen av mordet

Vad som egentligen hände den kvällen när Fadime mördades får tv-tittarna inte riktigt veta. Först och främst konstrueras mordet som händelse genom berättelser om Fadime; att mordet föregåtts av hot från familjen samt att hennes far till slut "satte planen i verket" när Fadime besökte sin syster i Uppsala. De hot som Fadime utsattes för och själva motivet till mordet sägs ha sitt ursprung i gamla kulturella traditioner som hänförs till Kurdistan, men även till andra länder i Mellanösternområdet eftersom berättelsen om Fadime även innefattar berättelser om andra invandrade kvinnor i liknande situationer. Det skapas ett intryck av att alla unga kvinnor med invandrarbakgrund har en liknande situation som Fadime, det vill säga är förtryckta, hotade och offer för en patriarkal kultur.

¹⁵ Programmet sändes 2002-01-24, kl 20.00 i SVT2.

Enligt van Dijk (2000) är det vanligt att nyhetsrapporteringens tillförlitlighet och verklighetsanknytning styrks bland annat genom användning av statistik som kan vara svår för enskilda personer att ifrågasätta. I mitt material kopplas Fadimes fall till tidigare "hedersrelaterade" brott. Dessa kopplingar är svåra att ifrågasätta eftersom tittaren inte vet vilka skillnader och likheter som föreligger i dessa fall. Exempelen på tidigare brott styrker därigenom tesen om att alla unga kvinnor med invandrarbakgrund har en liknande situation som Fadime.

Som Berglez (2000) beskrivit är det genom att ett underliggande textuellt sammanhang indikeras, vilket läsaren/tittaren är införstådd i, som vi kan förstå och skapa mening i en text eller ett tv-program trots att viss information saknas. I detta fall konstrueras mordet som händelse genom berättelser om Fadime och tittaren får indikationer på hur frånvarande information bör tolkas ur ett etnocentriskt perspektiv.

I ett nyhetsinslag sägs: "Så blev det till sist Fadimes egen pappa som höll i pistolen fastän många fler kan sägas ha stått bakom vapnet i går kväll. Släktingar, grannar och tusenåriga patriarkala traditioner". Citatet utgör en anklagelse som sträcker sig långt utöver Fadimes familj och släkt samt konnoterar till förföljelsen av judar under sekler. Uttalandet görs i ett av de nyhetsprogram som har högst tittarsiffror, dagen efter mordet när nyheten har högt nyhetsvärde, på bästa sändningstid samt i public service-tv där man är ålagd att främja mångfald, folkbildning, det demokratiska statskicketets grundidéer, alla människors lika värde, frihet och värdighet samt att spegla det "mångkulturella Sverige". I rapporteringen kring mordet på Fadime kan vi se att man har misslyckats på många av dessa viktiga punkter.

Det förtryck som förekommer i Sverige betraktas som onormalt medan det framställs som en legitim företeelse i andra kulturer. Det sker genom en diskursiv konstruktion av könsförtryck som en kulturell handling där patriarkala strukturer anses förekomma endast inom vissa kulturella ramar och nationella gränser. När "Reportaget om Fadime" rekontextualiseras efter mordet vet vi att både pojkvännen Patrik och Fadime är döda. Att pojkvännen omkommit i en bilolycka mellan Stockholm och Uppsala strax efter rättegången nämns vid ett par tillfällen och tittaren får indikationer på att det kanske inte var en slump att även pojkvännen dog?

Journalistik handlar om att gestalta ett drama där större händelser och abstrakta skeenden görs åskådliga och hanterliga genom

tillspetsning och konkretisering, en del av verkligheten väljs ut för att representera helheten eller man förenklar och ger illustrerande exempel. En nyhetsvinkel kan fungera som en öppning, det vill säga ett pågående skeende uppmärksammas då det inträffar en dramatisk händelse, vilket var fallet med Fadimes berättelse. Genom "Reportaget om Fadime" samt personifiering, intensifiering och polarisering skapades en tydlig och åskådlig berättelse. Fadime fick personifiera den unga invandrade kvinnan och broderns hot, uttalanden av männen i Fittja¹⁶ samt exempel på tidigare hedersrelaterade brott skapade en intensifiering av "hedersproblematiken". Genom polarisering av svensk och kurdisk kultur skapades koherens i berättelsen.

I nyhetsförmedlingens process definieras vissa intressen och aktörer bort, därför är det som inte förmedlas viktigt för en större förståelse av ett aktuellt problem. Något som inte nämndes i analysmaterialet var att könsförtryck och våld mot kvinnor även förekommer bland svenskar. "Reportaget om Fadime" var inte objektivt i meningen att någon annan av de involverade familjemedlemmarna fick uttala sin åsikt. Programmet var även format av de speciella produktionskonventioner som gäller för den typ av journalistik och aktualitetsprogram som vid sidan av nyhetsmagasinen utger sig för att gräva fram "sanningar" bakom missförhållanden och officiella myter. En produktionslogik som enligt Ekström och Eriksson (1998) skapar en subjektiv, ensidig och polariserad bild av företeelser.

Ett gammalt talesätt säger "ingenting annat än gott om de döda". Efter mordet på Fadime blev det svårt att ifrågasätta vilka drivkrafter och motiv som låg bakom "Reportaget om Fadime". Reportaget som gav grunden för de fakta och slutsatser allmänheten fick om konflikten med familjen. När bilden av den unga, vackra, ambitiösa och fortfarande levande Fadime ställdes emot nyheten om det brutala mordet fick reportaget en mycket stark genomslagskraft. Lynn Åkesson (1997) menar att kroppen kan betraktas som en metafor för sociala och samhälleliga relationer, där kroppen reflekterar sociala eller klassrelaterade förhållanden och könsstrukturer. Hon menar att i problematiken kring existentiella frågor om liv och död kan kulturella värderingar tydliggöras och förstärkas. Det var vad som skedde i fallet med Fadime.

¹⁶ Dessa män intervjuades i Aktuellt 02-01-22 kl 21 om varför de trodde att fadern mördade sin dotter. Inslaget visades även i Debatt 02-01-23 kl 22.10.

Rekontextualiseringen av "Reportaget om Fadime" gör att betydelsen av reportaget ändras i sin nya kontext och vi kan även skönja en existentiell och social dimension som tydligt konnoterar till myter, sagor och bibliska berättelser. Denna situation skapar ett tillfälle som kan utnyttjas, missbrukas och användas i politiska, ekonomiska eller religiösa och manipulativa syften. En situation som berör människor skapar även det rätta tillfället att förändra fördomar och främlingsfientlighet. Det vill säga genom att öka kunskapen om minoritetsgruppers situation i samhället, förändra sättet att rapportera samt benämna mordet som en familjetragedi där även etnicitet, köns- och klasstrukturer i samhället har en betydande roll.

Tiden efter mordet var ett bra tillfälle att tydliggöra och förändra negativa kulturella värderingar. Men i stället för att bredda diskussionen förstärktes fördomar och stereotypa föreställningar. Det skedde genom att de sällsynta konkurrerande mönster som även framställde "hedersproblematiken" ur ett samhällsperspektiv rekontextualiserades och inlemmades i överberättarens historia och därmed förlorade sin potential. Av Åkessons (1997) resonemang framgår att moderna människor inte längre frågar vem som var orsaken till döden utan istället vad och varför? Det kan i viss mån förklara de många spekulationerna kring vad som fick fadern att utföra mordet.

Sammanfattning:

- I mitt material kopplas Fadimes fall till tidigare "hedersrelaterade" brott. Dessa fall styrker tesen om att alla unga kvinnor med invandrabakgrund har en liknande situation som Fadime.
- Fokus i hotbilden mot Fadime läggs på hennes bror och andra unga män med invandrabakgrund.
- Det förtryck som förekommer i Sverige betraktas som onormalt medan det framställs som en legitim företeelse i andra kulturer.
- De sällsynta konkurrerande mönster som framställde "hedersproblematiken" ur ett samhällsperspektiv förlorade sin potential genom att de rekontextualiserades och inlemmades i överberättarens historia. I stället för att bredda diskussionen förstärktes fördomar och stereotypa föreställningar.

Den diskursiva konstruktionen av de inblandade och deras kultur

Ett dominerande mönster av familjen som ociviliserad, skrämmande, hotfull och beräknande framkommer i materialet. Någon nyansering eller variation av familjens framtoning ges inte. Bland annat sägs att Fadime "under flera år hotats av sin familj till livet". Marianne Spanner säger att hennes första tanke när hon hörde talas om mordet var: "De lyckades, de lyckades".

Spekulationer, generaliseringar, polariseringar och negativa värderingar om släkten är ett dominerande mönster. Till exempel att de är falska, skvallrar samt är delaktiga i mordet: "Nån såg till att tidningsurklipp om Fadimes liv i Sverige skickades till släkten i Kurdistan", här *polariserar* Fadime mot familj och släkt samt Sverige mot Kurdistan. En *negativ värdering* är att: "skvallret gick om att familjen inte hade någon kontroll över sin dotter som drog vanära över familjen". Ett exempel på *generalisering, spekulering och polarisation* är: "Så blev det till sist Fadimes egen pappa som höll i pistolen fastän många fler kan sägas ha stått bakom vapnet i går kväll. Släktingar, grannar och tusenåriga patriarkala traditioner". *Generalisering* skapas genom att många människor anklagas för mordet, *spekulation* eftersom det är oklart vilka människor som anklagas och för vad samt *polarisering* genom att Fadime ensam ställs mot "släktingar, grannar och tusenåriga patriarkala traditioner."

Modern har ingen framträdande roll i rapporteringen, men det som framkommer mellan raderna är att hon anses oförmögen att försvara sin dotter och deltar i konspirationen kring mordet. Paulina de los Reyes menar att en specifik utsatthet uppstår för de kvinnor och barn som måste hantera både det patriarkala våldet i hemmet och omgivningens undfallenhet, stigmatiserande blickar och diskriminerande attityder. (de los Reyes 2005)

De attityder som framkommer i analysen indikerar att människor från Mellanöstern är traditionella och bakåtsträvande samt att kvinnovåld och förtryck utgör legitima handlingar hos kurder och andra folkgrupper från Mellanöstern. Människor i dessa invandrade grupper beskrivs som hotfulla, omoderna och våldsamma samt falska och giriga. Bilden förstärks även av de debattörer som själva har invandrarbakgrund och deltar som "experter" i debattprogram. Dessa "experter" hyllas därför att de utger sig för att "avslöja fusk" hos invandrade människor/grupper och "säger som det verkligen är". De tjänar alltså på sin allians med majoritetssamhället och

har internaliserat majoritetssamhällets bild av "de andra" (Kamali 2005).

Som både Brune (2000) och Löwander (1997) har beskrivit framställs människor från Mellanöstern i medierna som utnyttjande "vår" goda vilja, ett mönster som jag även funnit i mitt material. Thörn (2002) menar att olika gruppers traditioner allt oftare kommer i kontakt med varandra och skapar en komplex kulturell mångfald. Det sker bland annat genom en ökad kulturell migration och spridningen av medieprodukter. Resultatet kan bli intolerans och oförståelse mellan grupper i samhället som i sin tur skapar konflikter som blir ännu mer intensiva när de kopplas till makt och ojämlikhet i större sammanhang. Det blev fallet när mordet på Fadime i Sverige kopplades till en patriarkalisk Mellanösternkultur. En systematiskt negativ rapportering om människor med invandrarbakgrund förstärker ytterligare den konflikt som aktualiserats i världen genom religiös fundamentalism med politiska innebörder och det så kallade "kriget mot terrorismen".

I rapporteringen poängteras ofta det som i grunden skiljer euro-péer/västerlänningar från "de Andra". Fazlhashemi (2001) har uttryckt att populärorientalistiska föreställningar ytligt sett dokumenterar orientens kultur för en västlig publik, men i ett djupare perspektiv skapar dessa skildringar en gräns mellan oss "normala" och "de Andra".

En implicit och ofta förekommande komponent i berättelser är anonymisering och nedvärdering av den "Andra", en underordnad och marginaliserad position som upprätthålls genom exotisering. I rapporteringen kring mordet på Fadime märks detta bland annat genom att familjemedlemmarna inte namnges och att Fadime Sahindal endast nämns vid förnamn. Eftersom familjen Sahindal kontinuerligt kopplas till en avlägsen, "annorlunda" kultur i stället för till det svenska samhället, där de bott i 20 år, kan vi anse dessa människor som "exotiserade" i rapporteringen. De kvinnor med invandrarbakgrund som medverkar i samhällsmagasinen och uttalar åsikter samt har olika kvalificerade yrken och utbildningar gör att vi kan bilda oss en egen konkurrerande uppfattning, oavsett vilket budskap överberättaren försöker förmedla. För att tillgodogöra sig denna underliggande mening krävs dock en viss distans och eftertanke mot artilleriet av ytligt förmedlade stereotyper.

Att förknippas med en "negativ" kultur påverkar i hög grad individers identitet och sociala interaktion. I vårt identitetsskapande införlivas även mediernas bilder (Thompson 2001). Kommunika-

tionsmedier erbjuder sätt att bevara och förnya traditioner i nya sammanhang, vilket kan vara viktigt speciellt för migrerade och omlokaliserade grupper i samhället. Denna funktion kan även vara till nackdel för grupper som vill lösgöra sig från traditioner och identiteter, till exempel hedersrelaterade sådana.

Genom medierna tränger ideologiska budskap in i vardagliga och praktiska sammanhang. Vilken betydelse budskapen får beror på hur vi som mottagare anammar och använder dem. Mediebudskap kan få omskakande konsekvenser för individer och maktförhållanden, men även stabilisera och förstärka dem. När Fadime gick ut med sin berättelse i media var hon troligen inte medveten om vilka konsekvenser det skulle medföra på olika plan. Att uppmärksamhet riktas mot de kvinnor som har minoritetsbakgrund och lever i en utsatt situation är positivt, men rapportering som förstärker fördomar och maktförhållanden i samhället är negativt. Efter "Reportaget om Fadime" där familjen Sahindal pekades ut som förrädare ökade konfliktens intensitet. De producenter, journalister och programledare som var involverade i rapporteringen av fallet borde ha tagit ett större ansvar för konsekvenserna av denna. Under tiden som medierna frossade i historien om Fadime lämnades hon själv ensam med hotet, utanförskapet och rädslan som följeslagare.

Berglez (2000) har noterat att om ett budskap upprepas tillräckligt många gånger under en period uppfattas det så småningom som naturligt och självklart och fungerar därför som ideologi. I mitt material har jag funnit att den svenska/västliga kulturen polariseras mot och framställs som överlägsen den kurdiska/österländska på ett sådant självklart sätt, det vill säga som en ideologi. Detta verklichhetsperspektiv intar en dominerande ställning i relation till andra perspektiv.

van Dijk (1997) beskriver en sorts "vardagsrasism" som praktiseras och upprätthålls både av "vanliga" människor och de styrande i samhället. En rasism som ofta är diskursiv, kommer till uttryck och legitimeras genom till exempel tv-program, nyheter och många andra genrer. Den uppfattas som slumpmässig och långt ifrån den "gamla" rasismen men är kanske ännu värre, eftersom den uppträder som "normal", "naturlig" och som "sunt förnuft". I den "nya" rasismen framställs inte minoriteter längre som biologiskt avvikande utan som annorlunda, mindre lyckade individer och tyvärr förs heller ingen större debatt om den "nya" rasismen i samhället.

I mitt material har jag även funnit belägg för att minoritetsbefolkningens åsikt ofta betraktas som mindre tillförlitlig, har ett

lägre nyhetsvärde och inte heller efterfrågas i någon större utsträckning. Vid de tillfällen när minoritetsbefolkningen ändå ges möjlighet att uttrycka sig sker det oftast för att belägga det som tidigare sagts. Enligt Brune (2000) har den negativa och problemorienterade journalistiken ökat under senare tid och berörda människor kommer till tals i ännu mindre utsträckning än tidigare. Marcus Johansson som analyserat representationen av invandrade personer i lokalpress konstaterar att artiklar som framställer som en problematisk samhälls- och individgrupp dominerar stort (se Marcus Johansson i denna antologi). I skuggan av medierapporteringen om den "muslimska världen", vilken förknippas med terrorism, fundamentalism, våld, droger, fanatism och extremism, tenderar även andra "neutrala" frågor om invandring, bostad och jobb att få en negativ dimension. Orsaken till detta kan vara att journalistkåren och de flesta redaktörer är av samma ursprung som majoritetsbefolkningen samtidigt som det är majoritetsgruppens värderingar och tolkningar som är "facit" för att bedöma andra grupper.

Rasistiska diskurser uppvisar, trots sin föränderlighet, ett slags grundläggande struktur (Mattsson 2001). Denna struktur utgörs av *klassificering* av fenomen och människor i kategorier, i mitt material jag har funnit att människor från länder i Mellanöstern betraktas som våldsamma och hotfulla; *rangordning* av människor i hierarkier utifrån föreställningar om skillnader i egenskaper, jag har funnit att människor med invandrarbakgrund betraktas som underlägsna och av en "sämre sort" än svenskar; och slutligen *särskiljande utestängning* som gör att vissa grupper diskrimineras och utestängs från olika samhällsfärer, vilket bland annat kan anses vara en effekt av negativ medierapportering. Dessa tre element kombineras, förändras och anpassas till olika diskursers argumentation samt debatter i samhället och därmed fortsätter "vi" att utestänga de "Andra". I debatter och samhällsmagasin har jag funnit att frågor tas upp till diskussion, men i stället för att förändra och bredda perspektivet bevaras och förstärks snarare rådande maktförhållanden. I materialet förekommer en diskursiv mekanism om att invandrade människor inte vet, eller inte bryr sig om, vilka normer som gäller i Sverige och att de därför gör som de vill. Men bland de människor med invandrarbakgrund som uttalar sig i samhällsmagasinen framkommer en inställning som visar på motsatsen, det vill säga en medvetenhet om lagar och regler samt en vilja att delta i samhällslivet på lika villkor.

Det som skapar etniska skillnader och konflikter är ideologier och idéer om att etniska skillnader ska vara viktiga (Hylland Eriksson 1993). Därför är det nödvändigt att skilja på kulturella skillnader som gäller språk, religion, kunskaper och färdigheter och ett politiskt sätt att använda kultur som skapar skarpa, entydiga konturer kring folkgrupper. I rapporteringen kring mordet på Fadime används kulturella skillnader på ett politiskt sätt, det vill säga för att skapa en skarp gräns mellan "oss" och de "Andra".

Sammanfattning:

- Den svenska/västerländska kulturen polariseras mot och framställs som överlägsen den kurdiska/österländska på ett självklart sätt. Detta verklighetsperspektiv intar en dominerande ställning i relation till andra perspektiv.
- Minoritetsbefolkningens åsikt betraktas ofta som mindre tillförlitlig, har ett lägre nyhetsvärde och efterfrågas sällan i någon större utsträckning.
- De debatter och samhällsmagasin som tog upp Fadimes fall till diskussion breddade inte perspektivet utan förstärkte och bevarade snarare rådande maktförhållanden.
- En vanligt förekommande diskursiv mekanism är att människor med invandrarbakgrund inte vet, eller inte bryr sig om, vilka normer som gäller i Sverige och att de därför gör som de vill.

Den diskursiva konstruktionen av Sverige och dess kultur

Min analys visar att värderingar om Sverige och den svenska kulturen som ett dominerande mönster framställs implicit och som den kurdiska kulturens absoluta motsats. Svensk kultur framstår som den rätta och "goda" samt tillskrivs egenskaper som hederlig, rättvis, jämställd, handlingskraftig och beskyddande. Hedersmord, kvinnoförtryck och patriarkala strukturer framställs som handlingar och företeelser förekommande endast inom vissa kulturella ramar och nationella gränser vilket gör att det förtryck som förekommer i Sverige betraktas som onormalt. Det kvinnoförtryck som förekommer bland invandrade människor antas ha sin grund i traditioner och värderingar från hemlandet oberoende av hur länge

man bott i Sverige. Det vill säga att "vi" är jämställda medan "de" är förtryckta.

I "Reportaget om Fadime" framstår Leif Erickson i egenskap av Fadimes advokat och representant för det svenska samhället som hennes enda trygghet, en fadersgestalt. En bild av det svenska samhället som ansvarstagande, vidtagande åtgärder samt beskyddande de svaga skapas. I samma reportage visas även exempel på andra hedersrelaterade brott och man uttalar att: "händelserna har satt skräck i många flickor som försöker balansera mellan det öppna svenska samhället och familjernas uråldriga traditioner".

Rasism och främlingsfientlighet framstår i rapporteringen som ett "osvenskt" fenomen, men i själva verket har rasistiska och ras-hygieniska idéer en lång tradition i Sverige. Definitionen av rasism där: "... vissa verkliga eller inbillade skillnader blir föremål för en generaliserande och definitiv värdering, som i syfte att legitimera aggression eller privilegier länder förövaren till nytta och offret till skada" (Jonsson 1998) kan lätt kopplas till rapporteringen kring mordet på Fadime eftersom generaliserande och värderande omdömen om invandrade personer är ett dominerande mönster, och utgör exempel på strukturell diskriminering.

Löwander (1997) har beskrivit rapportering om invandrade grupper/människor där egenskaper hos det moderna samhället projiceras på "invandrarkillar" och dessa anklagas för hämndbegär, machostil, amoralisk sexualitet, främlingskap och svårighet att tygla impulser. "Invandrartjejer" framställs som icke-handlande, ovetande offer för förtryck samt oförmögna att själva bedöma sina möjligheter. I mitt material personifieras och gestaltas ovan nämnda egenskaper av Fadime, brodern samt andra exempel på flickor som befinner sig i "liknande situationer".

Ett sällsynt, närmast obefintligt, mönster är diskussioner om de ekonomiska, sociala och andra åtskiljande samhällsstrukturer som påverkar människorna i Sverige. Även information om organisationer som jobbar för ökad jämlikhet bland människor som påstås komma från "starkt patriarkala kulturer" utgör ett sällsynt mönster i materialet. Någon information kring vilken omfattning hot och hedersmord har i den kurdiska gruppen ges inte. Därför kan Fadimes situation lätt tolkas som allmänt omfattande.

Sammanfattning:

- Den svenska kulturen framställs som den kurdiska kulturens absoluta motsats. Det vill säga som den rätta och "goda" samt som hederlig, rättvis, jämställd, handlingskraftig och beskyddande.
- Det kvinnoförtryck som förekommer bland invandrade människor antas ha sin grund i traditioner och värderingar från hemlandet oberoende av hur länge man bott i Sverige.
- Generaliserande och värderande omdömen om människor med invandrarbakgrund är ett dominerande mönster, och utgör exempel på strukturell diskriminering.
- Diskussioner om ekonomiska, sociala och andra åtskiljande samhällsstrukturer som påverkar människorna i Sverige är sällsynta i rapporteringen.

Mediers roll i den strukturella diskrimineringen

I mitt analysmaterial fann jag att den svenska/västerländska kulturen polariserades mot och framställdes som överlägsen den kurdiska/österländska som ett naturligt och självklart budskap. Detta perspektiv intog en dominerande ställning i relation till andra perspektiv i materialet (Strand Runsten 2004: 78). En konsekvens som kan uppstå genom den negativa rapporteringen, speciellt om den kurdiska folkgruppens kultur och tradition, men även om andra människor från Mellanöstern, är bland annat ökad främlingsfientlighet och rasism i samhället. En annan konsekvens är att unga invandrade kvinnors utvecklingsmöjligheter i samhället riskerar att stagnera eller rent av försämrats eftersom en negativ medierapportering ytterligare kan förstärka den pressade situation som redan finns i vissa familjer.

Genom stereotypa medierade bilder av unga kvinnor med invandrarbakgrund som förtryckta, passiva, okunniga och isolerade, samt sällsynta kontakter mellan majoritets- och minoritetsbefolkning skapas ett synsätt där unga kvinnor med invandrarbakgrund underskattas som aktörer. Som de los Reyes, Molina och Mulinari (2002) beskrivit glöms det lätt bort att även svenska och andra västerländska kvinnor är förtryckta på olika sätt, att kvinnor och män från samma land inte utgör en homogen grupp och att det

inom vissa familjer finns bättre förutsättningar för en jämställd relation än i andra.

Eftersom minoritetsgrupper framställs som underlägsna majoritetsbefolkningen innebär det att den etnocentriska världsbilden förstärks ytterligare. Bilden av invandrade personer som "hotfulla" ökar människors rädsla och därmed också klyftan mellan "oss" och "dom". Rapportering om frågor kring flyktingar och människor med invandrarbakgrund kännetecknas ofta av egenskaper som ensidighet, avsaknad av kunskaper, erfarenheter och perspektiv på området (Löwander 1997).

Thompson (2001) har beskrivit att individer i dag till viss del bygger sin identitet på medierade bilder och vissa av dem kan få en djup och bestående relevans för jagprojektet. Speciellt unga invandrade människor som söker sin "svenska" identitet kan antas få svårt att hitta alternativ till de stereotypa medierade bilderna. Ett medialt undantag som bekräftar regeln är Fadime som delvis beskrevs som stark, stolt och klok.

Migration är en process som påverkar både individen och relationerna inom familjen samt i vissa fall skapar problem och konflikter som leder till en stark psykisk press (Darvishpour 1997). Spänningar mellan invandrade föräldrar och deras barn uppstår lätt genom att föräldrarna som första generation har svårare att komma till rätta med sina liv i det nya landet medan barnen lättare socialiseras i det nya landet och kan ta sig in på det nya samhällets olika samhällsarenor. Konflikten blir starkast mellan fäder och döttrar eftersom både generations- och genusaspekter aktualiseras. I en krissituation kan patriarkaliska tendenser i en del familjer förstärkas och konflikterna intensifieras ytterligare. Tillsammans med negativ medierapportering kan pressen på dessa familjer antas öka ännu mer. Som nämnts tidigare är det i första hand män med låg social status som lever under social press som är högt representerade i statistiken över våld mot kvinnor.

Rubriker och inledande kommentarer i nyhetstexter är det som uppfattas och memoreras bäst av publiken. Den bild av invandrade personer som ofta framkommer där är negativ, polariserad och kopplad till våld och förtryck. Dessa "sanningar" införlivas i det "kollektiva medvetandet" och befäster fördomar mot människor med invandrarbakgrund. I mitt material har jag funnit det lätt och nära till hands att dra slutsatser om att "invandrarflickor" i allmänhet är hotade, att alla familjer med invandrarbakgrund har ett "hederstänkande" samt att män i invandrade familjer kan vara potenti-

ella mördare. Mordet på Fadime framställs som en kamp mellan "vi" och "dom", det uttalas explicit att invandrade människor har "brutala traditioner och sedvänjor" samtidigt som mordet framstår som fristående från och oberoende av Sverige och svenskarna. Mord på kvinnor ("hedersmord") framställs som en kulturbunden företeelse vilken kommit hit genom invandring av människor från Mellanöstern och därigenom skadat Sveriges goda rykte. Det är också genom de metaforer, beskrivningar och händelser som associerar till människors förförståelse av normer, hotbilder och konflikter i samhället som den strukturella diskrimineringen får näring och lever vidare (Kamali 2005). Enligt Franzén (2001) kan en TV-dokumentär eller ett nyhetsinslag prägla mångas uppfattningar om befolkning och mentalitet i ett annat land, vilket jag menar att "Reportaget om Fadime" och Dokument Utifrån har gjort.

En utlandsfödd har svårt att nå samma socioekonomiska nivå i Sverige som i hemlandet, trots hög utbildning (Göransson 2005). Medierna har möjlighet att lyfta fram utlandsfödda från olika samhällsområden och öka deras synlighet men eftersom medielogiken premierar avvikelse är det i första hand schabloner som reproduceras. Med tanke på mediernas genomslagskraft är det allvarligt att föreställningar om skillnader på detta sätt förstärks.

Att det är svårare att göra karriär för den som är utlandsfödd, eller för den delen kvinna, innebär en demokratisk brist i form av sämre möjligheter för vissa samhällsgrupper. Det innebär också att väsentliga erfarenheter utestängs från underlaget till viktiga beslut på olika områden (Göransson 2005).

Avslutande kommentarer

När medier framställer "hedersmord" som en främmande kulturell tradition som hotar invadera det svenska samhället om "vi" tillåter fler "invandrare" att komma till "det förlovade landet" får det en chockerande och oroande effekt. Vi riskerar att införliva mediernas bild av till exempel "hedersmord" och "invandrarkvinnor" eftersom bilden framstår som "sann" och "odiskutabel" ifall vi inte reflekterar över om bilden är rekontextualiserad, kontextualiserad av programledare, vidhäftad med negativt laddade symboler, polariserad, dramatiserad, personifierad eller innehåller stereotyper. Detta gäller speciellt om vi inte har egen erfarenhet av andra länder eller umgänge med invandrade personer.

Generalisering som diskursiv mekanism kommer till uttryck när mediala aktörers uttalanden knyter minoriteter och människor med invandrabakgrund till våld, brott och hot och skapar ett intryck av att invandrade personer generellt har en benägenhet för sådana handlingar, precis som "zigenare" förr beskrevs i *Nordisk Familjebok* (1934:1173): "sluga, fega, hämndgiriga, lögnaktiga och lättjefulla, i hög grad inställda på att genom bedrägerier av olika slag bidra till sin försörjning."

Den etnocentriska och förenklade bilden av kvinnor med invandrabakgrund som passiva offer för sin kultur och sin omgivning finns även i mitt material. Darvishpour (1997) har påpekat att stereotypen om kvinnor med invandrabakgrund som förtryckta, passiva, okunniga och isolerade leder till en fokusering på deras "problem" i stället för möjligheter och handlingsförmåga. I själva verket har invandring till Sverige, speciellt från patriarkaliska samhällen, lett till en stark ökning av maktresurserna hos många invandrade kvinnor. Men att denna omständighet omtalas är sällsynt i mitt material. Indikationer på ökade maktresurser framkommer istället genom de samhällsmagasin där invandrade kvinnor deltar och själva berättar om sin situation. Det vill säga att de lever i en annan och mer tillåtande situation än Fadime gjorde.

SVT har en stark förankring och ett högt förtroende hos publiken. Därför är det nedslående att konstatera att bilden av människor med invandrabakgrund i mitt undersökta material är lika stereotyp och dikotomisk som i de tidningar som analyserats av Grip (2002) och Reimers (2005). Dessa medieföretag styrs trots allt inte av samma principer som public service. Uppdraget som åligger public service är att verka i allmänhetens tjänst, med folkbildningsambitioner och utifrån principen om alla människors lika värde.

Mediernas makt att lyfta fram och forma samhällets frågor är stor. Därför vilar ett tungt ansvar på redaktionella medarbetare för den bild av invandrade personer som förmedlas. Det är ett stort samhällsproblem att föreställningar om människor med invandrabakgrund som avvikare förstärks. Sådana föreställningar exkluderar många svenskar med invandrabakgrund från deltagande i samhällslivet. Att dessa människors erfarenheter inte tas till vara i samhällets olika sfärer och beslutsfattande processer är ett hot mot Sveriges demokrati.

Referenser

- Berggren, Jenny (2002) "Flickmord, kurdmord eller hedersmord". I *Reaktion, Quick Response*. Avesta: Pocky.
- Berglez, Peter (2000) "Kritisk diskursanalys". I Ekström, Mats & Larsson, Larsåke (red.) *Metoder i kommunikationsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Bourdieu, Pierre (1993) *Kultursociologiska texter*. I urval av Donald Broady och Mikael Palme. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposion AB.
- Brune, Ylva (2000) *Stereotyper i förvandling. Svensk nyhetsjournalistik om invandrare och flyktingar*. Delstudie 11. Stockholm: Regeringskansliet, Utrikesdepartementet.
- Brune, Ylva (2004) *Nyheter från gränsen. Tre studier i journalistik om "invandrare", flyktingar och rasistiskt våld*. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation. Göteborgs Universitet.
- Cottle, Simon (red.) (2000) *Ethnic minorities and the media: changing cultural boundaries*. Buckingham: Open University Press.
- Dahlgren, Peter (1988) "Berättande och betydelse i TV-nyheter". *Nordicom Nytt* nr 4/1988, Carlsson, Ulla (red.) *Forskning om journalistik*.
- Darwishpour, Mehrdad (1997) "Invandrarkvinnor utmanar männens roll. Maktfördelning och konflikter i iranska familjer i Sverige". I Ahrne, Göran och Persson, Inga (red.) *Familj, makt och jämställdhet*. SOU 1997:138.
- de los Reyes, Paulina (2005) "Intersektionalitet, makt och strukturell diskriminering". I de los Reyes, Paulina & Kamali, Masoud (red.) *Bortom vi och dom. Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*. SOU 2005:41.
- de los Reyes, Paulina, Molina, Irene & Mulinari, Diana (red.) (2002), *Maktens (o)lika förklädnader. Kön, klass & etnicitet i det postkoloniala Sverige*. Stockholm: Bokförlaget Atlas.
- Ekström, Mats och Eriksson, Göran (1998) *Avslöjande journalistik och underhållande dramatik: en fallstudie av programmet Strip-tease*. Örebro: Högskolan i Örebro.
- Franzén, Elsie C. (2001) *Att bryta upp och byta land*. Falun: Bokförlaget Natur och kultur.
- Fazlhashemi, Mohammad (2001) "Svenskarna moderniserar de äkta mattornas land".

- I McEachrane, Michael & Faye, Louis (red.) *Sverige och de Andra. Postkoloniala perspektiv*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Grip, Lena (2002) *Mediernas syn på De Andra. En medieanalytisk studie i samband med mordet på Fadime*. Arbetsrapport, september 2002:9. Karlstads Universitet: Institutionen för samhällsvetenskap, Avdelningen för Geografi och Turism.
- Göransson, Anita (2005) "Upptred som supersvensk om du siktar på toppjobb". I *Dagens Nyheter*, 21 juni.
- Hadenius, Stig, Weibull, Lennart (2003) *Massmedier. En bok om press, radio & TV*. Stockholm: Bonniers.
- Hylland Eriksen, Thomas (1993) *Etnicitet och nationalism*. Nora: Bokförlaget Nya Doxa.
- Jonsson, Stefan (1998) *De andra: amerikanska kulturkrig och europeisk rasism*. Stockholm: PAN/Norstedt.
- Kamali, Masoud (2005) "Ett europeiskt dilemma. Strukturell/institutionell diskriminering". I de los Reyes, Paulina och Kamali, Masoud (red.) *Bortom vi och dom. Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*. SOU 2005:41.
- Kocktürk-Runefors, Tahire (1991) *En fråga om heder. Turkiska kvinnor hemma och utomlands*. Norge, Otta: Tidens Förlag.
- Löwander, Birgitta (1997) *Rasism och antirasism på dagordningen – studier av televisionens nyhetsrapportering i början av 1990-talet*. Umeå Universitet, Department of Sociology.
- Mattsson, Katarina (2001) "Ekonomisk rasism – Föreställningar om de Andra i ekonomisk invandrarforskning". I McEachrane, Michael & Faye, Louis (red.) *Sverige och de Andra. Postkoloniala perspektiv*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Nordisk familjebok* (1934), band nr 20. Stockholm: Aktiebolaget Familjebokens Förlag.
- Petersson, Olof och Carlberg, Ingrid (1990) *Makten över tanken*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Reimers, Eva (2005) "En av vår tids martyrer. Fadime Sahindal som mediehandling". I *Med rätten i fokus*. Lund: Studentlitteratur.
- Strand Runsten, Pia (2004) *Hedersmord, eurocentrism och etnicitet. En kritisk diskursanalys av rapporteringen i Sveriges Television kring mordet på Fadime*. Magisteruppsats. Örebro Universitet, Humanistiska institutionen.
- Thompson, John B. (2001) *Medierna och moderniteten*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos AB.

- Thörn, Håkan (2002) *Globaliseringens dimensioner. Nationalstat, världssambälle, demokrati och sociala rörelser*. Stockholm: Bokförlaget Atlas.
- van Dijk, Teun A (2000) "New(s) racism: A Discourse Analytical Approach". I Cottle, Simon (red.) *Ethnic Minorities and the Media*. Philadelphia: Open University Press.
- Wennstam, Katarina (2002) *Flickan och skulden. En bok om samhällets syn på våldtäkt*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.
- Åkesson, Lynn (1997) *Mellan levande och döda. Föreställningar om kropp och ritual*. Stockholm: Natur och Kultur.

Internet

- Amnesty Internationals webbplats (a). "Hedersmord". *amnesty.se*. <http://www2.amnesty.se/>> Hedersmord/ Hedersmord: Hedersmord och islam. (2003-02-26)
- Amnesty Internationals webbplats (b). "Hedersmord". *amnesty.se*. <http://www2.amnesty.se/>> Hedersmord/ Hedersmord: Hedersmord – hur ska det definieras? (2003-02-26)
- Amnesty Internationals webbplats (c). "Hedersmord". *amnesty.se*. <<http://www2.amnesty.se/>>Hedersmord/ Hedersmord: Hedersmord och islam. (2003-02-26)
- Brottsförebyggande rådets webbplats. "Rapporter och skrifter". *bra.se*. <<http://www.bra.se/>> /Startsida/Om BRÅ/Publikationer: Rapporter och skrifter: Dödligt våld mot kvinnor i nära relationer. (2003-10-22)
- Göteborgs Universitets webbplats. "Slagen dam". *ub.gu.se*. <<http://www.ub.gu.se/>> /samlingar/kvinn/fragelada/2001/slagendam.xml. (2003-10-22)
- Kurdiska bibliotekets webbplats (a). "Mordet på Fadime". *kurdish-library.org*. <<http://www.kurdishlibrary.org/>> /Startsida/Aktuellt: Till minnet: Om mordet på Fadime Sahindal. (2003-02-26)
- Kurdiska bibliotekets webbplats (b). "Mordet på Fadime". *kurdish-library.org*. <<http://www.kurdishlibrary.org/>>/Startsida/Aktuellt: Till minnet: Om mordet på Fadime Sahindal. (2003-02-26)
- Kurdiska bibliotekets webbplats (c). "Mordet på Fadime". *kurdish-library.org*. <<http://www.kurdishlibrary.org/>> /Startsida/ Aktu-

ellt: Till minnet: Om mordet på Fadime Sahindal. (2003-02-26)

Uppsala Universitets webbplats (a). "The European dilemma". *uu.se*. <http://www.multietn.uu.se/research/eu_dilemma/project_owerview.pdf> /Appendix/ Sid 40: The Strategic Cultural Role of The Mass Media. (2005-08-21)

Uppsala Universitets webbplats (b). "Makten och mångfalden. Eliter och etnicitet i Sverige. Ds 2005:12". *uu.se* <integration.statsvet.uu.se/Publikationer/Ds2005-12.pdf> (2005-08-22)

Övriga källor

Marklund, Liza (2002), författare, uttalande i Mediemagasinet, SVT2, 02-02-28.

Ryning, Mikael (2002), kriminolog, uttalande i Mediemagasinet, SVT2, 02-02-28.

Statens Ljud- och bildarkiv (SLBA): videoband med nyhetsprogram och samhällsmagasin. För förteckning över analysmaterial, se Strand Runsten, 2004.

Uppsala Tingsrätt, 2002-04-03, Dom mål nr B237-02, aktilbil 69.

7 ”Det här är lycka”¹

Om sportjournalistikens inkluderande mekanismer

Göran Eriksson

Det är känslan av en unik gemenskap som gör att vi alla, tv-tittarna, de böljande härliga gula rapsfälten på läktarna och jag själv, kommer att slitas mellan hop och förtvivlan, mellan glädje och sorg. Det är idrott och det är inget fel i det.” (Mats Olssons, *SportExpressen* 26 juni 2004)

Inledning

Sport är en kulturell sfär där översvallande känslouttryck för det nationella är accepterade – ja snarast norm – och tillåts ta sig uttryck som knappast skulle vara godtagbara i andra sammanhang. Känslorna för det gemensamma, om Sverige och det svenska, blir som allra mest tydliga i samband med stora idrottsevenemang som t.ex. OS, EM och VM i fotboll eller Friidrotts-VM.

Medierna och sportjournalistiken spelar en avgörande roll i detta sammanhang. Sportjournalistiken är en medskapare av idrottsevenemangen och har betydande implikationer för människors föreställningar och känslor för det nationella. Den utför en tolkning av tävlingar som innebär en ”metaforisk förstoring” (Ehn 1993) och denna förstoring är en viktig aspekt för att människor ska kunna identifiera sig med Sverige och det ”svenska”. Före, under och efter tävlingar omsätts centrimetrar, tiondelar eller poäng till symboliskt laddade uttryck som framställs som en del i en kamp mellan nationer. En trestegshoppares fysiska prestation under ett antal sekunder har inte särskilt mycket med en nationell gemenskap att göra. Men under ett stort mästerskap – i kamp med trestegshoppare från andra länder och ackompanjerat av sportjournalistikens språkbruk – kan sådana ögonblick skapa ett känslomässigt engagemang hos människorna framför TV-apparaterna, även hos dem som inte vanligtvis är särskilt intresserade av tresteg. Människor rycks med och gläds över framgångar för svenska idrottare. Svenska segrar, åtmin-

¹ Rubrik i *Sportexpressen* 15 juni 2004, efter Sveriges seger mot Bulgarien.

stone i lagidrotter, firas ibland med att människor i blått och gult drar ut på gator och torg. Tusentals människor kan samlas för att ta emot framgångsrika idrottsutövare när de kommer hem från tävlingarna och de får i olika sammanhang ta del av människors uppskattning och beundran.

Det är genom att inkluderas i ett "vi", genom att kunna identifiera sig med Sverige och det "svenska", som människor kan känna glädje över idrottsprestationerna (jfr. Schoug 1997). Men det inkluderande är samtidigt exkluderande (Mattsson 2005). Genom att skapa former för identifikation som innesluter människor i ett "vi" så skapas samtidigt ett "dom", ett slags utanförskap eller en "andrafiering" (Kamali 2005; jfr Hall 1997). Sportjournalistiken kan genom sitt språkbruk upprätthålla föreställningar om vad som är "svenskt" och hör hemma i en svensk gemenskap, men det bidrar samtidigt till att peka ut saker som "osvenska" och icke tillhörande en svensk gemenskap.

Syftet med denna studie är att undersöka hur sportjournalistiken kan bidra till att upprätthålla en nationell – svensk – identitet, och därigenom också kunna skapa en andrafiering. Det är sportjournalistikens språkbruk, de konventioner som tillämpas för att återge idrottsevenemang, som står i fokus. Till sportjournalistikens språk räknas då allt det som kan rymmas på tidningssidan: rubriker, artiklar, bilder, illustrationer mm. Hur kan detta språkbruk i dag vara en mekanism för att inkludera människor i en svensk gemenskap? På vilket sätt, genom vilka konventioner, kan sportjournalistikens metaforiska förstoring reproducera ett "vi"? Hur kan dessa konventioner samtidigt exkludera människor?

Studien har influerats av metoder som tillämpas inom kritisk diskursanalys (se Fairclough 1995ab; van Dijk 1988; Wodak et al. 1999). Utgångspunkten för studien är att betrakta det nationella, och reproduktion av det "svenska" och en svensk identitet, som uttryck för ideologi. Som ideologi, som ett komplex av språkbruk och tankemönster, tenderar den att gynna majoritetssamhället (jfr Thompson 1990; Fairclough 1995a); den kan vara, men är det inte nödvändigtvis alltid, en del i en mer omfattande och strukturell diskriminering.

Det analyserade materialet består här av kvällspress – *Aftonbladet* och *Expressen* och deras sportbilagor *Sportbladet* respektive *Sport-Expressen* – från två stora idrottsmästerskap: EM i fotboll 2004 och

VM i friidrott 2005². Urvalet kan kritiseras, men kvällstidningarna ska betraktas som kritiska fall där det nationella får komma särskilt tydligt till uttryck. Jag vill samtidigt förtydliga att detta inte utsluter en mer "banal" eller vardaglig nationalism (se Billig 1995). Jag ser det som kommer till uttryck i mer vardagliga sammanhang och den ibland nästan övertydliga nationalism som kan komma till uttryck i kvällspress under stora internationella idrottsmästerskap som uttryck för en och samma ideologi.

Kapitlet inleds med ett stycke som redogör för sportjournalistikens expansion under 1900-talet. Sport är i dag en företeelse som har ett omfattande utrymme i medierna och har via medierna fått en viktig plats i många människors vardagsliv. Detta följs av de teoretiska utgångspunkterna för studien. Det nationella betraktas som en föreställd gemenskap och medierna antas kunna bidra till att forma hur vi förstår denna gemenskap. Därefter sker en tematisk presentation av den genomförda analysen. En serie inkluderande mekanismer identifieras och illustreras med konkreta exempel från det empiriska materialet. Kapitlet avslutas med en diskussion om sportjournalistikens illusoriska öppenhet.

Sportens expansion i medierna

En uppenbar men sällan debatterad utveckling i 1900- och 2000-talets mediasamhälle är att sport som företeelse tagit plats i medierna. Under hela 1900-talet har sporten på olika sätt expanderat i medierna och blivit en betydelsefull del av mediernas utbud. Sporten är i dag en självklar del i medierna, samtidigt som den medierade sporten är en självklar del i många människors vardagsliv. Utvecklingen är givetvis inget avgränsat svenskt fenomen, utan utvecklingen är likartad i andra delar av (väst-) världen (Rowe 1999).

Under hela 1900-talet har sport och medier levt i en nära relation till varandra, så nära att såväl sportens som mediernas utveckling under denna period bör förstås i relation till varandra (Rowe 1999). Boyle and Haynes (2000:45) framhåller att: "Sport and the media were two cultural forms which simply proved to be irresistible to each other as the century progressed". Rowe (1999) beskriver relationerna som "the happiest of marriages". Även om det var i

² Materialet från Fotbolls-EM omfattar *Aftonbladet* och *Expressen* mellan 11 juni och 7 juli 2004. Materialet från Friidrotts-VM omfattar samma tidningar mellan 6 och 15 augusti 2005.

begränsad utsträckning så skrev dagspressen om sport i slutet på 1800-talet (se Lindroth 1974; Wallin 1998). I början 1900-talet – vilket sammanfaller med att idrottsrörelsen utvecklas i Sverige – tog sportrapporteringen fart, inte minst i samband med olympiaden i Stockholm 1912. Wallin (1998) visar på en omfattande expansion av sportjournalistik i svensk dagspress efter 1:a världskriget. Från 1920, då den första sportsidan publicerades i DN i januari, fram till 1955 sker en omfattande ökning, vilket sker samtidigt som en omfattande utveckling för idrottsrörelsen och tävlingsidrotten.

För etermedierna var sändningar och rapportering från sportevenemang varit självklara inslag redan från början. Radiotjänst, som började sända i januari 1925, började i slutet på samma månad att sända ett halvtimmeslångt program med titeln Veckans idrottskrönika. Den första direktsändningen från ett idrottsevenemang skedde i mars 1925 från Mora i samband med målgången på Vasaloppet (se Dahlén 1999). Under provsändningarna av TV 1954–1955 förekom sändningar från ishockey och fotboll och Reimer (2002) uppskattar att det under det första sändningsåret 1956 sändes ca 50 timmar idrott.

Sportens expansion i medierna har pågått under hela 1900-talet, men accelererade framför allt under 1990-talet, framför allt som en följd av utvecklingen på TV-marknaden (Boyle och Haines 2000; Helland 2003). Dagstidningar har i dag ofta en omfattande sportsektion, eller egna sportbilagor. I radio (SR) sänds sportnyheter ett antal gånger varje dag och varje vardagskväll sänder sportradion (i P4) ofta två till tre timmar sport. Helgerna rymmer inte sällan ännu längre sändningar. För de olika TV-bolagen är sport ett centralt konkurrensmedel. I dag finns ett antal TV-kanaler (satelit, kabel, digitala) som enbart sänder sport (t.ex. Eurosport och Viasat Sport). De vanligaste kanalerna i Sverige (t.ex. SVT, TV4, TV3) har dagliga sportsändningar och mellan dem pågår ständigt en kamp om sändningsrättigheter till evenemang. Det tycks i dag också vara självklart att de ska vara med i denna kamp. Få ifrågasätter att Sveriges Television och Sveriges Radio som Public Service-bolag ska lägga stora resurser på att sända från t.ex. OS, trots att det leder till att andra produktioner får stå tillbaka. Läggtill detta webben där det i dag finns ett komplext nätverk av olika sajter (sport-, spel-fans-, klubbsajter).

Sporten har i dag en given plats i medieutbudet och är, vilket är centralt här, integrerad i människors vardagsliv. Att ta del av sport

via medierna är en självklar del av många människors vardag och i många fall integrerat i ett mer rutinmässigt beteende.

Medierad sport och nationell gemenskap

En grundläggande tanke i denna studie är att den medierade sporten, genom sitt invanda språkbruk, kan fylla olika *ideologiska funktioner*. Precis som andra populärkulturella företeelser kan den medierade sporten bidra till att framställa olika sociala förhållanden som självklara; den kan bidra till att forma vår vardag och hur vi förstår vår omvärld; den bidrar till att upprätthålla olika tankesystem som är etablerade i samhället (jfr. Blain, Boyle och O'Donnell 1993). Den självklara platsen i människors vardag är något av en förutsättning för detta.

Den särskilda ideologiska funktion som fokuseras här, frågan om det nationella och nationell identitet, berör en uppsättning komplexa relationer, och skulle kunna studeras ur en mängd olika perspektiv. Det vore fullt möjligt att studera den mer vardagliga sportrapporteringen och lägga fokus på en daglig (och "banal") reproduktion av det nationella (jfr Billig 1995). Jag har här valt att studera den särskilda form av händelser som EM i fotboll och VM i friidrott utgör.

Dessa händelser betraktas här som *mediehändelser* som kan karaktäriseras av att de för många människor utgör något av ett avbrott från vardagliga aktiviteter (Dayan och Katz 1992). Mediernas publiker tilltalas som del av en masspublik och det är inte sällan så att det snarare blir till en norm att ta del av sådana mediehändelser än att inte göra det. Man snarast bör lägga andra sysslor åt sidan och ägna sig åt den medierade sporten; man bör känna till resultaten från Sveriges matcher i EM eller om Kajsa Bergqvist har klarat kvalet i höjdhoppet i VM. Att de är händelser som går utöver det vardagliga manifesteras också av t.ex. att TV-bolag planerar sina tablåer utifrån evenemangen och att dagspressen publicerar särskilda bilagor eller avdelningar om händelserna.

Känslor för det nationella manifesteras tydligt under sådana mediehändelser. Ehn (1993) argumenterar för att sport är "ett av de mest känslosamma och uttrycksfulla områdena för det nationella" och menar att sportjournalistiken präglas av en nästan övertydlig fosterländskhet. Under stora mästerskap talas det överallt i medierna om Sverige som nation, om det "svenska folket" och om

svenska framgångar och motgångar. Inte sällan med ett språk som skulle kännas ålderdomligt eller högrävande i andra sammanhang. Ord som t.ex. bragd, triumf, hjälte och stordåd lever kvar i sport-språket. Stereotypa föreställningar om både den egna nationaliteten och andra är accepterade (jfr Blain, Boyle och O'Donnell 1993).

Att sporten blivit ett självklart område för det nationella kan givetvis ges historiska förklaringar. Lindroth (1974) pekar på hur sport redan i idrottsrörelsens vagga – både från företrädare för idrotten och från (främst konservativa) politiker – användes som argument för att skapa en nationell gemenskap. Från politiskt håll fanns många gånger en tvekan till att stödja idrotten ekonomiskt men det fanns även politiker som såg en potential hos idrotten för att kunna bidra till känslor för fosterlandet. Den brittiske historikern Hobsbawm (1990/1994) argumenterar för att framväxten av massmedierna och tävlingsidrotten efter första världskriget var central för ett nationellt medvetande under denna tid. Den medierade idrotten – kanske främst via radio, journalfilm och press – skapade lättillgängliga former för identifikation. Den internationella idrotten blev ett uttryck för nationella strider. Nation "slogs" mot nation på tävlingsarenorna. Utövarna blev manifesta symboler för sina nationer. Som publik till mediehändelser kunde enskilda individer identifiera sig med utövarna och innefattas i den nationella gemenskapen och på så vis själva innefattas i den symboliska striden.

I den här studien betraktas denna gemenskap som en *föreställd gemenskap* (Anderson 1983/1992). Gemenskapen är föreställd då man som medlem i denna inte har någon egentlig koppling till, eller kontakt med, det stora flertalet som ingår i denna. En viktig ingrediens i denna föreställning är att gemenskapen uppfattas som begränsad till en någorlunda bestämd grupp människor med vissa karaktäriserande egenskaper. Även om gemenskaper har otydliga gränser och kan vara flexibel så är den upprättad i relation till en föreställning om andra gemenskaper (jfr Mattsson 2005).

I analysen har tidningarna analyserats som *kommunikativa händelser*. Som kommunikativa händelser har tidningar, genom sitt sätt att adressera läsarna, potentialer att kunna upprätthålla en svensk föreställd gemenskap. Det är dessa potentialer som ytterst ska synliggöras i analysen. Hur involveras läsaren i texten och hur involveras läsaren i det "svenska" och i föreställningen om en svensk gemenskap? Det är viktigt att betona att den genomförda analysen är en analys av text och inte på något sätt uttalar sig om hur läsarna

faktiskt förstår och förhåller sig till det de tar del av. Det studien uttalar sig om är potentialer som kan realiseras när en läsare tar del av kvällspressen.

Sportjournalistiken och sportspråket

Sportredaktioner är i dag ofta den enskilt största redaktionen på många dagstidningar och det redaktionella utrymmet består av en betydande mängd sport (se Wallin 1998). I den genomförda studien är det tydligt att sportjournalistiken fyller en viktig, för att inte säga helt central, funktion i kvällstidningarnas strävan att attrahera läsarna. Båda tidningarna har egna sportbilagor och under EM i fotboll och VM i friidrott är dessa evenemang självklara huvudnummer i bilagorna. Framgångarna under mästerskapen (dvs. svenska segrar) har också en självklar plats på tidningarnas förstasidor och löpsedlar.

Kvällspressens sportjournalistik kan annars karaktäriseras av att den snarast fungerar som ett komplement till TV, både inför och efter sändningarna. Med olika spekulationer om laguppställningar, tänkbar utveckling av matcher och tävlingar, bedömningar av lags eller idrottsutövares svagheter och styrkor, etc. bidrar tidningarna till att bygga upp en allmän spänning inför matcherna. Dagen efter tillhandhåller sportjournalistiken kommentarer (ofta i form av personliga krönikor), bedömningar (recensioner) av prestationerna, utvidgade kommentarer från de inblandade utövarna och andra aspekter som inte kommit fram i TV:s sändningar. Att ta del av dagstidningarna dagen efter en EM-match i fotboll kan nästan förutsätta att man har tagit del av evenemanget på TV. Kronologiska match- eller tävlingsreferat förekommer i princip inte.

Sportspråket är någonting invariant och rutiniserat. Det är någonting som "sitter i väggarna" och som utvecklats över tid; det är ett språkbruk som sportjournalister tillägnar sig för att över huvud taget kunna verka som sportjournalister. När man kliver in i sportjournalistikens språkbruk så kliver man in i en genre som kan involvera eller exkludera i sportens värld, inte minst genom bruk av speciella idrottstermer, förkortningar och engelska ord som kan framstå som obegripliga för den oinsatte (Cassirer 2003). (Vad är t.ex. ett Bosmanfall eller en NHL-draft?) Smeknamn är vanliga och en nästan övertydlig metaforik tillämpas. Vanligt är bruket av

strids- eller krigsmetaforer och språket rymmer ofta tydliga värderingar och känsloladdade ord.

Sportjournalistiken kännetecknas också av fokus riktas mot enskilda idrottsutövare (se Wallin 1998) och att vissa har ett större attraktionsvärde än andra (Helland 2003). I en individuell idrott som friidrott kan det framstå som självklart att det förhåller sig så, men även i bevakningen av lagsporten fotboll är det enskilda idrottsutövare som intresset riktas emot, vilket skapar särskilda möjligheter till identifikation. Inte sällan betonas mer personliga och privata egenskaper. Beskrivningar pendlar ofta mellan det vardagliga och det extraordinära.

Den visuella utformningen av tidningssidorna är central för de relationer som etableras mellan journalistik och läsare (jfr Barnhurst och Nerone 2001); den är inte minst central för kvällstidningarnas sportjournalistik. Illustrationer (som inte sällan innebär olika bildmontage) och rubriker som slås upp i stort format samspelar för att attrahera läsarna. I det analyserade materialet är utformningen av sidorna av central betydelse för att tilltala läsaren som en del i en svensk gemenskap. Formerna för att involvera läsaren präglas många gånger av kreativitet och lekfullhet, inte sällan med en humoristisk eller ironisk distans eller en lek med stereotyper, men kan också involvera läsaren med största allvar. Ett viktigt inslag i sportspråket – inte minst i rubriker och illustrationer – är bruket av ordlekar. T.ex. kan Kajsa Bergqvists senaste år, under vilket hon gjort come back efter en hälseneskada och tagit guld i höjdhopp i VM, beskrivas som "Från hälvete till himmel" (*Expressen* 9 augusti 2005). Fotografier och illustrationer används ofta till att förstärka känslor som glädje, ilska, nervositet eller sorg eller för att dokumentera särskilt minnesvärda (tänkbart historiska) ögonblick.

Sportjournalistik har knappast rollen som saklig eller en kritisk granskare av evenemangen, utan man kan många gånger positionera sig som en ivrig påhejare av svenska idrottare. *Expressen* har t.ex. på redaktionell plats i tidningen under EM i fotboll 2004 en blågul girlang och texten *Heja Sverige* i överkant. Kvällspressen är på så vis en medskapare av evenemanget för att skapa stämning omkring detta. En viktig aspekt av sportjournalistiken i detta sammanhang är de (både till antal och storlek) omfattande krönikorna som förekommer. De är en plats där särskilda tyckare får komma tals med hyllningar eller ge ris åt utövarna.

Sportjournalistikens inkluderande/exkluderande mekanismer

Analysen har organiserats i olika teman som syftar till att synliggöra hur sportjournalistikens språkbruk kan inkludera människor i en svensk gemenskap, och att då synliggöra sådant som inte är uppenbart vid en första läsning. De teman som behandlas är hur kvällspressens språkbruk bidrar till konstruktionen av (1) det jublande svenska folket, (2) ett gemensamt förflutet, (3) svenska hjältar, (4) nationell antagonism, (5) svenska idrottares förankring i familj och vardagsliv, samt (6) urskiljande av den andre. Varje tema presenteras med mer konkreta empiriska exempel.

Det jublande svenska folket

En viktig del i kvällstidningarnas bevakning av idrottsevenemang är att de i samband med svenska idrottsframgångar lyfter fram och konstruerar en bild av "folkets" glädje över framgångarna. Sportjournalistiken producerar en bild av svensk nationell yra som utspelar sig på gator och torg. Den nationella yran framstår som mer allmängiltig och understryker starka känslor för tillhörigheten till det svenska. Stockholm, och firande i centrala delar av huvudstaden, får en särskild symboliskt innebörd som ett territoriellt centrum för det svenska. Det visuella, eller fotojournalistiken, spelar en central roll.

I samband med Fotbolls EM 2004 finns flera tydliga exempel på hur kvällstidningarna skapar det jublande folket. Exempel 1 är hämtat från *Expressens* mittuppslag 15 juni, dagen efter Sveriges 5–0-seger mot Bulgarien. Reportaget som presenteras framställs som en dokumentation av hur folket har firat segern i centrala Stockholm timmarna efter matchslut. Den välkände artisten Markoolio har en huvudroll på uppslaget.

Exempel 1: *Expressens* mittuppslag 15 juni 2004

Överst på sidan finns en blågul och bollprydd girland med texten Heja Sverige. Rubriken som lyder "Ja, det blev mål, mål, mål" anspelar på en svensk kampsång som producerats av Markoolio inför det EM som hölls 2000. Artisten har också varit en av dem som firat efter segern. Den mindre rubriken till vänster lyder "Markoolio firade den svenska EM-segern på Sergels Torg". Den till omfånget största bilden föreställer artisten som sitter på ett biltak och sträcker armarna i vädret. I bildtexten framhålls att "Artisterna Markoolio var en av alla svenska fans som kom till Sergels torg i Stockholm efter den svenska 5-0 segern mot Bulgarien". Övriga bilder framställer (med ett undantag) anonyma jublande människor efter matchen.

Den nationella yran skapas främst genom bildkollaget som enbart presenterar glada människor. Att de är svenska understryks av det gula och blå som är närvarande i samtliga bilder. Bildtexterna understryker glädjen och att det rör sig om "jublande fans". Under en bild lyder texten: "JAAA. Glädjen över den svenska storsegern gick inte att ta miste på". Och under en annan: "Jublande fans sprang ärevarv runt fontänen på Sergels Torg".

Den nationella yran och det jublande folket framhålls också i artikeltexterna. Yran skapas inte minst av artikeltexten längst ned till vänster. Centralt för texten är ytterligheterna mellan en öde stad under matchen och det liv och rörelse som uppstår till följd av den svenska segern. Artikeltexten pekar på att: "Under matchen låg Stockholms gator öde". I nästa mening framhålls dock att "Inne på

sportbarerna var det desto livligare. På Limpbar höll taket på att lyfta för varje mål". En av bilderna föreställer också tre namngivna personer som enligt bildtexten "jublar på Limpbar i Centrala Stockholm". Längre ned i texten står följande: "En halvtimme efter slutsignalen hördes de första biltutorna vid Sergels Torg. Folk övergav sina bilar, andra kom till fots. Alla hade samma tanke – att ta ett segerdopp i fontänen." Vad som också framgår i artikeln är att fontänen för tillfället var tömd på vatten och att "Snopna fans fick därför nöja sig med att hoppa runt i den torrlagda fontänen". Enligt artikeln har fansen sedan sprungit runt fontänen längs vägbanan och polisen ingripit och styrt om trafiken. Att polisen tvingats ingripa ger intryck av att firandet varit omfattande.

På detta uppslag ges också Stockholm och Sergels Torg en särskild symbolisk innebörd. I artikeln längst ned till höger (som behandlar "fontänskandalen", dvs det faktum att fontänen var tömd på vatten och gjorde omöjligt för fansen att bada) så framhålls att "Fontänen på Sergels Torg är en klassisk mötesplats i segersammanhang". Firandet i centrala Stockholm framställs som en tradition och centrala Stockholm framstår som det svenska samhällets självklara centrum. Det är via medierna (i det här fallet kvällstidningen *Expressen*) som människor bjuds in att vara en del av det som pågår i detta centrum. De firande människorna (ett relativt fåtal) i centrala Stockholm blir en symbol för det svenska folket och dess glädjeyttringar.

Ett annat exempel på hur läsaren kan involveras i en glädje över nationens framgångar och konstrueras som en del av det jublande folket är också hämtat från *Expressen*, från sportbilagan, dagen efter Sveriges seger mot Bulgarien. Under rubriken "Det här är lycka" skriver krönikören Mats Olsson om matchen (Exempel 2). Till höger finns en bild som är tagen efter matchen, där laget på sedvanligt sätt tackar fansen på läktaren.

Exempel 2: *SportExpressen* 15 juni 2004

Bilden är hämtad från det ögonblick efter matchen när lag och fans förenas i ett ömsesidigt hyllande; fansen hyllar laget och laget hyllar fansen. Bilden domineras av det gula och blå och just färgerna bidrar till en sammansmältning mellan lag och fans. Bilden, rubriken och krönikan samspelar för att invitera läsaren att känna glädje och stolthet över "det svenska"; det involverar läsaren både till att hylla det svenska och att bli hyllad för sin "svenskhet". Läsarna ser allt inifrån planen som om de vore delaktiga i evenemanget; de blir en del i föreningen mellan lag och fans och integreras i den ömsesidiga hyllningsprocessen. Det som hyllas är det svenska och glädjen och stoltheten över att kunna vara en del av denna gemenskap. Det blir inte minst tydligt i det samspel som sker mellan rubriken ("Det här är lycka") och bilden. Vad som är lycka i detta ögonblick är att få vara en del i det svenska. Detta understryks med all tydlighet i Olssons krönika. Den inleds på följande sätt:

Vilken lycka.

Det är tomt på José Alvalade-stadion, de svenska sångerna har tystnat och ersatts av det stilla kanppandet av datortangenter. Men utifrån hörs fortfarande ropen på SVÄR-je – klapp klapp klapp – SVÄR-je.

Det är en varm kväll med en stilla bris i Lissabon och det är nästan skönare, nästan roligare nu – så här efteråt – att se ut över den tomma och vackra arenan och tänka på vad som just hänt. Lycka.

Sverige slog Bulgarien med 5–0 (en gång till: 5–0) i fotbolls-EM igår.

Fullkomlig lycka.

Så mycket att minnas, så mycket att le åt, så mycket vi har att berätta om och diskutera och vara stolta över rätt länge.

Lyckan över segern är uppenbar, men vad som också blir uppenbart är hur läsaren involveras i ett svenskt vi. Krönikören ger uttryck för sina känslor över den svenska segern i inledningen, men känslorna betraktas som någonting som han delar med läsaren, någonting mer allmänt. På de sista raderna av citatet, den första meningen efter ingressen, så går han från att skriva om vad som kan ses som krönikörens egna känslor till att skriva om känslorna som gemensamma ("så mycket att le åt, så mycket vi har att berätta om och diskutera och vara stolta över rätt länge").

Det är också uppenbart att den visuella dimensionen fyller särskild viktig funktion för sportjournalistiken och reproduktion av det svenska. Färgfotografier eller färgillustrationer är centrala och skapar ett förtätrat symbolvärde omkring det gula och det blå. Att det gula och blå finns närvarande är givetvis inget märkligt i sig. I internationella tävlingar har nationsfärgerna och -flaggorna en central betydelse i samband med t ex invigningar och prisceremonier. Men detta formar sig till en mer informell, och i många stycken folklig, hyllning till det gula och blå. På detta sätt blir ögonblicket ovan ett tillfälle när nationen hyllar sig själv (jfr Billig 1995: 44ff); det är en hyllning tillägnad det svenska genomförd av dem som är integrerade i det svenska.

Ett gemensamt förflutet

En viktig funktion i sportjournalistiken är reproduktionen av en gemensam historia (jfr Andersson 1983/1992 och Hobsbawm 1990). Sportjournalistiken relaterar då de nutida idrottsprestationerna till tidigare idrottsprestationer. På så sätt knyts läsarna till vad som betraktas vara ett gemensamt förflutet. Hänvisningarna kan vara implicita och förutsätta ett kollektivt medvetande om tidigare idrottsprestationer, men också vara mer explicita och sätta in ögonblicket i ett sammanhang som kan forma förståelsen av händelsen. En del av det senare är att sportjournalistiken har en tendens att utropa nutida händelser till "klassiker" trots att de nyss inträffat. Idrottshändelser, ögonblick i tävlingar, utropas av sportjournalistiken som delar av en gemensam historia i samma ögonblick som de inträffar, men läsaren kan bara förstå dem som minnesvärda om han/hon innesluts i ett vi.

Exempel 3: *Sportbladet* 15 juni 2004

De implicita och explicita kopplingarna kan illustreras med *Aftonbladets Sportbladet* dagen efter segern mot Bulgaren (Exempel 3). Överst på uppslaget finns en bård med målen och de olika målskyttarna. Rubriken inom citattecken lyder "Vi är bäst i hela EM" och hänvisar till ett påstående i Lasse Sandlins krönika. Underrubriken är en hänvisning till vad krönikören skrivit: "Njut av vibrationerna som får oss att minnas -94". I texten förtydligas detta enbart med "VM-sommaren 1994". Vad krönikören anspelar på är fotbolls-VM i juni och juli 1994 som spelades i USA. Sverige tog överraskande brons och den mediala uppmärksamheten omkring detta var massiv. Laget hyllades på olika sätt vid hemkomsten till Sverige, bl a genom att åka kortege genom Stockholm och genom ett framträdande i Rålambshovsparken inför vad som beräknades vara omkring 100 000 människor. Men texten förutsätter att läsaren vet vad som inträffade då; den förutsätter ett kollektivt medvetande om tidigare svenska fotbollsframgångar.

I texten relateras 5-0-segern explicit till andra segrar. Krönikören framhåller att "I stora mästerskap – i EM, VM och OS – har det bara hänt fyra gånger att Sverige vunnit med större siffror och då skedde det för mycket länge sedan". Insprängd i krönikan finns också något som påminner om en faktaruta där tidigare storsegrar radas upp. På detta vis sätts segern in i ett sammanhang av "historiska" händelser. Detta är ett ganska vanligt sätt kontextualisera idrottshändelser, och förekommer på olika sätt i materialet. Bl a i samband med Sveriges match mot Italien i gruppspelen i EM. Under matchen gjorde Zlatan Ibrahimovic ett mål som i *Aftonbla-*

det (19 juni 2004) knöts till tidigare "klassiska" mål. Kajsa Bergqvists guld i Friidrotts-VM relateras av en krönikör till tidigare friidrottsprestationer. På detta sätt skapas också ett historiskt skimmer kring olika händelser. De betonas som en del i ett gemensamt förflutet och genom återupprepning får de status som händelser som formar det gemensamma.

Men sportjournalistiken i kvällspressen har en tendens att utropa händelser som historiska ögonblick i samma stund som de inträffar. Under fotbolls-EM 2004 så konstrueras samtliga tre matcher i gruppspellet på ett eller annat sätt som klassiska eller historiska ögonblick. Efter matchen mot Bulgarien skriver krönikören Mats Olsson: "En klassiker. Det får gå hur det vill nu men detta var en klassiker". Efter matchen mot Italien skriver *Aftonbladet* (19 juni 2004) bl a att "85:e minuten. Svensk fotbollshistoria skrivs när Zlatan klackar in 1-1". Och dagen efter matchen mot Danmark skriver *Expressen* (23 juni 2004) att "Mattias Jonsson blev syndabock i VM 2002. I natt klassisk EM-hjälte". Läsaren ska inneslutas i känslan av att ha upplevt ett minnesvärt ögonblick. Ögonblicket är dock bara minnesvärt om läsaren kan inneslutas i vi:et, dvs. om händelsen tolkas som en del i någonting gemensamt och läsaren på så vis kan glädjas över det inträffade.

Svenska hjältar

En central aspekt av sportjournalistiken och dess fokus på enskilda utövare är konstruktionen av nationella (idrotts-)hjältar. Svenska hjältar konstrueras framför allt genom att sportjournalistiken återger idrottsprestationerna som del i en nationell framgång, men även som någonting spektakulärt; som ett hjältedåd av nästan övermänsklig karaktär. Hjältarnas prestationer framställs som om i princip omöjliga, men att hjälten har de särskilda egenskaper som ändå gör det möjligt att övervinna (ofta fysiska) begränsningar. Men dessa egenskaper sätts ofta i relation till det vardagliga och rutinmässiga, vilket skapar särskilda former för identifikation. Svenska hjältar är också "vanliga" människor som nått till sin position genom slit och hårt arbete.

Exempel 4: *SportExpressens* och *Sportbladets* förstasidor 8 augusti 2005

I samband med Friidrotts VM 2005 finns två tydliga och likartade exempel på detta. Det handlar då om hur höjdhopparen Kajsa Bergqvist och mångkamparen Carolina Klüft upphöjs till nationens hjältar efter sina segrar. I båda fallen handlar det om hur det har övervunnit fysiska begränsningar och tagit guld. I Klüfts fall är fokus på hennes stukade fot. Både *Sportbladet* och *SportExpressen* har på sina förstasidor (Exempel 4) bilder på hennes tejpade fot. *Sportbladet* har texten "JAAAAAAAAAAAA...DEN HÖLL!" medan *SportExpressen* har texten "Den höll!" i guldfärg. Ett viktigt inslag i bilderna är också den blågula flaggan som hänger ned över benen. I *Sportbladet* skriver krönikören Lasse Anrell om Klüfts lycka. I inledningen skriver han att "Hon visste att hon hade rätt att vara den lyckligaste kvinna i idrottsvärlden. Hon hade ju vunnit hela världen trots en svår fotskada". Längre ned i texten så framhåller han att guldet var en bragd. "Det är en fantastisk bragd. Att vinna ett VM-guld dagen efter att man skadar sig så illa att man knappt kan gå är en fullständigt osannolik bragd." Genom att lyfta fram skadan och smärtan i foten skapas intrycket av att det är en i princip omöjlig prestation, men att Klüft genom sina unika egenskaper ändå kan genomföra den.

Exempel 5: *Sportbladet* 9 augusti 2005

Dagen efter Kajsa Bergqvists seger i höjdhopp handlar mycket om hur hon återhämtat sig från sin hälseskada. *SportExpressen* har på sin förstasida rubriken "Från hälvete till himmel". I samma tidning (s 7) finns också en artikel som beskriver hennes år, från skadan som hon fick i samband med en tävling i Båstad i juli 2004, fram till segern i VM. Under datumet 8 augusti 2005 står t ex.: "Kajsa Bergqvist tar sitt första stora mästerskapsguld efter prövningar som ingen vanlig idrottare ha klarat". I *Sportbladet* går samma tema igen. På det första uppslaget (se exempel 5) syns Bergqvist knyta nävarna av lycka efter ett hopp. Rubriken lyder "Höjden av lycka" och underrubriken lyder: "Bragd... ett utslitet ord, men Kajsa har besekrat sig själv, världseliten och hela läkarvetenskapen". Underrubrik refererar till följande avsnitt längre ned i texten:

Kajsas guld är en bragd.

Detta utslitna ord som snart inte går att använda längre inom svensk idrott eftersom vi ser bragder snart sagt varenda dag på friidrottsbanan. Men det här var verkligen en bragd eftersom Kajsa inte bara besegrade hela världseliten, sig själv, sin kropp – utan också hela läkarvetenskapen.

Det var sånt som vi alla kunde få tårar i ögonen av den här magiska kvällen i Helsingfors.

Den bragd hon svarat för är att kunna komma tillbaka från skadan. Det är det omöjliga i att gå från en svår hälseskada till guld på drygt ett år som betonas i artiklar och hon besekrar t.o.m. vetenskapen genom sin bedrift. På den sista raden i citatet förekommer

ett explicit "vi" ("vi alla") som inkluderar människor i det svenska. Att vi:et kan få tårar i ögonen, att vi:et kan känna glädje över Kajsa Bergqvists framgång, förutsätter att de dels kan förstå prestationen som övermänsklig, dels kan känna en gemenskap med utövaren, och den gemenskapen är primärt en föreställning om den gemensamma nationen.

En viktig del i flera artiklar är att betona det hårda arbetet hon lagt ned för att komma tillbaka från skadan. Det sker genom att sportjournalistiken refererar till hennes år efter hälsneskadnan och betonar den "monotona rehabiliteringsträningen". Det förekommer också andra artiklar som knyter Kajsa Bergqvist till vardagslivet med pojkvän och familj (någonting jag återkommer till nedan).

Ett tredje exempel på hur sportjournalistiken konstruerar svenska hjältar är hämtat från fotbolls-EM 2004. Det handlar då om hur sportjournalistiken redogör för det mål som Zlatan Ibrahimovic med ryggen mot målet klackade in mot Italien. (Som "svensk hjälte" utgör dock Ibrahimovic något av ett specialfall, vilket jag återkommer till nedan.) Målet föll i slutet av matchen och innebar att slutresultatet skrevs till 1–1. Både *Sportbladet* och *SportExpressen* har en bild på ögonblicket när Zlatan klackar bollen uppslagna över sina förstasidor. Rubrikerna lyder "Klackrent" respektive "Klack, Zlatan". I båda tidningar framhålls på olika vis och i olika sammanhang det omöjliga i den prestation som Ibrahimovic svarat för. T.ex. Mats Olsson, krönikör i *SportExpressen*, inleder sin krönika på följande sätt:

En klack i krysset.

En klack rakt upp till den gula härligheten på läktarna i Porto.

När Zlatan fick chansen ställde han dem alla... Buffon, Nesta, Cannavaro, ja, hela det mäktiga fotbolls-Italien med en – klackspark.

Ett sånt mål som Zlatans 1–1 igår gör man bara inte.

Jo, förresten, Riktigt stora spelare gör det. Zlatan gör det.

Tack.

Olsson markerar att det mål som Ibrahimovic svarat för inte går att göra, men att just "riktigt stora spelare" kan svara för sådana mål. Även i *Sportbladet* finns liknande hyllningar till Ibrahimovic. Krönikören Simon Bank kallar honom för geni: "Geni. Det är ett litet, italienskt ord. På svenska säger vi Zlatan". Den nästan övermänskliga prestationen betonas på flera ställen i tidningen, bl a i en artikel med rubriken "Henke: Ett omöjligt mål" där Henrik Larsson uttalar sig om målet.

Nationell antagonism

En viktig aspekt i dagens sportjournalistik är att den är inriktad på konflikter, problem och potentiella (dopning-) skandaler inom sporten (Wallin 1998). Sportjournalistiken dramatiserar inte sällan idrottsevenemang genom att konstruera konflikter mellan olika idrottsutövare. Konflikterna iscensätts genom ett tillspetsat språkbruk som gör olika utövare till tydliga antagonister: "vi:et" ställs mot "dom:et". I samband med den typ av mediehändelser som studeras i denna studie dramatiseras konflikterna med tydliga anknytningar till det nationella. Konflikter konstrueras som en del i en nationell antagonism där yttranden från enskilda utövare symboliserar nationer.

Ett tydligt exempel på detta återfinns i *Expressen* och *SportExpressen* dagen efter Sveriges match mot Danmark i fotbolls-EM. Matchen mellan Sverige och Danmark slutade 2–2 vilket innebar Italien inte gick vidare till slutspel. 2–2 var i förväg ett resultat som ivrigt diskuterats i medierna därför att det skulle innebära att både Sverige och Danmark skulle kvalificera sig för slutspelet. I kvällstidningarna hade det i förväg förekommit en del spekulationer om möjligheterna till en uppgjord match, men i svenska medier var det någonting som framhölls som en omöjlighet. Efter matchen var anklagelser om att matchen var uppgjord ett viktigt tema i framför allt *Expressen*.

Exempel 6: *Expressens* förstasida 23 juni 2004

Exempel 7: *SportExpressen* 23 juni 2004

På förstasidan 23 juni finns överst texten EM-EXTRA (Exempel 6) och därunder finns följande rubrik: "STORBRÅK I NATT – Italiens stjärnor attackerade SVERIGE". På sidan finns också en bild på en italiensk fotbollsspelare och en svensk (Henrik Larsson). Artikeln i *SportExpressen* (Exempel 7) har rubriken "Italien: Matchen var uppgjord" över ett uppslag och två tillhörande artiklar. Den ena har rubriken "Stjärnmålvakten till attack mot Sverige" och den andra har rubriken "Pampen: Vi är mörka och inte lika vackra". I den förstnämnda artikeln är det olika spelare som uttalar sig om 2–2-matchen, medan det i den andra artikeln är olika ledare i den italienska fotbollsförbundet.

I rubrikerna är det tydligt att de yttranden som spelarna har gjort har tolkats in i ett sammanhang av nationell antagonism. Enligt rubrikerna är det inte Sverige som lag som attackerar, det är heller inte enskilda spelare, utan Sverige som nation; det är det gemensamma Sverige som attackerar. De enskilda spelarna, främst målvakten Buffon, som gett uttryck för sina misstankar får symbolisera nationen Italien.

Detta med att enskilda yttranden spetsas till och får symbolisera en nation förekommer också under Friidrotts-VM. Exemplet är från den 8 augusti, dagen efter att Carolina Klüft vunnit guld i sjukamp. Fyra hela uppslag ägnas åt detta i *Sportbladet*. Ett av uppslagen behandlar en händelse som inträffade under längdhoppsmomentet i tävlingen. Klüft längsta hopp var på gränsen till övertramp. Internationella kontrollanter slog dock fast att hoppet var godkänt. Frankrike och Eunice Barber lämnade in en protest som dock avslogs. Huvudrubriken på uppslaget lyder: "Frankrike: Ni

fuskade". Frankrike hänvisar här till Barber och yttranden hon gjort under den presskonferens som följde efter avslutad tävling. Enligt ingressen går Barber "till hård attack mot Carolina Klüft" och enligt samma ingress har hon till Klüft sagt att "du vann inte på tur, utan på ett fel, det var övertramp". Barbers kritik får här stå för hela nationen; det är Frankrike som yttrat sig. Det följande "Ni fuskade" blir då en kritik, eller en "attack", riktad mot Sverige. "Ni:et" innefattar dem som omfattas av en svensk gemenskap. Rubriken är i sig missvisande för innehållet i de artiklar som finns på uppslaget. I dessa är det tydligt att det är Barber som i missnöje över sin andraplats gett uttryck för diverse kritik riktad mot Klüft,

Rubriken blir en nästan extremt tillspetsad och dramatiserad konflikt av nationell karaktär. Denna konstruktion skapar ett intryck av hot från "dom"; och hotet kommer utifrån, i det här fallet från Italien eller Frankrike, och det är det gemensamma svenska som hotas eller anklagas. Detta sätt att iscensätta yttranden skapar ett tydligt vi-och-dom-förhållande. En gemenskap ställs mot en annan, men vilket jag ska utveckla något längre fram så kommer inte hotet mot den svenska gemenskapen alltid utifrån.

Förankring i familj och vardagsliv

Familj, vänner och hem är någonting som sportjournalistik ofta lyfter fram och betonar i samband med framgångar för svenska idrottsutövare. Dessa aspekter tillskrivs särskilda värden och framstår som betydelsefulla, eller t o m förutsättningar, för idrottsutövarnas framgångar – ja för att de ska klara av de övermänniska prestationerna. Hänvisningarna till det vardagliga får ett särskilt symbolvärde då de antyder något om vad den svenska gemenskapen består av och vad den bör förknippas med, men också vad den inte består av och inte ska förknippas med. Anknytningen till vardagslivet har också en särskild funktion när det gäller människors möjligheter till identifikation.

Exempel 8: *Sportbladet* 9 augusti 2005

Två tydliga exempel på hur sportjournalistiken betonar idrottsutövarnas förankring i familj och hos vänner som betydelsefulla för framgångar återfinns i materialet från Friidrotts-VM 2005. I *Sport-Expressen* 8 augusti finns ett uppslag som handlar om Carolina Klüft. Överst finns en guldbård med texten SUPER-CARRO. Huvudrubriken lyder: "DÄRFÖR ÄR HON BÄST". Centralt finns en bild uppslagen där Carolina kramas av två av sina systrar. Artikeln under bilden har rubriken "Nu kan familjen andas ut: Vi vill inte att hon får men för livet". I artikeln nämns hur familjen "våndades" på läktaren. I artikeln framhåller Carolina Klüft att pojkvännen Patrik Kristiansson "varit ett superstöd". Ett liknande uppslag finns i *SportExpressen* 9 augusti (Exempel 8), men handlar då om Kajsa Bergqvist. Överst finns en guldbård, den här dagen med texten Super-Kajsa. Huvudrubriken lyder "Min bästa dag i livet" och citattecknen i rubriken antyder att det är ett yttranden från Bergqvist. Bilderna utgör en kronologisk berättelse och de föreställer hopp som hon genomförde under tävlingen, ögonblicket när guldet var klart, när middagen serverades efter tävlingen, samt ett ögonblick när hon skålar med sina föräldrar, vilket är den största bilden. Under den sistnämnda bilden står bl a att läsa att "Föräldrarna fanns naturligtvis på plats i Helsingfors för att bevittna dotterns största bragd i karriären". Artikeln till vänster om bilden har rubriken "Kärleksdramat i VM – Kajsa firade guldet utan pojkvännen: 'Han var förtvivlad'". Artikeln handlar om att pojkvännen pga av arbete och en miss i planeringen inte haft möjlighet

att vara med under tävlingarna. Men redan på första raden i ingressen står att "Han har stöttat henne under den tunga skadetiden".

I exemplen tillskrivs familjen en uppenbar roll för idrottsutövarnas prestationer, men familjen och de relationer som präglar vardagslivet får i detta sammanhang också en djupare symbolisk innebörd. När läsarna tar del av denna form av sportjournalistik involveras de i familjerelationer där betydelsen av gemenskapen, av att finnas till för och stötta varandra lyfts fram. Då idrottsutövarna utgör en manifest symbol för det nationella, för det svenska, blir också familjen en symbol för en nationell gemenskap.

Urskiljande av den andre

När familj och vardagsliv blir en symbol för den nationella gemenskapen så tillskrivs den också särskilda värden; det blir tydligt vad den består av och vad som karaktäriserar det svenska. I de nyss beskrivna exemplen framstår familjen med mamma, pappa och barn som en självklar, naturlig form för gemenskapen. Familjen representerar då framför allt stabilitet och trygghet, någonting som också tillskrivs den nationella svenska gemenskapen. Ett annat exempel på detta, hur familjen framställs som en gemenskap, som präglas av trygghet och stabilitet; finns i materialet från Fotbolls-EM. Men i detta sammanhang framträder också en bild av en svensk gemenskap och vad som karaktäriserar det svenska, som samtidigt innebär ett utpekande av det avvikande, den andra, som inte är fullt ut integrerad och hemmahörande i det svenska samhället.

Ett tydligt exempel på detta är en artikel från fotbolls-EM 2004, publicerad i *SportExpressen* 22 juni. Artikeln handlar om två fotbollsspelare, Zlatan Ibrahimovic och Andreas Isaksson. Rubriken som lyder "SKILDA VÄGAR" syftar till det faktum att de båda är födda på samma dag och att de i dag är framgångsrika spelare ("världsstjärnor") i Sveriges fotbollslandslag, men att vägen till framgång har sett högst olika ut för dem.

Hela artikeln kan beskrivas som uppbyggd omkring ett antal markanta polariseringar som ska tydliggöra de olika vägar som Isaksson och Ibrahimovic gått genom livet (se sammanställning nedan). Artikeln formar sig till ett urskiljande av den senare som "den andre". Hans invandrarbakgrund blir central. Ibrahimovic

kategoriseras som den problematiska invandraren och Isaksson som svensk och normal.

En grundläggande distinktion görs direkt i inledningen av artikeln: "Den ene växte upp i ett lugnt villasamhälle långt från stan, den andre i ett invandrartätt problemområde där det gällde att ta för sig om man ville komma nånvar". Det är Isaksson som är "den ene" och Ibrahimovic som är "den andre". Att Ibrahimovic här uttryckligen är "den andre" är givetvis en slump, men anknytningen till "invandrartätt problemområde", i det här fallet Malmöförorten Rosengård, pekar ut honom som avvikande. Rosengård har en symbolisk innebörd och står för förort och invandrarskap, vilket inte minst har skapats genom att medierna mer systematiskt framställt förorten som något som skiljer sig från det egentliga Sverige (Brune 2004; Sandström 2004). Ibrahimovic blir på detta sätt det annorlunda, något som inte riktigt tillhör det svenska.

Tabell 7.1 Sammanställning av polariseringar i artikel publicerad i SportExpressen 22 juni 2004

<i>Zlatan Ibrahimovic</i>	<i>Andreas Isaksson</i>
Från "tufft problemområde"; invandrartät förort (Rosengård)	Från "lugn villaidyll"
Vild, opolerad, småbusig, kaxig- "sa att han skulle bli bäst"	Tystlåten, ödmjuk, försynt, målmedveten - "Man fick knappt ett ord ur honom"
Föräldrar skilde sig när Zlatan var barn, oklart vad de arbetar med	Gifta föräldrar, pappa marknadschef, mamma förskollärare
Har haft en tuff uppväxt där han fått lära sig att "ta för sig"	Har haft en trygg uppväxt, Mamma och Pappa har hämtat från matcher
Har lärt sig ödmjukhet	Har lärt sig att vara tuff utan att bli hård
Har köpt Ferrari/ Kastar pengar till småungar från balkongen i Rosengård	Övergångspengar har gått till renovering av moderföreningens klubbhus

Som den andre karaktäriseras Ibrahimovic som "vild", "opolerad", "småbusig" och "kaxig". Hans uppväxt beskrivs som problematisk, som "tuff", där han fått lära sig "att ta för sig". Hans föräldrar skiljde sig när han var barn. Det framgår heller inte vad de sysslar med. I texten betonas att han har köpt en Ferrari 360 Modena. Artikeln refererar också till en scen i filmen Blådårar 2, en doku-

mentär om Malmö FF och deras supportrar. I filmen beskriver Zlatan hur han ibland har gått ut på balkongen i lägenheten i Rosengård och kastat en sedel till barn på gården och bett dem springa och köpa mjölk till honom. Det skapar bilden av en kaxig "uppkomling" som markerar sin status genom dyra bilar och att strö pengar omkring sig. Men i texten framhålls också att han och Isaksson "har vuxit till sig, som fotbollspelare och människor". Ibrahimovic har fått lära sig ödmjukhet.

Mot detta sätts bilden av Isaksson som "tystlåten", "ödmjuk", "försynt" och "målmedveten". Hans uppväxt i Smygehamn beskrivs som trygg. Föräldrarna beskrivs med hänvisning till sina yrken som "marknadschef på ett transportföretag" och "förskollärare". Det skrivs ingenting om bilköp eller ett vidlyftigt leverne, utan istället beskrivs hur pengar i samband med hans övergång till Juventus betalades ut till hans moderförening, Östra Torps Gif, vilken han lämnade som elvaåring. Det visar på en förankring i den svenska vardagen och föreningslivet. Och vad Isaksson har fått lära sig – uppenbarligen för att hävda sig inom sporten – är att vara "tuff utan att bli hård".

Den svenska gemenskapen personifieras av Isakssons uppväxtförhållanden. Uppväxten är lugn och trygg och sker i en kärnfamilj i en villaidyll. Egenskaperna som knyts till Isaksson blir normen för "svenskheter" och vad det innebär att inkluderas i en svensk gemenskap. Att vara ödmjuk, försynt och måttfull blir karaktäristiska egenskaper för det svenska. Ibrahimovic har å sin sida "lärt sig ödmjukhet", vilket här framstår som en skolning i att bli svensk. För att passa in och inte utgöra någonting avvikande och kunna integreras i det svenska så måste invandrare lära sig ödmjukhet. Den inlärdade ödmjukheten framstår också som en förutsättning för Ibrahimovics framgångar som fotbollsspelare.

Artikeln följer det mer generella mönster som Brune (2004) tydliggjort i analyser av nyhetsjournalistik. I artikeln knyts Ibrahimovic till kategorin invandrare som kontrasteras mot det svenska. De egenskaper varmed Ibrahimovic karaktäriseras konnoterar någonting annorlunda. Han inordnas i en förutbestämd roll som "invandrarkille". Brune argumenterar för att denna kategorisering är ett grundläggande tankemönster hos journalistiken. Det är ett sätt att förstå samhället som också implicerar en särskild syn på det svenska som någonting bättre, eller högre stående än andra kulturer/länder. Kategorin invandrare är som Brune (ibid: 361) konsta-

terar "inte vilken kategori som helst", utan är starkt knuten till föreställningar om det nationella.

I detta sammanhang utgör Zlatan Ibrahimovic ett särskilt intressant fall. Det beskriver också något av den flexibilitet som finns hos sportjournalistiken. Furvik (2004) har i en studentuppsats visat hur Ibrahimovic i ena stunden konstrueras som geni, i andra som svikare eller skurk. Han blir ofta framställd som en "Annan", som någon som står utanför en svensk gemenskap. I det här undersökta materialet är han i ena stunden en hjälte som för Sverige till segrar i EM och framstår som ett exempel på en lyckad integration, men han är samtidigt det avvikande som kan hota det svenska. Trots att Ibrahimovic är född och uppvuxen i Sverige så blir han knuten till en mer allmän kategori av invandramän. På detta sätt spelar sportjournalistiken en roll i upprätthållandet av dikotomin dikotomin svensk – invandrare

Sportjournalistiken och en illusorisk öppenhet

På ett ytligt plan ter sig sportjournalistiken öppen och tillgänglig för alla att konsumera, men det argument jag avslutningsvis vill föra fram är att denna öppenhet är illusorisk, och att det är genom denna illusoriska öppenhet som sportjournalistiken kan verka för att inkludera eller exkludera människor i den nationella gemenskapen.

Centralt för detta kapitel är att synliggöra de konventioner som sportjournalistiken tillämpar för att reproducera en nationell svensk gemenskap. Utgångspunkten är att sportjournalistik fyller en viktig ideologisk funktion genom att reproducera föreställningar om denna gemenskap.

När det handlar om känslor om det nationella så är det rimligt att hävda att sportjournalistiken har en särskild maktposition. Det är en position som den fått genom att den i många sammanhang (även inom forskningen) behandlas som någonting oförargligt. Idrotten är i dag en massrörelse³ och i den allmänna debatten är den ofta förknippad med samhällsnyttiga egenskaper, som att t ex vara främjande för fysisk hälsa och socialt eller demokratiskt fostrande. Idrotten som samhällsfenomen är självklar och sällan ifrågasatt⁴.

³ Omkring 3,4 miljoner i åldern 7-70 år är medlemmar i någon förening. Uppgifter från <http://www.rf.se>.

⁴ Det finns givetvis dem som ifrågasätter idrotten. Se t ex antologin *Sporten eller livet* (1996).

Sportjournalistiken, som vuxit fram i symbios med den expanderande idrotten, har en nästan lika självklar ställning och den svarar i dag för en betydande del av medieutbudet. I samband med stora idrottsmästerskap – som fotbolls-EM och Friidrotts-VM – så är det en självklarhet att medierna upplåts åt sport. Sportjournalistiken har en självklar roll som förmedlare, eller snarare medskapare, av evenemangen.

Genom sin självklara roll så har sportjournalistiken en nästan unik position att reproducera en berättelse om det gemensamma svenska. Ingen annan institution i samhället torde ha samma möjlighet att reproducera känslor om det nationella, och kunna reproducera särskilda värderingar om svenskhet och det svenska. En given dramaturgisk plattform i dessa sammanhang är att återge idrottsutövaras kamp som en del i kamp mellan nationer. Utövarna framställs som manifesta representanter för sina nationer (Smith och Porter 2004); det är "vi-mot-dom" som ligger till grund för hur sportjournalistiken återger evenemangen.

Analysen har tydliggjort att kvällspressens språkbruk i samband med stora idrottsmästerskap bidrar till att konstruera en bild av en glad allmänhet (det jublande svenska folket); en bild av ett gemensamt förflutet; det bidrar till att skapa (nästan övermänskliga) nationella hjältar; den framhåller förankring i familj och vardagsliv i Sverige som betydelsefullt för framgångarna. Dessa konventioner är en form av mekanismer som under vissa förutsättningar kan verka inkluderande och tyckas vilja omfatta alla i det svenska samhället. Men sportjournalistiken konstruerar också gränser för ett "vi" genom att beskriva idrotten som innesluten i en nationell antagonism eller genom ett urskiljande av den andre. Sådana konventioner kan verka exkluderande. Jag vill peka på följande tendenser för dessa mekanismer att verka.⁵

- *Symbolisering av sammanhållning*: Genom att konstruera en allmän nationell glädje, (övermänskliga) svenska hjältar eller en gemensam (idrotts-)historia bidrar sportjournalistiken till att skapa grund för en mer generell enighet eller uppslutning omkring det svenska.
- *Legitimitet åt nationella känslor*: Sportjournalistiken legitimerar önskan om att inneslutas i den nationella gemenskapen och

⁵ Reflektionerna knyter an till det ideologibegrepp som Thompson (1990) utvecklat (se även Ross 1994). Det är dock viktigt att komma ihåg att dessa reflektioner baserar sig på en enstaka fallstudie och att en mer omfattande systematisk forskning bör genomföras för att utveckla dessa resonemangs giltighet ytterligare.

viljan att ge uttryck för nationella känslor. Det framstår som en självklarhet att vi ska identifiera oss med de svenska utövarna och glädjas åt framgångar. Det skulle i många sammanhang kunna betraktas som ett normbrott om man inte gav uttryck för glädje i samband med idrottsframgångar (eller sorg i motgångar). Sportjournalistiken legitimerar uttryck för nationella känslor som i andra sammanhang skulle te sig omöjliga.

- *Naturalisering av förhållanden:* I sportjournalistikens språkbruk så framstår den svenska gemenskapen som någonting naturligt och som ett mer permanent tillstånd. Det nationella som plattform för sportjournalistikens dramaturgier är aldrig ifrågasatt. Det som är historiskt skapat, en produkt av sociala/kulturella förhållanden, framstår som oberoende av detta. Sportjournalistiken – genom att ständigt utropa ögonblick till klassiska eller historiska och på så vis föreviga det tillfälliga – upprätthåller föreställningar om en gemensam svensk (idrotts-)historia som en självklarhet.
- *Urskiljandet av den andre:* Sportjournalistikens invanda språkbruk bidrar till en tydlig gränsdragning mellan vi och dom. Det handlar då om tydliga gränser mot andra nationer där konstruktionen av en nationell antagonism fyller en viktig funktion. Andra nationer kan framställas som någonting som hotar det svenska. Men det handlar också om ett hot som kommer inifrån, från det annorlunda och avvikande i det svenska samhället. Mer konkret uttryckt rör det sig om en reproduktion av dikotomin "svensk-invandrare", där kategorin invandrare blir till någonting som hotar det svenska inifrån. Det är en form av andrafiering där det som kategorin "invandrare" representerar framstår som ett "omöjligt" alternativ för ett fungerande samhälle. Det svenska som hotas är en lugn och trygg villalidyll som bebos av medelklassens kärnfamiljer. Det är majoritetssamhällets fundament som hotas.
- *En maskering av intressen:* Sportjournalistikens konventioner för att rapportera från idrottsevenemang innebär också ett osynliggörande av sportjournalistikens maktposition och intressen av att reproducera det nationella. För sportjournalistiken har den medierade sporten betydelse för medieföretagens kommersiella framgångar. Att bidra till att försöka skapa en nationell yra och få så många som möjligt – en allmänhet – att omfattas av glädjen och fira segrarna är också ett uttryck för en

vilja från sportjournalistiken att vara populär. Dramaturgin "vi-mot-dom", där en tydlig nationell antagonism målas upp, är central i detta sammanhang.

Sportjournalistiken kan bidra till att upprätthålla en svensk gemenskap genom det som kan beskrivas med begreppet *illusorisk öppenhet*. På ett ytligt plan finns en öppenhet. Sportjournalistiken utestänger ingen från att konsumera och bli en del av det svenska. Den vill snarare bjuda in och låta människor ta del av den glädje det kan innebära att vara en del av denna gemenskap. Det svenska framställs inte sällan som någonting storartat, oklanderligt och eftersträvansvärt. Att inneslutas i det svenska är lycka. På ett ytligt plan kan vem som helst inneslutas. Människor med invandrarbakgrund kan utses till svenska hjältar. Men öppenheten är illusorisk då sportjournalistiken också urskiljer den andre. Det finns i sportjournalistiken, liksom i andra former av journalistik (jfr Brune 2004), en tendens att inordna människor i kategorin invandrare som sätts i ett motsatsförhållande till det svenska. Det är genom upprätthållande av sådana dikotomier som även sportjournalistiken kan reproducera tankar och språkbruk som möjliggör en mer omfattande (och strukturell) diskriminering.

Referenser

- Anderson, Benedict (1983/1992) *Den föreställda gemenskapen – Reflexioner kring nationalismens ursprung och spridning*. Göteborg: Daidalos.
- Barnhurst, Kevin och Nerone, John (2001) *The Form of News: A history*. New York: Guilford Press.
- Billig, Michael (1995) *Banal Nationalism*. London: Sage.
- Blain, Neil, Boyle, Raymond och O'Donnell, Hugh (1993) *Sport and National Identity in the European Media*. Leicester: Leicester UP.
- Boyle, Raymond och Haynes, Richard (2000) *Power Play – Sport, the Media & Popular Culture*. London: Longman.
- Brune, Ylva (2004) Nyheter från gränsen: Tre studier i journalistik om "invandrare", flyktingar och rasistiskt våld. Göteborg: JMG.
- Cassirer, Peter (2003) *Stil, stilistik och stilanalys*. Stockholm: Natur och kultur.
- Dahlén, Peter (1999) *Från Vasaloppet till Sportextra: Radiosportens etablering och förgrening 1925–1995*. Stiftelsen Etermedierna i Sverige.
- Dayan, Daniel och Katz, Elihu (1992) *Media Events – The Live Broadcasting of History*. London: Harvard UP.
- Ehn, Billy (1993) "Kropp och känsla". I Ehn, Billy, Frykman, Jonas och Löfgren, Orvar, *Försvenskningen av Sverige*. Sthlm: Natur och Kultur.
- Fairclough, Norman (1995a) *Media Discourse*. London: Edward Arnold.
- (1995b) *Critical Discourse Analysis*. London: Longman.
- Furvik, Agneta (2004) *Om fotboll och dess föreställda gemenskaper*. D-uppsats, Internationell migration och etniska relationer, Malmö Högskola.
- Hall, Stuart (1997) "The spectacle of the 'other'". I Hall, Stuart (red.) *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. London: Sage.
- Helland, Knut (2003) *Sport, medier og journalistikk*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Hobsbawm, Eric (1990) *Nationer och nationalism*. Göteborg: Ordfronts förlag.
- Kamali, Masoud (2005) "Ett europeiskt dilemma: Strukturell/institutionell diskriminering". I de los Reyes, Paulina och

- Kamali, Masoud (red.) *Bortom Vi och Dom*. Stockholm: SOU 2005:41. (Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering).
- Lindroth, Jan (1975) *När idrotten blev folkrörelse*. Stockholm: Rabén och Sjögren.
- Mattsson, Katarina (2005) "Diskrimineringens andra ansikte – svenskhet och 'det vita västerländska'". I de los Reyes, Paulina och Kamali, Masoud (red.) *Bortom Vi och Dom*. Stockholm: SOU 2005:41. (Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering).
- Reimer, Bo (2002) *Uppspel: den svenska TV-sportens historia*. Stockholm: Stiftelsen Etermedierna i Sverige.
- Ross, Sven (1994) 'Ideologiteori och medieforskning', I: Carlsson m.fl. (red) *Kommunikationens Korsningar: Möten mellan olika traditioner och perspektiv i medieforskningen*, Göteborg: Nordicom.
- Rowe, David (1999) *Sport, Culture and the Media- The Unruly Trinity*. Buckingham: Open University Press.
- Sandström, Lasse (2004) *Rosengård i medieskugga*. Stockholm: Institutet för mediastudier.
- Schoug, Fredrik (1997) *Intima samhällsvisioner*. Sockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposium.
- Smith, Adrian och Porter, Dilwyn (2004) "Introduction". I Smith, A och Porter, D (red.) *Sport and National Identity in the Post-War World*. London: Routledge.
- Thompson, John B (1990) *Ideology and Modern Culture*. Oxford: Polity Press.
- Van Dijk, Teun (1988) *News as Discourse*. Hillsdale NJ: Erlbaum.
- Wallin, Ulf (1998) *Sporten i spalterna: Sportjournalistikens utveckling i svensk dagspress under 100 år*. Göteborg: JMG.
- Wodak, Ruth, de Cillia, Rudolf, Reisigl, Martin och Liebhart, Karin (1999) *The Discursive Formation of National Identity*. Edinburgh: Edinburgh UP.

8 Krigsjournalistiken och den strukturella diskrimineringen

Stig Arne Nohrstedt

Inledning

Bidrar krigsjournalistiken till etnisk diskriminering? Finns det anledning att befara att det sätt på vilket medierna skildrar internationella väpnade konflikter bidrar till diskriminering och främlingsfientlighet i Sverige? Vad betyder exempelvis bilder av lidande människor långt bort från vår hemmiljö och vardagstillvaro för våra föreställningar och vårt förhållningssätt till flyktingar och invandrare som befinner sig här? Går det över huvud taget att se samband mellan internationella konflikter och de sätt medier och enskilda individer bemöter olika etniska grupper i lokalsamhället? Detta är några av de frågor som jag avser att behandla. Men det är nödvändigt att klargöra redan från början att kapitlet inte gör anspråk på att presentera definitiva svar. Snarare får den ses som ett försök att utveckla ett perspektiv – en analytisk synvinkel – på de komplexa och sammanflätade relationerna mellan skeenden på olika nivåer i den alltmer globaliserade värld vi befinner oss. Speciellt är mitt fokus på mediediskursernas inbördes relationer när man ser dem utifrån krigsjournalistikens kopplingar till å ena sidan krigspropagandan på internationell nivå och å andra sidan föreställningar och bemötande av ”dom andra” på nationell nivå.

Ett flernivåperspektiv på medier och strukturell diskriminering

Globaliseringsprocessernas snabba och omvälvande dynamik är en central utgångspunkt för den som vill förstå såväl mediernas betydelse för diskrimineringen av etniska minoriteter som de föreställningar, begrepp och åsikter som på den kognitiva nivån i människors medvetande underblåser främlingsfientlighet och förtryck av ”dom andra”. Det handlar inte bara om den identitetsosäkerhet

som globaliseringen medför och som under ogynnsamma betingelser kan framkalla nationalistiska excesser, etnisk rensning och i värsta fall folkmord. Detta har forskare och samhällsdebattörer belyst och pekat på hur exempelvis kriget på Balkan delvis hänger samman med att människor upplever invandring och ökad etnisk mångfald, integrationen med omgivande samhällen och kulturer, etc. som ett hot. I situationer där statsmakten och de sociala institutionerna försvagas söker medborgarna tryggheten inom familjen och släkten, i lokalsamhället och den etniska gruppen. Extremister skaffar sig maktposition genom att antagonisera relationerna mellan grupperna och förtrycka minoriteterna (Ignatieff 2000; Kaldor 1999). Hur välgrundade dessa analyser av en plötsligt uppblående nationalism än är för att förklara vissa konflikter och krig, t.ex. på Balkan, kan de leda till den förhastade slutsatsen att globaliseringsproblematiska konsekvenser är begränsade till vissa extrema och i vissa situationer farliga grupper. Om man ska förstå hur globaliseringsprocesserna och den strukturella diskrimineringen är relaterade till varandra är detta perspektiv alltför snävt. Det innebär att enbart fokusera på en variant av nationalism som dessutom förmodligen inte ens är den mest utbredda och betydelsefulla som Michael Billig har visat (Billig 1995). I det här sammanhanget anser jag det viktigt att lyfta fram de grundläggande kognitiva och kommunikativa aspekterna av detta komplex av relationer och inte snäva in perspektivet på de mest extrema yttringarna av främlingsfientlighet och diskriminering.

Oavsett vilket analytiskt perspektiv man använder sig av så tvingas man förenkla och välja ut vissa relationer i verkligheten som kan antas vara särskilt relevanta. Detta gäller inte minst om man som i det här kapitlet vill försöka gripa över så komplicerade sammanhang som hur förändringarna på den internationella nivån påverkar – och påverkas av – förhållanden på den lokala och nationella nivån. Och vidare hur dessa relationer i sin tur är kopplade till människors mentala processer. I det europeiska forskningsprojektet *European Dilemma*¹ skisseras ett perspektiv där man rör sig från den mentala, kognitiva nivån till inrättandet av nationalstater och vidare till främlingsfientlig eller rasistisk politik samt över till rasifierande praktiker och förtryck av minoriteter. Grunden för analysen läggs i de kategorier med vilka människor i alla tider indelat den förnimbara verkligheten och de distinktioner som

¹ Se: http://www.multietn.uu.se/research/eu_dilemma/index.htm.

upprättar åtskillnader mellan olika individer och grupper. Dikotomin Vi och Dom har sitt ursprung i det socio-kognitiva behovet att skilja mellan ego och alter, liksom mellan den egna gruppen och andra grupper, för att mentalt bringa ordning i tillvaron. Historiskt har detta oundvikliga behov av kategoriseringar sammankopplats med framväxten av nationalstaten och den därmed sammanhängande diskursiva konstruktionen av en nationell identitet. Denna föreställda gemenskap (Anderson 1991) av att vara svensk, dansk eller tysk, osv. baserades på en dubbel konstruktion: För det första ett förhärligande av egenskaper som projicerades på den egna nationella gemenskapen. För det andra projicering av ondskefulla och hotfulla egenskaper på dem som ej tillhörde gemenskapen. Sammanhållningen i nationalstaten syftade både till gemenskap inåt och sammanhållning utåt. I *European Dilemma* utvecklas detta perspektiv ytterligare genom anknytningar till den europeiska kolonialepokens rasistiska ideologi och exploatering av främmande folk och naturtillgångar. Detta historiska arv sätter sedan avtryck i dagens främlingsfientliga partier som även influerar de etablerade politiska partierna i en riktning som innebär skärpta krav på invandrare, flyktingar och asylsökande. Till skillnad från kolonialtidens i allt väsentligt rasistiskt motiverade förtryck formuleras nutidens främlingsfientlighet i kulturalistiska termer. Det är inte rasblandning som anses vara av ondo utan blandningen av kulturer. Eliternas rasifierande diskurser underblåser inte bara extremisternas diskriminerande praktiker utan även den institutionaliserade diskrimineringen som utövas av myndigheter, företag och organisationer.

EU-projektets teoretiska perspektiv återkommer i första rapporten från utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering (SOU 2005:41). Här införs termen "andrafiering" för att beskriva denna grundläggande kognitiva mekanism insatt i ett historiskt-socialt sammanhang. Masoud Kamali (2005:40 ff.) beskriver andrafieringen som en sociokognitiv komponent i nationsbildandet, vilken på en och samma gång upprättar en homogen kollektiv identitet, ett "folk", och avgränsar denna identitet från de "Andra". Han pekar också på hur denna form av andrafiering utgör en av de viktigaste krafterna bakom krig och konflikter mellan nationalstater i Europa (Kamali 2005:46).

Utan att förneka det pedagogiska värdet hos detta sätt att beskriva relationerna mellan de olika nivåerna i syfte att klargöra den strukturella diskrimineringens komplexa orsaker, vill jag ändå

här särskilt uppmärksamma hur händelser på den internationella nivån är diskursivt sammankopplade med socio-kognitiva processer, liksom med politiska och sociala skeenden på den nationella och lokala nivån. Internationella, nationella och lokala konflikter utspelas också på en mental nivå där begrepp, metaforer och imaginära bilder bildar utgångspunkter såväl för propagandadiskurser som för människors tolkningar och handlingar. Där Kamali konstaterar att andrafieringen är en viktig orsak bakom krig och konflikter kan man också vända på resonemanget och hävda att konflikter och krig är viktiga komponenter bakom andrafieringen och diskrimineringen historiskt sett. Krigspropagandan kan som bekant beskrivas som en extremt polariserad diskurs där den egna sidan skildras som alltigenom god medan motståndarsidan utmålas som genomsyrad av ondska (Jowett & O'Donnell 1992; för en översikt se Mral 2004:12 ff.; jfr. Taylor 1997:16 f.). Dessa konstateranden ska inte uppfattas som polemik med första rapporten från utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering utan de syftar i stället till att betona ömsesidigheten i relationerna mellan diskrimineringens olika nivåer. Detta blir dock särskilt viktigt för analysen av mediediskursernas betydelse för diskrimineringen. Är man intresserad av hur medierna bidrar till publikens och allmänna opinionens sätt att kategorisera den sociala och kulturella omgivningen framstår medierna som den kanske mest avgörande källan till begreppsbildningen och "andrafieringen" jämte kulturellt nedärvda föreställningar. Detta gäller särskilt i fråga om internationella konflikter. Mediernas innehåll är med andra ord den förmedlande länken mellan den internationella nivån och individens medvetande, vilket inte endast betyder att människors specifika kunskaper om internationella konflikter präglas av mediernas innehåll utan – mer intressant i detta sammanhang – även får konsekvenser för innehållet och betydelsen av de vi/dom-distinktioner som på den kognitiva nivån utgör andrafieringens mentala förutsättningar. Dessa har då inte bara – kanske inte ens främst – med "bilden av de Andra" att göra utan framför allt med "bilden av Vi" eller med vad som har kallats diskrimineringens "andra ansikte" (Mattsson 2005:139). Som vi ska se förutsätter mediediskursen en mer eller mindre kollektiv identitet – en homogen gemenskap – som appelleras rutinmässigt i den journalistiska verksamheten. Journalistiken som institution är historiskt nära förbunden men framväxten av nationalstaten, åtminstone i Europa, och det betyder att medierna i sitt tilltal förutsätter existensen av och vänder sig till en nationell

gemenskap både när det gäller nationell och internationell rapportering. I lokala frågor, dvs. i lokaljournalistiken, är den implicita kollektiva gemenskapen mer avgränsad, men för all utrikesjournalistik kan man räkna med att det Vi som appelleras underförstått är den nationella befolkningen, nationen eller folket. Detta gäller alldeles särskilt om det handlar om krigsjournalistik i en konflikt där den egna nationalstaten är involverad. Men inte bara då, ty även när svenska medier rapporterar från ett krig som Sverige ej är inblandat i genomsyras artiklarna och inslagen av ett typiskt ”svenskt” perspektiv i form av vilka källor och kommentatorer som förekommer, vinklingar på konsekvenser för svenskar hemma och i konfliktområdet samt mer eller mindre tydligt förebildliga exempel på ”svenskt” agerande i samband med de händelser som rapporteras. Det kan exempelvis handla om svenska humanitära insatser eller att svenska diplomater är aktiva i medlingsprocesser, mm.

Sammanfattningsvis anlägger jag ett flernivåperspektiv på samhället kombinerat med ett historiskt perspektiv. Flernivåperspektivet, enligt vilket individernas kategoriseringar på den kognitiva nivå relateras till konflikter på den internationella politiska nivån, innebär att de medierade diskursernas nivå får central betydelse som nivåintegrerande instans. Mediernas rapportering, debatt och analyser förser publiken med information och kunskaper att skapa sig mening om samtidens stora frågor. Även om medierna inte har monopol på denna roll eftersom också skolan, politiska partier och humanitära organisationer, för att nu nämna några andra viktiga kunskapskällor, tillhandahåller underlag för meningsskapandet, så intar medierna en alldeles särskilt viktig roll genom att svara för den mest aktuella och föregivet auktoritativa informationen om hur världsläget ska förstås och bedömas. Delvis i egen makt men kanske främst genom det ständiga refererandet till politikens och andra beslutsfattares tal, utspel och beslut. Det är meningslöst att diskutera vilken av de olika nivåerna – den kognitiva, de medierade diskursernas eller den internationella politikens nivå – som är mest avgörande för de sociala praktiker som blir utfallet av de inbördes relationerna mellan dessa nivåer. Poängen är ömsesidigheten och samspillet mellan de olika nivåerna. Samt vikten av att inte släppa någon av nivåerna ur sikte när man analyserar mekanismerna bakom den strukturella diskrimineringen.

Vid sidan av denna ”vertikala” dimension av det föreslagna flernivåperspektivet ska jag lägga till en ”horisontell” dimension som har att göra med den historiska kontexten för analysen. Detta an-

sluter, liksom ovanstående, till utredningens allmänna härledning av diskrimineringens orsaker och grundar sig dessutom på tidigare egen forskning om internationell nyhetsrapportering. Med den terminologi som användes ovan handlar den historiska kontexten för diskrimineringsdiskurserna dels om diskrimineringens "första ansikte", dvs. bilden av Dom andra, dels om dess "andra ansikte", dvs. bilden av Vi. I det första fallet menar jag, liksom många andra forskare, att det är särskilt viktigt att anknyta till kolonialtidens ideologier om de primitiva folken och i det andra fallet till hur etablerandet av nationalstaten innebar en identitetspolitik vars följder vi fortfarande kan skönja i mediediskurserna och opinionen.

Kolonialtidens ideologi – då och nu?

I ett längre historiskt perspektiv har den europeiska självförståelsen byggt på föreställningen om underlägsna Andra. Det är förvisso inte unikt för imperier att utveckla herremaktsideologier för att rättfärdiga sin övermakt – det sägs t.ex. att det kinesiska kejsardömet delade in folken utanför Kina i nord-, öst-, syd- och väst-barbarer – men i modern tid kan ingen annan sådan ideologi mäta sig med den europeiskt västerländska. Den sätter fortsatt sina avtryck i synen på andra folk och kulturer, liksom på föreställningen om en homogen "vit" kollektiv gemenskap. Framför allt kom dessa idéer om den vita rasens överlägsenhet att få stor politisk betydelse för kolonialmakternas erövringar och kontroll av besittningarna i Afrika, Asien och Sydamerika. Ursprungligen hade man i Europa en dubbel och ambivalent inställning till de folk som man betecknade som primitiva till skillnad från de civiliserade européerna. För 1700-talets romantiker som Rousseau och andra kunde t.ex. Afrika förknippas med ett ursprungligt paradiskt tillstånd, en mänsklighetens guldålder, medan man samtidigt såg föraktfullt på de människor och kulturer som de första kolonisatörerna mötte på denna kontinent. I takt med att den koloniala exploateringen kraftigt ökade under 1800-talet kom rasismen och herrefolksidéerna att helt dominera bilden av Afrika i det europeiska tänkandet (se ex.v. Curtin 1964; Nohrstedt 1986:57 ff.). Ett centralt element i denna syn på de primitiva folken, kulturerna och samhällena var föreställningen att deras primitiva karaktär omöjliggjorde fred och utveckling. De betraktades som barbarer, blodtörstiga och utan förmåga att leva i fred med varandra. Således legitimerades den koloniala

annekteringen i Afrika med berättelser om de påstått underlägsna folkens inneboende ondska:

För européerna framställdes en bild av kontinentens inre som var ohämmat vild, ett sorgligt offer för egen blodtörst och brutalitet, utan förmåga att hjälpa sig själv. Varje berättelse om ondska – och det fanns många sådana – tycktes bestyrka detta intryck. Det fanns, ansåg man, bara en lösning på detta problem: direkt annekterande. (Davidson 1963:193).

På liknande sätt förhöll det sig med den europeiska bilden av Orienten, enligt Edward Saids omfattande verk om orientalismen, dvs. det system av ideologiska föreställningar om de muslimska folken och kulturen som historiskt gödslat den egna självöverskattningen samtidigt som den legitimerat herraväldet över orientalerna. Said beskriver hur denna ringaktande, ofta rent föraktfulla uppfattning om de Andra konstruerats och rekonstruerats av starka institutioner i Europa och senare i USA, inom vetenskap, politik, skönlitteratur och populärkultur. Särskilt under senare delen av 1800-talet var rasläror i olika schatteringar en viktig komponent i den konstruerade motsatsställningen mellan "vit occidentalism och färgad orientalism" (Said 1993:252; se även s. 204, 206, 232). Även om rasbiologiska resonemang har tonats ned efter andra världskriget består de grundläggande dogmerna och polariteten mellan väst och öst i synen på Orienten. Said sammanfattar dessa dogmer i fyra punkter:

/D/en första är den absoluta och systematiska skillnaden mellan Västerlandet, vilket är rationellt, utvecklat, humant och överlägset, och Orienten som är avvikande, outvecklad och underlägsen. En annan dogm är att abstraktioner om Orienten /.../ alltid är att föredra framför direkta belägg som hämtas ur dagens orientaliska verklighet. En tredje dogm är att Orienten är evig, enhetlig och saknar förmågan att definiera sig själv. /.../ En fjärde dogm är att Orienten i grund och botten är något som man antingen bör frukta (gula faran, mongolhorderna, de bruna besittningarna) eller kontrollera (genom pacificering, forskning och utveckling eller ren ockupation när detta är möjligt). (Said 1993:300)

Både föreställningarna om det primitiva Afrika och orientalismens svartmålning av muslimerna är exempel på vad vi i dag skulle kalla politiserade hotbilder. Dom andra beskrivs som ett hot mot fred och utveckling och därigenom rättfärdigas tvångsåtgärder och krav på underkastelse under västvärldens föregivet civilisatoriska mission. Påståenden om att "muhammedanismen" bär ansvar för "de

djupaste motsättningarna” i världen eller att “de”, dvs. muslimerna, till skillnad från “oss” saknar känsla för freden har kunnat framföras med vetenskapliga anspråk också in i våra dagar (Said 1993:252, 259, 307).

Den förre utrikesministern i USA, Henry Kissinger, är en relativt aktuell företrädare för denna polariserade världsbild där “..skillnaden mellan kulturerna i första hand /ses/ som skapandet av en stridslinje som skiljer dem åt och i andra hand som en uppmaning till Västerlandet att kontrollerna, hålla tillbaka och på andra sätt styra /.../ den Andra.” (Said 1993:49–50). Det är inte svårt att se kontinuiteten i dessa föreställningar och de utrikespolitiska doktriner som använts för att underbygga USA:s hegemoniska ställning också i den s.k. nya världsordningen efter 1989 och Berlinmurens fall. Samuel Huntingtons omtalade artikel (senare utvidgad till en bok) *The Clash of Civilisations?* från 1993 utgör en fortsättning på Kissingers realpolitiska analys av den internationella utvecklingen (Huntington 1993). Världen efter kalla krigets slut går mot alltmer allvarliga konflikter mellan det liberala, kristna Västerlandet och framför allt den muslimska världen. När George W. Bush omedelbart efter 11 september kallar till ett “korståg” mot terrorismen (Mral 2004:24) är det inte bara utslag av ogenomtänkt retorik och bristande politisk känslighet, det är framför allt ett eko från en erövringshistoria som sträcker sig tusen år bakåt i tiden.

Den banala nationalismen – den felande länken?

I *Banal Nationalism*, ett verk som betecknats som en vändpunkt i studiet av nationalismen (Fenton 2005:6), analyserar Michael Billig en vardaglig form av nationalism som oftast glöms bort när globaliseringens konsekvenser diskuteras. Denna form av nationalism kallar han banal därför att den är så vanlig och normal. Den kommer till uttryck i alla möjliga sammanhang och är enligt Billig försummad just på grund av sin vanemässiga natur. I sitt banbrytande arbete tar han utgångspunkten i den patriotism som kommer till uttryck i samband med krig, i det här fallet är exemplet Gulfkriget 1990–1991. Han ställer frågan vad det är som värderas högre än livet självt och som förmår människor att gå ut i krig beredda att göra det största av offer. Svaret som härleds från den dåvarande amerikanske presidentens, George Bush, krigsretorik är: Försvaret av en ny världsordning baserad på nationer och värnet av nationa-

litetsprincipen. Men han pekar också på att mobiliseringen av militära styrkor i den utsträckning som exempelvis var fallet i Gulfkriget inte bara förutsätter hög militär beredskap utan också en befolkning som är moraliskt och opinionsmässigt förberedd: “..forces can be mobilized without lengthy campaigns of political preparation. The armaments are primed, ready for use in battle. And the national populations appear also to be primed, ready to support the use of those armaments.” (Billig 1995:7) Det är den banala nationalismen i fredstid som är förklaringen, enligt Billig, till att hela befolkningar med kort varsel kan mobiliseras opinionsmässigt och försättas i krigsyra. Med begreppet “den banala nationalismen” riktar han uppmärksamheten på en blind fläck i gängse föreställningar om de nationalistiska strömningarna. Vanligtvis förknippas nationalismen med extremister – inhemska eller utländska. Med andra ord sammankopplas nationalismen som ideologi med Dom andra, aldrig med oss själva. Billig kritiserar följaktligen globaliseringsteoretiker och forskare, exempelvis Giddens, Ignatieff och Tehranian, vilka analyserar nationalismen som en extrem reaktion på globaliseringen och som en odemokratisk ideologi, för att de endast uppmärksammar det som han kallar för den “heta” nationalismen. Medan de försummar den banala nationalismen hemmavid som kommer till uttryck i samband med krig och nationella högtider och framför allt i helt vardagliga sammanhang såsom politiska valdebatter, sportarrangemang och i nyhetsjournalistiken. I en analys av tio brittiska dagstidningar visar Billig hur både layout, redigering av rubrikerna samt stil och syntax i brödtexterna förutsätter den nationella gemenskapen som “context for awareness”, ett begrepp som han lånar från Stuart Hall (Billig 1995:119). Genomgående är den nationella publiken och gemenskapen underförstådda i tilltalet – det tas helt enkelt för givet att en vinjett “Home News”, som i vissa brittiska tidningar, eller “Inrikes”, som i svensk press, av läsarna identifieras som nyheter om Storbritannien respektive Sverige. På samma sätt behöver inte väderkartorna ha namnet “Sverige” präntat tvärs över bilden för att tittarna ska förstå vilket land som avses. Detta kan naturligtvis förefalla så välbekant och trivialt att det inte förtjänar att uppmärksammas. Men just detta bortseende, denna glömska, är Billigs poäng och anledningen till att han benämner denna form av nationalism för “banal”; den är så vardaglig att vi inte reflekterar över den.

Den banala nationalismen kan ses som den felande länken i det allmänna medvetandets uppfattningar om diskrimineringens orsa-

ker. Begreppet sätter ljuset på diskrimineringens "andra ansikte", dvs. den ideologiskt grundade självgodheten hos den diskursivt konstruerade och reproducerade kollektiva identiteten, och ger samtidigt utgångspunkter för att förklara den bristande självinsikten och oförmågan att se dess kopplingar till diskriminering och främlingsfientlighet. Kort sagt, teorin om banal nationalism bidrar till att förklara varför det är så svårt för den som inkluderas i Vi:et att förstå och erkänna att Dom känner sig förtryckta och ignorerade. I de följande avsnitten kommer jag att analysera krigsjournalistiken som en medierad form av banal nationalism samt hur den är relaterad till diskrimineringen i t.ex, Sverige.

Krigsjournalistiken som medierad banal nationalism

Krig utkämpas inte enbart med militära medel. Parallellt med striderna på marken, till sjöss och i luften pågår mediekriget om opinionen och om truppers och befolkningars stridsvilja (Taylor 1997:119; jfr. Thussu & Freedman 2003:7). Medierna blir slagfält och journalisterna blir indragna, antingen som frivilliga eller utkommenderade eller utan att ens vara medvetna om det. Moderna krig kan inte föras utan stöd i opinionen och stora ansträngningar läggs ned på att få allmänheten att acceptera och helst stödja den egna sidan i konflikten. Medier och journalister har fått en allt mer central position på grund av den medieteknologiska utvecklingen med satellit-tv-kanaler som sänder nyheter dygnet runt sju dagar i veckan och med en snabbhet i överföringen som möjliggör rapporter från krigsområdet i realtid. De visuella mediernas särskilda påverkanskraft ökar propagandatrycket på journalisterna och gör dem ur militär synvinkel antingen till ett fjärde vapenslag eller en femtekolonn. Krigförande parter lägger ned allt större ansträngningar på att påverka, styra och kontrollera de rapporter som förmedlas av de internationella medierna och detta gäller i synnerhet det visuella materialet i form av fotografier och videofilmer.

Krig har alltid haft högt nyhetsvärde. Man kan till och med säga att den moderna nyhetsjournalistiken började som krigsrapportering såsom i fallet med Post- och Inrikes Tidningars föregångare som startades för att förmedla nyheter från Trettioåriga kriget i början av 1600-talet. Skildringar av krigens förlopp, av segrarna och nederlagen, innehåller stor dramatik och berör många människors – i vissa fall nästan hela världens – öden. Krigsnyheterna drar stor

publik och engagerar ofta människorna på djupet både emotionellt och förnuftsmässigt. Opinioner mobiliseras i en omfattning som annars inte har någon motsvarighet ens i de etablerade demokratierna (Gitlin & Hallin 1994). Berättelser om väpnade konflikter, fejder, härnadståg, stora slag, glorifierade segrar och förödande förluster har i årtusenden utgjort en avsevärd del av populärkulturen. De ingår i vårt kulturella arv och vi har redan som barn vant oss vid att i fantasin dela hjältarnas vedermodor och framgångar. Det ligger en närmast oemotståndlig lockelse i dessa berättelser att ta parti för hjälten och den goda sidans kamp mot det onda. Man kan se krigspropagandan som fortsättningen på dessa berättelser, men med andra medel. Genom att anknyta till redan välkända berättelser om kampen mellan de onda och de goda övertalas vi ta ställning i konflikten. Utgången i kampen om våra sympatier och antipatier beror på vilken av kontrahenternas propagandastrategier som har bäst tillgång till vår uppmärksamhet och känslomässiga engagemang, dvs. hur vi som publik identifierar oss med konflikten olik parter. Liksom i den banala nationalismen som Billig behandlar rör det sig på krigspropagandans fält om en form av identitetskamp eller, annorlunda uttryckt, en diskursiv politisk process om identitetskonstruktioner i relation till den aktuella konflikten. Med vilka känner publiken sympati och empati? För vilken sida hyser den förtroende och beredskap att ge sitt stöd? Vilka ledare väcker publikens avståndstagande och avsky? Och vilka offer framkallar medlidande och vilkas lidanden lämnas åt tystnaden? Om dessa identifieringsaspekter står slagen i propagandakriget. Men också om vad Vi, den kollektiva gemenskapen som krigsjournalistiken appellerar till, står för i kriget. Vilka är Vi och hur positioneras detta Vi i konflikten? Med hjälp av konkreta exempel på medierapportering från kriget i den nya världsordningen efter 1989 ska jag försöka belysa hur krigsjournalistiken bidrar till identitetskonstruktioner som inte bara har konsekvenser för opinionsbildningen utan även för andrafieringen på den nationella och lokala nivån. Svenska medieforskare har veterligt inte anknutit till detta teoretiska perspektiv i analyser av krigsjournalistisk. Men några exempel på nordiska studier med besläktad ansats till diskrimineringsteorin bör nämnas även om utrymmet inte medger ett utförligt referat av dem (Eide 2002; Hervik 2002; Iversen 2004; Ottosen 1995).

Gulfkriget 1990–1991 – det ”kliniska kriget”

Gulfkriget 1990–1991 eller Kuwaitkriget som det också kallats, eftersom det startade med Iraks ockupation av Kuwait, är jämte Irakkriget 2003 den största väpnade konflikten efter 1989. Det samlade också det dittills största pressuppbådet med ca 12–1300 korrespondenter på plats i Saudiarabien (Nohrstedt 1992:208). Bland de mest spektakulära inslagen i medierapporteringen var CNN:s genombrott som transnationell nyhetskanal med sändningar dygnet runt och med tillgång till ledarna på båda sidor i kriget. Satellitkanalen hade unika förutsättningar att skicka bilder live från Bagdad där ett team med Peter Arnett som frontfigur var stationerad under större delen av kriget. CNN:s filmer av hur de allierades kryssningsmissiler flög in över den irakiska huvudstaden, spårlysbekjutningen mot natthimlen, tjutande siréner och flyganfall från hangarfartyg i Persiska Viken visades i tv-kanaler över hela världen. Det visuella materialet förmedlade bilden av ett kliniskt krig som från alliansens sida utkämpades med s.k. smarta bomber, vilka påstods ha kirurgisk precision och skulle minimera antalet civila offer. Bilden av det kliniska kriget var i stor utsträckning resultatet av alliansens krigspropaganda. Den var perfekt anpassad till PR-strategins syfte att framhålla den egna krigföringen som ”civiliserad” i motsats till motståndarens. På presskonferenserna vid hotellet Hyatt Regency i Riyad där merparten av korrespondenterna bodde gick befälhavaren Norman Schwarzkopf och hans PR-officerare målmedvetet in för att sprida bilden av ett högteknologiskt krig utan oskyldiga offer. Gång på gång visade man videosekvenser som underbyggde denna image för den samlade världspressen (se t.ex. Gerbner 1992; Kellner 1992; Paletz 1994).

Denna propaganda hade stora konsekvenser för mediernas rapportering, vilket dessutom förstärktes av att Bagdadregimen begränsade rörelsefriheten för det fåtal västjournalister som liksom CNN-teamet befann sig på plats i Bagdad (Paletz 1994). De civila offren i kriget blev praktiskt taget helt ignorerade i den internationella rapporteringen. Mot detta övergripande mönster fanns endast två undantag. Det första inträffade när det kom ut i medierna att amerikanska bomber hade dödat ett par hundra civila irakier som befann sig i ett skyddsrum i Amirayia i närheten av Bagdad. Uppgifterna kom från den irakiska sidan. Alliansen förnekade dem först men medgav senare att man hade bombat bunkern som enligt deras underrättelser innehållit en militäranläggning. De civila offren

kunde endast förklaras av att Saddam Hussein hade placerat ett skyddsrum ovanför den militära anläggningen, hävdade de allierade. I samband med denna händelse lättade Badgadregimen på restriktionerna för de utländska journalisterna – fler släpptes in i landet och korrespondenterna fick besöka den sönderbombade bunkern. Händelsen uppmärksammades i den internationella nyhetsrapporteringen och för ovanlighetens skull i detta krig fick publiken bilder på sörjande anhöriga, drabbade och skadade civila offer. Men detta undantag bekräftar snarast regeln om det kliniska kriget. I stället för att ge det huvudsakliga utrymmet i inslagen om bunkern till de oskyldiga civila offren och deras anförvanter har forskare, t.ex. Gert Z Nordström, visat att den amerikanska förklaringen fick mest utrymme i svenska Rapport (Nordström 1992:71–72). Det andra undantaget var civila israeler som kom att ägnas stor uppmärksamhet i västvärldens medier under en akut fas av kriget i samband med att Irak avfyrade Scudmissiler mot Israel i ett uppenbart försök att provocera landet att intervensera militärt. Detta skulle ha kunnat splittra alliansen som också bestod av trupper från arabiska länder såsom Kuwait, Egypten, Saudiarabien och Syrien. Det väckte stort uppseende när Nato lånade ut några batterier Patriotrobotar, ett anti-robotvapen för stationering i Israel som skydd för civilbefolkningen mot Scudmissilerna. Patriotroboten har till och med kallats för Gulfkrigets största hjälte (Kellner 1992:176). Reportagen från Israel fick stort genomslag och den utsatta civilbefolkningen skildrades med sympati och medlidande. Mediepubliken kunde lätt identifiera sig med israelernas utsatta situation där de tryckte i sina bostäder med fönster och dörrar igentjepade för att förhindra eventuell giftgas at tränga in (Hvitfelt & Mattsson 1992). Farorna dramatiserades ytterligare av reportrar iklädda gasmask i tv-sändningarna (Hadenius & Stur 1992). Kontrasterna är slående mellan hur medierna i väst gestaltar dessa två händelser då civila offer uppmärksammas i nyheterna. I det första fallet läggs fokus på de olika versionerna av hur bombningen ska förklaras, dvs. på oklarheterna om orsakerna till det inträffade och hur parterna skyller på varandra i propagandakriget. I det andra fallet är vinkeln helt och hållet att lyfta fram det lidande som civilbefolkningen tvingas utstå på grund av terrorbombningarna. Alltså en tydlig distansering till lidandet i det förra fallet medan offrens kval kommer nära i det andra fallet och blir nästan omöjligt att emotionellt distansera sig från för tittarna.

Detta mönster är välbekant i forskningen och har av Noam Chomsky och Edward Herman diskuterats i termer av en distinktion mellan värdiga och ovärdiga offer i medierapporteringen (Herman & Chomsky 1988:37 ff.). De "värdiga" offren i kriget är de vars oskyldiga lidande journalisterna ägnar stor möda åt att gestalta med personliga porträtt och individuella levnadsöden. Närbilder på sörjande anhöriga, sårade med ansikten förvridna av smärta och massakrerade lik hör till repertoaren när krigskorrespondenter går in för att visa det som ibland har kallats "krigets sanna ansikte".² Psykologiskt och emotionellt engageras publiken på detta sätt i de civila offrens lidanden. Men i Gulfkriget lyckades medierna inte beskriva "krigets sanna ansikte", bortsett från de två undantagen ovan. Bilden av det kliniska kriget var förhärskande, vilket har belagts i en mängd vetenskapliga studier (t.ex. bidragen i Bennett & Paletz 1994; Mowlana, Gerbner & Schiller 1992 och Nohrstedt & Ottosen 2001; se även Kellner 1992). I efterhand har det på olika sätt – även i någon mån i medierna – framkommit att denna bild var fullständigt missvisande. Dels avslöjades det några månader efter krigsslutet att de s.k. smarta bomberna endast utgjorde en mindre del eller ca 7–8 procent av alla bomber som fälldes. Övriga bomber hade således knappast ens tillnärmelsevis den precision som t.ex. kryssningsmissilerna och fälldes i form av bombmattor över stora områden på ungefär samma sätt som under Vietnamkriget (Taylor 2003). Från USA:s sida, den ledande supermakten i alliansen, har man vägrat uppge några beräkningar av antalet döda och sårade irakier under Gulfkriget över huvud taget. Förekommande uppgifter varierar stort, men det torde inte vara alltför vågat att anta att de civila offren på irakisk sida kan räknas i tiotusentals under själva krigsperioden. Räknar man även in offren för förstörelsen av infrastruktur och de ekonomiska sanktionerna uppgår antalet döda civila till mellan 111.000 och 500.000 (The Human Costs of the Gulf War 2005). Den "hjalteinsats" som Patriotroboten tillskrevs under kriget har i efterhand bleknat betydligt – pikant nog efter att den israeliska militären redovisat siffror på Scudangreppens konsekvenser vilka visar att Patriot var till mer skada än nytta! Eftersom detta antirobotvapen inte helt utplånade de inkommande irakiska missilerna utan exploderade i deras närhet

² I samband med att jag genomförde en studie av svenska korrespondenters erfarenheter i Gulfkriget intervjuades flera av de ledande mediernas utrikeschefer. I flera fall använde de detta uttryck eller ett snarlikt, "Krigets verkliga ansikte", när de besvarade min fråga om det var något som var särskilt viktigt att bevaka i rapporteringen från kriget.

med resultatet att delar från båda spreds över stora områden blev skadorna i form av döda, sårade och förstörda bostäder större efter att Patriotbatterierna stationerats i Israel än innan. I ett amerikanskt kongressutskott konstaterades att Patriots betydelse kanske i första hand var psykologiskt (Kellner 1992:178; jfr. Gerbner 1992).

Sammanfattning

Sammanfattningsvis blev medierna – medvetet eller omedvetet – fullständigt vilseledda i sin rapportering från Gulfkriget. Det var i realiteten aldrig något kliniskt krig utan skördade mängder av civila offer på den irakiska sidan. Dessa irakier blev detta krigs “ovärdiga offer” som publiken i vår del av världen inte hade någon möjlighet att identifiera sig med. Deras öde förblev på det hela taget okänt i Västvärlden och den allmänna opinionen engagerade sig heller aldrig för deras sak.³

Kosovokonflikten 1999

Bakgrund

Från början av 1990-talet skräptes motsättningarna i den sönderfallande jugoslaviska republiken och resulterade i flera krig mellan olika separatistiska grupperingar och centralmakten i Belgrad under ledning av presidenten Slobodan Milosevic. Kroatien och Slovenien förklarade sig självständiga i juni 1991. Medan Slovenien lyckades realisera sin autonomi utan några större väpnade konfrontationer utbröt krig i Kroatien som sedan fortsatte med Bosnienkriget 1992–1995. Kosovoprovinsen utgjorde en skärningspunkt mellan olika intressen där kosovoalbaner drev krav på anslutning till ett Storalbanien, nationellt suveränitet eller långtgående autonomi inom den jugoslaviska federationen. Milosevic-regimen svarade med allt tydligare serb-nationalistiska tongångar och efterhand bröt väpnade strider ut där båda sidor beskyllde varandra för terrorism och etniska förföljelser. Den kosovoalbanska sidan blev relativt

³ Tilläggas kan dock att situationen för kurderna och shiias i norra respektive södra Irak kom att uppmärksammas efter kriget när de hotades av repressalier efter ett upprorsförsök mot Saddam Hussein. Främst BBC:s rapportering från Kurdistan förmådde den brittiska regeringen att kräva införandet av flygförbud för Irak i dessa regioner (Shaw 1996).

framgångsrik i sin propaganda i vilken man beskyllde Belgrad för etnisk rensning och planer på folkmord på kosovoalbanerna. Det råder inte heller någon tvekan om att serbisk milis och militär, liksom paramilitära band understödda av den serbiska sidan, begick övergrepp och massakrer, framför allt har morderna på uppemot 8.000 män och pojkar i Srebrenica 1995 fått stor uppmärksamhet. Samtidigt bör det sägas att terror även utövades av UCK på den kosovoalbanska sidan mot civila serber. I slutet av 1990-talet skärptes konflikten. På initiativ av en grupp stormakter med USA, Storbritannien och Frankrike i spetsen anordnades en fredskonferens i slottet Rambouillet utanför Paris som emellertid slutgiltigt bröt samman den 18 mars 1999. NATO beslutade intervensera militärt för att stoppa vad man påstod vara etnisk rensning i Kosovo riktad mot kosovoalbanerna. De militära insatserna från NATO:s sida begränsades till flyganfall mellan 24 mars och 10 juni 1999.

Debatt om krigsjournalistikens etik och "objektiviteten"

Kosovokriget fick stort utrymme i europeiska medier. Det var den första väpnade konflikten i Europa efter Andra världskriget och NATO:s medlemländer var med automatik involverade även om inte alla deltog aktivt i krigföringen. Ur journalistisk synvinkel gav konflikten upphov till en omfattande diskussion om mediernas roll i krig och om den journalistiska etiken. Denna diskussion kom i huvudsak att handla om hur krigskorrespondenterna bör förhålla sig till sådana professionella ideal som objektivitet och opartiskhet. Kärnfrågan gällde om det var rätt av journalister att inte ta ställning i en konflikt där det var uppenbart att ena sidan var skyldig till flagranta övergrepp mot oskyldiga människor.

Saam Kapadia, som 1999 fick Stora Journalistpriset för sin rapportering från Kosovo, har beskrivit det som att man ibland måste ge publiken "ett slag i magen" för att den ska väckas till engagemang.⁴ Balkankrigen utgör också bakgrunden till Martin Bells argumentering emot journalistiska anspråk på objektivitet och opartiskhet. I konflikter av det slag som utspelats i det sönderfallande Jugoslavien efter 1989 med etnisk rensning och folkmordsliknande situationer är det oetiskt av journalisten att inte ta ställning och tydligt ange vem och vilka som är skyldiga till brotten och förföl-

⁴ Kommentaren gjordes vid ett seminarium om krigsjournalistiken den 31 oktober 2000 vid Örebro universitet.

jelserna och vilka som är oskyldiga offer, menar Bell (Bell 1996). Philip Seib för ett liknande resonemang, men varnar ändå för risken att journalisterna blir part i konflikterna och både riskerar sin integritet och livet (Seib 2002:64, 85, 120–121). I dessa inlägg är kritiken mot en distanserad, icke-emotionell journalistik stark utifrån ett engagemang för offren, de som lider under förföljelser och terror. Den professionella strategin att visa krigets sanna ansikte drivs här ett steg längre och leder till slutsatsen att journalisterna har ett ansvar för att väcka allmänhetens medkänsla och engagemang, att skapa opinion och väcka publikens samvete till förmån för dem som oförskyllt lider under förföljelser.

Medierapporteringen i propagandakrigets korseld

Mediekriget i samband med Kosovokonflikten blev markant anorlunda än under Gulfkriget, enligt en studie av pressrapporteringen i Norge, Storbritannien och Sverige (Nohrstedt, Höijer & Ottosen 2002). NATO försökte visserligen inledningsvis föra ut bilden av det kliniska kriget. Men ganska snart krackelerade den när rapporter började strömma in om hur även civila mål utsattes för flyganfallen med påföljd att såväl sjukhus som bostäder och skolor träffades. När det gäller detta krigs "värdiga offer" handlade det inledningsvis nästan enbart om de kosovoalbanska flyktingarnas umbäranden. I en veritabel mediekampanj skildrades deras utsatta situation i reportage från gränsen till Albanien och Makedonien. Upplevelserna av terror och skräck som bakgrund till flykten redovisades utförligt tillsammans med stort uppslagna foton – särskilt på kvinnor och barn. Bakom denna ensidiga vinkling låg givetvis tidigare rapporter om serbiska övergrepp, men också iscensättningen av Rambouilletkonferensen (Nohrstedt, Höijer & Ottosen 2002:42 ff.). Arrangörerna utsatte de kosoalbanska representanterna för hårda påtryckningar när de, liksom de serbiska, till en början vägrade underteckna vad som betecknades som ett "fredsavtal". Den amerikanska utrikesministern, Madeleine Albright, lär ha uttalat att kosovoalbanerna måste förmås skriva på så att man åter fick en situation i "svart och vitt". Och när sammanbrottet väl var ett faktum i och med att Belgrad fortsatt vägrade underteckna dokumentet kunde den amerikanske diplomaten och chefsförhandlaren Richard Holbrooke offentligt sprida uppgiften att Milošević-regimen vägrade göra några som helst eftergifter och således

var ansvarig för krigsutbrottet. När NATO startade bombningarna var alltså den officiella bilden att Belgrad ensidigt saboterat freden. Först någon vecka senare avslöjades innehållet i avtalet, det s.k. Appendix B. Det framkom att Jugoslaviska federationen skulle ge upp sin nationella suveränitet – inte bara över Kosovo utan även över Serbien och Montenegro – och att NATO utan rättsligt eller ekonomiskt ansvar skulle få rätt att använda landets infrastruktur efter eget skön. Det är svårt att tänka sig någon statschef som skulle underteckna ett sådant avtal. Eller, som den f.d. Balkanmedlaren Stoltenberg säger i en intervju efter att vapenstilleståndet undertecknats i juni 1999, vem som helst som hade träffat Milosevic visste att han aldrig skulle sätta sitt namn under en överenskommelse med detta innehåll (*Dagbladet* 1999-06-13). Men syftet var uppnått: NATO kunde börja bombningarna med ett klart förspår i propagandakriget. Och när innehållet i avtalet till slut kom ut i medierna var uppmärksamheten fokuserad på krigshändelserna på Balkan och inte på förspelet i Rambouillet.

Utmålandet av Milosevic-regimen som ensam skyldig till kriget och kosovoalbanerna som de värdiga offren fick stort genomslag i medierapporteringen. Fiendebilden av den jugoslaviske presidenten blev också bestående under och efter kriget med alla de klassiska demoniserade karaktärsdragen – maktgalen, hänsynslös, opålitlig, ond, osv. – medan däremot bilden av krigets värdiga offer blev mer balanserad efterhand. Efter ca två veckors ständiga flyganfall fick rapporterna om den serbiska civilbefolkningens utsatthet och lidande allt mer uppmärksamhet och NATO hamnade i mitten av april i en PR-kris. Den direkt utlösande faktorn var uppgifterna om att NATO hade anfallit två kolonner med kosovoalbanska flyktingar och dödat ett sjuttioal av dessa. Det var de jugoslaviska myndigheterna som offentliggjorde nyheten. Nato förnekade först allt ansvar och skyllde på serberna. Efter diverse turer där man från Natos sida också försåg medierna med manipulerade bandupptagningar av kommunikationen mellan piloten som beskjutit flyktingarna och markkontrollen tvingades Nato till sist medge misstaget. Från och med denna tidpunkt blev medierna både i Sverige och Norge klart mer skeptiska till informationen från Nato och samtidigt mer upptagna av att bevaka krigets verkningar för civila, oberoende av etnicitet eller geografisk lokalisering. Serbiska civila offer blev på det hela taget lika "värdiga" som kosovoalbanska. Efter krigsslutet lyfte flera av de studerade tidningarna i Norge och Sverige till och med fram den "omvända etniska rensningen" som blev

resultatet när stora grupper av serber lämnade Kosovo i rädsla för de återvändande kosovoalbanernas hämnd.

Medlidandediskursen, den journalistiska integriteten och publikens engagemang.

I det projekt som ovanstående kortfattade redogörelse för medierapporteringen är hämtad ifrån kom vi fram till att förskjutningen av mediernas perspektiv beträffande bilden av konfliktens "värdiga" offer förklaras av två samverkande faktorer:

För det första det framträdande humanitära perspektivet som kan vara mer eller mindre ensidigt inriktat, men som ändå är tydligt närvarande i samtliga undersökta medier under hela kriget. För det andra att Natos trovärdighet skakades av en kombination av militära och informationsstrategiska misstag, vilket lösgjorde medierapporteringen från det av propagandan ensidigt orienterade medlidandet. (Nohrstedt, Höijer & Ottosen 2002:124)

Denna slutsats bottenar teoretiskt i antagandet om att medierade krigsdiskurser innefattas i en diskursiv ordning som utmärks av influenser dels från parternas propaganda, dels från den humanitært motiverade medlidandediskursen. Parterna i konflikten försöker i sin propaganda så långt möjligt använda medlidandet med krigets offer för sina syften, men medlidandediskursen är samtidigt en från propagandan fristående diskurs. Den har förankring i de internationella hjälporganisationernas arbete och i det humanitära engagemang för människor i nöd som bland annat uppmanas och appelleras vid hjälpgalor och andra medierade insatser för lidande människor i andra delar av världen (Höijer 2004). När man inom krigsjournalistiken strävar efter att beskriva krigets "sanna ansikte" genom att fokusera på hur oskyldiga civila drabbas får detta sin emotionella energi från medlidandediskursen. Men samtidigt är det en professionell strategi för att värna journalistikens oberoende och integritet, främst gentemot de krigförande parterna. Genom att lyfta fram det mänskliga lidandet vill man undvika att bli ett redskap i propagandakriget, en propagandakanal som förmedlar bilden av det kliniska kriget och därigenom legitimerar krigföringen. I Kosovokriget resulterade medlidandediskursens inverkan på mediediskurserna successivt i en mer balanserad offerbild i slutskedet.

Nämnda projekt analyserade inte bara mediediskurserna utan genomförde även fokusgrupp-intervjuer i Norge och Sverige med

syfte att studera hur allmänheten uppfattade konflikten och mediernas rapportering. Den norska studien omfattade tretton grupper med totalt 42 personer och den svenska tio grupper med sammanlagt 37 individer. På detta underlag kunde projektet också dra vissa slutsatser om mediernas påverkan på publikens uppfattningar. Intervjugrupperna var sammansatta efter etniska, yrkesmässiga, åldersmässiga och könsmässiga kriterier enligt principen om så homogena grupper som möjligt och maximal variation mellan dem (Höijer & Olausson 2003). Det finns inte utrymme att här redovisa resultaten mer utförligt. Men de viktigaste iakttagelserna bör nämnas. Birgitta Höijer och Ulrika Olausson konstaterar att det som starkast fastnat i intervjupersonernas minnesbilder är massflykten och det mänskliga lidandet. "Den humanitära katastrofen trädde fram och publiken erinrade sig bilder av flyktingkolonner eller av gråtande människor i flyktingläger, bilder av barn och gamla." (Nohrstedt, Höijer & Ottosen 2002:111) Kvinnorna är genomgående mer fokuserade på de mänskliga aspekterna och uttrycker mer känslomässiga tolkningar än de intervjuade männen. Medkänslan riktas framför allt mot de oskyldiga offren – barn, kvinnor och åldringar. Men det är inte alltid som medkänslan med de oskyldiga offren dominerar i intervjugrupperna. Ett antal distanseringsstrategier framkommer i resultaten som visar hur man håller lidandet ifrån sig och undviker att bli känslomässigt berörd. Några avvisade mediernas rapporter om civila offer och det var särskilt vanligt i den grupp som bestod av invandrare med serbiskt ursprung. Bland de intervjuade med nordiskt ursprung, dvs. ursprungsnorska eller –svenska intervjupersoner, var det vanligare

.../att distansera sig genom att framhålla hur geografiskt och kulturellt avlägset det som sker på Balkan är". .../ Distansen kunde understrykas genom att man applicerade ett "vi-dom" perspektiv där de drabbades kultur, temperament och livsstil avhumaniserades. Vem behöver bry sig om offer som är ociviliserade och barbariska? (Nohrstedt, Höijer & Ottosen 2002:113)

Detta var vanligare i de ursprungsnorska grupperna än i de ursprungsvenska. I de förra betonas relativt ofta ett exkluderande perspektiv medan de senare snarare uttrycker inkluderande uppfattningar genom jämförelser mellan Kosovokriget (som ligger närmare) och andra mer avlägsna krig t.ex. i Afrika. I Norge som deltog i kriget (också militärt om än inte i några strider) placerades

alltså konflikten mentalt längre bort än i Sverige om man generaliserar från intervjugruppernas resonemang.

Intervjuerna tog även upp frågor om medierapporteringen. I de flesta grupper både i Norge och Sverige förekommer mediekritiska kommentarer som tyder på ett visst mått av skepsis mot krigsjournalistiken. Inte överraskande visar sig detta mest framträdande i invandrargrupperna. Likafullt kan det också konstateras att resultaten från fokusgruppintervjuerna pekar på att skillnader i norska och svenska mediers rapportering förklarar skillnader i perspektiv på kriget i Norge och Sverige. Det är vanligare i de norska grupperna att man lutar åt Nato-perspektivet än i de svenska grupperna även om ambivalensen är betydande i bägge fallen.

Sammanfattning

Mediernas bild av Kosovokonfliktens ”värdiga offer” präglades inledningsvis starkt av de ledande Nato-ländernas propaganda med påföljd att medlidandet främst omfattade de kosovoalbanska flyktingarna. Men successivt och i takt med att Natos krigspropaganda blev ifrågasatt blev bilden mer balanserad och även civila serbiska offer uppmärksammades. Förmodligen underlättades denna förskjutning både av geografiska och kulturella faktorer. Kosovokrigen var den första konflikt i Europa efter andra världskriget som engagerade stormakterna militärt. Närheten och de professionella kontakterna med medierna på Balkan motverkade en ensidig propagandabild av det slag som medierna hade förmedlat från Gulfkrigen. Det gick inte att dölja och heller inte att distansera sig från krigets ”sanna ansikte”. De drabbade var trots allt européer. Fokusgruppintervjuerna belyser hur starkt bilderna på flyktingar och civila offer etsade sig fast i människors medvetande. Men de tyder också på att de norska intervjupersonerna har en något större benägenhet än de svenska att distansera sig från lidandet, som om det var svårt att ta till sig offren i ett krig som det egna landet deltog i som ”värdiga” deras medlidande.

Kriget mot terrorismen I: 11 september 2001 och Afghanistankriget

Den nya typen av krig – det asymmetriska – blir spektakulärt tydlig

Om tesen om de "nya krigen" (Kaldor 1999) formulerades i anslutning till krigen på Balkan under 1990-talet så kom den att få verklig resonans efter terroristattackerna mot USA den 11 september 2001. Tydligare kunde det knappast bekräftas att väpnade konflikter i den nya världsordningen efter 1989 var asymmetriska och utkämpades mellan löst organiserade nätverk av halvmilitära grupper å ena sidan och nationalstaters militära förband å den andra sidan. Anfallen mot tre framträdande symboler för den amerikanska supermakten – World Trade Center (WTC), New York, Pentagon, Washington D.C. och antagligen Vita Huset eller Capitolium – skördade ca 3000 civila offer och fick som bekant enorm uppmärksamhet i medierna världen runt. Det finns skäl att anta att tidsplaneringen av terrorattackerna just syftade till maximal medieuppmärksamhet i och med att de första två flygplanen störtades mot WTC med ca tjugo minuters mellanrum, vilket innebar att ett stort antal tv-kameror på det medietäta Manhattan var riktade mot tornen när det andra planet flög in i byggnaden. Terroristerna utnyttjade inte bara flygtekniken utan också live-televisionens möjligheter för sina propagandasyften.

Mediernas bild –en exkluderande och anti-amerikansk diskurs?

Svenska medier gav naturligtvis exceptionellt stort utrymme åt dessa händelser. Studier visar att terrorattackerna 11 september fick ungefär dubbelt så mycket plats i de svenska medierna som Afghanistankriget vid en jämförelse av de fem första dagarna i sju nationella medier (Nord & Strömbäck 2002:142). Mest belysande för den medialt extraordinära karaktären på händelserna den 11 september är kanske det förhållandet att morgontidningen Dagens Nyheter, som annars är tämligen texttung, dagen efter attackerna fyller förstasidan med ett foto på de brinnande WTC-tornen (DN 2001-09-12), medan den normalt bildberoende kvällstidningen *Aftonbladet* väljer att fylla sin förstasida med en text om händelserna (Nordström 2002). För att markera den historiskt unika

betydelsen av attackerna väljer alltså de två tidningarna en layout som radikalt avviker från det normala!

I det här sammanhanget är det annars kanske mest intressant att närmare kommentera de identifieringsmarkörer som kommer till uttryck i mediediskurserna. I vilken utsträckning bekräftades hypoteser om en rasifierad Vi-Dom-diskurs av resultaten i mediestudierna? Det kan nämnas att det förekom anklagelser mot medierna för anti-amerikanism i samband med 11 september. Skulle detta vara korrekt torde de knappast kunna beskyllas för en etnocentrisk diskurs, enligt den kritik som exempelvis Said formulerade i *Orientalismen*. Det kan dock förefalla långsökt att tala om anti-amerikanism för den som har tydliga minnesbilder av tidningarnas helsidor med foton på dem som kastat sig ut eller fallit ut från WTC, på chockade människor som flyr undan rök och rasmassor vid Ground Zero eller på dem som söker efter information om anhöriga som befann sig i de kollapsade tornen. Men det uppstod i Sverige en politiserad diskussion kring hur attackerna kontextualiserades i medierna. För somliga mediekritiker var det upprörande att över huvud taget nämna de bakomliggande orsakerna till anti-amerikanismen i arabländerna.

Forskningen ger dock inget stöd för påståendena om anti-amerikanism i medierapporteringen. Visserligen är begreppet "anti-amerikanism" diffust och svårt att ge en klar definition. Är det t.ex. anti-amerikanism att försöka ge historiska förklaringar till USA-fientliga stämningar i olika delar av tredje världen? Eller är kriteriet att det finns en övervikt av berättelser om anti-amerikanska manifestationer? I Lars Nord & Jesper Strömbäcks studie av svenska mediers rapportering de första fem dagarna efter 11 september redovisar författarna kvantitativa resultat dels från en mätning av anti-amerikanska respektive anti-muslimska händelser, dels förekomst av olika retoriska figurer som antingen är tydligt anti-amerikanska eller anti-muslimska. Anti-amerikanska och anti-muslimska händelser har i undersökningen definierats på så sätt att de i det första fallet helt enkelt rör nyheter om anti-amerikanska opinionsyttringar och liknande, medan de anti-muslimska nyheterna handlar om olika yttringar av antipatier gentemot muslimer. Denna jämförelse visar att endast en liten del av materialet innehåller händelser av någondera slaget. Endast fyra procent om anti-muslimska händelser och mellan fyra och sex procent om anti-amerikanska händelser (Nord & Strömbäck 2002:111). Resultaten är svåra att tolka eftersom analysen inte klargör på vilket sätt de är relaterade

till den huvudfråga som författarna avser att besvara, nämligen “..om nyhetsförmedlingen var obalanserad till nackdel för islam och för muslimer..” (Nord & Strömbäck 2002:107). Saken kompliceras bland annat av att det inte är orimligt att tänka sig att nyheter om anti-amerikanska händelser, såsom forskarna har klassificerat materialet, mycket väl kan förekomma i nyheter med anti-muslimsk tendens. Tydligare är resultaten beträffande de retoriska figurerna i nyhetsmaterialet. Här har forskarna försökt kategorisera efter figurernas tendens eller attityd gentemot USA respektive gentemot muslimer. Den vanligaste figuren är den som framställer “Muslimer som fanatiker” och den näst vanligaste “USA som världspolis” (Nord & Strömbäck 2002:113). Således förekommer negativa retoriska figurer kopplade både till USA och till muslimer. Men samtidigt är det vanligare att de anti-amerikanska figurerna får stöd i det journalistiska materialet, antingen av journalisterna själva eller i de källor som kommer till tals, än de anti-muslimska figurerna, vilka relativt ofta kritiseras när de förekommer. Det sammantagna resultatet visar att 170 artiklar och inslag innehåller anti-muslimska retoriska figurer, vilket kan jämföras med 128 anti-amerikanska dito (Nord & Strömbäck 2002:115). Det finns alltså inget i undersökningen som tyder på någon utbredd anti-amerikanism i de svenska medier som studerats.

Till en liknande slutsats kommer Marina Ghersetti som undersökt Sveriges Radios rapportering om terroristattacker 11 september. Bakgrunden till hennes studie är den kritik som en styrelsemedlem i samma företag uttryckt offentligt i en artikel i *Dagens Nyheter* (2001-11-18). Enligt denna kritik hade rapporteringen varit alltför kritisk mot USA och styrelseledamoten menade vidare att vissa journalister använt Sveriges Radio som plattform för att föra ut sina personliga uppfattningar. Liknande kritik hade något tidigare framförts också i *Pressens Tidning* och fångades även upp i ett antal ledarartiklar (Ghersetti 2004:204). På uppdrag av Sveriges Radios styrelse genomförde Ghersetti en granskning av samtliga nyhetssändningar och samhällsprogram i alla kanalerna utom P2 under de tre första dagarna från och med 11 september 2001. Ekots innehåll analyserades separat på grund av redaktionens centrala ställning som nyhetsprogram med hög trovärdighet och stor publik. Inte överraskande visar Ghersetti att bilden av USA var övervägande positiv. Två tredjedelar av totala antalet värderande omdömen var positiva. Mest frekvent var omnämnanden av det stöd och den sympati som visades från världen i övrigt. Detta kan

för kontrastens skull jämföras med bilden av terroristerna. Värderande omdömen om dessa var mindre frekventa än motsvarande för USA. De negativa omdömena om terroristerna uppgår till hela 95 procent. Samtliga värderande utsagor om dem i Ekot var negativa. Ghersetti kommer fram till att rapporteringen i SR visserligen innehöll både spekulationer och kritik gentemot USA. Men detta var inte dominerande: "On the contrary, the overall picture was clearly supportive of the US and condemning of the terrorists and their acts. The results of the study do thus not support the accusations of SR having been biased and inaccurate in disadvantage to the US." Hon framhåller att dessa resultat förvisso inte kan ge svar på frågan om SR:s rapportering hade den önskvärda utformningen och fördelningen av värderande omdömen. Det är en fråga som förutsätter ett ideologiskt ställningstagande som Ghersetti anser inte har i undersökningen att göra (Ghersetti 2004:219–220).

Mediernas bild – en rasifierande och inkluderande diskurs?

Vi kan alltså avfärda beskyllningarna mot medierna för anti-amerikanism, försåvitt inte den ideologiska utgångspunkten är att all kritik mot USA i samband med 11 september är uttryck för en sådan hållning. Däremot ger nämnda studier inte något entydigt svar på om de svenska medierna uttrycker en rasifierande, etnocentriskt "vit" diskurs. Huruvida detta är fallet är en fråga som kräver vissa begreppsliga klarlägganden och andra empiriska metoder för att besvara. Till att börja med måste frågan ställas om det bakom mediernas rapportering finns olika måttstockar med vilka människovärdet eller i varje fall empatin mäts ut. Publicistklubbens ordförande, Jan Guillou, framförde i samband med en internationell manifestation till minnet av offren för terroristattacker den 11 september att den visade att européernas medkänsla är villkorad: "Det här bygger på att det den här gången handlar om vita människor som oss själva. Den här unika upprördheten när USA drabbas tycker jag är osmaklig, säger Jan Guillou" (Aftonbladet 2001-09-15; här från Nord & Strömbäck 2002:106). Delvis sammanhängande med denna kritik av den selektiva medkänslan är Guillous kritik av mediebevakningen i samband med 11 september. Han ser flera skäl till misstro gentemot svenska medier. Bland annat därför att material från de anglo-amerikanska medierna används så okritiskt. Men det mest oroväckande är, menar han, att journalisterna

inte längre går i krig för sanningen ”utan för den västerländska saken” (Guillou 2002:70). Om Guillou har rätt i sin kritik skulle det kunna tyda på en bakomliggande identifieringsmekanism som både har att göra med vilka offer som blir föremål för mediernas medlidande och vilka informationskällor som anlitas (jfr. Ottosen & Figenshou 2005). De amerikanska offren för terrorismen den 11 september inkluderas med den kollektiva gemenskapen, dvs. med ett Vi. Medan exempelvis det betydligt större antalet civila offer under Gulfkriget eller de drygt 20.000 civila dödade i Afghanistankriget (Small Arms Survey 2005:244) inte inkluderas i samma medlidandegemenskap utan förpassas till ett utanförskap, ett Dom, bestående av ovärdiga offer.

Att medierna vad gäller fördelningen av medlidande fungerar enligt en Vi-Dom-princip förefaller omöjligt att förneka. Allra tydligast kommer detta fram i några spektakulära rubriker. Liksom europeiska politiker och elitmedier låter *Expressen* rubriken till sin huvudledare dagen efter terrordåden bli en performativ handling: **I dag är vi alla amerikaner**. Ett citat ur brödtexten lyfts fram med rubrikstil: **”Inte bara i egenskap av chockade tv-tittare, utan också som demokrater”** (2001-09-12; Nordström 2002:18). I *Aftonbladet* samma dag citeras president Bush i rubriken över ett helt uppslag: **”God Bless America”** (2001-09-12; Nordström 2002:23). Medkänslan kommer till uttryck på många sätt i rubriker och i det visuella materialet första dagen efter 11 september. I *Aftonbladet* t.ex. i rubriker som **Världen håller andan** (förstasidan), **Hela världen är våldtagen** (s.38–39), **Hela världen ger sitt stöd** (s.42–43) och **Nu måste vi alla hålla samman** (sistasidan) (Nordström, 2002:18). *Expressen* följer upp sin gemenskapsmarkör från huvudledarens rubrik med andra rubriker såsom **Svenskar flydde ut ur skyskrapan** (s.21), **Trösten söks i kyrkorna** (s.34–35), **Ett ljus för alla offer** (s.36) och **Rustade för att skydda Arlanda** (s.38) (Nordström 2002:18–19).

Om det således inte råder något tvivel om att mediediskursen tvärtemot beskyllningarna om anti-amerikanism i stället till övervägande delen inkluderar de amerikanska offren i ett kollektivt Vi är frågan hur det ser ut med avseende på diskrimineringens ”första ansikte”, dvs. bilden av Dom, i det här fallet närmast muslimerna som kollektiv. I detta fall är svaret inte helt entydigt. I varje fall är Nord & Strömbäck inte benägna till kategoriska omdömen utifrån sina resultat. Som angavs ovan tyder resultaten från deras analys av retoriska figurer att anti-muslimska uttryck förekommer, men att

de relativt sällan understöds av journalisterna. Nords och Strömbäcks rapport behandlar förutom medierapporteringen efter terrorattackerna den 11 september 2001 även de första fem dagarna av Afghanistankriget, dvs. 7 – 12 oktober 2001. En av de skillnader mellan rapporteringen från USA respektive Afghanistan som de påvisar är att de senare händelserna i påfallande litet utsträckning skildras av reportrar "på plats". I stället uppmärksammas spridda demonstrationer i grannlandet Pakistan, särskilt gäller detta televisionen (Nord & Strömbäck 2002:119). I tidningarna får däremot artiklar om hur medierna fungerar i krig förhållandevis stort utrymme (Nord & Strömbäck 2002:119) Amerikanska elitkällor dominerar både i rapporteringen efter 11 september och i Afghanistankriget (42 resp. 46 procent). Drabbade som källor förekommer relativt sällan i båda fallen och drabbade afghaner är lika frekventa i tv-inslagen i det senare fallet som drabbade amerikaner i det förra. Däremot är det vissa skillnader i tidningsmaterialet på så sätt att det är fyra gånger vanligare att drabbade amerikaner är källor efter 11 september än att drabbade afghaner är det de första dagarna av Afghanistankriget (8 resp. 2 procent; Nord & Strömbäck 2002: 92,126). Liksom i medierapporteringen efter 11 september konstaterar Nord och Strömbäck beträffande Afghanistankriget att analysen av förekommande retoriska figurer inte ger belägg för någon entydig "USA-vänlighet eller fientlighet mot muslimer" (s.139). De konstaterar dock en skillnad mellan urvals- och innehålls-aspekter i mediernas rapportering å den ena sidan, som de finner tämligen balanserad och utan vare sig starkt anti-amerikanska eller starkt anti-muslimska drag, och å den andra sidan tv-inslag och fotografiska bilder, som förhållandevis ofta uttrycker stereotypa uppfattningar om muslimer respektive västerlänningar. När det gäller den formmässiga presentationen gör de följande observationer:

Det tycks då som om den redaktionella medvetenheten om att kritiskt värdera och balansera nyheterna till viss del går förlorad. I både TV-inslag och stora bilder i tidningarna är muslimer desperata, aggressiva och irrationella. De går i organiserade demonstrationståg och bränner Bushdockor och 'skriker ut sitt hat'. Värst är Koranskolans elever. Alternativt står annars muslimer förtvivlade vid sitt bombade hus i Afghanistan och undrar varför de drabbas av kriget. /.../ Med västerlänningar är det snarare tvärtom. De skildras i de flesta sammanhang som moderna, mänskliga och rationella och som delar av ett högteknologiskt samhälle. (Nord & Strömbäck 2002:157–158)

I sina slutsatser är författarna försiktiga med att slå fast påverkans-effekter på den allmänna opinionen. De tror inte att stereotyperna "..har förändrat opinionen i någon särskild riktning". Däremot kan de ha förstärkt redan existerande föreställningar om amerikaner och muslimer. (Nord & Strömbäck 2002:159). Denna konsekvensbedömning får även stöd i Ghersetti & Levins förstudie av medie-rapporteringen efter 11 september 2001: rapporteringen av muslimer och muslimska länder är "schabloniserad" och de beskrivs som "farliga och terrorbenägna" (Ghersetti & Levin 2002:26).

Sammanfattning

I och med 11 september-attackerna blev det närmast övertydligt demonstrerat att en ny typ av krig hade uppstått. Det var chockartat och svårbegripligt och såväl politiker som journalister och allmänhet hade problem att förstå vad det handlade om. Vilka var de bakomliggande orsakerna? Vilka var skyldiga och vilka var offer? Mediernas rapportering var naturligtvis massiv och bar tydliga spår av hur exceptionell nyheten om terroristattackerna mot symbolerna för USA:s supermaktsposition bedömdes vara. Vissa politiker kritiserade bl.a. Ekots och Sveriges Radios nyheter för anti-amerikanism, förmodligen endast därför att man i rapporteringen försökte förklara dåden med hänvisning till USA:s politik i Mellersta Östern. Inte överraskande visar forskningen att om medierna var tendentiösa i något avseende så var det på grund av den naturliga empatin och medkänslan med offren för terrorattentaten. Förekommande studier visar att rapporteringen i svenska medier snarare kännetecknades av pro-amerikanism än motsatsen.

Nyhetsmedierna är ur kunskapssynpunkt förbindelselänken mellan händelser på den globala nivån och deras återverkningar på den nationella och lokala nivån. I det här kapitlet är det i första hand identitetspolitiska aspekter av inkludering och exkludering i mediediskurserna som uppmärksammas. Och i synnerhet de relationer till krigets offer som appelleras, dvs. huruvida rapporteringen inbjuder till identifiering och engagemang eller distansering och ointresse, genom hur "värdiga" offren framstår. I samband med 11 september är identifieringen med offren oerhört stark och tydlig, de drabbade är "värdiga" den svenska medkänslan och empatin på ett sätt som sällan eller aldrig kommer till uttryck i journalistiken. Rubriker som utropar att "Vi är alla amerikaner" utgör endast de mest

markanta uttrycken för detta. Inkännande reportage om anhörigas sökande efter sina kära, deras pendlande mellan hopp och förtrivlan samt stort uppslagna bilder på offrens fasansfulla dödshopp från WTC-tornen och närbilder på de sörjandes ansikten – allt medverkade till en känslomässig närhet till terrorns offer.

Medierna undviker i texterna att polarisera framställningen av det drabbade västerlandet och den muslimska världen. Här lyckas man på det hela taget undvika att göra alla muslimer medskyldiga till terrordåden. Men i det visuella materialet, i tv-inslag och pressfotografier, blir muslimerna som kollektiv utpekade som desperata, aggressiva och irrationella. De avbildas som hatiska mot USA och västvärlden på ett sätt som påminner om kolonialtidens rasism.

Krig mot terrorismen II: Irakkriget 2003

Frilansande och inbäddade korrespondenter

Det andra Gulfkriget eller Irakkriget 2003 blev ett mycket annorlunda mediekrig än det första Gulfkriget 1990–1991. Det är visserligen svårt att hitta direkt jämförbara forskningsresultat men en förhållandevis säker översiktsbedömning är att "krigets sanna ansikte" hamnade i fokus på ett helt annat sätt i det senaste kriget. Man kan skönja en långsiktig förändring i de journalistiska prioriteringarna och arbetsformerna i riktning mot att konsekvenserna för civilbefolkningen lyfts fram i större utsträckning, vilket samtidigt förutsätter reportrar på plats bland de drabbade. Krigskorrespondenterna tar därmed större risker och dödstalen inom kåren har stadigt ökat under kriget i den nya världsordningen. Frilansjournalister tar över mer av rapporteringen – en tendens som blev påfallande i svenska medier under Irakkriget med namn som Åsne Seierstad, Urban Hamid och den amerikanske stringern Bob Graham (Nordström 2003:16). Genom besök i hemmen eller på sjukhusen förmedlades levande och medkännande skildringar av civilbefolkningens utsatthet och lidanden, men också berättelser om mod och stolthet mitt i förödelsen. Förmodligen var det bland annat dessa reportage som fick Expressen att med tydlig hänсыftning till journalistiken i samband med 11 september utropa på ledarplats **I dag är vi alla irakier** när bomberna började falla över Irak 20 mars 2003. Är det så man ska se på den bevakning som frilansare och andra korrespondenter förmedlade – som en appell till kollektiv

gemenskap med det irakiska folket i deras utsatta situation? Som ett inkluderande av lidande irakier i ett nästintill globalt Vi som tillsammans delar krigets fasor? Jag återkommer strax till dessa frågor.

Men det var inte endast frilansarna som skapade närhet i mediebevakningen av kriget. Det amerikanska försvaret införde ett system för "inbäddning" av reportrar som erbjöds möjlighet att följa trupperna i fält. Varken som idé eller praktik var detta helt nytt, men omfattningen överträffade alla tidigare tillämpningar såsom under Falklandskriget 1982 (Morrison & Tumber 1988) eller Gulfkriget 1990–1991 (Nohrstedt 1992). I ett internationellt projekt om medierapporteringen från Gulfkriget i sju länder hade jag anledning att konstatera: "War news is a discourse embedded in propaganda." (Nohrstedt 2001:177) Men i detta krig var inbäddningen begränsad till ett fåtal korrespondenter som ingick i det poolsystemet som organiserades av militären (Nohrstedt 1992). Inför Irakkriget fick ca 600 journalister, företrädesvis amerikanska, en kurs i skydd och säkerhet i fält och hur man bör uppträda tillsammans med soldaterna (Tumber & Palmer 2004). Motivet var rimligen inte omtanke om mediernas behov av dramatiska reportage och bilder från fronten utan snarare en ambition att förse medierna med ett material som på en och samma gång hade stor medial lockelse och understödde krigspropagandan. Erfarenheterna från t.ex. Falklandskriget visade att korrespondenter som delar soldaternas dagliga vedermödor och dessutom är beroende av dem för sin säkerhet troligen också kommer att dela deras perspektiv på händelserna. Korrespondenterna blir en del av den psykologiska krigföringen och propagandan. Pentagons strategi var av allt att döma framgångsrik även om inte alla reportage hade den tendens man hade hoppats på, t.ex. filmades utplånandet av en hel familj av en inbäddad fotograf. Särskilt Fox Television byggde mycket av sin rapportering på inbäddade reportrar och nådde stora publikframgångar med sitt patriotiska innehåll. I svenska medier förfaller Peter Kadhammar, *Aftonbladet*, vara den enda korrespondent som inbäddades med de amerikanska trupperna (Andén-Papadopoulos 2005:146).

Mediernas bild av Irakkriget: civila offer och propagandans genomslag

Den svenska medierapporteringen från Irakkriget har studerats av i stort sett samma forskargrupp som också studerade 11 september-attackerna och Afghanistankriget. Samma frågeställningar och metoder tillämpades i alla tre projekten, vilket ger vissa möjligheter till trendanalys. Dock har projektet om Irakkriget två femdagarsperioder som urvalsram till skillnad från de tidigare projekten med en femdagarsperiod. Liksom i de tidigare projekten finner forskarna överdrivna spekulationer och brister i källkritiken även i rapporteringen om Irakkriget. Man skärper sin kritik och talar i det senare fallet om att delar av rapporteringen präglas av "pseudojournalistik" (Nord, Shehata & Strömbäck 2003:117, 118). Det handlar bland annat om att amerikanska elitkällor dominerar i materialet och används okritiskt av medierna. Men det handlar även om att retoriska figurer som gynnar USA och krigsalliansen dominerar över sådana som är till nackdel för denna sida i konflikten. "Det sammanvägda resultatet om man tar hänsyn till alla de faktorer som undersökningen av Irakrapporteringen omfattar, är att det finns en pro-amerikansk tendens i journalistiken." (Nord, Shehata & Strömbäck 2003:113) Emellertid menar författarna att man inte därav kan dra slutsatsen att det förekommer ett "systematiskt gynnande av proamerikanska synpunkter", utan att obalansen snarare förklaras av journalistikens rutinmässiga prioritering av sådana händelser som är "konkreta, näraliggande och relativt enkla och billiga att bevaka" samt av supermaktens överlägsna "information- och propagandaresurser" (Nord, Shehata & Strömbäck 2003:113; jfr. Andén-Papadopoulos 2005:145). Inte heller ska man av resultaten dra den förhastade slutsatsen, betonar forskarna, att rapporteringen utmärks av en antimuslimsk eller antiirakisk tendens: "Något stöd för att journalistiken skulle utmåla muslimer som fanatiker eller den muslimska världen som ett hot mot västvärlden finns inte." (Nord, Shehata & Strömbäck 2003:113)

Det finns som nämndes ovan en trend i krigsjournalistiken mot allt större fokus på civilbefolkningens lidande om man jämför Gulfkriget 1990–1991 med Irakkriget 2003. Denna trend bekräftas också för det kortare tidsintervallet mellan Afghanistankriget 2001 och Irakkriget. Enligt Nords mfl:s resultat ökar uppmärksamheten på temat krigets civila offer från att vara tämligen obetydligt under Afghanistankrigets första dagar till att bli ett av de mest framträ-

dande under Irakkriget (Nord & Strömbäck, 2002: 118 tab. 30; s. 120 31; resp. Nord, Shehata & Strömbäck 2003:56 tab.5.1; 58 tab. 5.2). I kvantitativa termer är det inte frågan om stora förändringar utan om en ökning från ett par procent till fem-sex procent av totala antalet artiklar/inslag. Det framgår vidare av resultaten att irakiska medborgare som ögonvittnen eller drabbade spelar en relativt underordnad roll som källor i de studerade medierna. Medan amerikanska officiella källor förekommer i var fjärde artikel eller tv-inslag innehåller endast knappt var tionde irakiska medborgare som källor (Nord, Shehata & Strömbäck 2003:65, 73). Om man höjer blicken och ser på hur civilbefolkningens situation och krigsoffer uppmärksammas i ett internationellt och jämförande perspektiv är det för det första klart att det förekommer relativt stora skillnader och för det andra att uppmärksamheten varierar beroende på avstånd och involveringsgrad i förhållande till konflikten. Exempelvis fokuserade svenska och norska tidningar under Gulfkriget betydligt mer på civilbefolkningens situation än amerikanska (Nohrstedt 2001:196,198). Och i samband med Irakkrigets inledning visar exempelvis en brittisk studie att tysk television ägnade betydligt mer utrymme åt irakiskt lidande jämfört med offer på alliansens sida, medan den amerikanska tv-kanalen ABC "massively favoured attention to coalition casualties" och BBC ägnade något mer uppmärksamhet åt alliansens förluster än åt irakiska, men med betydligt mindre marginal än i ABC (Tumber & Palmer 2004:97). Hur detta mönster ska tolkas i relation till andrafieringens mekanismer återkommer jag till nedan.

Mot bakgrund av de amerikanska elitkällornas dominans är det knappast förvånande att undersökningen av de svenska mediernas bevakning av Irakkriget konstaterar en proamerikansk tendens i materialet (se ovan). En fråga som forskargruppen med Lars Nord i spetsen inte analyserar närmare, men som onekligen har visst både teoretiskt och praktiskt intresse, är huruvida denna proamerikanska tendens är i tilltagande i svenska mediers krigsjournalistik. Det finns inte något fullständigt underlag i deras två rapporter för trendanalys i denna del, men redovisningarna av retoriska figurer förefaller vara jämförbara för Afghanistankriget och Irakkriget. En bearbetning av deras data pekar här på att tvenne tendenser. Jämfört med bevakningen av det tidigare kriget har, för det första, proamerikanismen ökat i samband med Irakkriget och, för det andra, har den antimuslimska tendensen också ökat. Dessa trender är robusta i så måtto att de gäller såväl för tv-inslagen som för tid-

ningsartiklarna (bearbetning av data hos Nord & Strömbäck 2003:139, tab.43 resp. Nord, Shehata & Strömbäck 2003:91, tab. 5.27).

Globaliseringsprocessernas allmänna utbredning och inte minst det allt intensivare internationella utbytet av nyheter och andra medieprodukter aktualiserar frågor angående det globala medielandskapets betydelse för hur krig rapporteras i olika länders medier. Vilken betydelse har det t.ex. för nyhetsförmedlingen i olika delar av världen att amerikanska medier har en dominerande ställning på den alltmer globaliserade mediemarknaden? Innebär den också en dominans ideologiskt och politiskt genom den makt över opinionsbildningen som denna ställning skulle kunna innebära? Frågorna är kontroversiella och anknyter till tidigare kontroverser om den internationella informationsvärldsordningen inom UNESCO och teorin om kulturimperialism (Carlsson 1998; 2005; McPhail 2002). Proamerikanismen i de svenska mediernas rapportering från Irakkriget förklaras som nämnts av Nord m.fl. som ett resultat av de informationsresurser som supermakten USA kan mobilisera. Hur ser det då ut i andra länders medier? Finner man samma proamerikanska tendens i t.ex. afrikanska och arabiska medier? Bristen på systematiska komparativa studier gör det svårt att ge definitiva svar, men den hittills tillgängliga forskningen ger en splittrad bild där inflytandet från amerikanska källor och propaganda varierar mellan olika typer av medier och journalistiska gener. Sålunda tyder ett par afrikanska studier av Ugandiska respektive Sydafrikanska mediers bevakning av Irakkriget på att kritik mot USA och krigsalliansen var framträdande i ledare och kommentarer, medan nyhets- och bildmaterialet hade en mer proamerikanska prägel (Mucungunzi 2005; Kupe & Hyde-Clarke 2005). Samtidigt är det tydligt att förekomsten av panarabisk press, t.ex. den Londonbaserade *al-Hayat*, och de nya arabiska satellit-tv-kanalerna som *al-Arabiyya*, *Abu Dhabi* och *al-Jazeera* har medfört både en USA-kritisk bevakning med fokus på amerikansk hegemoni i Mellanöstern och att televisionen i flera arabiska länder blivit mindre beroende av CNN och BBC-World (El-Bendary 2005; El Gody 2005).

Mediernas villkor, självkritik och reflexivitet som teman i medierapporteringen

I anslutning till Gulfkriget 1990–1991 kom krigsjournalistikens villkor att uppmärksammas i medierna på grund av de restriktioner och manipulationer som vidtogs för att kontrollera rapportering. Det hävdades att detta ämne fick exceptionellt stort utrymme i mediebevakningen (Eide 1992). Det handlade dock inte om någon kvantitativt sett dominerande plats och tillgängliga data tyder på att endast någon enstaka procent av rapporteringen handlade om mediernas villkor. Endast de amerikanska medierna ägnade något större uppmärksamhet eller ca fem procent av artiklarna åt detta ämne (Nohrstedt 2001:196, tab. 4). Även om jämförelser mellan olika undersökningar med varierande metodik är osäkra torde det ge en fingervisning att jämföra studierna av Afghanistankriget och Irakkriget. Resultaten indikerar att uppmärksamheten på mediebevakningens villkor ökade relativt kraftigt från Gulfkriget till Afghanistankriget (från ett par till nio procent i pressmaterialet) för att återigen minska mellan Afghanistankriget och Irakkriget (fem procent i pressmaterialet), dock utan komma ned i så låga procenttal som var fallet i Gulfkriget (Nord & Strömbäck 2002:120, tab. 31 resp. Nord, Shehata & Strömbäck 2003:56, tab. 5.1). Att medierna informerar publiken om krigsjournalistikens villkor är sannolikt viktigt för att undvika övertro på sanningshalten och fullständigheten i rapporteringen. Det kan bidra till ett mer kritiskt förhållningssätt och kanske även ökad förmåga att bedöma vilken information som ej kommer fram i nyhetskanalerna och vilka sakförhållanden som därmed inte blir belysta. Men denna form av självkritisk redovisning är också viktig ur professionens synvinkel. Det handlar om att reflektera över relationen mellan yrkesidealen och de praktiska resultaten, dvs. i vilken utsträckning man lyckas leva upp till de professionella anspråk som uttrycks i etiska ideal och normer. Genom att tematisera detta också i samband med den dagliga nyhetsrapporteringen förhindras att dessa frågor förvisas till interna nämndsammanträden och yrkesklubbar, vilket torde bidra till att de hålls levande i verksamheten. Det är således en reflexivitet med dubbelriktad betydelse både för yrkesutövarna och publiken. Den torde därmed också kunna vara en indikator på förändringsbenägenheten och lyhördheten för mediekritik inom medieföretagen och journalistprofessionen. Globaliseringen har av vissa forskare på teoretiska grunder antagits mer eller

mindre automatiskt leda till ökad reflexivitet generellt sett (Hjarvard 2001:24–25).

Mot den bakgrunden kan det vara av intresse att diskutera om detta gäller krigsjournalistiken och i vilka former självkritiken och reflexiviteten kommer till uttryck i mediediskursen. Även här finns det troligen anledning att skilja mellan olika medietyper, genrer samt mellan text och bild. I kommentarer och analyser förekommer av och till att krigsjournalistikens svårigheter och utsatthet tematiseras. Också på nyhetsplats behandlas numera som regel propagandan och försöken att manipulera mediebevakningen även om det som tidigare påpekats inte handlar om någon särskilt omfattande uppmärksamhet. I en näranalys av pressmaterial från Irakkriget har jag funnit att de undersökta svenska tidningarna – *Aftonbladet*, *Expressen* och *Dagens Nyheter* – i nyhetstexterna om USA:s och Storbritanniens anklagelser mot Irak, för innehav av massförstörelsevapen och kopplingar till terrorattackerna 11 september, behandlades påfallande kritiskt och att de kontrasterades mot olika expertuttalanden vilka ifrågasatte beskyllningarnas sanningshalt och bevisens hållbarhet. Men i det visuella materialet byggde rapporteringen i markant stor utsträckning på att beskyllningarna var belagda. Grafiska illustrationer visade t.ex. på kartor hur Saddam Hussein skulle kunna attackera grannländerna med gasförsedda medeldistansrobotar mm. Stort uppslaget var också spekulationerna om hur befolkningarna i angränsande länder skulle komma att drabbas. Och alldeles särskilt stor uppmärksamhet ägnades åt svenskar som befann sig i området och de risker de utsattes för givet det förutsatta irakiska innehavet av massförstörelsevapen. De självkritiska reflexioner som kommer till uttryck i kommentarerna beträffande brister i rapporteringen handlar över huvud taget inte om dessa visuella framställningar och har genomgående karaktären av försäkringar till läsarna att eventuell desinformation oskadliggörs genom källkritiska deklARATIONER och förlitande på flera källor. Liksom i ett par av de ledande amerikanska tidningarna, *New York Times* och *Washington Post*, som ca ett år efter Irakkriget något uppseendeväckande medgav att de vilselett sina läsare genom okritisk förmedling av Bush-administrationens anklagelser, döljer inte de svenska tidningarna att krigsrapporteringen är förknippad med problem. Men dessa diskuteras i allmänna ordalag och utan att medierna någonsin seriöst och konkret redogör för vilka misstag man gjort och vad de betytt för sakligheten och tillförlitligheten i krigsjournalistiken. Mot den bakgrunden kan det konstateras att

också för de svenska tidningarna gäller att självreflexiviteten gör halt innan lönsamheten och den egna trovärdigheten sätts på spel (Nohrstedt 2005).

Det visuella berättandet i medierna och medlidandet

Det visuella materialet i krigsjournalistiken har blivit allt mer betydelsefullt och därmed också omstritt och utsatt för manipuleringsförsök. Philip Knightley hävdar att under Gulfkriget fick Pentagon Saudiarabien att prioritera ackreditering av kvällstidnings- och tv-korrespondenter före reportrar från kvalitetspressen eftersom dessa medier var mer påverkbara och mottagliga för det visuella material som militären tillhandahöll (Knightley 1991). I samband med Afghanistankriget kom foton på dödade civila, bland annat barn, och intervjuer med Osama bin Laden att få stor spridning i internationella medier, vilket fick Bush-administrationen att reagera med pårtcykningar. Condoleeza Rice uppmanade de amerikanska medierna att inte sända videointervjuerna med bin Laden eftersom de påstods kunna innehålla hemliga meddelande till terroristceller i väst (Magder 2003:37). Och inom t.ex. CNN gick det ut direktiv att bilder på civila offer skulle balanseras med påminnelser om offren från terroristattacker den 11 september (Ottosen 2002). I en undersökning av rapporteringen i svenska medier om tre speciella händelser under Irakkriget, varav den första handlade om att några amerikanska fångar och dödade soldater på alliansens sida visades upp i medierna, den andra om fritagningen av Jessica Lynch och den tredje om den störtade statyn av Saddam Hussein, konstaterar Kari Andén-Papadopoulos att fotografierna förmedlar "ett mer entydigt och proamerikanskt budskap än texterna" (Andén-Papadopoulos 2005:144). Bilderna på hur amerikansk militär torterade irakiska fångar i Abu Ghraib-fängelset är ytterligare exempel på genomslagskraften hos det visuella berättandet i krigsjournalistiken. Det är heller ingen tvekan om att just den visuella framställningsformen varit särskilt viktig i ambitionen att dokumentera "krigets sanna ansikte" – det är genom foton med döda kroppar samt närbilder på lidande och sörjande människor som journalisterna gestaltar hur civilbefolkningen drabbas av kriget (Höijer 2004). Medlidandet appelleras och anti-krigsopinionen stärks, vilket ur krigspropagandasynpunkt kan vara svårt att hantera.

Är Vi alla irakier?

Oavsett om det är just det visuella materialet eller annat i krigsrapporteringen som framkallar medkänsla med offren är det signifikativt för populärpressen att den ger stor resonans åt dessa känslor i sin journalistik. Såväl Aftonbladet som Expressen har t.ex. drivit insamlingskampanjer för offren i de senaste krigen. När Expressen i en extraupplaga den 20 mars i samband med invasionen av Irak 2003 toppar en ledare med rubriken **I dag är vi alla irakier** är det en direkt parafras på samma tidnings rubrik efter 11 september 2001 och en tydlig markering av att i varje fall irakierna i allmänhet inte kunde göras ansvariga för terrordåden arton månader tidigare. Detta är otvivelaktigt ett ovanligt diskursivt inkluderande av ett avlägset och lidande folk i den egna kollektiva gemenskapen. Frågan är bara vilken betydelse det ska tillmätas i praktiken. Är det uttryck för att andrafieringen av människor med annan etnicitet upphört och att en icke-diskriminerande medkänsla har tagit över? Tyvärr är detta knappast fallet. Må vara att Expressen proklamerar att vi alla är irakier en dag då de utsätts för massiva bombanfall – "shock and awe" som Rumsfeldt kallade det när han hävdade att anfallet skulle bli så massivt att motståndet omedelbart skulle brytas – men alla irakier är förvisso inte Vi i krigsjournalistiken. Åtskilliga exempel visar att medierna räknar förluster på olika sätt därför att man låter sig förledas av den politiska logik som säger att också måttliga förluster av amerikanska liv kan ändra opinionsläget i USA. Följaktligen redovisas så gott som varje enskild amerikansk soldat som stupat medan irakiska liv summeras i tio-, hundra- eller tusental. Förlitande sig på Pentagons uppgifter håller också svenska medier noggrann räkning på amerikanska döda samtidigt som man nöjer sig med grova uppskattningar när det gäller dödade irakier. Denna selektiva matematik blir särskilt påfallande när de amerikanska styrkorna av uppenbara skäl helst ser att journalisterna tittar bort som i fallet med massakrerna i Falluja. På en internationell tribunal i Istanbul sommaren 2005 redovisades vittnesmål om krigsförbrytelser begångna av ockupationstrupperna och bland annat användning av illegala vapen som klusterbomber, napalm och kemiska vapen samt hur amerikanska styrkor angrep sjukhus och dödade både läkare och civila i samband med Falluja-operationerna då de tog en fruktansvärd hämnd för skändningen av fyra amerikans kroppar som brända och sönderslitna hängdes upp för allmänt beskådande på en bro i Falluja (Enders 2005; Medialens webbplats).

I likhet med t.ex. BBC valde svenska medier att titta åt annat håll och ägnade knappast någon uppmärksamhet åt tribunalen som erbjöd en chans att kompensera tidigare brister i rapporteringen.

Sammanfattning

På vilket sätt positionerar medierna hemlandets kollektiva gemenskapen visavi parterna i samband med Irakkriget? I nyhetsmediernas kognitiva förmedling mellan det internationella skeendet på avlägsna platser och publikens lokala och vardagliga tillvaro skapas inte bara kunskap om händelserna långt borta utan publiken inviteras också diskursivt att förhålla sig till de inblandade aktörerna och folken på vissa specifika sätt. Som läsare, lyssnare och tittare inbjuds vi att inta särskilda positioner i relation till det pågående kriget utan att detta uttrycks direkt. Det förutsätts däremot genom perspektiven i rapporteringen och framför allt i hur den diskursiva konstruktionen av "värdiga" respektive "icke-värdiga" offer gestaltas.

I de studier av svenska mediers rapportering som Lars Nord och medarbetare har genomfört är bilden att rapporteringen i övervägande grad var pro-amerikansk. Genom jämförelser med samma forskares tidigare undersökningar av rapporteringen från 11 september och Afghanistankriget kan det konstateras att den pro-amerikanska tendensen i svenska medier har ökat mellan 2001 och 2003 samtidigt med den anti-muslimska tendensen. Nu bör dessa resultat tolkas med försiktighet eftersom urvalet begränsas till de mest intensiva faserna av det direkta krigsförloppet där medierapporteringen, enligt annan forskning (Bennett & Paletz 1994; Nohrstedt 2001), är mest mottaglig för krigspropagandan från den starkare parten, dvs. USA. Och det råder inget tvivel om att resultaten hade sett annorlunda ut om man hade haft fler undersökningsperioder och t.ex. tagit med rapporteringen från debatterna i Säkerhetsrådet som föregick Irakkriget (Nohrstedt & Ottosen 2005). Men med denna reservation är det en viktig slutsats att den amerikanska supermaktens krigspropaganda har stärkt sitt grepp om den internationella medierapporteringen, inkl. de svenska mediernas, de senaste åren om man begränsar sig till rapporteringen om det militära händelseförloppet.

Med ett bredare perspektiv på krigsjournalistiken i svenska medier efter 11 september är det sannolikt troligare att pro-ameri-

kanismen har avtagit än ökat. Det finns flera skäl till en sådan slutsats. Allmänt sett tenderar medierna att vara följsamma till den nationella utrikespolitiken i hemlandet och det talar för att svenska medier var mindre kritiska gentemot USA i samband med Afghanistankriget än under Irakkriget, eftersom det internationella samfundet uttryckte förståelse i det förra fallet men inte i det senare. Tvärtom var kritiken hård mot USA:s krigspolitik mot Irak både från merparten av Säkerhetsrådets medlemmar och ledande europeiska politiker. Även den svenske statsministern tog avstånd från invasionen av Irak. Vidare speglade de svenska medierna protesterna mot kriget och tog själva aktivt del i fredsmanifestationerna. Exempelvis i form av ledarartiklar som uppmanade till besinning och att låta vapeninspektionerna få mer tid. Eller med och löpsedlar som var utformade för att användas som plakat i demonstrationerna. Detta påverkade också nyhetsrapporteringen i den svenska pressen som var klart kritisk mot USA:s försök att övertyga Säkerhetsrådet och den internationella opinionen om Iraks massförstörelsevapen och inblandning i terrorattackerna 11 september.

En viktig förklaringsfaktor till de svenska mediernas kritiska hållning gentemot den av USA dominerade krigsalliansens politik är en professionell strävan att skildra krigets "sanna ansikte" för att därigenom undvika att bli ett redskap för krigspropagandan. Den journalistiska fokuseringen på krigens civila offer har av allt att döma ökat sedan Gulfkriget 1990–1991 och innebär att irakiska civila konstruerades som "värdiga" offer i Irakkriget i en utsträckning som aldrig var fallet i samband med Gulfkriget. Och att en ledande tidning som *Expressen* väljer en rubrik på sin huvudledare, må vara i en extra-upplaga, som uppmanar publiken att identifiera sig med den utsatta irakiska befolkningen är unikt inom den svenska pressen som markering av engagemang för ett lidande folk i tredje världen.

Inte bara i svenska medier var kritiken mot krigsalliansen betydande. Särskilt stark var den i tredje världens länder. Studier av afrikanska medier tyder emellertid på att detta främst får genomslag i ledarartiklar och i kommenterande artiklar, medan nyhetsmaterialet och den visuella rapporteringen hade mer pro-amerikansk tendens. Men oavsett detta råder ingen tvekan om att sympatin för och medkänslan med den lidande irakiska civilbefolkningen var stor i Tredje världens länder. Till detta bidrog inte minst de nya arabiska satellit-tv-kanalerna med al-Jazeera som ledande konkurrent till CNN.

Det visuella berättandet har uppenbarligen fått en allt starkare ställning i dagens medielandskap såväl internationellt som nationellt. Det är inte bara i afrikanska medier som det finns anledning att skilja på tendenserna i det textade respektive det visuella mediematerialet. En analys av mediereflexiviteten i svenska tidningar tyder på att just det visuella materialet är känsligt för propagandamanipulationer från den mediemaktmässigt starka supermakten USA. Visuellt rapportering har särskilt stark emotionell påverkanseffekt på publiken – bilder på krigets offer engagerar och stannar kvar i medvetandet och utgör sannolikt den viktigaste källan till identifiering med den drabbade befolkningen. Detta gör det visuella berättandet om krig till en betydelsefull och omstridd terräng i propagandakriget. Konsekvenserna för krigskorrespondenternas säkerhet är allvarliga, vilket jag strax ska återkomma till.

Försök till slutsatser: Krigsjournalistiken och den strukturella diskrimineringen

I det här kapitlet har jag försökt illustrera krigsjournalistikens institutionella beroenden för att därigenom bidra med utgångspunkter för att förstå dess betydelse för diskrimineringen. Förvisso är krigsjournalistiken ett specialfall främst beroende på de närmast gränslösa och uppenbara försöken från parternas sida att påverka rapporteringen i medierna. Men de institutionella beroendeförhållandena i väpnade konflikter är i princip inte annorlunda än i andra sammanhang – de är bara mer framträdande och lätta att genomskåda. Nyhetsjournalistiken är utlämnad åt källor för sin tillgång på information. Politiker och myndigheter har förhållandevis lätt att få ut sina budskap. Och ju större deras makt, desto större är deras inflytande på medieinnehållet. Andra beroendedimensioner är ägarinflytande och anpassning till vissa politisk-ideologiska ramar. Samtidigt drivs journalistiken av vissa professionsideologiska föreställningar eller ideal som utlovar en nyhetsrapportering som både ska vara sanningsenlig, saklig, balanserad och samtidigt kritisk granskande. Det är ganska klart att dessa villkor och ideologiska ideal stundtals blir svåra att förena (Ekström & Nohrstedt 1996). Detta gäller inte minst i krigsjournalistiken och det leder till vissa problem för medierna. Ty samtidigt som den självkritiska reflexionen här blir särskilt viktig riskerar medier och journalister att förlora i trovärdighet vid alltför stor öppenhet om problemen.

Den beroenderelation som troligen är mest betydelsefull när det gäller nyhetsjournalistikens betydelse för strukturell diskriminering är det institutionaliserade behovet av att markera inbäddningen i en bred kollektiv gemenskap, ett Vi. I det som har kallats *journalismen*, den professionella ideologi som tillmäter journalistiken rollen av folkets företrädare och försvarare gentemot allsköns makthavare och maktmissbrukare, ligger både en idealistisk målsättning och en stark social och kommersiell lockelse. Idealistiskt sett handlar det om en journalistik som oförtröttligt gräver fram dolda missförhållanden och avslöjar korruption bland politiker och andra makthavare i syfte att bevaka folkets intressen. Men ur institutionell socioekonomisk synvinkel leder denna yrkesideologi lätt till en bekväm opportunistisk och anpassning till vad som uppfattas vara den rådande folkstämningen. Uppfattas folkopinionen vara emot invandrare tar journalisten minst risker genom att i varje fall inte utmana denna. Det blir lättare i det sociala umgänget och medieföretagets ekonomiska intressen och marknadsandelar sätts inte på spel.

Detta flörtande med den föreställda opinionen får en särskild dimension i krigsjournalistiken på grund av det rutinmässiga beroendet av transnationella nyhetsflöden, främst från de rika länderna med supermakten USA i spetsen. Tolkningsföreträdet i samband med internationella konflikter där USA är part hamnar oftast i Vita Huset och Pentagon helt enkelt därför att supermakten kan mobilisera stora propagandaresurser. För en okritisk journalistik som ogärna avviker från de dominerande föreställningarna är det förledande lätt att uppfattningar och perspektiv som härrör från Washington kan förefalla representera världsupinionen, dvs. ett globalt kollektivt Vi som man inte vill hamna på kant med. Det hör visserligen till god ton bland medieforskare, när de påvisat den amerikanska dominansen i svenska medier, att avvisa förklaringen att journalister och medier medvetet väljer sida. I stället hänvisar forskarna till invanda rutiner och praktiska faktorer (Nord, Shehata & Strömbäck 2003:113; Andén-Papadopoulos 2005:145). Förvisso förklaras den proamerikanska tendensen i krigsjournalistiken till betydande del av att nyhetsredaktionerna inte omprövar sina vanliga rutiner och relativt okritiskt använder information från de stora amerikanska nyhetsmedierna när USA är part i en väpnad konflikt (Nohrstedt 1999). Men att det aldrig skulle handla om medvetna val beträffande vilka perspektiv och nyhetsprioriteringar som ska styra rapporteringen förefaller vara en alltför godtrogen

slutsats. Det går knappast att bortse från det mått av anpassning och konventionalitet som också styr nyhetsförmedlingen. Redaktionsledningarna i Sverige sneglar otvivelaktigt på de stora medierna för att utröna vilken som är den rådande konventionen i det internationella nyhetsflödet. Och om inte BBC, CNN och New York Times uppmärksammar en internationell tribunal om Irakkriget då gör inte heller svenska redaktioner det. Inte enbart av okunskap eller slentrian utan för att man ogärna vill avvika. Samt därför att man är medveten om vad som är kontroversiellt i det rådande politiska klimatet. Det vore naivt för att inte säga oförskämt mot redaktionsledningarna att påstå motsatsen. Därmed återfaller krigsjournalistikens tillkortakommande på samma institutionella beroendeförhållanden som den strukturella diskrimineringens grundläggande mekanism. Nämligen andrafieringens hierarkiska uppdelning efter etniska och/eller rasmässiga dimensioner mellan ett Vi och ett Dom utan att skillnaden någonsin fixeras genom en definition. Svenskheten som symboliskt objekt har sin funktion via association och genom flexibel anpassning till det för stunden aktuella behovet av att bekräfta den kollektiva gemenskapens positiva egenskaper samtidigt som den avgränsas från Dom andras negativa egenskaper (Azar 2005). Det speciella med krigsjournalistiken är att både Vi och Dom konstrueras i ett globalt sammanhang utan att begränsas till några särskilda territorier.

Däremot påverkas graden av andrafiering i journalistiken av krigspropagandans genomslag, vilken i sin tur beror av mediernas utrikespolitiska kontext. Den polariserade propagandadiskursen med en diskurs som tecknar konflikten i svart och vitt får inte oväntat kraftigast genomslag i parternas medier och senare och i mindre utsträckning i icke-involverade länders medier (Nohrstedt & Ottosen 2001:255 ff.). Detta får även återverkningar på offerbilden. Polariseringsen i värdiga respektive ovärdiga offer slår mest tydligt igenom i de direkt inblandade ländernas medier. Ovan nämndes bland annat att tyska medier gav betydligt större utrymme åt irakiska offer jämfört med brittiska och amerikanska medier under Irakkriget. Skillnaden var störst mellan de amerikanska och de tyska medierna – de förra ägnade praktiskt taget all uppmärksamhet åt den egna sidans offer – medan de brittiska medierna befann sig däremellan, dock med övervikt för den egna sidans offer (Media Tenor 2003; här från Tumber & Palmer 2004:97). Det är alltså tydligt att medielandets involveringsgrad i konflikten är en viktig faktor för att förklara både krigspropagan-

dans genomslag i medierna och diskrimineringen av offren på den Andra sidan.

Rubriken **I dag är vi alla irakier** är ett ovanligt tydligt uttryck för en inkludering av de andra i den egna kollektiva gemenskapen. *Vi* innesluter den lidande civilbefolkningen i Irak i *vår* gemenskap. *Vår* medkänsla och *vårt* medlidande går till dem. Men inte för ett ögonblick handlar det om att *Dom* skulle få innesluta oss. Det är *Vi* som uttrycker och definierar – inte *Dom*. Inte desto mindre är detta ett intressant exempel på hur medlidandediskursen får viss självständighet i förhållande till propagandakrigets maktförhållanden och supermaktsdominans. Visserligen går det knappast att tänka sig Expressens rubrik utan den starka anti-krigsopinionen i Europa och världen i övrigt. Det förhållandet att ledande europeiska politiker som Gerhard Schröder och Jacques Chirac hade stått upp och öppet ifrågasatt krigsalliansens mobilisering för intervention i Irak vidgade utan tvivel spektrat av legitima ståndpunkter för de europeiska medierna. Det blev tämligen opportunt att uttrycka sitt medlidande med den irakiska civilbefolkningen. Men det får ändå anses en smula uppseendeväckande att *Expressen* som tidigare haft en låg profil och snarast varit försiktigt avvaktande inför krigstrummorna i Washington på detta sätt jämställer offren i USA den 11 september 2001 med de kommande offren för USA:s och Storbritanniens militära angrepp på Irak 2003. Exemplet antyder att medlidandet med krigets oskyldiga offer, som propagandan diskriminerar i värdiga respektive ovärdiga offer, i viss utsträckning utgör en oberoende faktor som kan utmana krigspropagandans polarisering.

Slutligen återstår frågan vad detta betyder för den strukturella diskrimineringen. Givetvis ändrar inte en enstaka rubrik, som uttrycker inkludering av drabbade irakier, på det historiska arv som västvärlden bär på och som går tillbaka på rasistisk kolonialism, imperialism och orientalism. Men krigsjournalistiken är inte statisk, lika lite som samhället i övrigt, och krigets "sanna ansikte" friläggs förmodligen successivt alltmer i journalistiken, vilket ger mer utrymme åt medlidandediskursens tendenser till universell empati med krigsoffren oberoende av vilken sida de tillhör. Betyder det då att det "etnocentriska filter som hierarkiserar betydelsen av förloerade människoliv efter ras och nationalstillhörighet" (Andén-Papadopoulos 2005:63) har upphört att präglade krigsjournalistiken? Nej knappast, men Expressen-rubriken är trots allt ett undantag som antyder en annan möjlighet, en humanitär hållning som inte skiljer

på värdiga och ovärdiga offer, eller på Vi och Dom. Men så mycket mer än en antydning blir det inte, ty även om rubriken, liksom texten, uttrycker medlidande med "oskyldiga barn, kvinnor och män" i Irak förekommer i detta fall inget diskursivt uttryck för vilka egenskaper Vi (svenskar) skulle dela med de drabbade, såsom i fallet med motsvarande rubrik efter 11 september då samma tidning lyfter fram hur också Vi är amerikaner "i egenskap av chockade tv-tittare" och "som demokrater" (se ovan). Skillnaden är långt ifrån subtil och den innebär att de oskyldiga *amerikanska* offren inkluderas i Vi:ets medkänsla, medan de oskyldiga *irakiska* offren endast omfattas av Vi:ets medlidande (jfr. Olausson 2005:229). Medkänslan kommer dem till del som är jämbördiga subjekt eller rent av innesluts i den kollektiva gemenskapen. Medlidandet riktas däremot till dem som inte tillmätts jämställd subjektstatus och bottnar ofta i behovet att bearbeta den känslomässiga belastningen av att vara vittne till andras lidande. Medlidandets objekt, Dom, underordnas kognitivt och emotionellt som mindre betydelsefulla och tillerkänns ej rangen av subjekt. Så länge civilbefolkningen i Irak uppfyller kriterierna på det ideala offret (Höijer 2004), nämligen att vara passiva och tysta får Dom vårt medlidande. Det är mer tveksamt om irakierna kan påräkna stöd och förståelse från det Vi som *Expressen* konstruerar om de tar strid mot ockupationsmakten.

Epilog: Diskriminering med militära medel

Propagandakrigets polariserade offerbild innebär att medlidande och medkänsla måste kontrolleras och styras på ett sådant sätt att distinktionen mellan värdiga och ovärdiga offer upprätthålls. Det är ett av propagandastrategernas centrala målsättningar. Detta lyckades USA och dess allierade med under Gulfkriget och under senare fasen av Afghanistankriget, men i mindre utsträckning under Kosovokriget och Irakkriget. Nya medier som konkurrerar med CNN och BBC World om den internationella tv-publiken och särskilt i arabvärlden och tredje världen såsom al-Jazeera och al Arabiya innebär en utmaning mot supermaktens försök att kontrollera medlidandet. Bilder på dödade och sårade civila på "andra sidan" innebär att det humanitära engagemanget och empatin riktas också mot andra än de drabbade amerikanska soldaterna och deras anhöriga. Kampen om medlidandet har skärpts och i de nya krigen kan det inte längre bortses från möjligheten att den har övergått från

propagandakrig till krig med militära medel. Tecknen på denna utveckling har funnits ett tag och blivit allt mer oavvisliga. Under Kosovokriget besköt Nato TV-huset i Belgrad med ett drygt tiotal dödade som resultat. Natos presstalesman Jamie Shea förklarade först att serbiska televisionen var ett legitimt mål eftersom den spred hetspropaganda mot kosovoalbanerna. Senare ändrade man motiveringen till att det hade förekommit misstänkt militär signalverksamhet från byggnaden. I Afghanistankriget fick västmedierna konkurrens från al-Jazeera. Den arabiska tv-kanalen var ensam om att rapportera från Kabul under talibanregimen och förmedlade bilder av krigets offer vilka fick stort genomslag globalt. I samband med att Kabul intogs totalförstörde en amerikansk robot al-Jazeeras redaktionslokal, dock utan att någon människa kom till skada då lokalen för tillfället var tom. Från amerikansk militär har man inte bortförklarat händelsen som ett misstag utan återigen hänvisat till att man uppfångat elektroniska signaler från redaktionen. Nic Gowing, erfaren utrikeskorrespondent vid BBC har försökt forska i saken, vilket endast resulterat i slutsatsen att man från Pentagons sida inte anser sig behöva ta reda på om signaler från en nyhetsredaktion handlar om reguljär nyhetssändning eller någon form av spionage eller dylikt (Gowing 2003:234). Under Irakkriget anfaller amerikansk militär journalister på samma dag, den 8 april 2003, vid tre olika tillfällen. Al Jazeera som efter händelsen i Kabul inte ville riskera att återigen bli beskjuten när man trotsade USA uppmaningar till journalister om att lämna Bagdad hade meddelat Pentagon koordinaterna för sin lokal i den irakiska huvudstaden. Ändå dödas en av deras fotografer och en annan journalist såras på taket av byggnaden som är tydligt utmärkt som medieredaktion när de beskjuts från luften. En fotograf från Reuter och en annan från den spanska tv-kanalen Telecino dödas när en amerikansk stridsvagn öppnar eld mot Palestine Hotel, välkänt som västjournalisternas inkvartering. USA:s soldater öppnade också eld mot Abu Dhabi TV:s lokaler trots att namnet var skrivet med stora bokstäver i blått på taket. Philip Knightley förkastar alla teorier om att beskjutningarna skulle bero på misstag i stridens hetta. För egen del är han övertygad om syftet:

/T/he Pentagon is determined that there will be no more reporting from the enemy side, and that a few deaths among correspondents who do so will deter others. To that end I believe that the occasional shots fired at 'media sites' are not accidental and that war correspon-

dents may now be targets, some more than others. (Knightley 2004:104; jfr. Bodi 2004:249; Gowing 2003:232–233)

Misstankarna har stärkts efter att *Daily Mirror* i november 2005 publicerat uppgifter om att President Bush i april 2004 i samband med USA:s belägring av Falludja skulle ha försökt övertala premiärminister Blair om att bomba al-Jazeeras huvudkontor i Qatar. Uppgifterna hade inte dementerats en vecka senare och Internationella journalistfederationen (IJF) har krävt offentlighet åt alla handlingar samt tillsättande av en internationell kommission för att utreda dödandet av journalister. IJF:s generalsekreterare hävdar att allmänheten har rätt av veta om ledande politiker är ”i stånd att döda journalister för att tysta oberoende och kritiska röster” (*Dagens Nyheter* 05-11-27).

Tanken att diskrimineringen av krigets offer är så fundamental för krigspropagandan att supermakten ser de journalister som motverkar denna som militära mål är naturligtvis djupt oroande. Drygt två och ett halv år efter Irakkriget har sammanlagt 99 journalister och mediearbetare mördats i Irak, vilket kan jämföras med 63 under Vietnamkriget som pågick i tjugo år (Kianzad 2005). I arton av dessa 99 fall är den amerikanska militären ansvarig (Internationella journalistfederationens webbsida). Det är också bekymmersamt att detta hot inte uppmärksammas mer i t.ex. svenska medier. Den strukturella diskrimineringen kan knappast bli mer tydlig än när dödshot är dess verkningsmedel. Om Knightleys slutsats är riktig riktas hotet – i demokratins namn – både mot den humanitära tanken om alla människors lika värde och mot det fria ordet.

Referenser

- Andén-Papadopoulos, Kari (2005) *Propagandakriget i backspegeln. En studie i påverkansförsök och svenska nyhetsmedier*. KBM:s temaserie 2005:3. Stockholm: Krisberedskapsmyndigheten.
- Anderson, Benedict (1991) *Imagined Communities*. London: Verso.
- Azar, Michael (2005) "Det symboliska objektet. Delen, delandet och den nationella gemenskapen". I *Bortom Vi och Dom. Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*. Stockholm: SOU 2005:41.
- Bell, Martin (1996) *In Harm's Way*. London: Penguin.
- Bennett, Lance & Paletz, David (red.) *Taken by Storm. The Media, Public Opinion, and U.S. Foreign Policy in the Gulf War*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Billig, Michael (1995) *Banal Nationalism*. London: Sage.
- Carlsson, Ulla (1998) *Frågan om en ny internationell informationsordning : en studie i internationell mediepolitik*. Göteborg : Institutionen för journalistik och masskommunikation, Univ. (JMG).
- Carlsson, Ulla (2005) "From NWICO to global governance of the information society". I Hemer, Oscar & Tufte, Thomas (red.) *Media & Glocal Change*. Göteborg. Nordicom.
- Curtin, Philip D. (1964) *The Image of Africa*. Madison, Wis.: Univ. of Wisconsin P.
- Davidson, Basil (1963) *Svart prolog. Spelöppning i Afrika 1400–1900*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Eide, Elisabeth (2002) "Down there" and "Up here". "Europe's Others" in *Norwegian Feature Stories*. Diss. Oslo: Unipub.
- Eide, Martin (1992) *Nyhetens interesse*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ekström, Mats & Stig A. Nohrstedt (1996) *Journalistikens etiska problem*. Stockholm: Rabén Prisma.
- El-Bendary, Mohamed (2005) "Framing Coverage of Iraq War in pan-Arab Press: A Case Study of Al-Hayat Newspaper". I Nohrstedt, Stig A. & Ottosen, Rune (red.) *Global War – Local Views. Media Images of the Iraq War*. Göteborg: Nordicom.
- El Gody, Ahmed (2005) "Arab Media: Did it cover the same war?". I Nohrstedt, Stig A. & Ottosen, Rune (red.) *Global War – Local Views. Media Images of the Iraq War*. Göteborg: Nordicom.
- Enders, David (2005) "We regard Falluja As a Large Prison" <<http://www.mojones.com/news/update/2005/07/falluja.html>> (2005-10-28).

- The European Dilemma: Institutional Patterns of 'Racial' Discrimination. Research Project Xenophob. EU Fifth Framework Programme 2002–2005. <http://www.multietn.uu.se/research/eu_dilemma/project_owerview.pdf> (2005-10-25)
- Fenton, Steve (2005) The ethnic majority in Britain – a case of banal majoritarianism? Inaugural lecture, May 9th 2005, University of Bristol.
<http://www.bristol.ac.uk/sociology/ethnicitycitizenship/sf_inaugural.pdf> (2005-10-27)
- Gerbner, George (1992) "Persian Gulf War, the Movie". I Mowlana, Hamid, Gerbner, George & Schiller, Herbert (red.) *Triumph of the Image. The Media's War in the Persian Gulf – A Global Perspective*. Boulder, Col.: Westview Press.
- Ghersetti, Marina (2004) "A Question of Partisanship? Swedish Radio on September 11". I Nohrstedt, Stig A. & Ottosen, Rune (red.) *U.S. and the Others. Global Media Images on "The War on Terror"*. Göteborg: Nordicom.
- Ghersetti, Marina & Levinn, Anna (2002) *Muslimerna och islam i svenska nyhetsmedier. Om rapporteringen av terrorattackerna i USA den 11 september 2001*. Norrköping: Integrationsverkets skriftserie III.
- Gitlin, Tod & Hallin, Daniel (1994) "The Gulf War as Popular Culture and Television Drama". I Bennett, Lance & Paletz, David (red.) *Taken by Storm. The Media, Public Opinion, and U.S. Foreign Policy in the Gulf War*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Gowing, Nik (2003) "Journalists and War: The Troubling New Tensions Post 9/11". I Thussu, Daya Kishan & Freedman, Des (red.) *War and the Media*. London: Sage.
- Guillou, Jan (2002) "Vem är Doktor Död?", i *Kriget och sanningen*. Publicistklubben årsbok 2002. Stockholm: Publicistklubben.
- Hadenius, Stig & Stur, Elisabeth (1992) *Hopp och fruktan. Om prognoser i några svenska medier under Irakkonflikten*. Stockholm: Styrelsen för psykologiskt försvar. Rapport nr 158–3.
- Hallin, Daniel (1986) *The Uncensored War*. New York: Oxford University Press.
- Herman, Edward & Chomsky, Noam (1988) *Manufacturing Consent. The Political Economy of the Mass Media*. New York: Pantheon Books.

- Hervik, Peter (2002) *Mediernas muslimer: en antropologisk undersøgelse af mediernes dækning af religioner i Danmark*. København : Nævnet for Etnisk Ligestilling.
- Hjarvard, Stig (2001) "News Media and the Globalization of the Public Sphere". I Hjarvard, Stig (red.) *News in a Globalized Society*. Göteborg: Nordicom.
- The Human Costs of the Gulf War 2005. <www.ippnw.org> (2005-10-17)
- Huntington, Samuel (1993) "The Clash of Civilizations?", *Foreign Affairs* vol. 72, nr. 3:22-49.
- Hvitfelt, Håkan & Mattsson, Karin (1992) *Gulfkriget – ett mediedrama i två akter*. Stockholm: Styrelsen för psykologiskt försvar. Rapport nr 158-2.
- Höijer, Birgitta (2004) "The Discourse of Global Compassion: The Audience and Media Reporting of Human Suffering." *Media, Culture & Society*, 26(4): 513-531.
- Höijer, Birgitta (2003) "Det er ikke bare svart og hvitt". Studier i kommunikation och medier. Örebro Universitet.
- Ignatieff, Michael (2000) *Virtual War*. New York: Metropolitan Books.
- Iversen, Ivar (2004) "Portraits of Evil. Timothy McVeigh and Osama bin Laden in Time and Newsweek". I Nohrstedt, Stig A. & Ottosen, Rune (red.) *U.S. and the Others. Global Media Images on "The War on Terror"*. Göteborg: Nordicom.
- Kadhammar, Peter (2003) *Vägen till Bagdad*. Rimbo: Fischer & Co.
- Internationella journalistfederationens webbsida <http://www.ifj.org/default.asp?Index=3429&Language=EN> (2005-10-29).
- Jowett, Garth & O'Donnell, Victoria (1992) *Propaganda and Persuasion*. London: Sage (2:a utgåvan).
- Kaldor, Mary (1999) *New and old wars : organized violence in a global era*. Cambridge: Polity Press.
- Kamali, Masoud (2005) "Ett europeiskt dilemma. Strukturell/institutionell diskriminering". I *Bortom Vi och Dom. Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*. Stockholm: SOU 2005:41.
- Kellner, Douglas (1992) *The Persian Gulf TV War*. Boulder Col.: Westview Press.
- Kianzad, Berhang (2005) "De skjuter budbärarna", *Aftonbladet* 2005-10-28.
- Knightley, Phillip (1991) "A new weapon in the news war". *The Guardian* 4 mars 1991.

- Knightley, Phillip (2004), "History or bunkum?", in David Miller (ed.) *Tell me lies. Propaganda and Media Distortion in the Attack on Iraq*. London: Pluto Press.
- Kupe, Tawana & Hyde-Clarke, Nathalie (2005) "The South African Media and the War in Iraq". I Nohrstedt, Stig A. & Ottosen, Rune (red.) *Global War – Local Views. Media Images of the Iraq War*. Göteborg: Nordicom.
- Magder, Ted (2003). "Watching what we say: Global communication in a time of fear" I Thussu, Daya Kishan & Freedman, Des (red.): *War and the Media*. London: Sage.
- Mattsson, Katarina (2005) "Diskrimineringens andra ansikte – svenskhet och 'det vita västerländska'". I *Bortom Vi och Dom. Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*. Stockholm: SOU 2005:41.
- McPhail, Thomas (2002) *Global Communication*. Boston, MA: Allyn and Bacon
- Mral, Brigitte (2004) "We're a peaceful nation". *Krigsretorik efter 11 september*. KBM:s temaserie 2004:5. Stockholm: Krisberedskapsmyndigheten
- Mucunguzi, Julius (2005) "Images of the Iraq War in Ugandan Newspapers". I Nohrstedt, Stig A. & Ottosen, Rune (red.) *Global War – Local Views. Media Images of the Iraq War*. Göteborg: Nordicom.
- Medialens (2005) "The Mysterious Case of the Vanishing World Tribunal on Iraq" <http://medialens.org/alerts/05/050706_the_mysterious_case> (2005-10-28).
- Nohrstedt, Stig A. (1986), *Tredje världen i nyheterna*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International. Diss.
- Nohrstedt, Stig Arne (1999) "Demokratien och globaliseringen. Om transnationell journalistik och politisk opinionsbildning". I Amnå, Erik (red.) *Politikens medialisering*. Stockholm: SOU 1999:126.
- Nohrstedt, Stig A. (2001) "US Dominance in Gulf War News? Propaganda Relations Between News Discourses in US and European Media". I Nohrstedt, Stig A. & Ottosen, Rune (red.) *Journalism and the New World Order. Gulf War, National News Discourses, and Globalization*. Göteborg: Nordicom.
- Nohrstedt, Stig A. (2005) "Media Reflexivity in the War on Terror. Three Swedish Dailies and the Iraq War". I Nohrstedt, Stig A. & Ottosen, Rune (red.) *Global War – Local Views. Media Images of the Iraq War*. Göteborg: Nordicom.

- Nohrstedt, Stig A. & Ottosen, Rune (red.) (2001) *Journalism and the New World Order. Gulf War, National News Discourses, and Globalization*. Göteborg: Nordicom.
- Nohrstedt, Stig A., Höijer, Birgitta & Ottosen, Rune (2002) *Kosovokriget, medierna och medlidandet*. Stockholm: SPF. Stockholm: Styrelsen för psykologiskt försvar.
- Nohrstedt, Stig A. & Ottosen, Rune (red.) (2004) *U.S. and the Others. Global Media Images on "The War on Terror"*. Göteborg: Nordicom.
- Nord, Lars & Strömbäck, Jesper (2002) *Tio dagar som skakade världen*. SPF rapport 186. Stockholm: Styrelsen för psykologiskt försvar.
- Nord, Lars, Shehata, Adam & Strömbäck, Jesper (2003) *Från osäker källa*. KBM:s temaserie 2003:4. Stockholm: Krisberedskapsmyndigheten,
- Nordström, Gert Z (1992) "Krigsutbrottet och de svenska massmediebilderna". I Nordlund, Roland (red.) *Svenskarna, medierna och Gulfkriget*. Stockholm: Styrelsen för psykologiskt försvar. Rapport nr. 158-1.
- Nordström, Gert Z (2002) *Terrorkriget i kvällspressen*. Stockholm: Styrelsen för psykologiskt försvar. Rapport nr. 184.
- Nordström, Gert Z (2003) *Bagdad-Bob, meninge Jessica Lynch och Cirkus Saddam. Irakkriget iscensatt i svenska medier*. KBM:s temaserie 2003:1. Stockholm: Krisberedskapsmyndigheten.
- Olausson, Ulrika (2003) "Sanningen har ju alltid två sidor". Studier i kommunikation och medier. Örebro Universitet.
- Olausson, Ulrika (2005) *Medborgarskap och globalisering. Den diskursiva konstruktionen av politisk identitet*. Örebro Studies in Media and Communication 3. Örebro: Universitetsbiblioteket.
- Ottosen, Rune (1995) "Enemy Images and the Journalistic Process", *Journal of Peace Research*. Vol. 32, nr.1.
- Ottosen, Rune (2002) "Pressfriheten under press efter 11. September". I Finslo, S. (red.) *Norsk redaktørførenings Arbok 2001*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Ottosen, Rune & Figenshou, Tine (2005) 9/11 in Norwegian Media. Media images of the local threath. Paper to the Conference "11 September – the Challenge for Journalism Research", Danish School of Journalism in Århus 23-24 September 2005.

- Paletz, David (1994) "Just Deserts?". I Bennett, Lance & Paletz, David (red.) *Taken by Storm. The Media, Public Opinion, and U.S. Foreign Policy in the Gulf War*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Peralta, Amanda (2005) "Det sada och det tänkta. Begrepps användning och begreppsskifte i diskursen om invandrare och invandrarpolitik". I *Bortom Vi och Dom. Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*. Stockholm: SOU 2005:41.
- Said, Edward W. (1993) *Orientalism*. Stockholm: Ordfront.
- Seib, Philip (2002), *The Global Journalist*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Shaw, Martin (1996) *Ci vil Society and Media in Global Crisis*. London: Pinter.
- Small Arms Survey [www.smallarmssurvey.org/publications/yearbook2005:244](http://www.smallarmssurvey.org/publications/yearbook2005))
- SOU 2005:41. *Bortom Vi och Dom. Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*. Stockholm 2005.
- Taylor, Philip (1997) *Global Communications, International Affairs and the Media since 1945*. London: Routledge.
- Taylor, Philip (2003) "'We Know Where You Are': Psychological Operations Media During *Enduring Freedom*". I Thussu, Daya Kishan & Freedman, Des (red.) *War and the Media*. London: Sage.
- Tumber, Howard & Palmer, Jerry (2004) *Media at War*. London: Sage.

9 Bard eller brygga?

De nationella medierna i globaliseringen

Ulrika Olausson

Mediernas publik i ett globaliseringsperspektiv

Samhället i dag globaliseras. Processen tar sig uttryck på olika sätt, t.ex. i form av *fysisk mobilitet*, att människor förflyttar sig över nationsgränserna genom exempelvis migration, eller i form av *symbolisk mobilitet* genom ett medieinnehåll, som imaginärt kan förflytta publiken genom tid och rum (Delanty 2000; Hannerz 1996; Morley 2000).

De globaliserade medierna och deras roll i demokratin är en ständig källa till diskussion. Det har exempelvis hävdats, att medieglobaliseringen bidrar till en utveckling mot homogenisering och likriktning av medieutbudet. Nyhetsmaterialet härstammar ifrån samma (västerländska) källor och täcker samma begränsade geografiska områden. Detta sker i takt med att de reklamfinansierade medierna får ett övertag gentemot public service medierna, vilket påstås urholka mediernas roll som demokratiskt forum. Publikens primära roll är inte längre medborgarens utan konsumentens (Golding & Harris 1997; Hamelink 1983; Herman & McChesney 1997; Schiller 1985). Mindre pessimistiska scenarier av mediernas betydelse för de demokratiska processerna har tecknats av andra, som menar att de avterritorialiserade medierna ger oss möjlighet att konstruera medborgarrollen bortom de nationella gränserna (Barker 1999; Biltereyst 2001; Delanty 2000; Giddens 1991; Thompson 1995). Sällan applicerar dock dessa makroinriktade diskussioner globaliseringsperspektivet på tillståndet *inom* enskilda nationer – hur medieinnehållet tas emot av en heterogen nationell befolkning. Än mer sällan är de grundade på empirisk forskning.

Fiske och Hartley (2003: 64, förf. översättning) menar, att den nationella televisionen fungerar som en social ritual i vilken ”vår” kultur ”kommunicerar med sitt kollektiva jag”. Författarna beskriver TV-mediet som kulturens ”bard” och hävdar att televisionen – precis som barden gjorde i det orala samhället – står i centrum av

kulturen. Genom den "bardiska" positionen skulle TV-mediet förmå att organisera skilda erfarenheter, händelser och perceptioner i ett specialiserat betydelsesystem, byggt på kulturens egna behov. I detta kapitel¹ vill jag emellertid visa att rollen som bard kräver av medierna betydande differentiering, eftersom *pluralism* kännetecknar den senmoderna och globaliserade nationalstaten. I själva verket är omfattande mekanismer av exklusion – *processer av strukturell diskriminering* – verksamma, vilka innebär att olika typer av minoriteter inom de nationella gränserna varken känner sig adresserade eller representerade av de nationella medierna. Av den anledningen vill jag argumentera för att *de nationella medierna i den pluralistiska demokratin*, snarare än att betraktas som "bard", *bör fungera som diskursiva bryggor för dissidenta röster och gemenskaper*.

Kapitlet bäddar för argumentet genom att, för det första, inrikta analysen av mediepublikens meningsskapande på diskrimineringens "andra ansikte", dvs. processerna av inneslutning och inklusion i en föreställd svensk gemenskap (Mattsson 2005). "Vi"-et konstrueras med hjälp av den samtidiga konstruktionen av "dom" och kategoriseringarna belyser det Azar (2005: 170) beskriver som diskriminering "per association, snarare än precis definition". "Dom" utgörs här av minoritetsgrupperingar med olika karakteristika; i något fall är "dom" personer med invandrarbakgrund, i ett annat (utländska) politiska aktivister. Denna flexibla gränsdragning förutsätter en likaledes rörlig definition av "vi"-gruppen. För det andra beskrivs hur den "banala" och ideologiska nationalismen (Billig 1995), mekanismen som möjliggör processerna av inklusion, *samtidigt* fungerar exkluderande för vissa minoritetsgrupper inom nationens gränser. De konstaterade erfarenheterna av utestängning är nära förbundna med dessa gruppers upplevelser av exklusion från den symboliska nationella gemenskapen, som medierna representerar. Kapitlet betonar därför, för det tredje, vikten av att minoritetsgemenskaperna (som alltså ej med nödvändighet är baserade på icke-svenskt ursprung men sannolikt ofta är det) bereds utrymme i medierna, inte minst av den anledningen att det är dessa grupper, som i första hand bidrar till det aktiva medborgarskapet genom att ifrågasätta offentliga maktstrukturer. När den banala nationalismen vägleder meningsskapandet, blir konsekvensen att maktstrukturerna tilldelas spontan legitimitet – de förblir oifrågasatta. Medi-

¹ Kapitlet bygger på Olausson (2005).

erna, i ”bardens” roll, riskerar att göra de mothegegoniska rösterna osynliga i det offentliga rummet.

I studiet av processer av inklusion och exklusion blir frågor om *identitet* viktiga. Med vilka gemenskaper identifierar man sig i olika sammanhang? Identitetsskapande behandlas i kapitlet som beroende av olika former av *identifikation* med en eller flera gemenskaper. Individens identitet handlar alltså om dennes identifikationer, vilka förutsätter exkludering och gränsdragning gentemot ”de andra” (jfr Hall 1996; Isin & Wood 1999; Mouffe 1995b). I analysen blir de intervjuades konstruktioner av ”vi”, ”dom”, ”här”, ”där”, ”hemma” osv. viktiga indikatorer på vilka identifikationer, som aktualiseras i de studerade händelserna. Det bör dock poängteras att identifikationerna endast skall betraktas som tillfälligtvis fixerade; individer som i ett studerat fall finner identifikation med exempelvis en föreställd invandrargemenskap, kan alltså mycket väl inta en annan identitetsposition – t.ex. den etniska – *i ett annat sammanhang*.

Det material, som kapitlet bygger på, är insamlat med hjälp av den kvalitativa fokusgruppsintervjun i samband med tre extraordinära händelser, vilka fått stor uppmärksamhet i medierna: Göteborgsbranden 1998, i vilken 63 unga människor – en majoritet med invandrabakgrund – omkom, Kosovokonflikten 1999, då NATO:s styrkor intervenerade i konflikten mellan Serbien och Kosovo, och Göteborgskravallerna 2001 – konfrontationer mellan aktivister och polis – som ägde rum under EU-toppmötet i juni. Intervjuerna omfattade 133 respondenter fördelade på 48 grupper. Urvalet av respondenter i fallen Kosovokonflikten och Göteborgskravallerna byggde på kriteriet om variation beträffande ålder, kön, yrke och etnicitet, medan respondenterna i fallet Göteborgsbranden var ungdomar i Göteborg, där etnicitet och kön var de enda variabler som styrde urvalet. I fallet Göteborgskravallerna intervjuades både aktivister, sådana som varit engagerade i organisation eller demonstrationer under de aktuella junidagarna, och åskådare, sådana som enbart tagit del av händelserna via mediernas rapportering.² Såväl urval av fall som respondenter var tänkta att operationalisera globaliseringsperspektivet.

² Se även Olausson (2000; 2002) samt Höijer & Olausson (2003).

Nationell identitet som inkluderande mekanism

”Vi” – svenskar

Intervjuerna i de tre fallstudierna visar att den nationella identitetspositionen, den svenska, i hög grad är verksamt då mediernas publik skapar mening kring det som inträffat. Tolkningssamfundet formar i allt väsentligt sitt meningsskapande runt det nationella ”vi-et”, som alltså får stor betydelse för hur man upplever och förstår de olika händelserna.

Fallet Göteborgskravallerna tydliggör, att det för meningsskapare är mycket angeläget att försvara den upplevda gemenskapen på olika sätt. Den nationella identitetspositionen, ”vi” i citaten nedan, aktiveras av mediernas initiala fokusering på våld utfört av enskilda aktivister (Granström 2002) och det är kring försvaret av detta ”vi”, som meningsskapandet byggs upp. Man tycks vara orolig för att den nationella gemenskapen ”tappat ansiktet” genom att dess representanter, poliserna i detta fall, uppträtt alltför kraftlöst:

- Jag tror att andra länder ser oss som att vi är en jävla snäll...
 - ... att vi är snälla, ja.
 - Om de ska sitta i fängelse någonstans så väljer de ju Sverige, för här är det ju vård, inget fängelse. Och polisen är snälla och ber nästan om lov att få slå först.

 - Ja, om man går till de här reportrarna från andra länder, så menar de ju att vi var svaga i Sverige som inte kunde bemöta de här. Och jag menar, Sverige har ju varit ett land som har stått ganska högt förut både med polisväsende /.../ och sen så händer en sån här sak, som inte man kan säga att de riktigt klarade utav då. Då måste det bli negativt i utlandet.
- /.../
- Det kanske har lite med våran flathet att göra.
 - Ja, det är väl bara för att vi haft så fredligt.

I fallet Göteborgskravallerna relaterar den nationella ideologin – tendensen att omedelbart och oreflekterat identifiera sig med och försvara den nationella gemenskapen och dess symboler – till starka emotioner av indignation, riktade mot demonstranterna. Känsloerna kommer till uttryck genom formuleringar som ”jag blev nästan hatisk”:

Man har ju sett /.../ i den här jävla parken, där de hade det här jävla discotjosan. De som provocerade snutarna och som höll på pajasaktigt.

Så fort polisen går in och gör någonting då är det polisernas fel, det blev jag jävligt förbannad på.

Resultaten talar för att det är den initiala rapporteringen, som etsar sig fast och tenderar att fungera vägledande för meningsskapandet i övrigt, speciellt om den bekräftar åskådarens egna föreställningar om världen och aktiverar den ideologiska nationalismen – behovet av att försvara den upplevda nationella gemenskapen:

I: /.../ Har era åsikter förändrats under tiden?

- Nej, det tror jag inte. De har nog blivit hårdare om de har förändrats på något sätt. Jag har blivit mer hatisk när man har förstått innebörden ungefär av vad det [Göteborgskravallerna] betydde för Sverige, tycker jag.

Även i fallet Göteborgsbranden är den nationella identifikationen mycket viktig bland de ursprungssvenska grupperna. Rykten om att branden var anlagd av rasister eller nazister cirkulerade efter händelsen, men respondenterna med svensk bakgrund avvisar i stor utsträckning dessa förklaringar till hur branden uppstått. Ungdomarnas ovillighet att förstå branden som ett rasistdåd kan betraktas som ett resultat av upplevelsen av att det ”svenska” var anklagat för det som inträffat och som en konsekvens av detta, att deras svenska identitet var attackerad:

Jag är rädd för att om de kommer fram till att branden är anlagd och att det är rasister som gjort det, så känner jag det som om de har förstört för mig som svensk. Jag är ju inte rasist så jag vill inte att någon annan skall förstöra för hela svenska folket, för det är ju det de gör.

På samma sätt kan betydelsen av den nationella identiteten, för konstruktionen av mening, konstateras i fallet Kosovokonflikten. Nohrstedt, Höijer & Ottosen (2002) har sammanställt diskursanalyser av nyhetsrapporteringen och menar att en diskurs av medlidande präglade denna. I fokus för mediernas intresse fanns flyktingströmmarna, drabbade civila och det mänskliga lidandet. Denna typ av medierapportering tycks ha samlat de ursprungssvenska meningsskaparna i en tolkningsgemenskap, byggd på emotioner av medlidande (jfr Höijer & Olausson 2003, Höijer 2004). Medlidandet, i kombination med det nationella identitetsskapandet, leder till att man själv kan leva sig in i de drabbades situation – hur det känns att befinna sig på flykt utanför sitt ”hem”, nationalstaten.

- Men de [kosovoalbanerna] vill hem i alla fall.

- Jo, men det vill ju de flesta.
- Det är väl likadant med oss. Om de skulle driva iväg oss så /.../
- Inte skulle man vilja bo i något annat land som flykting inte.
- Nej.
- Det vore nog bara att ta sig hem. Så om man fick hjälp, som de får, då är det nog och packa sig iväg hem, det förstår man ju.

Diskrimineringens ”andra ansikte”, dvs. processerna av inklusion genom ideologiska tankemönster och beteenden är, enligt Mattsson (2005), ännu tämligen outforskad. Den banala nationalismen (Billig 1995) i meningsskapandet – att spontant och oreflekterat betrakta världen genom de nationella (i termer av svensk etnicitet) glasögonen – är dock en verkningsfull mekanism bakom diskriminering och en förutsättning för konstruktionen av ”dom”. Som Kamali (2005) påpekar, är ”andrafiering” av en grupp människor ofta en *oavsiktlig* konsekvens av skenbart objektiva kognitioner och diskurser.

”Dom” – andra

I fallet Göteborgskravallerna är indignationen vägledande i meningsskapandet. Emotionen är intimt förbunden med upplevelsen av att nationalstaten, den föreställda gemenskapen, attackerats av ”dom”, (de utländska) aktivisterna, och orsakat dess förlorade anseende internationellt. Med andra ord förklarar man kravallerna, åtminstone delvis, med det ”utländska inslaget” i demonstrationerna: om inte de utländska demonstranterna tillåtits korsa de svenska gränserna, hade ”attacken” på nationalstaten reducerats betydligt eller helt eliminerats:

/.../ De [demonstranterna] har skämt ut hela Sverige och en del av dem var inte ens svenskar. De kom, de kom från Tyskland /.../ Men det är ändå Sverige som får ta smällen.

- De som kom från andra länder, de var väl inte direkt fredliga demonstranter.
- Nej, nej.
- Utan det var ju huliganer.
- De var här och turistade lite kanske.
- Ja precis, kollade in gatstenarna.

I fallet Göteborgsbranden är ungdomarna med svensk bakgrund, med upplevelser av att per definition vara utesluten ur den drab-

bade gruppen, angelägna om att också distansera sig ifrån denna. Genom olika diskursiva strategier poängterar man att man inte är en av ”dom”:

Jag har inte pratat med så många härute om branden, för jag bor inte här och dem jag umgås med härute har inte några direkta sådana kontakter.

Vi (flickan med svensk bakgrund pekar på sin kompis och utesluter den tredje flickan med invandrabakgrund) umgås inte så mycket med folk från skolan.

I Kosovofallet är det, precis som i övriga två studerade fall, runt den nationella identitetspositionen de ursprungssvenska meningsskaparna konstruerar sitt ”vi”, och identifikationen som följer på medlidandet med de kosovoalbanska flyktingarna relaterar till upplevda likheter mellan dessa och den egna gemenskapen. Det bör ändå noteras, att trots de uppfattade likheterna *inkluderas ändå inte konfliktens offer inom det ”vi” som skapats*, utan detta reserveras för den nationella gemenskapen. Trots en viss grad av identifikation förhåller man sig således ändå i meningsskapandet till de drabbade såsom ”de andra”:

- Sedan är det nog lite med utseendet också. De skiljer sig inte så mycket.
- Och det här med kulturen också. Deras kultur är ändå mer lik våran i många stycken. Det är mera som är likt oss själva. Det är väl alltid så, ju mer nära det är, ju mer likt det är mig själv, desto lättare är det att sätta in sig själv i den situationen.

Ja, jag tittade mest på utseendet på folk så där. Jag tycker att de är så lika oss så att då blir man lite extra berörd. Att det ju kunde vara vi en annan gång.

Konstruktionen av ”dom” baseras i hög grad på föreställda skillnader i graden av civilisation. Genom att kontrastera ”vår” höga grad av civilisation mot ”deras” primitiva vardag kan den egna upplevda gemenskapen tillskrivas ”bättre” egenskaper. Som Kamali (2005: 29) påpekar, skapas – genom konstruktionen av ”dom” – ”en narcissistisk föreställning hos majoritetssamhället. ’Vi’ görs till de bästa i jämförelsen med alla de andra, etniciteterna och nationerna.”:

- Ja, det var väl bra att vi tog hit dem vi kunde så att de slapp bo därnere. Frågan är om de får det så mycket bättre om de stannar kvar här. Det är ju ett helt nytt land, nytt språk.
- Ny kultur och allting.
/.../
- Många vill ju tillbaka.
- Ja, precis. De har allting kvar därnere. Hönsen och...
/.../
- Ja, det är nog svårt för dem som bor därnere som kanske bara var en bonde, eller ja, gått på åkern i hela sitt liv, att komma till ett samhälle som ser ut så här. Då måste de ju börja arbeta med någonting annat i så fall till slut.
- Det är ju liksom, ja, det är nästan hopplöst utgångsläge för att få ett normalt liv.

Samtliga tre fallstudier indikerar således att den nationella identitetspositionen är tillgänglig och används av ursprungssvenska meningsskapare, när de tolkar de olika händelserna. Genom denna identifikation och den samtidiga avgränsningen gentemot ”de andra” kan man säga att de finner *inklusion* i den sociopolitiska gemenskap, som nationalstaten Sverige utgör.

Nationell identitet som exkluderande mekanism

Medan den nationella identitetspositionen på detta sätt förmår inkludera vissa meningsskapare i den hegemoniska gemenskapen, exkluderar den samtidigt andra. I samma situationer kan alltså *gemenskapsbildningar av minoritetskaraktär*, baserade på icke-identifikation med det nationella (svenska), identifieras. Med minoriteter avses här sådana grupper som på olika sätt och i olika sammanhang erfar någon form av konfliktfyllt förhållande till nationalstaten Sverige, där man geografiskt befinner sig. Av resultaten framgår, att detta konfliktfyllda förhållande inträffar när de egna erfarenheterna, föreställningarna och minnesbilderna kolliderar med dem man möter i samhället, framför allt via mediernas rapportering. *Subnationellt* mobiliserade minoritetsgemenskaper formas i fallet Göteborgsbranden såväl som i fallen Kosovokonflikten och Göteborgskravallerna.

I samband med Göteborgsbranden har en klyfta uppstått, eller accentuerats, mellan gruppen ”invandrare” och gruppen ”svenskar”. Denna klyfta avspeglas på många sätt, inte minst genom skillnader i sätten på vilka man tillskrivit branden olika typer av betydelser.

Detta förhållande kan förstås i termer av identitetsskapande, där gruppen av ungdomar med invandrarbakgrund sluter sig samman i en tolkningsgemenskap baserad på invandraridentiteten. I denna gemenskap är föreställningen om branden som ett rasistdåd förhärskande, och den förklaringsmodell som frekvent förekom i medierna i det initiala skedet (SOU 1999:68) accepteras och införlivas i det egna meningsskapandet. Orsaksförklaringen ger näring åt kategoriseringarna i ”vi och dom” – ”invandrare och svenskar”:

De flesta har samma uppfattning som vi om orsaken till branden. I alla fall invandrare. En del svenskar också.

Det verkar som om det är så mycket polisen döljer fortfarande. De kanske inte vill säga att det var anlagt för då kommer det att skapa värsta kriget mellan ungdomarna. Det kommer att bli kaos om det kommer fram. Så jag tror nog att om branden är anlagd, så döljer polisen det eftersom de är rädda för att det kommer att bli krig mellan svenskar och invandrare.

Tolkningsgemenskapen, byggd på invandraridentiteten, grundas på ett markant avståndstagande från den svenska nationella gemenskapen. Det nationella tycks förknippas med rasism och främlingsfientlighet. Kopplingen mellan ”rasister” och ”svenskar” är dock inte outmanad utan man försöker genom kommunikationen att avlägsna sig ifrån den. Man för ett slags argumentation gentemot en ”osynlig” motdebattör, antagligen den förhärskande föreställningen om att Sverige och svenskarna, definierade i termer av etnisk tillhörighet, står för rasism och främlingsfientlighet:

Jag hatar ju inte hela Sverige bara för att jag tror att det är rasister som anlagt branden. Om det är en svensk som är skyldig behöver man ju inte hata alla svenskar för det.

Invandrarna skrev ju också skyltar där det stod ”sextio döda, det är nazisternas fel. Vi ska slå sönder, vi ska hämnas”, eller någonting sådant. Skyltarna fanns överallt, framför allt på stället [brandplatsen]. Men det var inte mot svenskarna, bara mot rasisterna – att vi skulle hämnas.

Det konfliktfyllda förhållande, som minoritetsgemenskapen upplever i detta sammanhang gentemot den nationella omgivningen, kommer också till uttryck i form av misstro gentemot svenska myndigheter. Man menar exempelvis att polisen försökt dölja brandens orsaker. Denna tolkning bygger med stor sannolikhet på rädslan för att vara utsatt för någon typ av maktövergrepp

(Nohrstedt och Nordlund 1993) där de ansvariga myndigheterna, i egenskap av svenska sådana, vill tona ned det rasistiska hotet:

Andra länder ville hjälpa dem med utredningen. De tackade nej. Jag förstår inte varför. Det känns som om det är något de döljer.

Det verkar som om det är så mycket polisen döljer fortfarande. T.ex. det där med EU:s styrka som skulle försöka forska och ta reda på orsaken. Det blev helt tyst om det.

Även i Kosovofallet avvisas den nationella identitetspositionen av flera grupper. Framför allt är det den serbiska gruppen, som upplever en konfliktfylld relation gentemot den nationella omgivningen. I citatet nedan inkluderar man inte sig själv i den nationella gemenskapen, som omnämns i termer av ”de” och ”ni”:

/.../ Folk här i Sverige är okunniga om kriget. Ni har ingen uppfattning om kriget. Ni var inte i andra världskriget heller. Det är därför man har så mycket nazism här, eftersom de inte vet vad det betyder att vara rädd.

Inte heller gruppen med afrikansk bakgrund, som intervjuades i Kosovofallet, identifierar sig i detta sammanhang med den nationella gemenskapen. Detta blir tydligt genom konstruktioner i tredje person som ”svenskarna” i citatet nedan. Här får de nationella medierna, vilka gruppen hårt kritiserar, representera den nationella gemenskapen:

/.../ Svenskarnas sätt att göra reportage om tredje världen – jag vill inte säga bara Afrika. /.../ Det [tredje världen], är nästan som något man kan ha lite avstånd till men tycka om, älska, men ha avstånd till. Man tycker om dem, det är synd om dem, de går barfota, de har inte att äta – men samtidigt måste vi ha lite avstånd till dem, så att de är glada och nöjda med det här.

Det är den afrikanska identitetspositionen, ”vi”, som här aktualiseras, vilket indikerar att man inte enbart upplever ett utanförskap i den nationella omgivningen utan även i förhållande till den europeiska, ”ni”:

Vi i Afrika har /ohörbart/, vi har ingen militär styrka, men viljan finns – det skulle aldrig hända något sådant. I Europa har ni mer pengar, ni har allt, men ni gör ingenting.

I fallen Kosovokonflikten och Göteborgsbranden baseras de subnationellt förtätade minoritetsgemenskaperna på icke-svenskt ur-

sprung. I det förra fallet handlade det i första hand om mobilisering inom den *etniska* gemenskapen, medan minoritetsgemenskapen i det senare byggde på identifikation med gruppen *invandrare*. I fallet Göteborgskravallerna är dock inte det subnationella identitetskapandet i första hand relaterat till ursprung. Istället är det gruppen *aktivister*, som känner sig exkluderade från och orättvist bedömda av den omgivande nationella gemenskapen:

/.../ Nästan alla jag har pratat med, speciellt just efter mötet, de hade helt andra åsikter än vad jag har. Jag har fått höra allt möjligt från att "vaddå? Polisen skulle ju ha tagit i hårdare. De kunde lika gärna ha skjtit ner flera stycken, så hade de minsann fått bukt med det problemet". Att så fort någon slåss, så är det det som är problemet. De förstår inte varför de slåss och de har inte brytt sig om att sätta sig in i några sakfrågor heller. /.../ De har alltså blivit så påverkade av mediabilden och hela den här strukturen /.../.

Ja, i de diskussionerna så har man ju kunnat uttyda ganska väl hur stor betydelse, vad som stått i tidningarna, hur stor betydelse det har fått för opinionsbildningen. Jag har pratat med jämnåriga vänner som ändå inte är födda i farstun, och de har verkligen inte trott på mig när jag berättat vad som hänt. "Nej, det stod så här i Aftonbladet" och "Det stod så här i Expressen" och "Men DN skrev ju så här", "Så där kan det inte ha gått till", "Jo, men det var så att jag var där och såg det själv". Nej, det var väldig skepsis. /.../

Man ansluter sig inte till det försvar av den nationella gemenskapen, vilket respondenterna som enbart tagit del av händelserna via medierna bygger upp sitt meningsskapande kring. Det är aktivisterna man identifierar sig med och det är deras perspektiv som används i skapandet av identitet och betydelse i sammanhanget; i citatet nedan den 19-åring som skottsbadades, då polisen i tumultet öppnade eld:

Och just den kvällen då kände alla /19-åringen/. Alla kunde ha varit /19-åringen/. Alla kunde ha varit /19-åringen/ oavsett om man kastat sten eller inte. Alla kunde ha varit den killen som fick ett skott i benet. Alla kunde ha varit de som sprang i folkmassan som polisen sköt emot. Det var ju civilpersoner och vanliga göteborgare. Det var fotografer. Det var vem som helst i den där folkmassan som sprang. Det kunde ha varit vem som helst i Sverige som var i Göteborg. Det fanns inget sikte, inget mål med det. Vem som helst.

Inte heller den intervjuade gruppen med somalisk bakgrund skapar mening kring kravallerna och EU-mötet utifrån de nationella (svenska) perspektiven. Avsaknaden av nationell (svensk) identifikation innebär, att tolkningen av situationen skiljer sig från övriga åskådare. Det är den somaliska och afrikanska identiteten som aktualiseras, och dessa gemenskaper som inkluderas i "vi"-konstruktionen, vilken i sin tur kontrasteras mot "dom", européerna och svenskarna:

- Ja, jag tror att det berör oss, inte bara här i Sverige utan i mitt gamla land, Somalia. Tyvärr är vi beroende av de stora ländernas makt och deras hand att hjälpa oss. När de försöker bygga upp muren och isolera den andra delen av världen känns det väldigt hårt /.../ Även om svenskarna tänker och tycker olika [än EU] så kommer de att vara tvungna att hänga med.
/.../
- /.../ Om vi pratar om Afrika till exempel, så kan vi ju aldrig bli oberoende för de här européerna ser ju till att vi ska vara beroende av dem hela tiden. /.../

Ordvalet "svenskarna" i citatet nedan indikerar återigen ett avståndstagande ifrån den nationella omgivning i vilken man geografiskt befinner sig. I och med att man inte finner sina identifikationer nationellt, med det svenska, har man heller ingen känsla av att nationalstaten behöver "försvaras" mot demonstranterna som "attackerat" den:

Jag kan tycka att svenskarna är bortskämda. Som man har haft det hundra år tillbaka, inte varit med i något krig. Man har tagit det här med demokrati för givet. Men om man jämför det land jag kommer ifrån, där vi hade arrangerade demonstrationer – det var ju inte frivilligt, du måste vara med. Att vi fyra skulle kunna gå till den eller den ambassaden och ta med lite banderoller det skulle vi inte ens drömt om. Det här skulle aldrig hända i Somalia. Svenskarna är bortskämda med att det bara är att säga sin åsikt – man blir inte ihjälskjuten.

Resultaten ger således vid handen, att det är långt ifrån alla individer och grupper inom de nationella gränserna, som faktiskt involveras i det nationella, svenska ideologiska tänkandet, och därigenom upplever inklusion i den "svenska" gemenskapen.

Medierna och de exkluderade minoriteterna

Av studien framgår, att gemenskapsbildningarna av minoritetskaraktär relaterar till ett konfliktfyllt förhållande till den nationella omgivningen. Förhållandet tycks vara nära förbundet med dessa minoriteters *upplevelser av exklusion i de nationella medierna*. Detta gäller emellertid inte för invandrargemenskapen i fallet Göteborgsbranden, där den lokala karaktären av det som inträffat innebär att andra meningsskapande resurser, t.ex. kommunikation med andra ungdomar och myndigheternas informationsmöten i de drabbade skolklasserna, kanske får större betydelse för konstruktionen av identitet och mening än medierapporteringen. Ungdomarna som intervjuats om Göteborgsbranden betraktar snarast medierna som en neutral "kanal" mellan myndigheterna och medborgarna. Trogligtvis åtnjöt man också, i samband med branden, en medial *inklusion* som man inte var van vid. Det finns anledning att anta, att känslan av att vara synliggjord i den nationella omgivningen var påtaglig inte minst initialt, då medierna behandlade en fråga (SOU 1999:68) man kände starkt engagemang i, nämligen rasismen. Mycket talar för, som föregående avsnitt visat, att det just var denna fråga som aktualiserat den konfliktpräglade relationen till nationalstaten i detta fall.

I de övriga studerade fallen tycks minoritetsgemenskapernas egna föreställningar och erfarenheter ha "frontalkolliderat" med mediernas representationer. När en sådan kollision uppstår avvisas mediernas budskap, eftersom man som meningsskapare varken känner sig adresserad eller representerad på ett godtagbart sätt. Så upplever exempelvis den serbiska gruppen, som intervjuades i fallet Kosovo-konflikten, sin etniska grupp vara exkluderad från och förtryckt av "resten av världen". Man "ville inte titta på de svenska medierna" som man tyckte porträtterade den serbiska gruppen i fiendetermer:

- De [medierna] målar upp en bild av serber. Som att serber är sådana som äter småbarn.
- Man får ju inte säga att man är serb.
- Det är ju det som är problemet också. Att man alltid tar det värsta. Visst finns det idioter. Men det finns svenska, amerikanska idioter också. Dem tar man och sedan generaliserar man ett helt folk efter dem.

Dessa upplevelser av att, i en specifik situation, missrepresenteras av de svenska medierna och som en följd av detta känna sig

missförstådd av och exkluderad från den nationella gemenskapen, innebär att förtroendet för medierna rubbas i sina grundvalar. Erfarenheten av, som man upplever den, felaktig och vinklad rapportering får till följd att man inte längre tror på någonting av det som medierna förmedlar:

Det största problemet är att vi inte alls har förtroende för media. Men före kriget, före Bosnien, då tänkte man inte. Du är inte direkt inblandad, vaddå Bosnien, tänker du som nordbo. Det största problemet för dig är att du inte får åka till Adriatiska havet. Men ingenting mer.

På samma sätt framhåller den i Kosovofallet intervjuade gruppen med afrikanskt ursprung, att man inte accepterar det svenska medieinnehållet. Erfarenheterna av att den egna upplevda gemenskapen, den afrikanska, blivit undermåligt och missvisande representerad, gör att man avvisar det nationella medieinnehållet generellt:

- Jag har tittat på svenska medier. Och då kopplar jag det direkt till mitt eget hemland, Afrika, kontinenten jag kommer ifrån. Jag tycker att svensk media är väldigt dålig.

I: På vad sätt?

- /.../ Vi kan ta AIDS som exempel. Man säger att om tre år kommer 75% av hela afrikanska befolkningen att få sjukdomen. (alla småkrattar)
- Vad är det för cirkus? Det är inte sant, att 75% av den afrikanska befolkningen har den där sjukdomen. /.../ Sedan kommer svenskarna med nyheter från Jugoslavien. Jag tror att det är lika falskt.

Den i fallet Göteborgskravallerna intervjuade gruppen med somalisk bakgrund känner gemenskap med "de förtryckta" i de globala maktstrukturerna och i egenskap av invandrare också i de nationella. Genom dessa identifikationer betraktas demonstranterna som gemenskapens "representanter"; man talar om aktivisterna i termer av "våra kompisar" pga. deras engagemang för global rättvisa och ställningstagande för "de förtryckta" i världen. Eftersom gruppen upplever att representanterna för den egna upplevda gemenskapen i sammanhanget, aktivisterna, porträtterats missvisande och osakligt i de nationella medierna, avvisas också dessas rapportering:

Det värsta är medierna, som är hemska tycker jag. Polisen skulle granskas, men man kan tro att de är på polisens sida. Det var ingen oberoende granskning, de bara följde den bild som skulle nöja polisen. Och hela tiden handlade det om våldet som de här ungdomarna gjorde. Medierna måste använda en annan metod, de ska inte bara försvara po-

lisen, de ska ta upp fakta och försöka berätta allt vad som hände, men det gör de inte. Jag tror att svensk media behöver utvecklas. Den är nästan död.

Bland dessa grupper med invandrarbakgrund, som upplever det konfliktfyllda förhållandet till den nationella omgivningen, kan "förtroendekrisen" (Boltanski 1999: 177, förf. översättning) relaterad till de nationella medierna vara i det närmaste total. Det är vanligt att tillskriva dessa medier en väsentlig roll i det offentliga rummet, och argumentera för deras betydelse för känslan av inklusion i de nationella demokratiska processerna. Som Morley (2000) påpekar, innebär detta att de människor, händelser och ting som exkluderas ifrån de nationella medierna, också exkluderas ifrån den symboliska nationella gemenskapen. *Det existerar följaktligen, parallellt med den etniska majoritetsgemenskapen, subnationellt förtätade minoriteter med invandrarbakgrund, som exkluderas från den symboliska nationella gemenskapen, vilken de nationella medierna representerar.*

Mekanismerna av exklusion i de nationella medierna är emellertid inte verksamma enbart gentemot invandrade svenskar, utan drabbar även andra typer av minoritetsgemenskaper på det subnationella planet. I fallet Göteborgskravallerna är det de intervjuade aktivisterna, som i första hand drabbas av processerna av exklusion i medierna, då de upplever mediernas representation av den egna gruppen som felaktig och missvisande. Som en följd av detta menar de att de blivit missförstådda av, och uteslutna ur, den nationella gemenskapen:

I: Kände ni att ni kunde lita på det som rapporterades?

- Nej. (skratt)
- /.../
- Nej, det gick inte att lita på ett ord. Man svor när man slog på TV:n när man kom hem på kvällen och skulle lägga sig.
- Det var en sån oerhörd frustration.
- Man var så arg: "Ser mamma det här på TV?"
- Precis /.../ Man var ju väldigt orolig för hur andra människor som inte var där skulle uppfatta det de såg på TV. Vi satt ju och ringde hem och sa "Nu kommer ni att se detta och detta på TV, men det som visas är inte hela bilden. Det här är utvalda delar för att främja poliserna i deras agerande."
- Jag har försökt /.../ att faktiskt medvetandegöra folk om hur det faktiskt var. Eftersom media inte har gjort det känner jag det som ett personligt uppdrag. /.../ Många har man mött som är så

stängda och ska bara anklaga en, och media har hjälpt dem och gett dem argument för att ge sig på en stackare.

Situationer präglade av ett konfliktfyllt förhållande till den nationella omgivning i vilken man geografiskt befinner sig, de nationella medierna inkluderade, kan följaktligen föranleda olika typer av minoritetsgrupperingar. Det är inte givet att det är grupper, bestående av personer med invandrabakgrund, som drabbas. Därför är det rimligt att anta, att *mekanismerna av exklusion i mediernas sätt att representera världen är generella och drabbar grupper med erfarenheter av att vara orättvist behandlade av den hegemoniska gemenskapen*. Det finns dock skäl att tro, att individer och grupper med invandrabakgrund är överrepresenterade i de subnationellt förtätade minoritetsgemenskaperna, eftersom den etniska majoritetsgemenskapen tillåts monopolisera de nationella medierna under täckmantel av universalitet:

The imagined community is in fact, usually constructed in the language of some particular ethnos, membership of which then effectively becomes a prerequisite for the enjoyment of a political citizenship within the nation-state. (Morley 2000: 18)

Det kan alltså förhålla sig så att de mekanismer, som ligger till grund för de upplevda exklusionsprocesserna, till stor del handlar om konstruktionen av *en nationell (svensk) identitetsposition* i medierna. Billig (1995), som studerat bl.a. "vi"-konstruktioner i brittisk press, menar att medierna reproducerar den nationella gemenskapen på olika "vardagliga" och därför omärkbara sätt. Detta sker exempelvis genom väderrapporter där alltid "vår" nation placeras i centrum, genom nyheter om sport där de nationella framgångarna och motgångarna fokuseras, och genom "domesticering" av nyheter – att ge dem nationella vinklingar. På så sätt anpassas rapporteringen till en tänkt publik sammanfallande med den etniska majoritetsgemenskapen (jfr Clausen 2004; Gurevitch, Levy & Roeh 1991; Riebert 1998). Billig (1995, förf. översättning) kallar dessa mekanismer i mediernas sätt att representera världen "banal" nationalism, och skiljer den på så sätt från "het" nationalism, som förknippas med högerextremistiska grupper. Den banala nationalismen vilar, menar Billig, på ideologiska grunder av värderingar, föreställningar, vanor och representationer, och reproducerar nationen och dess medborgare dagligdags.

Den banala och ideologiska nationalismen tycks styra ursprungssvenska meningsskapares tolkningar i specifika riktningar – det råder ett konfliktfritt förhållande till den nationella omgivningen, och drivkraften att försvara den nationella gemenskapen är påtaglig. Samma situationer kan emellertid också, för andra gemenskaper inom de nationella gränserna, generera ett konfliktfyllt förhållande till denna omgivning. Den nationella identitetspositionen som inkluderat vissa, upplevs i dessa fall som både hotfull och diskriminerande gentemot den egna aktualiserade identitetspositionen. Den banala nationalismen i de nationella medierna kan alltså betraktas som en betydande mekanism för social och politisk exklusion.

Upplevelser av att vara ”dominerad” eller ”förtryckt” i olika, gentemot den nationella omgivningen konfliktfyllda situationer, leder således till mer eller mindre konsistenta subnationellt mobiliserade minoritetsgrupperingar. Jag vill dock argumentera för att *dessa dissident gemenskaper bör betraktas, inte som problem, utan som tillgångar för det demokratiska systemet*, givet att man betraktar detta system som beroende av aktiva, ifrågasättande och engagerade medborgare. Detta argument stöds av följande två avsnitt, vilka visar att identifikation med den hegemoniska gemenskapen, den nationella, i allt väsentligt leder till oreflekterad reproduktion av nationella maktstrukturer, medan subnationell identifikation innebär ett meningsskapande, oppositionellt i förhållande till dessa.

Reproduktion i nationell majoritetsgemenskap

Analyserna visar att den banala och ideologiska nationalismen, som identifierats i meningsskapandet, får konsekvensen att *de nationella offentliga maktstrukturerna tilldelas oreflekterad legitimitet*. Fallet Kosovokonflikten visar exempelvis att den ideologiska nationalismen – den omedelbara identifikationen med den svenska gemenskapen – *förhindrar* gemenskapen att ifrågasätta den nationella *politiska eliten*. Traditionell svensk ”pacifistisk” utrikespolitik med dess fokus på humanitär verksamhet legitimeras i stor utsträckning och betraktas som ”vårt” sätt att handskas med avlägsna konflikter, en tolkning som understöds av den medierade medlidandediskursen:

Hjälpte vi inte till? Hjälpte vi inte på vårt sätt? Ja, vi tog ju emot folk.

Ingen av de ursprungssvenska grupperna ger uttryck för åsikter om att Sverige, gemenskapen man i detta sammanhang identifierar sig

med och konstruerar sitt "vi" kring, haft möjligheter eller ens varit kapabelt att agera på annat sätt än i form av humanitär verksamhet av olika slag:

I: Kunde Sverige ha deltagit mer aktivt i konflikten?

- Nej, inte Sverige.
- Det skulle i så fall vara i egenskap av FN-land. FN-trupper. Men inte, nej...Vi kan ju inte sådant.

(skratt)

- Men däremot är vi väl ganska duktiga på Röda Kors-hjälp. Alla de här flyktinglägren. Där behövs ju alltid medicin och mat.

/.../. Man skall väl varken säga bu eller bä, eftersom Sverige är neutralt. Det är ju för att Sverige är ett så litet land, så vi kan inte göra så mycket åt det i alla fall. USA bryr sig inte om det. Men det är bättre att inte uttala sig alls. Man ska väl i princip inte göra något annat än att hjälpa de behövande, med pengar alltså – offren då – inte kriget.

Humanitärt bistånd betraktas således som del av den naturliga ordningen av dem som identifierar sig nationellt och ifrågasätts inte. Det förekommer följaktligen inte någon form av opposition gentemot rådande ordning. Den ideologiskt betingade föreställningen om svensk utrikespolitisk handling, understödd av mediernas inuit till empatiska tolkningar, ger inte utrymme för någon annan form av politisk handling än den humanitära. Humanitär verksamhet i en konflikts efterdyningar skall inte här på något sätt fördömas. Dock bör det poängteras, att denna typ av meningsskapande inte bara legitimerar och reproducerar traditionell svensk utrikespolitik utan riskerar också att osynliggöra andra former av politisk handling, t.ex. diplomatiska ansträngningar i syfte att förhindra eller stoppa en konflikt.

Den politiska eliten går relativt fri från ifrågasättande och kritisk granskning även i fallet Göteborgskravallerna, eftersom den initiala medierapporteringen aktiverat ett meningsskapande som fokuserar på våldet och inte på EU-mötet. Den politiska elitens förehavanden skymms på så sätt bakom den uttrycksfulla antagonism, som riktas mot aktivisterna pga. att de, som man upplever det, var skyldiga till att den nationella gemenskapens rykte svärtats internationellt. Våldigt få av respondenterna, som enbart tagit del av händelserna via medierna, kan över huvud taget minnas vad för slags politisk sammankomst som ägde rum, och vad demonstrationerna handlade om:

- De demonstrerade väl mot, ja vad fan heter det, etablissemanget.
/.../
- Jag har nog ingen pejl egentligen om vad, jag vet inte egentligen hur det gick till.
- Nej, inte jag heller.
- Det enda jag har fattat det var att det var EU, nåt toppmöte, och sedan att det var en massa demonstranter och sedan blev det kaos och att de förstörde. Ja, allt det här som man såg på TV då. Jag vet inte varför, nej det tror jag inte jag vet.

Även om det inte finns några garantier för att minnet av de politiska förehavandena skulle ha varit klarare om medierna låtit bli att ge prioritet åt våldet, kan man ändå argumentera för att fokuseringen på kravallerna och den därpå följande antagonismen i meningsskapandet, riktad mot aktivisterna, givit upphov till en metakonflikt mellan två grupper av medborgare – åskådarna och aktivisterna. Denna *metakonflikt* kan betraktas som fördunklande av de politiska processerna, att den har *skyddat* EU-mötet från insyn, vilket i sin tur resulterar i att de politiska maktstrukturerna kunde förbli outmanade.

Resultaten tyder dessutom på, att de *nationella medierna* och deras relation till såväl nationella som globala politiska makthavare i stora drag ges oreflekterad legitimitet genom den ideologiska och banala nationalismen i meningsskapandet. Man kan visserligen konstatera en uttalad mediekritik, där medvetenhet visas om exempelvis propagandans existens. Kritiken berör emellertid inte de nationella mediernas mer generella strukturer och logik. Tvärtom tilldelas exempelvis nyhetsvärderingen – att sensationella och våldsamma händelser ges prioritet i rapporteringen – oreflekterad legitimitet. Man tar för givet att det är sådana nyheter, som människor i första hand är intresserade av:

- Men, man förstår att media visar våldet. Det var ju det som många gnällde på så här efteråt, att de bara visade våldet. Men, det är ju inte så konstigt att de gör det. Så är det ju med allting, liksom.
- Det blir ju det som får mest uppmärksamhet.
- Ja, det är ju inte så konstigt heller, tycker jag.

Bland dem, som identifierar sig med nationen i de studerade sammanhangen, förekommer det heller ingen reflektion kring svenska mediers relation till den politiska eliten, vare sig den nationella eller globala.

På samma sätt som de nationella medierna och den politiska eliten ges spontan legitimitet, åtnjuter också de *nationella myndigheterna* ett oreflekterat förtroende. Fallet Göteborgskravallerna fungerar som exempel på detta då polismakten, i egenskap av symbol för den svenska gemenskapen, spontant beskrivs som en god och rättvis kraft i samhället:

/.../ Och då måste man ju som svensk... måste jag verkligen kunna tro att polisen gör sitt bästa, de är ju vårat...

Detta är en tolkning man är ovillig att förändra. Medierapportering, som så småningom indikerade någonting annat, avvisas och anklagas för "hetsjakt" mot polisen. Inte heller modifieras tolkningen av nyheter om skottsskadade demonstranter eller om massarresteringar. Istället legitimeras polisens handlingar genom olika förklaringsstrategier, i vilka den besvärliga situationen med aggressiva aktivister ges stor betydelse:

- Jag vet ju att det var nån kille som blev skjuten, men jag vet ju inte liksom...
- Han stod ju och kastade gatstenar mot polisen. Men grejen är ju att han utgör inget direkt hot, menar de, precis när polisen skjuter för då har han vänt sig om. Men innan har han ju precis suttat två stora gatstenar mot polisen och det är väl då... en polisman ligger alltså ner. /.../ Ja, men det tycker jag var helt rätt [att polisen sköt].

På liknande sätt som i fallet Göteborgskravallerna, visar studien av Göteborgsbranden att nationella myndigheter – räddningstjänst och polis – ges spontan legitimitet bland de respondenter, som identifierar sig med den svenska gemenskapen och känner behov av att försvara den. I sin roll som representanter och symboler för denna gemenskap, betraktas dessa myndigheter som "goda" och i allmänhetens tjänst, och deras information accepteras också utan tvekan eller ifrågasättande. Kritik som riktas mot dessa myndigheters arbete på brandplatsen avvisas och förkastas. Den övergripande uppfattningen om myndigheterna bland dessa respondenter är att "det var fel att anklaga dem, de gjorde bara sitt jobb".

Slutsatsen av detta är att *identifikation med och känsla av inklusion i den hegemoniska gemenskapen, den nationella, leder till att offentliga maktstrukturer ges oreflekterad legitimitet*. Som Billig (1995: 6, 175) påpekar, skall "banal" nationalism inte förväxlas med en "oskyldig" sådan enbart utifrån skälet att den tycks vara våldsbe-

friad till skillnad ifrån ”het” nationalism. Den banala nationalismen måste tvärtom alltid betraktas i sitt sammanhang av maktrelationer: ”National identities are rooted within a powerful social structure, which reproduces hegemonic relations of inequity”.

Opposition i subnationell minoritetsgemenskap

Man kan emellertid identifiera en helt annan typ av meningsskapande kring de tre fallen bland de subnationellt förtätade minoritetsgrupperingarna; de som i dessa sammanhang upplever ett konfliktfyllt förhållande till den nationella omgivningen. I alla tre fallen skapar de olika minoritetsgemenskaperna mening på ett oppositionellt sätt jämfört med de respondenter som upplever inklusion i den nationella gemenskapen och i relation till nationella maktstrukturer. De grupper, som *inte* i sammanhanget finner sina identifikationer med den svenska gemenskapen, kritiserar exempelvis det svenska politiska handlandet i Kosovofallet. Medan den nationella ideologin omfattar en form av självklarhet beträffande humanitär verksamhet som svensk politisk handling, framkommer kritik mot en sådan hållning i dessa minoritetsgemenskaper. Så kritiserar den ursprungsafrikanska gruppen Sverige för politisk passivitet. Konstruktionerna av ”vi” i citatet nedan indikerar återigen känslan av inklusion i den afrikanska gemenskapen, och exklusion från den svenska:

Det var [i det nyss visade TV-inslaget] två, tre meningar om statsministerns reaktion. Även om det vore i tredje världen – vi som ingenting kan göra – tror jag säkert att det skulle bli minst en sida av reaktioner. De skulle säga om de var för eller emot. /.../ Men, det här visar att Sverige inte har någon möjlighet att påverka, de kan inte göra någonting i världen. Ett land som har allt, som borde kunna påverka på ett sätt eller ett annat. Det visar Sveriges position.

Även gruppen med serbisk bakgrund uttrycker kritik mot det svenska, som man uppfattar det, uddlösa politiska handlandet:

De säger att statsminister Göran Persson beklagar [NATO:s bombningar] och så vidare, men det är bara för att försvara sig och ta avstånd. De vill säga till alla serber att lugna ner sig: ”Ni behöver inte göra terroristattacker här i Sverige, vi tog avstånd, vi är neutrala”.

Gruppen med kosovoalbansk bakgrund är likaledes missnöjd med det svenska politiska handlandet, som man menar kommit till uttryck i ett alltför sent skede av konflikten. Man anser att preventiva åtgärder i syfte att kväva den pyrande konflikten åsidosatts:

Om vi analyserar före detta Jugoslavien, har vi många signaler som givits till Sverige och till **alla** i Europa. Vi är flyktingar som började komma 1989. Om allt som de nämnt om varför de lämnat sitt land hade analyserats lite mer, kan jag tänka mig att konflikten inte hade blivit så stor /.../. De trodde inte på oss, de trodde mer på Belgrad.

Minoritetsgemenskaperna utmanar och ifrågasätter även de nationella mediernas roll och funktion. Deras gemensamma upplevelser av att vara illa såväl behandlade som representerade av de svenska medierna tycks ha resulterat i en ”internaliserad” mediekritik, vilken riktas mot mediernas generella struktur och logik. Det är också bland minoritetsgemenskaperna som opposition och kritik mot de nationella mediernas relation till de globala maktstrukturerna kan identifieras. Grupperna med kosovoalbansk, serbisk och afrikansk bakgrund i fallet Kosovokonflikten är överhuvud – trots stora skillnader i meningsskapandet för övrigt – starkt kritiska mot de svenska medierna på grund av, som man menar, deras osjälvständiga roll gentemot USA och Storbritannien:

/.../ De spelar in och gör reportage, och det blir säkert skitbra därnere. Men sedan är det något filter på vägen. Man vill måla upp en bild, som på nåt sätt skall imponera på USA och England, som står bakom.
(Man med serbisk bakgrund)

/.../ Det [medierapporteringen] var korrekt, när de väl började rapportera. Det var korrekt, men för sent. Sverige skulle skicka lite mer journalister till krisområdet, och inte bara få uppgifterna från TT eller andra länder. /.../ Svensk media går alltid ett steg bakom amerikansk. Som om de tittar först hur USA och Storbritannien gör. Jag önskar att de gick lite mer jämsides.
(Man med kosovoalbansk bakgrund)

- Det stämmer om medierna i Sverige. Det är väldigt dåligt. Först är de inte oberoende, de är beroende.

/.../

- När man tittar på nästan alla bilder som kommer ut. Det är samma bilder /.../ Svenskarna har inga original. Vi tar kriget i Kosovo, som exempel, Kinas ambassadbombning: vad är sanningen? Alla har sagt exakt vad USA vill att de skall säga. Än i dag. Än i dag. Svenskarna har aldrig gjort något för att

ställa frågan till kineser, till exempel frågat ”vad är sanningen?”. (Man med afrikansk bakgrund)

På samma sätt menar den i fallet Göteborgskravallerna mobiliserade minoritetsgemenskapen av aktivister, att de nationella medierna intagit en alltför okritisk roll gentemot den europeiska politiska eliten. Medierna görs ansvariga för svenskarnas, som man tycker, missuppfattning av det som inträffat och anklagas för att ha förstärkt den förgivettagna föreställningen om den ”goda” svenska polismakten:

- När det inte är om våldet, då glorifierar man [medierna] EU-toppmötet, berättar om de demokratiska framgångarna för EU-toppmötet, låter Göran Persson försvara det demokratiska EU-toppmötet.
- Ja.
- Som tjugotusen andra just där i Göteborg tycker är precis tvärtom.
- Odemokratiskt.
- /.../
- Ja, ensidig rapportering helt enkelt, och samtidigt också en klapp i ryggen för Persson och resten utav alla EU-toppolitiker som satt där och diskuterade, och polisens agerande.

Det är inte enbart den politiska eliten och de nationella medierna, som kritiserats och ifrågasätts av minoritetsgemenskaperna, utan även de svenska myndigheterna. I fallet Göteborgsbranden ger inte de respondenter, som identifierar sig med invandrargemenskapen, polisen och räddningstjänsten samma spontana legitimitet som de ursprungssvenska gör. För denna gemenskap finns det inget behov av att försvara de nationella symbolerna och representanterna. Tvärtom ifrågasätts både deras verksamhet och information:

Man tror att de [myndigheterna] ljuger när de säger att de gjorde allt de kunde, eftersom man fick höra från en kompis som var med i branden att hon kröp därutån – hon kunde inte gå eftersom andra hade klivit på henne. Hon bad om hjälp men de bara stod där och ville inte hjälpa till. De bara sa att ”nej du får vänta” och sedan stod de bara där och tittade /.../ de var saktfärdiga. Jag tror ju inte att hon går och ljuger, man ljuger inte om sådant – vad tjänar hon på det /.../ jag menar att det är konstigt när en person som varit på festen säger något annat än vad polisen säger.

Det de sa när de var här var det ingen, precis ingen, som trodde på. Den informationen de gav oss var på något sätt till för att få allting att bli så där heligt och lugnt, för alla var jättearga och det var som om de var här för att lugna ner oss och få oss att tro på det de gör. Det var

jättemånga frågor som de inte ens svarade på. /.../ De ville bara konstatera att branden inte har något med rasism eller något sådant att göra – det ville de sätta stopp för, det är uteslutet. Men varför är det det? Bor man i Göteborg så har man ju sett en massa rasistiska grejer.

Samma opposition gentemot de svenska myndigheterna, i detta fall polismakten, kan återfinnas i minoritetsgemenskapen av aktivister i fallet Göteborgskravallerna. Meningsskapandet i denna gruppering ger inte på något sätt spontan legitimitet åt den nationella polismakten. Tvärtom är det polisens, som man menar, provokativa beteende som betraktas som orsak till skadegörelsen och det eskalerande våldet:

Som jag ser det så var det mycket polisens agerande som liksom drev fram, de triggade igång en våldsspiral som bara ökade, så därför skulle jag också vilja säga att de är de främsta våldsverkarna under Göteborg /.../

I den ursprungssomaliska gruppen, som intervjuades i fallet Göteborgskravallerna, skapar man mening kring kravallerna genom konstanta återkopplingar till den egna upplevda identiteten som ”dominerad” och ”förtryckt” i den nationella (svenska) omgivningen. Genom dessa identifikationer kommer den svenska polisens agerande under starkt ifrågasättande:

Jag har läst nånting om hur polisen behandlar folk som är mörkhyade. Till exempel att det var en incident i Trollhättan där det var några somaliska ungdomar som var inblandade i nånting. Då skrev polisen direkt i sina utredningar, i stället för att skriva mörkhyade, att det var två negrer. Allt det här gör ju att man inte har förtroende för polisen och det tycker jag är synd. Man skulle tycka att den svenska polisen är den bästa polisen

För de subnationellt samlade minoritetsgemenskaperna är det kort sagt ingenting ”naturligt” över att de svenska myndigheterna fungerar klanderfritt i allmänhetens tjänst.

Sammanfattningsvis kan man konstatera, att viktiga mekanismer bakom nationalstatens hegemoniska position synliggörs genom analyserna. Känslan av tillhörighet till denna gemenskap, som kommer till uttryck genom den banala nationalismen, relaterar intimt till den spontana och oflekterade reproduktionen av de offentliga maktstrukturerna. Det är främst inom minoritetsgemenskaperna, som ifrågasättande och opposition i egentlig mening kan konstateras. Med anledning av analyserna är det rimligt att argumentera

för, att *demokratiska processer, byggda på aktivt medborgerligt deltagande, inte tjänas bäst genom känslan av tillhörighet*, som innebär att maktstrukturerna förblir ogranskade och ges spontan legitimitet, *utan snarare genom det motsatta*. Det är när den hegemoniska gemenskapen studeras utifrån och från ett konfliktperspektiv, som potentiella brister och ojämlikheter kan upptäckas. Man kan som Mouffe (1995a; 1995b; 2003) hävda, att *konflikter och antagonismer* är naturliga konsekvenser av ett samhälle med utvecklad pluralism och därför konstituerande för ett fungerande demokratiskt system. Att ett samhälle förlorat all sin antagonism och konfliktbenägenhet, betyder inte att det uppnått det optimala demokratiska stadiet – snarare tvärtom. Konklusionen av ett sådant resonemang är att *det aktiva medborgarskapet lokaliseras bäst i konflikt, bland grupper som erfar exklusion och förtryck i olika situationer* (jfr t.ex. Aronowitz 1995; Laclau & Mouffe 1985; Scott 1995).

Diskursiva bryggor

Om argumentationen ovan är riktig, existerar det ett behov att öppna upp *diskursiva bryggor mellan den hegemoniska gemenskapen och dissidentia röster*. Den omedelbara utmaningen, för att motverka mekanismerna av exklusion och diskriminering, är att skapa möjligheter för det pluralistiska samhällets olika gemenskaper att kommunicera *trots deras olikheter och brist på identifikation*. Diskussion kan, som Dahlgren (1995) påpekar, betraktas som den mest fundamentala formen av medborgerlig handling och är ett nyckelbegrepp i de flesta formuleringar av demokrati. Det finns således ett behov av en arena för gränsöverskridande kommunikation – ”a dialogue across difference” (Aronowitz 1995: 124).

En potentiell brygga för gränsöverskridande kommunikation är naturligtvis de nationella medierna, centrala för det väl fungerande demokratiska systemet. När medierna intar rollen som ”bard” (Fiske & Hartley 2003), dvs. att man anpassar sin rapportering till en föreställd homogen kultur med ett enda specialiserat betydelse-system, osynliggörs eller missrepresenteras dock minoritetsgemenskaperna. Så riskerar exempelvis konflikterna och antagonismerna som följer på utvecklad pluralism att *fördunklas* genom mediernas tendens att aktivera *emotionella* och *homogeniserande* responser hos publiken.

I fallet Kosovokonflikten, gav mediernas *medlidandediskurs* (Nohrstedt, Höijer & Ottosen 2002) upphov till reaktioner av medlidande, som i hög grad kom att styra åskådarnas meningsskapande kring konflikten, och i fallet med kravallerna aktiverade *våldet*, vilket var det huvudsakliga målet för mediernas uppmärksamhet (Granström 2002), starka känslor av indignation hos dem som bevittnade händelserna via medierna. I anslutning till Göteborgsbranden kom stora delar av medierapporteringen efterhand att handla om sorg och bestörtning. I pressen, såväl i morgon- som kvällspress, är det detta enskilda tema som gavs störst uppmärksamhet i händelseförloppet, och även etermedierna ägnade det betydande utrymme (SOU 1999:68, s 49). *Sorgediskursen* kom till uttryck genom vad Nordström och Åstrand (1999: 64) kallar en ”lyrisk iscensättning”, främst genom bilder, men också i rubriker, t.ex. ”Stad i sot och sorg”, ”Våra känslor i dag är chock, medkänsla och vanmakt”. Intervjuerna med ungdomarna visar att sorgediskursen, åtminstone tillfälligtvis, suddar ut de för meningsskapandet i övrigt så viktiga kategoriseringarna i ”invandrare och svenskar”, ”vi och dom”. Sorgediskursen aktiverar sålunda en förenande och homogeniserande emotionell reaktion.

Trots att dessa försök, från mediernas sida, att skapa intresse och engagemang lyckas i vissa avseenden (vikten av emotioner för det aktiva medborgarskapet kan inte överskattas (t.ex. Marcus 2002; Mouffe 1995a; Ojala 2004)), kan man knappast påstå, att denna typ av rapportering uppfyller kraven på den diskursiva bryggan. Istället underordnas kommunikationen en form av direkt och stum *upplevelse* av lidande, våld och sorg. På detta sätt kan medierna sägas *osynliggöra* den faktiska pluralismen och konflikterna, som behöver finna sina kommunikativa fora. Istället för att erbjuda den diskursiva bryggan föreslår medierna en känslomässig, icke-kommunikativ och med största sannolikhet tillfällig reaktion.

I ett pluralistiskt samhälle utgör den banala nationalismen en kraftfull mekanism bakom diskriminering. När den aktiveras genom mediernas rapportering, blir dessa medskyldiga till processerna av social och politisk exklusion. Majoritetsgemenskapen känner sig uppenbarligen ”hemma” och adresserade genom erbjudandet om nationell identifikation men det är viktigt att komma ihåg att processer av inklusion är relationella; de för alltid med sig det motsatta. Medierna som bard och som forum för samhällets kollektiva dialog med sig själv om sig själv (Fiske & Hartley 2003) må vara utmärkta normativa utgångspunkter för deras roll i demokra-

tin, men kräver alltså av medierna betydande differentiering. Man kan dessutom anta att vi, genom globaliseringen, går mot en tid där transnationellt och subnationellt identitetsskapande kommer att göra allt större landvinningar, och där kraven på pluralism i de nationella medierna följaktligen blir allt högre:

People who belong to more than one world, speak more than one language (literally and metaphorically) inhabit more than one identity, have more than one home; who have learned to negotiate and translate between cultures, have learned to live with, and indeed to speak from, difference. They speak from the "inbetween" of different cultures, always unsettling the assumptions of one culture from the perspective of another, and thus finding ways of being the same as and at the same time different from, the others amongst whom they live.
(Hall citerad i Morley 2000:207)

Det finns alltså anledning för de nationella medierna, i denna tid av globalisering, att se över sin roll i den pluralistiska och mångfasetterade nationalstaten. Genom funktionen som diskursiv brygga skulle medierna kunna göra de dissidenta minoritetsgemenskaperna synliga, inte enbart för dessas egen skull utan även till förmån för de demokratiska processerna. Den nationella hegemoniska diskursen behöver möta alternativa diskurser – nationella horisonter konfronteras med diskurser bortom. "Barden" måste med andra ord integreras i det globaliserade samhället.

Referenser

- Aronowitz, Stanley (1995) "Reflections on Identity". I Rajchman, John (red.) *The Identity in Question*. New York: Routledge.
- Azar, Michael (2005) "Det symboliska objektet: Delen, delandet och den nationella gemenskapen. I de los Reyes, Paulina & Kamali, Masoud (red.) *Bortom Vi och Dom: Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*. Stockholm: SOU 2005:41.
- Barker, Chris (1999) *Television, Globalization and Cultural Identities*. Buckingham: Open University Press.
- Billig, Michael (1995) *Banal Nationalism*. London: Sage.
- Biltreyst, Daniel (2001) "Global News Research and Complex Citizenship". I Hjarvard, Stig (red.) *News in a Globalized Society*. Göteborg: Nordicom.
- Boltanski, Luc (1999) *Distant Suffering: Morality, Media and Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Clausen, Lisbeth (2004) "Localizing the Global: 'Domestication' Processes in International News Production". *Media Culture & Society* 26 (1): 25–44.
- Dahlgren, Peter (1995) *Television and the Public Sphere: Citizenship, Democracy and the Media*. London: Sage.
- Delanty, Gerard (2000) *Citizenship in a Global Age*. Buckingham: Open University Doxa.
- Fiske, John & Hartley, John (2003) *Reading Television*. London: Routledge.
- Giddens, Anthony (1991) *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.
- Golding, Peter & Harris, Phil (1997) *Beyond Cultural Imperialism: Globalization, Communication and the New International Order*. London: Sage.
- Granström, Kjell (2002) *Göteborgskravallerna*. Stockholm: Styrelsen för psykologiskt försvar.
- Gurevitch, Michael, Levy, Mark & Roeh, Itzhak (1991) "The Global Newsroom: Convergences and Diversities in the Globalisation of Television News". I Dahlgren, Peter & Sparks, Colin (red.) *Communication and Citizenship: Journalism and the Public Sphere in the New Media Age*. London: Routledge.
- Hall, Stuart (1996) "Introduction: Who Needs Identity". I Hall, Stuart & du Gay, Paul (red.) *Questions of Cultural Identity*. London: Sage.

- Hamelink, Cees (1983) *Cultural Autonomy in Global Communications*. New York: Longman.
- Hannerz, Ulf (1996) *Transnational Connections: Culture, People, Places*. London: Routledge.
- Herman, Edward & McChesney, Robert (1997) *The Global Media: The New Missionaries of Corporate Capitalism*. London: Cassell.
- Höijer, Birgitta (2004) "The Discourse of Global Compassion: the Audience and Media Reporting of Human Suffering". *Media, Culture & Society* 25 (4): 513–531.
- Höijer, Birgitta & Olausson, Ulrika (2003) *Norska och svenska medborgare om medierna och Kosovokonflikten*. Örebro: Studier i kommunikation och medier 23.
- Inin, Engin F & Wood, Patricia K (1999) *Citizenship and Identity*. London: Sage.
- Kamali, Masoud (2005) "Ett europeiskt dilemma: Strukturell/institutionell diskriminering" I de los Reyes, Paulina & Kamali, Masoud (red.) *Bortom Vi och Dom: Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*. Stockholm: SOU 2005:41.
- Laclau, Ernesto & Mouffe, Chantal (1985) *Hegemony & Social Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*. London: Verso.
- Marcus, George E (2002) *The Sentimental Citizen: Emotion in Democratic Politics*. Pennsylvania: The Pennsylvania State University.
- Mattsson, Katarina (2005) "Diskrimineringens andra ansikte: Svenskhet och 'det vita västerländska'". I de los Reyes, Paulina & Kamali, Masoud (red.) *Bortom Vi och Dom: Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*. Stockholm: SOU 2005:41.
- Morley, David (2000) *Home Territories: Media, Mobility and Identity*. London: Routledge.
- Mouffe, Chantal (1995a) "Radical Democracy or Liberal Democracy?". I Trend, David (red.) *Radical Democracy: Identity, Citizenship, and the State*. London: Routledge.
- Mouffe, Chantal (1995b) "Democratic Politics and the question of Identity". I Rajchman, John (red.) *The Identity in Question*. New York: Routledge.
- Mouffe, Chantal (2003) "Politik och passioner – demokratins hörnstenar.". *Ord och Bild* 3: 85–93.

- Nohrstedt, Stig Arne, Höijer, Birgitta & Ottosen, Rune (2002) *Kosovokonflikten, medierna och medlidandet*. Stockholm: Styrelsen för psykologiskt försvar.
- Nohrstedt, Stig Arne & Nordlund, Roland (1993) *Medier i kris: En forskningsöversikt över mediernas roll vid kriser*. Stockholm: Styrelsen för psykologiskt försvar.
- Nordström, Gert Z & Åstrand, Anders (1999) *Från löpsedel till webb: En forskningsöversikt över mediernas roll vid kriser*. Stockholm: Styrelsen för psykologiskt försvar.
- Ojala, Maria (2004) "Emotioner som deliberativa verktyg: Lokala miljökonflikter och känslornas positiva potential". I Starrin, Bengt (red.) *Emotionssociologiska uppsatser*. Arbetsrapport 2004:1. Karlstad: Karlstad universitet
- Olausson, Ulrika (2000) "Ungdomar i Göteborg berättar om branden". I Larsson, Larsåke och Nohrstedt, Stig Arne (red.) *Göteborgsbranden 1998: En studie om kommunikation, rykten och förtroende*. Stockholm: Styrelsen för psykologiskt försvar.
- Olausson, Ulrika (2002) "Vi kommer bara ihåg våldsambeterna": *Medborgare om Göteborgskravallerna och medierapporteringen*. Stockholm: Styrelsen för psykologiskt försvar.
- Olausson, Ulrika (2005) *Medborgarskap och globalisering: Den diskursiva konstruktionen av politisk identitet*. Örebro: Örebro Studies in Media and Communication 3.
- Riegert, Kristina (1998) "Nationalising" *Foreign Conflict*. Stockholm: University of Stockholm, Department of Political Sciences.
- Schiller, Herbert (1985) "Electronic Information Flows: New Basis for Global Domination?". I Drummond, Phillip & Patterson, Richard (red.) *Television in Transition*. London: British Film Institute.
- Scott, Joan W (1995) "Multiculturalism and the Politics of Identity". I Rajchman, John (red.) *The Identity in Question*. New York: Routledge.
- SOU 1999:68 *Brandkatastrofen i Göteborg: Drabbade, Medier, Myndigheter*. Betänkande av Informationsutredningen om brandkatastrofen i Göteborg. Stockholm: Fakta Info Direkt.
- Thompson, John (1995) *The Media and Modernity*. Cambridge: Polity Press.

Författarpresentation

Ylva Brune är Fil.Dr. i journalistik och masskommunikation och arbetar som lektor vid Institutionen för medier och journalistik, Högskolan i Kalmar. Hon har under många år forskat kring framställningen av flykting- och invandrarfrågor i svenska nyhetsmedier. 2004 publicerade hon avhandlingen *Nyheter från gränsen. Tre studier i journalistik om 'invandrare', flyktingar och rasistiskt våld*.

Leonor Camauër är Fil.Dr. i medie- och kommunikationsvetenskap och arbetar som lektor vid Humanistiska institutionen, Örebro universitet. Hon har forskat om förhållandet mellan kvinnorörelser och medier samt om medier i det mångkulturella samhället med särskild inriktning på medieproduktion. Hon publicerade nyligen *Minoritetsmedier och minoritetsmediepolitik i Sverige – en kartläggning*.

Göran Eriksson är lektor i Medie- och kommunikationsvetenskap vid Örebro universitet. Han disputerade 2002 med avhandlingen *Den televiserade politiken*. I dag är han bl.a. verksam i forskningsprojektet *Politiska samtal i mediernas offentlighet* och i forskningsprojekt som fokuserar på relationen mellan sport och medier.

Gunilla Hultén är doktorand vid Institutionen för journalistik medier och kommunikation, Stockholms universitet samt adjunkt i journalistik vid Södertörns högskola. Hennes avhandlingsarbete handlar om hur invandring framställts i svensk landsortspress i ett historiskt perspektiv samt hur dessa skildringar samspelar med svensk invandrings- och invandrapolitik.

Marcus Johansson är Fil.Dr. i statskunskap och medlem i Centrum för Urbana och Regionala Studier (CUREs) vid Örebro universitet. Han har i huvudsak forskat om maktförhållanden mellan majori-

tetsbefolkning och etniska minoriteter i lokalpolitiken. Dessutom har han forskat om etik i svensk stadsplanering. En bok på detta tema färdigställs inom kort.

Stig Arne Nohrstedt är professor i medie- och kommunikationsvetenskap vid humanistiska institutionen, Örebro universitet, och adjungerad professor vid Försvarshögskolan i Stockholm. Hans forskningsområden är krigsjournalistik, journalistisk etik, internationell kommunikation och kriskommunikation. Senaste publikationerna är bl.a. *Journalism and the New World Order; Kosovo-kriget, medierna och medlidandet; U.S. and the Others; Global War – Local Views*.

Ulrika Olausson är Fil.Dr. i medie- och kommunikationsvetenskap och arbetar som lektor vid humanistiska institutionen och som forskare vid forskarskolan MTM (Människa-Teknik-Miljö), Örebro universitet. Hon har nyligen publicerat en studie om medborgarskap och globalisering, där hon riktat in sig på mediernas mångfasetterade publik. Forskningen är för närvarande inriktad på mediernas konstruktion av fenomenet global uppvärmning i ett globaliseringsperspektiv.

Pia Strand Runsten är Fil.mag. i medie- och kommunikationsvetenskap och arbetar som redaktör i Svenska kyrkan, Stockholms stift. I hennes forskning kombineras samhälls- och sociala aspekter, genusvetenskap och etnografiska teorier med medie- och kommunikationsvetenskap.

Statens offentliga utredningar 2006

Kronologisk förteckning

1. Skola & Samhälle. U.
2. Omprövning av medborgarskap. Ju.
3. Stärkt konkurrenskraft och sysselsättning i hela landet. N.
4. Svenska partnerskap – en översikt.
Rapport 1 till Organisationsutredningen för regional tillväxt. N.
5. Organisering av regional utvecklingspolitik – balansera utveckling och förvaltning.
Rapport 2 till Organisationsutredningen för regional tillväxt. N.
6. Skyddsgrundsdirektivet och svensk rätt.
En anpassning av svensk lagstiftning till EG-direktiv 2004/83/EG angående flyktingar och andra skyddsbehövande. UD.
7. Studieavgifter i högskolan. U.
8. Mångfald och räckvidd. U.
9. Kontroll av varor vid inre gräns. Fi.
10. Ett förnyat programkontor. U.
11. Spel i en föränderlig värld. Fi.
12. Rattfylleri och sjöfylleri. Ju.
13. Djurskydd vid hästavel. Jo.
14. Samernas sedvanemarker. Jo.
15. Detaljhandel med nikotinläkemedel. S.
16. Ny reglering om brandfarliga och explosiva varor. Fö.
17. Ny häkteslag. Ju.
18. Kustbevakningens personuppgiftsbehandling. Integritet – Effektivitet. Fö.
19. Att återta mitt språk. Åtgärder för att stärka det samiska språket. Ju.
20. Tonnageskatt. Fi.
21. Mediernas Vi och Dom. Mediernas betydelse för den strukturella diskrimineringen. Ju.

Statens offentliga utredningar 2006

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Omrövning av medborgarskap. [2]
Rattfylleri och sjöfylleri. [12]
Ny häkteslag. [17]
Att återta mitt språk. Åtgärder för att stärka det samiska språket. [19]
Mediernas Vi och Dom. Mediernas betydelse för den strukturella diskrimineringen. [21]

Utrikesdepartementet

Skyddsgrundsdirektivet och svensk rätt. En anpassning av svensk lagstiftning till EG-direktiv 2004/83/EG angående flyktingar och andra skyddsbehövande. [6]

Försvarsdepartementet

Ny reglering om brandfarliga och explosiva varor. [16]
Kustbevakningens personuppgiftsbehandling. Integritet – Effektivitet. [18]

Socialdepartementet

Detaljhandel med nikotinläkemedel. [15]

Finansdepartementet

Kontroll av varor vid inre gräns. [9]
Spel i en föränderlig värld. [11]
Tonnageskatt. [20]

Utbildnings- och kulturdepartementet

Skola & Samhälle. [1]
Studieavgifter i högskolan. [7]
Mångfald och räckvidd. [8]
Ett förnyat programkontor. [10]

Näringsdepartementet

Stärkt konkurrenskraft och sysselsättning i hela landet. [3]

Svenska partnerskap – en översikt.

Rapport 1 till Organisationsutredningen för regional tillväxt. [4]
Organisering av regional utvecklingspolitik – balansera utveckling och förvaltning. Rapport 2 till Organisationsutredningen för regional tillväxt. [5]

Jordbruksdepartementet

Djurskydd vid hästavel. [13]
Samernas sedvanemarkar. [14]